

TAAAL
UMUT
LT!

TAALTUMULT

De mooiste observaties, hartenkreten en
boze brieven uit *Onze Taal*, samengesteld door

EWOUD SANDERS

Taaltumult

Taaltumult

De mooiste observaties,
hartenkreten en boze brieven uit
Onze Taal, samengesteld door

Ewoud Sanders

Uitgeverij Athenaeum—Polak & Van Gennep
Amsterdam 2002

Taaltumult

Copyright © 2002 Onze Taal
Copyright samenstelling © 2002 Ewoud Sanders
Athenaeum—Polak & Van Gennep, Singel 262, 1016 AC Amsterdam

Omslag Anneke Germers

ISBN 90 253 4984 6 / NUR 616
www.boekboek.nl
www.klassieken.nl

Inhoud

Inleiding

7

Verantwoording

II

Bloemlezing uit *Onze Taal*

1932-2002

13

Register

285

Inleiding

‘Het blad is een uitgebreidere bloemlezing waard.’

Peter Burger en Jaap de Jong, in *Onze Taal. Zestig jaar strijd en liefde voor het Nederlands*, Den Haag 1991

‘Wat ik zo graag zou willen weten, is het volgende. Als iemand over tien jaar, of desnoods twintig jaar dit blad doorneemt, wat zijn dan de woorden, wat zijn de uitdrukkingen, wat zijn de stijleffecten die onmiskenbaar het stempel dragen van de dan lang voorbijge beginjaren negentig? Welke zegswijzen die ons nu vlot in de oren klinken, zullen dan belegen en belachelijk aandoen?’

Pieter Uit den Boogaart, *Onze Taal* 1991

Dit boek bevat een selectie uit het tijdschrift *Onze Taal*. Het eerste nummer van *Onze Taal* verscheen in 1932. En het verschijnt nog steeds, met ijzeren regelmaat, tegenwoordig tien keer per jaar.

In deze bloemlezing zijn ruim 370 stukken en stukjes opgenomen. Hoeveel artikelen er in die zeventig jaar in het tijdschrift hebben gestaan, is niet bekend, niemand heeft ze ooit geteld. Maar het moeten er duizenden zijn geweest. Je zou dus makkelijk een andere selectie kunnen maken. Of tien andere.

Hoe ben ik tot juist *deze* selectie gekomen? Allereerst heb ik uit de oude jaargangen meer opgenomen dan uit de nieuwe. Tegenwoordig verschijnt het tijdschrift in een oplage van ruim 40 000 exemplaren, maar omstreeks 1950 waren dat er slechts vijfduizend, en in de jaren dertig minder dan duizend. Van kranten wordt vaak gezegd dat ze de volgende dag alleen goed zijn om de vis in te verpakken. Het tijdschrift *Onze Taal* wordt juist door opvallend veel lezers bewaard. Bijvoorbeeld om er ooit nog eens iets in te kunnen nakijken, maar ook omdat je het tijdschrift alleen krijgt als je lid bent van het Genootschap Onze Taal. Je neemt niet zomaar een abonnement, nee, je sluit je aan bij een taalclub, en het lijfblad is het voornaamste trait-d’union tussen genootschap en lezer.

In elk geval zijn door de kleine oplage die oude jaargangen zeldzaam, en daarom heb ik er voor deze bloemlezing vaker uit geput. Bovendien is

het uit oude spullen makkelijker kiezen dan uit jonge. De tijd helpt een handje: die maakt duidelijk wat belangrijk en vermakelijk was, en wat niet meer.

Om het tijdschrift *Onze Taal* naar waarde te kunnen schatten, is het nodig iets te weten over de geschiedenis van tijdschrift en genootschap. Die geschiedenis is in 1991 door Peter Burger en Jaap de Jong uitvoerig uit de doeken gedaan in *Onze Taal. Zestig jaar strijd en liefde voor het Nederlands* – een even degelijk als onderhoudend boek. Wat voor deze bloemlezing vooral van belang is, is dat het genootschap indertijd hoofdzakelijk is opgericht om een halt toe te roepen aan de opmars van germanismen. Men dacht niet: taal is zo interessant, laten we er een tijdschrift aan wijden, nee, men was *tegen* – tegen het gebruik van woorden als *aanhangwagen*, *afslachten* en *ansicht*. Dit moest zijn *bijwagen*, *slachten* (dan wel *ombrengen*, *uitmoorden*) en *prentbriefkaart* of *prentkaart*.

Ik noem hier slechts de eerste drie germanismen op de ‘eerste lijst’, die verscheen in het eerste nummer. Er zouden nog vele lijsten volgen. Voor de huidige lezer is meteen duidelijk dat al die opwinding (men kon zich over die germanismen werkelijk opwinden) niet heeft mogen baten, want wij spreken nog steeds van *aanhangwagen*, *afslachten* en *ansicht*.

Betekent dit dat die oude jaargangen van *Onze Taal* geen waarde meer hebben? Integendeel, ze verschaffen ons juist een intrigerend tijdsbeeld. Je moest aanvankelijk behoorlijk fanatiek zijn om je aan te sluiten bij het genootschap. De oprichters hadden plannen om op stations posters te plakken met opschriften als ‘Let op uw taal!’, ‘Gedoog geen germanismen!’ en ‘Steun de degermanisatie!’ En in het tijdschrift publiceerde men lange lijsten met taalfoutjes uit kranten onder de kop ‘Oh die journalisten!’ Maar het prettige van fanatieke mensen is dat ze doorgaans oplettend zijn, gretig als ze zijn om hun gelijk te bewijzen. Juist die oplettendheid maakt *Onze Taal* tot een waardevolle taalhistorische bron. Ik vermoed dat in de eerste decennia de kopij voornamelijk afkomstig was van leden die zich ergerden. Wat ze nú toch weer in de krant hadden gelezen, wat ze nú toch weer hadden gehoord – dat liep toch werkelijk de spúigaten uit!

Maar in hun ergernis deden ze verslag van de opkomst van talloze nieuwe woorden en uitdrukkingen, van klankverschuivingen, van veelgemaakte fouten, van modewoorden en stopwoordjes (*ergens*, *zou*, *een beetje*), en van de opmars van – arrggghhh! – weer een hele nieuwe generatie ‘verwerpelijke’ leenwoorden, te weten de *anglicismen*.

Het doel was doorgaans om de gesignaleerde woorden, uitdrukkingen en taalverschijnselen uit te bannen, maar dat doel is nooit bereikt. Zo werkt dat nou eenmaal niet met een levende taal. De ergernis van taalpuristen gaat

zelfs geheel aan de goegemeente voorbij, want de meeste mensen lezen geen taaltijdschriften.

De oplettendheid van de redactie en van de leden van Onze Taal is goed in het tijdschrift terug te zien. En ook in deze bloemlezing, want uiteindelijk vond ik veel van die signalelementen van contemporair taalgebruik het interessantst. Ik vond het mooi om te zien dat in 1934, in de zesde lijst van germanismen, het woord *bakenkruis* opduikt (het genootschap raadde aan om *haakkruis*, *gamma-kruis* of *lopend kruis* te gebruiken). In 1940 lichtte men de betekenis van *Lebensraum* toe en keurde men de ‘vertaling’ *levensruimte* af. In 1946 vroeg een lid: ‘Moet *wederopbouw* als een germanisme beschouwd worden?’ (Antwoord van de redactie: ‘Ons dunkt van niet; het woord schijnt ons feilloos gevormd’, zie verder in de bladzijden hierna).

Op 4 november 1957 werd de eerste kunstmaan ter wereld, de Spoetnik 1, gelanceerd, en krap vier weken later merkte *Onze Taal* op dat *spoetnik* in de dagbladen ten onrechte als eigennaam werd behandeld. In 1958 schreef iemand over de betekenis van *spijtoptant* en over de opkomst van woorden als *kernenergie*, *automatisering* en *ruimtevaart*. In 1959 merkte het tijdschrift op dat bepaalde ‘jongelieden’ in de krant werden aangeduid als *nozems*, in 1961 werd er een vraag gesteld over het correcte gebruik van *welvaartstaat*, en in 1973 werd vastgesteld dat bijna niemand in staat was het woord *drugs* correct uit te spreken en dat de jeugd sprak van *dzjiens* of *lievaais*.

Het zou echter onterecht zijn om die oplettendheid, die alertheid op actuele taalontwikkelingen, uitsluitend toe te schrijven aan ergernis. Aanvankelijk speelde irritatie een grote rol, maar van meet af aan was duidelijk dat die voornamelijk voortkwam uit liefde voor het Nederlands. Het Nederlands was zo’n mooie en fijne taal, hoe konden anderen die nou verzieken door een slechte uitspraak of door de verkeerde woorden te gebruiken? En niet alleen journalisten en hoger opgeleiden moesten beter opletten, ook Jan met de pet. Zo schreef het tijdschrift in 1938: ‘Een Amsterdamsche bakker van het *betere* brood biedt ons aan: Volkorenbrood, Witpanbrood en Zoetroggenbrood. Zou het een jong- of een oudbakker zijn, die ons dit voorzet? Een *betere* bakker zou hij zijn, als hij zou ophouden deze misbaksels te bakken.’ (Voor de duidelijkheid: *witpanbrood* is een germanisme.)

Gaandeweg zie je dat ergernis in het tijdschrift minder ruimte krijgt, in de eerste plaats bij de redactie, en later ook bij de leden, hoewel er ook nu nog veel mensen zijn die *Onze Taal* lezen omdat zij zich boos maken over de ‘oprukkende taalverloedering’ of omdat zij twijfelen over ‘goed’ en ‘fout’ taalgebruik. Maar het cohort van soms nogal frikkerige betweters heeft in toenemende mate gezelschap gekregen van mensen die taal vooral leuk

vinden (signalement uit *Onze Taal* van 1933: '*Leuk* wordt allang gebezigd in den zin van aardig. Foutief; de eigenlijke beteekenis is: oolijk-bedaard, ook wel: zich van den domme houdend. Maar de nieuwe beteekenis is er zoo goed ingegaan omdat ze aan een behoefte voldeed.'). Goed dan, van mensen die taal niet alleen *leuk* vinden, maar die zich verwonderen over de veelzijdigheid van het Nederlands, over de rijke geschiedenis, over de schoonheid, de speelsheid en de levendigheid van onze taal. En natuurlijk ook omdat zij antwoord willen op de eeuwige vraag: 'Is het nou *iets wat* of *iets dat*?'

Alles bij elkaar heeft het tijdschrift een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Wat begon als een bokkig strijdrantje van een fanatiek clubje taalzuiveraars is uitgegroeid tot het grootste, populairste en meestgelezen taal-tijdschrift van de Lage Landen.

Het is belangrijk om te beseffen dat deze bloemlezing wat dit betreft weinig recht doet aan hoe het tijdschrift nu is. Zoals gezegd heb ik vaak gekozen voor (korte) signalementen van eigentijds taalgebruik, of dit nu werd verketterd of niet. Ik heb die lijn voortgezet in de keuze uit de laatste decennia, hoewel het tijdschrift in die periode veel meer te bieden had. Het werd ook steeds dikker. Telde de eerste jaargang nog vierentwintig pagina's, de jongste jaargangen tellen er minstens 360. Als je daar een paar brieven of kleine stukjes uit haalt, kun je dat natuurlijk niet representatief noemen.

Daarmee ben ik terug bij het begin van deze inleiding: je zou makkelijk een andere selectie kunnen maken, of tien andere, maar het is deze geworden. Ik heb haar met veel plezier gemaakt, en ik hoop dat u dit eraan kunt aflezen.

Verantwoording

Onze Taal heeft vanaf het begin buitengewoon veel aandacht besteed aan de eindredactie. Het geeft natuurlijk geen pas om een taaltijdschrift uit te brengen met taalfouten. Desondanks zijn er wel eens foutjes ingeslopen (in 1949 werd de redactie zelfs op het gebruik van twee germanismen betrappt: *afschrijven* en *zich moeite geven!*). In deze bloemlezing zijn enkele kleine taal- en zetfoutjes stilzwijgend verbeterd.

In de beginjaren wordt af en toe de 'Raad' genoemd. Het gaat hier om de zogenoemde Raad van Deskundigen. In deze raad, die in 1978 werd opgeheven, hadden deskundigen zitting van de zes afdelingen Nederlands van de Nederlandse universiteiten. Aanvankelijk moesten zij vooral beoordelen of iets een germanisme was of niet. Later kwamen daar allerlei andere taalkwesties bij.

Tot omstreeks 1950 stonden bij de stukken zelden de namen van de auteurs. Wel werden stukken soms ondertekend met initialen. Omdat het doorgaans om namen van leden ging – namen die niet in het colofon terug te vinden waren – zijn ze omwille van de leesbaarheid geschrapt. Weglaten (geschrapte initialen uitgezonderd) zijn aangegeven met [...].

Er is gekozen voor een korte bronvermelding: jaartal en (zo mogelijk) auteursnaam. Niet alle jaargangen zijn doorgenummerd, zeker in de beginjaren niet, maar toch biedt deze beknopte bronvermelding mijns inziens voldoende houvast om zonodig het oorspronkelijke stuk te kunnen terugvinden. Dit is helemaal makkelijk geworden door de publicatie van de cd-rom van *Onze Taal*, waarop alle jaargangen in facsimile zijn opgenomen.

Bloemlezing uit *Onze Taal*

1932-2002

Regeringstaal

In de *Herinneringen en Overpeinzingen* van wijlen Mr. M. W. F. Treub leest men op blz. 134:

‘In de stukken van het Departement van Financiën en zelfs in een van dat Departement afkomstige wet spreekt men tegenwoordig niet meer van *juiste* maar van *richtige* heffing. Men zou zich daarover nog meer ergeren, indien men niet wist, dat al onze Ministeries, en dat van Financiën aan het hoofd, instellingen van taalbederf zijn geworden. Maar misschien zien de heeren hun tekortkomingen binnenkort wel in en worden wij spoedig verblijd met een wetsontwerp dat “tot doelstelling heeft de verrijking van de Nederlandse taal met eenrichtige en hopelijk beduidende toename van Duitsche uitdrukkingen te verwerklijken.”’

Toen wij dit lazen, scheen het ons nogal kras. Maar kort daarna vonden wij in de Memorie van Antwoord van den Minister van Justitie op het Voorloopige Verslag der Tweede Kamer betreffende het wetsontwerp tegen smalende Godslastering dezen zin:

‘Uitgeschakeld zijn dus daarmede wetenschappelijke uitingen, kondgevingen van eerlijke overtuigingen...’ Wij laten het onjuiste gebruik van *uitschakelen* nu rusten maar wat zegt men van *kondgevingen*? Afgezien van het onaesthetische van het woord, is het puur Duitsch: Nederlandsch is *kond doen*.

De aanhef van een wet zal eerlang dus zeker ook worden: ‘Allen die deze zullen zien of hooren lezen, Salut! *Geven kond:...*’

En wijlen Treub begint gelijk te krijgen.

[1932]

Germanismen

[...] Wij, voor ons, – maar dit redactioneel ‘wij’ dekt hier alléén de meening van den tijdelijken redacteur – hebben steeds den meest straffen maatstaf aangelegd. Wij keeren ons zoo scherp mogelijk tegen *alle* insijpelen van het Duitsch in onze taal omdat taalvormen richting geven aan onzen volksgeest en omdat die geest een zeer sterken en eenzijdig-Duits[ch]e[n] invloed ondergaat. Vooral op ’t gebied der taal maar óók daarbuiten: door de technische wetenschappen die tegenwoordig ons leven beheerschen, door de nij-

verheid, den handel, maar ook door Deutsche rolprenten, Deutsche hotel- en koffiehuisbedienden en... Deutsche dienstmeisjes. Ook door de talrijke naturalisaties van Duitsch sprekende vreemdelingen. En door de stam- en taalverwantschap tusschen Duitschland en Nederland krijgt dat eenzijdige insijpelen van immers hoofdzakelijk Deutsche methoden, Duitsch bloed, Deutsche levensgewoonten, Duitsch denken en spreken iets verraderlijk onmerkbaars waardoor onze heele volksaard eenzijdig wordt aangetast zonder dat ons volk zich daarvan bewust is. Dat – die eenzijdigheid en dat onmerkbaar – is het groote, *dubbele* gevaar. Ons volk heeft vroeger, vooral in de 18e eeuw, óók een zeer eenzijdigen buitenlandschen invloed ondergaan: den Franschen en hoewel dat *niet* onbewust geschiedde en het bederf vooral op taalgebied, zóó duidelijk herkenbaar bleef dat het in de negentiende eeuw weer kon worden uitgestooten, is inmiddels die verslapping en vereenzijdiging van het *eigen* wezen ons op den smaad van 1810-1813 te staan gekomen. Hoeveel dreigender moet dan nu het Deutsche gevaar worden geacht dat, even eenzijdig op ons inwerkend als in der tijd het Fransche, langs veel meer invalswegen in onzen volksaard binnendringt en welks vreemdelingspas heel gauw onleesbaar wordt zoodat wij al die Deutsche trekken in gewoonten, denken, doen en spreken, voor onze eigene gaan houden.

Voor ons moet daarom een germanisme al heel lang ingeburgerd zijn in onze taal om het te aanvaarden, Voor ons is *elk* actueel germanisme verwerpelijk. En voor ons komt het er niet op aan of een woord *vroeger* goed Nederlandsch was wanneer het, in onbruik geraakt, *thans* als vertaling uit het Duitsch herleeft. In al die gevallen houden wij onverbiddeijk den duim omlaag.

Wij gaan zelfs nog verder: Als er twee goed-Nederlandsche woorden van gelijke beteekenis zijn en het eene is tevens nagenoeg Duitsch, dan bezigen wij bij voorkeur het andere.

[...]

[1932]

Hoe het niet moet

Al meer dan eens hebben wij gewaarschuwd tegen muggenzifterij op taalgebied. Er is geen beter middel om lezers af te schrikken en baloorig te maken dan het vitten op kleinigheden. [...] Laat hen, wier geest nu eenmaal zoo mikroskopisch geneigd is, zich vermeien in het beschouwen en becriti-

seeren van *eigen* werk, maar laat hen zich onthouden van het vermanen van anderen.

Want met [...] dorre schoolmeesterijen schrikt men anderen af en wekt men deze stemming: Als het schrijven van goed Nederlandsch zóó moeilijk is, dan geef ik het maar op.

Zoodat men het tegendeel bereikt van wat men met zulke critiek beoogt.
[1933]

Anglicismen

Wij kunnen nu allengs ook wel andere barbarismen dan de germanistische gaan brandmerken en verzoeken onzen leden dus, behalve germanismen ook eens wat anglicismen op te geven.

[1933]

Zonder meer

[...] *zonder meer* is ook een uitdrukking, die door velen als een rasecht germanisme wordt beschouwd, maar die door onzen Raad niet als zoodanig werd aanvaard. Een onzer leden had de opmerking gemaakt, dat de uitdrukking *zonder meer* dikwijls geheel overbodig was. Dit – merkte een lid van onzen Raad op – is ook al weer een ongepast criterium. Daar gaat de vraag ‘Is dit een germanisme?’ niet om. En de uitbanning van alles wat in onze uiting ‘overbodig’ is, leidt tot doodelijke verarming van onze uitingsvormen. Ik zie niet in, waar wij belanden, wanneer uitdrukkingen als deze en dan op grond van ‘overbodigheid’ moeten worden behandeld. [...]

Zonder meer, zoo zonder meer, is een der tallooze vormen voor de modaliteit der aarzelande mededeeling.

[1933]

Komisch

[...] *komisch* werd aan het oordeel van den Raad onderworpen; als vervangend woord werd daarbij gevoegd: komiek. Het werd echter eenstemmig afgewezen. – Al is komisch natuurlijk uit het Duitsch overgenomen, het is in sommige gevallen onmisbaar en kan niet overal door komiek worden vervangen. De schakeering der woorden verschilt, – zegt een lid. En een ander: de beide woorden hebben verschillende beteekenis gekregen, die evenwel niet altijd goed onderscheiden wordt. Dààr ligt de fout... – GG.
[Geen germanisme] dus.

[1933]

Leuk en fijn

[...] *Leuk* wordt allang gebezigd in den zin van *aardig*. Foutief; de eigenlijke beteekenis is: oolijk-bedaard, ook wel: zich van den domme houdend. Maar de nieuwe beteekenis is er zoo goed ingegaan omdat ze aan een behoefte voldeed.

Fijn is oorspronkelijk uitsluitend het tegengestelde van *grof*. Maar in nieuwen zin, uit studentikoos gebruik voortgekomen, is het ook: mooi, goed, aardig, prettig. [...]

[1933]

Vliegenier

[...] Op grond van tekortkoming blijven wij het woord 'vliegenier' bestrijden (wij hebben dat als 't ware *zien* maken en weten precies, wie de auteur is) dat gevormd is door de verbinding van een werkwoordstam met den uitgang -nier. Dezen uitgang vindt men echter nagenoeg altijd verbonden met een *substantief* vorm – wij denken aan piekenier, tuinier, rentenier, aalmoezenier, pontonnier, enz. – zoodat, naar analogie, een vliegenier iemand is die een vlieg hanteert, bewerkt, geniet, uitdeelt, ineen zet, enz. Het komt ons voor, dat men zich zulke creaturen, die niet populair-spontaan zijn geboren maar door een schrijver met onvoldoende taalzorg zijn bedacht en door zijn lezers onnadenkend zijn overgenomen, zoo lang mogelijk moet bestrijden. Want zij tasten de taal aan, niet in toevalligheden en tijdelijkheden, maar in wat sinds langen tijd steeds tot haar wezenstrekken heeft behoord.

[...]

[1933]

Vol-automatisch

Een lid vindt in de 'Naamlijst voor den Interlocalen Telefoondienst van Nederland' bij de plaats Haarlem de vermelding: Vol-automatisch te bereiken uit Bennebroek, enz.

Hij vraagt of het niet beter zou zijn in een naamlijst voor Nederland deze Duitsche – althans Duitsch-klinkende – woordvorming te vermijden en te spreken van: geheel automatisch te bereiken...

[1934]

Hakenkruis

Geen enkele stem heeft zich verheven ten gunste van dit woord; la mort sans phrase! En toch... Niemand spreekt van *hakenladder* als hij een ladder met een haak eraan bedoelt, maar *hakenkruis* vindt men in elke krant. Zou het zijn omdat het Nederlandsche woord de 'locale kleur' mist? Maar laat ons dan liever het voorbeeld volgen van de Engelschen die in zulke gevallen niet spreken van: the Emperor, maar van the Kaiser; niet van Mr. Hitler, maar van Herr Hitler; niet van the empire, the President Field-Marshal, maar van: the Reich, the Präsident, Generalfeldmarschall. Tegen *Hakenkreuz* en dat zoo noodig cursief gedrukt, zal niemand bezwaar hebben.

[1934]

Het spellingvraagstuk

Ons volk is in eenige beweging gebracht door het plan van Minister Marchant betreffende het hervormen van de spelling der Nederlandsche taal.

Wonderlijk: De vraag, *hoe* men Nederlandsch zal *schrijven*, wordt binnen de regeeringsbemoeyenis gebracht, blijkt de levendigste belangstelling te trekken en vindt in de kolommen van alle dagbladen een gastvrij strijdperk... maar om de toch zóó veel belangrijkere vraag, *wat* Nederlandsch *is*, d.w.z. welke woorden goed Nederlandsch en welke koeterwaalsch moeten worden geacht, bekreunt men zich nog maar heel weinig. Zeker niet in de Pers die zich nu zoo druk maakt over de spelling maar in wier organen (op enkele uitzonderingen na) de germanismen dagelijks nog vroolijk uitblinken.

[...]

[1934]

Hakenkruis

Ons lid de Heer ir. J. P. Smits komt nog eens terug op het woord 'hakenkruis'. Voor dit lid staat de vorm *hakenkruis* gelijk met *doornenkroon* en *stralenkrans*. Hij voegt er echter bij dat de 'haken' van het 'hakenkruis' *onze* haken niet zijn. 'Bedoelen wij zulke dingen dan zegt de timmerman 'winkelhaak' en zegt men in de Zaanstreek 'een prook'. Aan de boorden van de Zaan spreekt men dan ook algemeen van 'Prokenkruis'.' –

Wij maken gaarne melding van de meening van ons lid, maar wij wijzen er op dat onze Raad zich zeer stellig heeft uitgesproken *tegen* 'hakenkruis' en men weet het, *voor ons* is daarmee de zaak beslist.

[1934]

Oude en nieuwe vrienden

Wij moeten steeds blijven bedenken dat de taal *leeft*, d.w.z. een gestadig proces is van geboorte, bestaan en vergaan. Pittige woorden die in onbruik dreigen te geraken, moeten wij trachten te behouden wanneer de leemte niet wordt gevuld door nieuwelingen die even goed of beter zijn. En nieuwe woorden of uitdrukkingen die soms spontaan uit het volk opkomen, soms door litteratoren worden gesmeed, soms uit den vreemde overwaaien, dienen goed te worden getoetst aan den eigen aard van onze taal. Men moet zich aan het oude niet vastklampen als aan het eenig en eeuwig goede maar men mag het niet *achteloos* laten vergaan. En men behoort het nieuwe niet af te weren *omdat* het nieuw is, maar alleen als het niet past in onze taaltraditie.

Wat spontaan uit het volk opwelt, behoeft in den regel het minst kritisch te worden bekeken. Gewoonlijk is het *vanzelf* goed Nederlandsch te achten omdat het immers denzelfden oorsprong heeft als de taal. Zoo hoorden wij onlangs, als Amsterdamsch gezegde, de uitdrukking: *Hij is vóór zessen gepord!*, in de beteekenis van: 'Hij is pienter, hoor!'. Is dit niet een kruig taalcreatuur in een stad waar het beroep van *Kruier en porder* naast zoo menig deurtje stond aangekondigd (en trouwens hier en daar nòg staat)? En zoo hebben we in Den Haag eens van een vrouw hooren zeggen (ook dóór een vrouw): *Die is niet misbedeeld* met de bedoeling: 'Die is niet makkelijk'. Een kleurige uitdrukking is ook de naam *Kouwe Madam*, voor een vrouw die zich 'Mevrouw' laat noemen zonder het te zijn, en een zeer drastische is: *Hij riekt naar de schop*, voor een zieke wiens dood men nabij acht en bij wien men al aan den doodgraver denkt. En typisch voor een soort luchtige gemeenzaamheid die bij een vroegere, meer sierlijke, generatie hoorde zoodat ze nu dan ook helaas verouderd moet heeten, is de uitroep: *Tot flus!* of *Tot flusjes!* in den zin van: 'Tot ziens!' (tot fluks?) waarvoor we tegenwoordig de flauwe variatie *Tot kijk!* hebben gekregen.

[...]

[1934]

Jeugdherberg

Velen onzer leden hebben bezwaar tegen deze uitdrukking, die wij te kwader ure van onze Oostelijke naburen hebben overgenomen. Er hangt over dit woord – schrijft een lid – een zekere geur van borrels en tabak en het zou te wenschen zijn, dat wij er in zouden slagen het te vervangen door een kinderlijker woord.

Wie van onze leden doet ons een woord aan de hand, dat het begrip be-

ter uitdrukt? Kampeerhuis misschien, of trekkershuis?

[1934]

Liefdesbrief

Als germanisme veroordeeld. Eén lid van den Raad teekent er bij aan: – evenals b.v. *liefdedansers*, als titel van een schilderij. (*Nederlandsch: Minnebrief*).

[1935]

Amsterdamsch raak!

In het nummer van Nov. 1934 hebben we o.a. gewaagd van de aardige Amsterdamsche uitdrukking *Hij is vóór zessen gepord!* Nu hebben we onlangs weer gehoord: *Hij heeft gas in zijn hoofd!* (in den zin van: Hij verbeeldt zich heel wat). Ook weer een alleraardigste taalvondst van Amsterdam. De volksgeest is daar nog rijk aan beeldenden humor. En hij uit zich vaak raak...

Maar in Indië ook! – In Indië hebben we, in 1929, herhaaldelijk gehoord: Het is *tot en met!* als men te kennen wilde geven dat iets bijzonder goed was, dat er niets op viel aan te merken. Oók een aardige, teekenende vondst van de ‘spraakmakende gemeente’!

[1935]

Broadcasten

Een van onze leden vestigt de aandacht op de toeneming van het gebruik van ‘broadcasten’ voor ‘uitzenden’. Ons lid ziet hier het nut niet van in.

Wij evenmin. [...]

[1935]

Gelijk

In den hoedenwinkel. De verkoper tot den klant: ‘Zal ik hem thuis bezorgen of neemt U hem *gelijk* mee?’

(Bedoeld is: *te* gelijk maar dat beteekent *niet*: dadelijk).

[1935]

Sjorren

[...] Een woord dat stellig uit de zeetaal is overgenomen is ‘sjorren’, zij het ook dat het doorgaans met een gewijzigde beteekenis wordt gebezigd. Me-

nigeeen gebruikt het in den zin van: trekken, rukken. Een groot dagblad, schrijvende over het vertrek van de ‘Tarakan’, vermeldde: ‘De sleepbooten sjourren het schip achteruit’. Verkeerd; sjourren is niet trekken of rukken, maar (met trossen of lijnen) vastbinden. Een zeil wordt aan de ra gesjord, bij hooggaande zee wordt alles stevig gesjord, opdat het niet over boord ga.

[...]

[1935]

Weerbericht

[...] Een dagblad uit de hoofdstad plaatst boven zijn weerberichten voor den dag zelf en den volgenden dag: ‘Het weer *van* heden’ en ‘Het weer *voor* morgen’. ‘Hoe laat zich’ – vraagt ons lid – ‘dat rijmen?’ Als het laatste goed was, dan zou het andere fout zijn. Beide geven aan hoe De Bilt verwacht dat het weer zal zijn; beide hooren *van* te luiden.

Men spreekt toch ook niet van het feest ‘voor’ aanstaanden Zaterdag, hoewel die dag nog komen moet; maar van ‘het feest *van* aanstaanden Zaterdag’, evengoed als van ‘het feest *van* vandaag’.

Gold het een gewoon berichtje, dan zou men zeggen: In de haast heeft men, ‘*Het weer voor morgen*’ schrijvende, gedacht aan ‘*Weervoorspelling voor morgen*’.

Maar voor een dagelijks weerkeerende fout gaat die verontschuldiging van haast niet op.

En de steeds herhaalde fout verslapt wel het taalgevoel van de lezers, even zeer als het ergste germanisme.

[1935]

‘Schobbers’

Zoo heeft, in de vergadering van de Tweede Kamer, Minister Colijn die Nederlanders genoemd die hun bezit aan Nederlandsche fondsen verkochten en daardoor den gulden deden dalen. ‘Onvaderlandslievende schobbers’ noemde hij zulke lieden.

Een van de communisten heeft, in navolging van den Eersten-Minister, deze menschen daarop betiteld met ‘schobbejakken’... maar toen viel een presidiale hamerklop hem in de rede. En toch zijn de twee woorden volkomen gelijkwaardig. Bij ‘schobberd’ (met een d op ’t eind) verwijst Van Dale eenvoudig naar ‘schobbejak’ waarvan hij als tegenwoordige beteekenis opgeeft: deugniet, bedelbrok, schooier. En hij leidt het woord af van het ge-

schobde (geschubde) jak dat oudtijds de geringe krijgslieden droegen.

Maar het Etymologische Woordenboek van Franck-Van Wijk acht een andere afkomst waarschijnlijk, n.l. van het Nederduitsche schobben = schuren of van het bij Kiliaen voorkomende z.n.w. schobbe = schurft. En het geeft als equivalent: *luizenvent!*

En zoo'n uitdrukking is, ministerieel, in de deftige Handelingen der Staten-Generaal gebracht! Zij 't dan ook dat ze daar (volgens den Voorzitter) 'als unicum' zal staan en 'tusschen haakjes'.

[1935]

Slagroom

Wat gek...

Met deze woorden vestigde een jeugdige Nederlander onze aandacht op een aankondiging in een winkeluitstalling. 'Zie eens, wat gek...!'

In de gedachte iets heel merkwaardigs te zullen zien volgden wij met de oogden den wijzenden vinger, maar zagen niets dan de aankondiging van een artikel dat de winkelier te koop had.

'Geslagen room, met suiker... cent'.

Toen wij onderstelden dat het taalgevoel van onzen jeugdigen vriend geschokt zou zijn door de verkeerde aanduiding van de bewerking die de room had ondergaan – immers, wij *slaan* geen room, maar *kloppen* of *klutsen* dien – kregen wij te hooren: 'Ik weet niet van slaan of kloppen, maar *geslagen room* is zoo gek. 't Heet toch *slagroom* in 't Hollandsch!'

Inderdaad, het heet *slagroom*... in het 'Hollandsch'. En wie het waagt vast te houden aan den juisten term (maar die is: *geklopte room*), die wordt door spes patriae voor 'gek' versleten.

'Slagroomaftapparaat' noemt de importeur het toestel voor het (maken en) aftappen van deze lekkernij. Hollandsch in het kwadraat!

[1935]

Standaard-uitspraak

De eerste gramfoonplaat van het comité, dat zich ten doel heeft gesteld te geraken tot een uitspraak van de taal, die als 'standaard-uitspraak' zou kunnen gelden – de plaat geeft een proeve van de heldere en doffe klinkers –, ligt ter beschikking van onze leden. Het secretariaat zal deze plaat gaarne laten circuleeren onder die leden, die haar zullen aanvragen.

[1935]

Wij bouwen...!

Wij bouwen in ons goede land maar al te graag naar Duitschen trant; wij bouwen uit, wij bouwen af, wij bouwen 't koren en 't kaf.

Wij bouwen straten en machines, wij bouwen sporen en misschien 'es gaan wij, in al te groot vertrouwen, nog bergen naast violen bouwen.

Wij bouwen radio's bij miljoenen, wij bouwen steunen in de schoenen? wij bouwen wegen en kanalen... De drommel zal dat bouwen halen!

[1936]

Heimelijk schoolverzuim

Dr. W. Z. geeft in 'Volkskunde' de volgende uitdrukkingen die alle in verschillende plaatsen in Nederland gebezigd worden om heimelijk schoolverzuim aan te duiden:

Alkmaar: *de wink steken*. Amersfoort: *uit schoften gaan*. Amsterdam: *stukjes draaien*, of *slippertje maken*. Breda: *schuilen maken*. Deventer: *een sluipertje maken*. Dordrecht: *krammetjes loopen* of *krampjes loopen*. Enkhuizen: *een schotje maken*. Gouda: *plekje spelen*, *spijbelen*. Groningen: *platloopen*. Den Haag: *spijbelen*. Haarlem: *de bink steken*. 's-Hertogenbosch: *fieteren*. Hilversum: *er uit blijven*. Kampen: *platloopen*. Leeuwarden: *pijpjes draaien*. Leiden: *spijbelen*. Naarden: *boemelen* of *sleutel draaien*. Nijmegen: *spijbelen*, *uit strikken gaan*. Oudenbosch: *achter de heg loopen*. Rotterdam: *schielookeren*, *scharlookeren* of *star lookeren*. Schoonhoven: *schooltje maken*. Sommelsdijk: *heggetje doen*. Utrecht: *spijbelen* of *een schobbetje maken*. Arnhem: *sliepertje maken* of *stiemen*. Dokkum: *een potje klikken*. Joure: *spijker trappen*. Maarsen: *schobbetje maken* of *sliepertien maken*. Middelburg en Oostburg: *achter de hagen loopen*. Nijkerk: *schoftjes houden*. Sneek: *vliegen klappen*. Steenwijk: *poets bakken*. Stiens: *een vogeltje schieten*. Tjummarum: *blok loopen*. Wageningen: *sliepschooltje houden*. Weesp: *een schobbetje bakken*. Tholen: *de boekschool zoeken*. Zwolle: *om de boschjes loopen* en *een sliepertien maken*. Twente en Almelo: *de balster strijken*. Gorkum: *Hooikes ketsen*. Yperen (België): *kantje zetten*. Zoutelande: *kuiteren*. Gent: *de pluim steken*. Schiedam: *riddertjes leggen*. Goirle bij Tilburg: *schoolmatten*. IJselmonde: *vinkemannetje spelen*. Omstreken Maastricht: *zwenzelen*, *plenken*.

(Wij zouden denken dat in Amsterdam aan *een slippertje maken* een heel andere beteekenis wordt toegekend dan het onschuldige *schoolverzuimen*!)

[1936]

Spitsuur

[...] Gisteren las ik voor het eerst in mijn krant het zonderlinge woord 'spitsuur' (een tijdstip waarop vele ongelukken gebeuren; ook in de taal dus), en enkele uren later hoorde ik dit woord al voor de tweede maal uit den mond van een vijfenzestigjarige dame die blijkbaar met haar tijd meegaat.

[...]

[1936]

Slurpen

Gezegd van een dame, die 'met een precieus gebaar haar wijn *slurpte*. Kan het dwazer? In het Duitsch heeft *schlürfen* tweeerlei beteekenis: 'den Wein schlürfen', 'mit vollen Zügen die Waldluft schlürfen', 'Lasset uns heut' noch schlürfen die Neige der köstlichen Zeit!' (Schiller). Maar óók: 'er schlürft grässlich beim Essen'. Bij ons heeft *slurpen* alleen deze laatste beteekenis; 'met een hoorbare beweging der lippen opdrinken'. Een boerenjongen *slurpt* een ei uit; een dame *drinkt* haar wijn (met kleine teugjes, als dat de bedoeling was).

[1936]

Schijnwerper

'Waarom hebt U eigenlijk den schijnwerper niet gebruikt toen U de koplampen uitdeed?' vroeg de president van de Rechtbank, waarop de verdachte antwoordde dat hij geen verstand had van die dingen. Jammer; als de verdachte wel 'verstand van die dingen' had gehad, zou hij den president hebben kunnen antwoorden dat een auto geen 'schijnwerper' heeft, maar een *straallicht* of, in een bepaald geval, een *bermlamp*.

[...]

[1936]

Briefpapier

Een lid te Wormerveer vestigt er de aandacht op dat het gebruik van het woord *briefpapier* blijkbaar veld wint; het woord schijnt zich in het bijzonder te verheugen in de belangstelling van drukkers.

Wij hebben den vorm 'briefpapier' reeds in onze lijst van Januari 1935 gesignaleerd; men dient te zeggen 'brievenpapier' of anders 'postpapier'.

[1936]

De germanismen van deze maand

Het achtervoegsel *-sche* (Bunsensche brander, Weillsche ziekte, Hegelsche wijsbegeerte, enz.). Hiervoor: brander van Bunsen, ziekte van Weill, wijsbegeerte van Hegel (zoo men wil: Hegeliaansche wijsbegeerte).

(Een afschuwelijk, tot groot bederf van onze taal strekkend, Germanisme!)

Het achtervoegsel *-wezen* (geldwezen, bankwezen, assurantiewezen, verkeerswezen, enz.) Hiervoor geld-, bank-, assurantiebedrijf; verkeer. (Al die 'wezens' zijn vervelende wezens!)

[1936]

Dimmen

Een lid van onzen Raad maakt, naar aanleiding van hetgeen wij in ons nummer van November ten aanzien van dit woord schreven, de opmerking dat niet de *Regeering* dit woord heeft uitgevonden, maar dat het algemeen gangbaar is in de *Sportwereld*.

'Natuurlijk' – zegt dit lid – 'is het overbodig. Maar het heeft de *speciale* beteekenis van dempen van *licht* van *auto's* en motorrijwielen. *Dempen* is in het gewone taalgebruik gespecialiseerd tot waterwerken.'

Wij merken ten aanzien hiervan op dat wij het slechts betreurd hebben dat onze Overheid dit slordige anglicisme nu *officieel* heeft ingehaald. Als de Regeering flinkweg voor 'het tijdelijk verminderen van de lichtsterkte van autolampen' het woord *dempen* had gebezigd, dan zou dit denkelijk in het gewone taalgebruik al spoedig ook deze speciale beteekenis hebben gekregen.

En dat zou winst geweest zijn voor de taal.

[1936]

Voorrangsweg

Een nieuw begrip heeft zijn intrede gedaan in onze motorwetgeving; wij zijn verrijkt met 'voorrangswegen', dat zijn wegen waarop de automobilist den voorrang heeft boven het 'dwarsverkeer', van welke zijde het ook moge komen.

[...]

[1936]

Voltreffer

In een van onze lijsten van Germanismen komt voor het woord *voltreffers* met, ter vervanging daarvan *rake schoten, de roos*. Een deskundige licht ons te dezer zake in en zegt: ‘Dat *voltreffer* in de lijst is opgenomen juich ik van harte toe doch de aequivalenten zijn m.i. niet geheel en al juist. In het algemeen is een treffer een raak schot; wordt de *roos* getroffen dan spreken deskundigen over een *treffer in de roos*. Bij het schieten op voorwerpen met een *roos* (een schijf) wordt het woord *voltreffer* (gelukkig) nooit gebruikt. Wanneer dan wel? – De artillerie gebruikt projectielen die bij het treffen uit elkaar springen; de *scherven* kunnen een doel treffen. Indien een doel getroffen wordt door een projectiel voordat het uit elkaar is gesprongen, dus door een *vol* projectiel, dan wordt gesproken van een *voltreffer*. De omschrijving zou dus kunnen zijn: directe treffer van een explosief projectiel.

[...]

[1937]

Moord tot berooving

De Parijsche correspondent van een van onze groote dagbladen schrijft: ‘...het denkbeeld van een moord tot berooving lijkt dus wel uitgesloten’. Men ziet dat het wel kan en dat wij waarlijk niet het akelige woord *roofmoord* noodig hebben.

[1937]

Stewardess

Onze leden weten dat wij er eenige keeren onze bevreesing over hebben uitgesproken dat de K.L.M. maar steeds blijft spreken van *stewardesses* en het Nederlandsche woord *hofmeesteres* blijkbaar verwerpt. Een lid neemt het nu op voor onze luchtvaartmaatschappij (en hare ‘stewardesses’) en zegt dat haar houding hem wel begrijpelijk voorkomt, omdat het woord ‘hofmeesteres’ toch wel zeer onvoldoende de functie weergeeft, die deze ontwikkelde jonge vrouwen vervullen. Zooals dat trouwens voor het eng. aequivalent ‘stewardess’ evenzeer geldt, alleen wij Hollanders gevoelen dat uiteraard niet zoo sterk.

Vandaar – zegt ons lid – dat de Amerikanen het woord ‘air-hostess’ hebben ingevoerd, dat uitstekend voldoet en het zou wel te wenschen zijn, dat wij op dezelfde wijze de functie in kwestie zouden trachten aan te duiden. Met *luchtgastvrouw* bijv.? Of hoe anders?

[1937]

Weekend

Zou het, thans reeds algemeen met Nederlandsche uitspraak gebruikte, *weekend* niet (voor bestrijding) in aanmerking komen? Temeer daar het woord geenszins de bedoeling weergeeft. Het omvat immers, *met het einde* van een week, *tevens* het *begin* van de volgende.

Evenals men Oud- en Nieuwjaar te zamen *jaarwisseling* noemt, zou men hier dunkt mij ook beter spreken van *weekwisseling*.

[1937]

Nederlandsch, zooals het gesproken wordt door sommige Nederlanders in de Vereenigde Staten

Ons lid, de heer Harry C. Beumer te Enka, N.Car., U.S.A., vertelt ons van de moeilijkheden, die Nederlanders in de Vereenigde Staten ondervinden bij hunne pogingen om hun moedertaal zuiver te houden. De slordigheid – zoo schrijft ons lid – die de Amerikaansche spreektaal eigen is, nemen ze onwillekeurig over en het gevolg daarvan is, dat er onder hen een taaltje ontstaat, dat nòch Engelsch, nòch Nederlandsch is. Het gesproken Nederlandsch in onze kolonie b.v. laat zeer veel te wenschen over; volwassenen zoowel als kinderen gebruiken de gekste woorden en uitdrukkingen.

Eenige voorbeelden: Dicht bij ons dorp is een meer met bad- en zwemgelegenheid, alsmede een kunstmatig strand. In den zomer spreekt groot en klein dan van: *wij gaan naar de beach; hij is in het (de) lake*. ‘Achter’ het eten gaat hij varen in de kano (after dinner). Vreemd genoeg krijgen hierbij woorden, die *onzijdig* zijn in het Nederlandsch, zoowel ‘het’ als ‘de’ voor bep. lidwoord.

De schoolkinderen onderstrepen niet hun zinnen in het themaschrift, maar *onderlijnen* ze (underline). Ook lezen ze op de eerste *lijn* van een bladzijde, en niet op den eersten ‘regel’.

Fouten in hun werk moeten ze *uitreesen* (erase). Na schooltijd gaan de jongens konijnen *bunten* en *catchen* in het bosch.

Moeder belooft de kinderen te komen halen na schooltijd met de *car*; dan gaan zij eerst *shoppen*! De *maid* blijft thuis om het eten te verzorgen. Mama is eerst wezen *permanenten* bij den kapper: toen moest zij *tanken* (benzine ‘innemen’). Mary krijgt *candy* (chocolade of ander snoepgoed); Johnnie krijgt een portie *icecream*. Billie moet zijn broek (omdat hij bij het voetbalspel in de modder is gerold) laten *cleanen* en *pressen*!!! Vader is nog op kantoor en Moeder zal hem even *oproepen* (call up), om hem te vertellen, dat de familie vóór het eten nog even naar de *movies* of *pictures* gaat.

Tante bleef zitten lezen in de *yard*. (Hier moeten wij opmerken dat de Amerikaan, in het Zuiden tenminste, *yard* zegt, als hij ons Hollandsche 'tuin' bedoelt. Zegt hij echter *garden*, dan bedoelt hij een *vegetable garden*, oftewel *moestuin*.)

Daddy kwam dien dag thuis, erg vermoeid, na 400 mijlen *gedreven* te hebben!! (to drive). En zoo kunnen wij doorgaan met al dien onzin.

Zoover wat de *gesproken* taal betreft. In de *geschreven* taal gaat het iets beter, alhoewel daar ook *and* i.p.v. 'en', *the* voor 'de', *for* i.p.v. 'voor', enz. wordt gevonden.

Het is een moeilijk geval. Hoe hierin verbetering te brengen?

[1937]

Aangelijnd

Honden schijnen tegenwoordig niet meer vastgehouden te worden, niet meer aan den ketting of den riem meegenomen, – zij worden *aangelijnd*. En het zijn niet alleen Duitsche herders, dien men dit aandoet, ook echte Hollandsche keezen moeten zich deze behandeling laten welgevallen. Wat moet zoo'n dier wel van zijn baas denken!

[1937]

Papierclips

'Het zij een lezer van Uw blad vergund U, met toezending van twee deksels van doosjes te wijzen op het gebruik van *paper clips* en zelfs *papierclips*. Volgens mijne meening is *papierklemmen* of *papierbinders* daarvoor een goede Nederlandsche vertaling.'

[1938]

Pansponsen

Een van onze vrouwelijke leden is boos: op haar leverancier van die handige dingskes, waarmee de pannen worden gereinigd. Dat zijn pannesponsen, of pannelappen, zegt zij; en géén *pansponsen* of *panlappen*, zooals die leverancier beweert. En zij vraagt ons, hem eens mores te leeren.

Een moeilijke vraag. Zijn pan(ne)spons, -lap 'technische' termen? zoo ja, dan moet er een commissie voor gevormd worden. Behooren zij tot de 'gewone' taal, dan mogen wij er ons oordeel over uitspreken, tenminste... àls wij te dezen oordeelen kunnen. En dat, vreezen wij, kunnen wij hier niet.

Zeker, wij zeggen pennelikker en niet penlikker, pannelapper en niet panlapper, maar het Wdb. kent naast pannekoek: pankoek, en heeft blijkbaar geen voorkeur voor panbrood of pannebrood.

Sprak de leverancier van de pan(ne)sponsen misschien met een Zuidelijk accent, had hij iets sinjoraals over zich? Zoo ja, dan gaat hij vrij uit.

‘Gewestelijk (b.v. te Antwerpen): panring (houten ring, waar men de pan op zet om de tafel niet vuil te maken), panveger (een lapje aan een stok gebonden, waarmee men de pan smeert als men koeken bakt).’

[1938]

Heimwee

‘Wat zeiden wij’, vraagt een lid, ‘voor heimwee, voor dat wij heimwee zeiden?’

Wij weten het niet. In *Hendriks, Nederlandsche Synoniemen*, vinden wij het woord niet. Misschien was bij ons vroeger het begrip heimwee onbekend en hebben wij dit, mèt de aanduiding, uit Duitschland gekregen. Groningsch: wenst, Noordbrabantsch: (de) vaart (hebben); huisziek (bij de Vlaardingsche visschers).

[1938]

Keurige taal

Gehoord uit den mond van een paar jonge dames (met betrekking tot een gerecht, dat haar gesmaakt had): *Walgelijk lekker!*

‘De meysjes benne nou soo keurigh.’

[1938]

Walgelijk lekker

Ons lid, de Heer W. E. Nieuwenhuis, is het er niet mee eens, dat wij deze uitdrukking blijkbaar beschouwen als niet strekkende tot verrijking van onze taal.

‘...het is een plastische uitdrukking, die vooral door studenten wordt gebezigd. Walgelijk lekker is iets, dat zóó lekker is, dat het lekkere tot de uiterste verfijning is gebracht, zoodat men, zich bewust van dit grenzenlooze raffinement, een gevoel van weerzin voelt opkomen tegen deze tè verre en tè consequente verfijning. Vandaar het *walgelijke*. Het is zóó lekker (*zintuigelijke* gewaarwording) dat ik *geestelijk* begin te wálgen van dit zoo ongebreidelde overgeven aan zinsgenot.

U ziet, de gewraakte uitdrukking verrijkt eerder de taal, dan haar te bederven!’

Wij danken ons lid voor zijn toelichting. Wij zijn er niet zeker van, dat alle onze leden een open oog zullen hebben voor de verrijking, welke de taal door de uitdrukking in kwestie is te beurt gevallen. Dat halve biefstukje en die onschuldige doppertjes (uit het blik, het is nog te vroeg in den tijd!), die in staat zijn geweest een paar jongedames er toe te brengen zich ‘ongebreideld over te geven aan zinsgenot’!

[1938]

Hij heb

‘Of de Amsterdammers werkelijk *bij heb* zeggen’, vraagt een lid. Ja, dat doen zij; niet alle Amsterdammers natuurlijk, maar velen van hen. En niet voluit, maar samengesmolten tot *bij’p*; vooral bij het vlugge spreken en wanneer de woorden niet den vollen nadruk krijgen. *Autos efá* wordt in het Amsterdamsch: hij’p ’t zèllef gezegd!

[1938]

Spaansch

Wij Hollanders bezondigen ons nogal eens aan Spaansch, zie b.v. de soms volmaakt zinlooze opschriften in de deksels van sigarenkistjes, of de dito namen van sigarenmerken, alles made in Holland. Men spreekt echter ook van *Várinas* (i.p.v. *Varinas*), *senóritas* (i.p.v. *señoritas*, met de klemtoon op de *i*), van *pésetas* (i.p.v. *pesétas*), van een of het *El Dorado* (terwijl *el* het bep. lidw. is en de *dorado* niet een landstreek maar een persoon was) en van den Heiligen *Hermándad* (terwijl *hermandad*, dat broederschap beteekent, ook in het Spaansch vrouwelijk is en de klemtoon op de laatste lettergreep heeft). *Guerilla*-oorlog is natuurlijk een pleonasme.

Het hek was echter volkomen van den dam, toen wij het Spaansch-Amerikaansche *cafetería* ontdekt hadden en dat tot *cafetária* hadden weten te verbasteren. Sedert dien hebben wij in onze steden ook *delicatarias*, *bufetarias* en *finitarias* zien verrijzen; zelfs is er in Den Haag een *Fok’s Taria*, hetgeen schijnt te beteekenen de *Taria* van Mijnheer F.

Een *pulquería* (plaats waar men *pulque* verkoopt) heb ik in ons land nog niet ontdekt, maar dat kan nog komen; indertijd immers gaf een onzer geïllustreerde bladen als toelichting onder een plaatje de wijsheid ten beste dat *pulcheria* een in Mexico geliefde drank(!) is.

[1938]

Deftige taal

Een van onze leden, een medicus, heeft opgemerkt, dat velen uit ons volk, die thuis heel normaal spreken, wanneer zij zich ‘beschaafd’, ‘ontwikkeld’ willen voordoen, tot allerlei verkeerde woorden en zinswendingen komen. Zoo noteerde ons lid: ‘dokter, ik heeft...’ van patiënten, die in hun eigen kring er niet aan zouden denken zulk een vorm te bezigen. Een patiënt, die last had van pijn in de zijde, antwoordde, toen hem gevraagd werd of hij zich ook gestooten kon hebben, ‘...vermoedelijk weet ik het niet; of ik mij misschien gestooten heb, durf ik U niet betwisten!’

[...]

[1938]

Hamsteren

In het artikel Nationaal Denken in ons nummer van December noemde de schrijver *hamsteren* een Duitschen term, dien hij door opslaan, oppotten of opzouten wilde vervangen. Daar is ons medelid ir. A. J. L. Juten het niet mee eens; hamsteren, zegt hij, is niet opslaan (opbergen), noch oppotten (in een pot bewaren) of opzouten (ter bewaring in het zout leggen), maar: voorraad opdoen, zonder dien persoonlijk noodig te hebben. Want dat is het, wat de hamster doet en dit opslaan, oppotten of opzouten zal Dr. Colijn bedoeld hebben, toen hij zich begin October waarschuwend tot het Nederlandsche volk wendde. Dat dier, die hamster, is namelijk van oorsprong een steppedier en als hij zich voor den winter ging inrichten, rekende hij met een lange winterperiode en sloeg hij dus flink wat in: toen is hij met den mensch meegetrokken naar vruchtbaarder streken, met korteren wintertijd en langere oogstperioden, en was het volstrekt niet meer noodig zulke groote voorraden aan te leggen. Maar ook bij den hamster ging de natuur boven de leer, met het gevolg dat dit dier thans voorraden verzamelt, waar hij met den besten wil niet doorheen komt. Een antisociaal, kapitaalvernietigend wezen is de hamster en wie doet als hij, dus wie *hamstert*, dien treft ditzelfde oordeel.

Voor het overige is *hamsteren* geen specifiek Deutsche uitdrukking; het dier heet bij ons ook hamster en tegen *hamsteren* is dus – taalkundig gesproken – niets in te brengen.

[1939]

Kengetal

Ons lid de heer Witte Hoogendijk juicht het toe, dat de luchtvaart er in

geslaagd is zich te ontdoen van vele vreemde termen. Hier is, zegt ons lid, te juister tijd ingegrepen, want over tien jaar zou het vreselijk acbracadabra onuitroeibaar zijn, zoals het nu reeds is in het rijwielvak, en waarschijnlijk ook reeds in het automobielenvak.

Voorkomen is beter dan genezen. Over 'n paar jaar zullen we onherstelbaar opgescheept zitten met 'n buitengewoon ellendig woord, dat ons opgedrongen wordt door de P. T. T., want als dan alle telefoondistricten automatisch werken, dan zal elk brievenhoofd, vóór het telefoonnummer, vermelden het... Kengetal!

De P. T. T. zou ons volk verplichten, als zij dit woord zou vervangen b.v. door 'Net nummer'. Desnoods zou 'nul-nummer' goed zijn, en dan kan meteen de ietwat komieke formule 'K = Nul' vervallen, nodig omdat niet alle telefoontoestellen de letter 'K' vertonen. Zou de 'K' reeds onvervangbaar geacht worden, dan stelle zij 'kring' voor, ook al dreigt dan verwarring met het begrip 'tariefskring'.

En als dat dan allemaal onuitvoerbaar blijkt, welnu, dan bekenne de P. T. T. haar onmacht, en spreke nu maar verder ronduit van 'Kennzahl', zelfs al is dat woord niet eens *goed* Duits, want in die taal bestaat hetzelfde onderscheid als in de onze tussen 'getal' en 'nummer'!

[1939]

Het niet-Duitschgekleurde woord

Als bescheiden poging om te geraken tot het woord, dat geen gedachten wekt aan Duitse vormingen, stelt een lid voor, in het vervolg niet meer te spreken van Communistisch, Socialistisch, Proletarisch, Syndicalistisch, Anti-militaristisch, Fascistisch – maar van: Communist, Socialist, Proletair, Syndicaal (of Syndicalist), Anti-militarist, Fascist (naar analogie van: Baptiste kerk, Menniste bruiloft, revolutionnaire partij, nonsensicaal). Wij zouden dan krijgen: de Communiste Partij Holland, het Socialiste Jeugdverbond, de Internationale van Proletaire Esperantisten, het Nederlandsche Syndicale (of Syndicaliste) Vakverbond, het Internationale Anti-militariste Bureau, de Fasciste ideologie.

[1939]

'Registeraccountant', een nieuw woord.

In het 'Ontwerp van wet tot vaststelling van regelen betreffende het accountantswezen' (*wezen!*) treffen wij een nieuw woord aan:

Registeraccountants. [...]

Wij vinden dit nieuw uitgevonden woord zeer leelijk; even leelijk als ‘diploom-ingenieur’, dat evenwel niet officieel geschapen is, maar slechts in slordige taal is ingedrongen door al te simpele overneming van een Duitschen titel. [...]

[1939]

Woonkamer

Indien er onder onze leden architecten zijn, zullen dezen misschien eens onder de ogen willen zien wat de juiste vertaling van ‘living room’ of ‘Wohnzimmer’ moet zijn op plattegronden enz. Het denkbeeld van wonen veronderstelt een zekere ruimte en een zekere lengte van duur: wij ‘wonen’ evenmin voor enkele weken in een hotel als wij ‘wonen’ in één kamer van ons huis. De vervanging van de Nederlandse woorden ‘zitkamer’ of ‘huiskamer’ door woonkamer lijkt dus niet heel gelukkig en niettemin is zij in kringen van architecten thans in zwang.

[1939]

Engelsch

Een lid beklaagt zich over de voorkeur van sommige winkeliers voor het Engelsch, en dan nog soms zoo'n raar Engelsch; stemgember is al iets heel gewoons en pinkzalm komt er ook al in.*

Waarom spreken wij, zegt hij, nooit meer van een gelukkig einde of van een gelukkig slot, maar altijd van happy ending, of liever nog van happy end? Hoe zouden wij er toe gekomen zijn het kleedingstuk, dat de Engelschen dinner jacket noemen, met ‘smoking’ aan te duiden? Welke overwegingen zouden ons er toe geleid hebben, een denkbeeld, een voorstel, met ‘suggestie’ aan te duiden?

Als wij bridge spelen, zou het Hollandsche ‘maat’ uit den toon vallen; dus zeggen wij ‘partner’ (dikwijls hoort men niet paart-ner, maar par-tner). Wij spreken ook van *manche*: zou daar een Nederlandsch woord voor zijn?

[...]

* Een pinkstier is een éénjarige stier; een pinkzalm zal dus ook een dier zijn van dien aanvalligen leeftijd!

[1939]

Wolkenkrabbers

Een lid wijst op het woord *torenhuizen*, dat hij eenige keeren heeft gelezen ter aanduiding van het begrip en dat hem aannemelijk voorkomt.

[1939]

Duitschland moet het ons zeggen!

Als iemand Nederlandsch spreekt, spreekt hij Nederlandsch. Wie Duitsch spreekt, spreekt Duitsch.

Een behoorlijk mensch spreekt behoorlijke taal. Wie van zijn taal een poespas maakt, laadt de verdenking op zich dat het in zijn bovenkamer ook niet pluis is.

Geen Duitscher denkt er aan, zijn taal met brokken Nederlandsch te doorspekken. Als een Duitscher Nederlandsch kent, dan toont hij dit op een andere wijze, namelijk door correct Nederlandsch te spreken. Hij verbastert zijn taal niet met Nederlandsche woorden en zinswendingen.

Wie Duitsch wil leeren, leere Duitsch, maar niet ten koste van zijn moertaal. En niet om met de verworven kennis zijn eigen taal te verhaspelen. Het getuigt bovendien van weinig eerbied voor de vreemde taal, als men daaruit brokstukken ontvreemdt en die met geweld in zijn eigen taal wringt.

[1939]

Eerbied voor de taal

Wij Nederlanders hebben dikwijls maar weinig liefde voor onze taal en wij maken er ons veelal niet druk over, als een vreemdeling haar met onverschilligheid bejegt. Hoe anders is het te verklaren dat wij toestaan, dat een Amerikaansche firma hier haar product verkoopt onder den naam Palmolive-zeep en dat een andere soort zeep, naar ik meen een Hollandsch artikel, alsmede een margarine-soort welke, geloof ik, ook hier te lande gemaakt wordt, aan het publiek worden aangeboden onder namen als Sunlight en Blue Band. Koopers en verkoopters weten dikwijls niet hoe zij die drie woorden moeten uitspreken en het toont m.i. weinig eerbied voor onze nationaliteit, dat de fabrikanten het niet de moeite waard achten er Nederlandsche namen voor in de plaats te stellen. Wanneer zal in ons land een beweging ontstaan tegen het koopen van goederen welke, onnoodig, onder vreemde namen aangeboden worden?

En wanneer zullen wij eens ophouden met verkeerd Engelsch te gebruiken? De winkeliers verkoopten rosbief, cornétbief, bacón (ook genaamd baken-spek), stemgember (stem ginger, d.i. confiture gemaakt van den stam

der gemberplant) en Amerikaansche soupen in blik. Ook eet men tegenwoordig in Holland toffés.

Spel en mode spelen ook een rol. Iedereen speelt tegenwoordig brits en maakt af en toe een mans; de maat heet natuurlijk partner (met een korte a). De Engelschen namen pyjamas over uit het Hindostansch en nu dragen bij ons ook de vrouwen píamaas als nachttoilet.

Dank zij de filmreportage kan tegenwoordig ook een Hollandsch verhaal een happy end (m.z. ending) hebben; verschillende dagbladen lieten eens een minister, bij de verdediging zijner begrooting in de Tweede Kamer, het woord head expenses gebruiken (in de Handelingen stond gelukkig overhead expenses); in een Amsterdamsche studentenalmamak kan men limmericks vinden; een vergunninghouder hier ter stede vond voor zijn etablissement den naam Slip inn uit (English spoken, concert daily); een heer in een dagblad-feuilleton verschijnt in een diner-jacket (dinner jacket).

Al zeggen tegenwoordig de slagersjongens niet meer p'rdon, maar sorry, wanneer ze u bijna met de fiets onderstboven rijden, toch zijn wij nog lang niet zoo sterk in Engelsch als in Fransch, gezien b.v. de vertalingen uit eerstgenoemde taal.

In een krantenbericht zag ik police officer vertaald met politie-officier, in een ander licor (Amerikanisme voor liquor) met likeur. De recensent voor Amerikaansche litteratuur van een groot dagblad had het over boodschaploopers, waar de auteur over shipping clerks gesproken had; de vertaler van een Engelschen roman, waarin een touristen-zeereis voorkwam, wist geen raad met den quartermaster die als watchman aan de valreep stond en maakte er een wachtmeester van. Of men iemand toeroept: stop!, dan wel: halt!, in beide gevallen gebruikt men een woord dat aan een vreemde taal ontleend is, maar men kan toch ook te veel stoppen. Stoppage (het stoppen van gaten in weefsels, natuurlijk geen Engelsch), stoppen (stilhouden of doen stilhouden) en stopzetten (doen stilhouden) zijn toch zeker alle drie bastaardwoorden in onze taal; zij worden echter door Van Dale niet als zoodanig gesignaleerd. Het lijkt mij dat wij ze geen van drieën noodig hebben; men kan b.v. het verkeer even goed stilzetten als een horloge, terwijl een trein even goed stil kan houden als stoppen.

Echte Anglicismen halen wij ook onnoodig in onze taal binnen, den laatsten tijd; men kan in het Engelsch zeggen: the conversation dried up, maar het is verkeerd in onze taal te spreken van de opdroging van een bedrijf, wanneer men bedoelt het verlopen der onderneming. Overlap en overlappen zijn volgens Van Dale reeds in onze werktuigkundige terminologie opgenomen, maar dan wordt het toch tijd dat men er andere woorden voor vindt; in een wetenschappelijke voordracht heb ik al eens hooren spreken

over invloedssferen welke elkander overlappen (over elkander heenvallen).

Wanneer zullen wij tot bezinning komen?

[1939]

Kanons

Een van onze leden heeft er zich over verwonderd, dat sommige landgenooten den meervoudsvorm van 'kanon' maken door aanhechting van een s, in plaats van (n)en.

Voor zoover wij weten, zijn het de militairen, die den vorm 'kanons' bezigen; wij mogen dezen vorm dus beschouwen als behoorende tot de vaktaal. De meervoudsvorm 'kanons' zal dateeren uit den tijd, toen het woord nog een sterk Franschen klank had; in de legertaal zijn nog vele oude vormen te vinden.

Ons lid de heer M. P. Kokje deelt ons mede dat, voor zoover hem bekend, de meervoudsvorm kanons alleen gebruikelijk is bij de Marine. Bij de landmacht wordt gesproken van 'vuurmonden' of 'stukken geschut' en slechts bij uitzondering gebruikt men het meervoud van het woord 'kanon', en dan zegt men niet 'kanons', maar 'kanonnen'.

[1939]

Snel weg!

'Spreker voegde daar nog aan toe, dat volgens de door den Minister genomen beslissing de nieuwe weg een autosnelweg zal worden. Namens de Ned. Vereeniging voor Speciale Autowegen, de N.E.V.A.S., sprak de heer Kroes den wensch uit, dat het woord autosnelweg uit het spraakgebruik zou verdwijnen.'

[1940]

Bombardeeren

Gaat dat nu niet wat te ver – merkt een lid op – om 'bombardeeren', in den bedoelden zin, als 'baarlijke onzin?' te brandmerken? Waarom zouden wij niet zeggen, dat iemand tot raadslid 'gebombardeerd' werd, met geweld op die plaats gebracht, met evenveel kracht als oudtijds een kogel uit een 'bombarde' werd geschoten. Dat is toch een zeer aannemelijke verklaring.

Wij zijn het met deze opmerking eens; het verband met bombardeeren ligt veel meer voor de hand, dan dat met bombeeren, doen opzwellen, bol maken.

'Bambaerde', werktuig voor het slingeren van steenen; kanon. Het woord is onleend uit fr. bombarde, it. bombardata, een afleiding van lat. bombus, gr. bombos, 'dof geluid, gedreun, gegons'.

Een klanknabootsende ('onomatopoëtische') formatie.

Op een examen sprak eens een kandidaat over een 'gebombardeerd' blikje conserven (bedoelende 'gebombeerd', bolstaand door bederf).

Gevraagd wat 'fermenteeren' was (een soort gisting of broeiing, een proces dat men de verse tabaks- en theebladen doet ondergaan) antwoordde de examinandus: dat is kleuren; en op de vraag naar naderen uitleg, kwam het korzelige antwoord: Het woord zegt het al: teeren!

[1940]

Lebensraum

Met dit nieuwe woord duidt men aan: de ruimte, welke een volk noodig heeft (of meent noodig te hebben) om naar zijn aard en verlangen te kunnen leven en zich ontwikkelen. 'De Kareliërs, die de levensruimte bevolken, welke begrensd wordt door...'; hier is o.i. het woord 'levensruimte' verkeerd gebruikt, *Landstreek* was hier het goede woord geweest.

[1940]

Weermacht

Ons lid de heer J. H. F. Grönloh vestigt de aandacht op het woord *weermacht*. Dit woord moge dan misschien 'op Nederlandsche wijze gevormd' zijn, op deze manier wordt onze taal steeds meer gelijk aan de Duitsche. Zooals ons lid meent zich te herinneren, is deze nieuwe 'ziekte' tegelijk met den oorlog uitgebroken.

[1940]

Stijlverwildering

Het Hoofd van den Duitschen Staat heeft onlangs, ter gelegenheid van den 20sten jaardag van de N. S. D. A. P., te München een rede gehouden voor de leden dier partij. Deze rede is vertaald in het Nederlandsch, door een Nederlander blijkbaar.

Men lette nu eens op hoe deze vertaler zich van zijn taak heeft gekwetten. Als de spreker zich tot zijn gehoor wendt en zegt: 'Das wissen Sie selbst am besten', geeft onze vertaler dat weer met: 'Dat weet U zelf het best'. Het is duidelijk dat hier dit 'Sie' vertaald had moeten worden met 'Gij'.

Maar dit is niet het eenige en het ergste. Aan het slot van zijn rede geeft de spreker uiting aan zijn vertrouwen, dat de Voorzienigheid niet zal toestaan dat het volk ten gronde gaat. In den origineelen tekst zal deze plaats geluid hebben: 'es ist undenkbar, dass die Vorsehung...', of iets van deze strekking. De vertaler weet dit niet beter weer te geven dan door 'dan *bestaat* het eenvoudig niet, dat de Voorzienigheid...'

Kan het grover? Wij hebben in onze dagbladen herhaaldelijk voorbeelden gevonden van gemis bij velen van ons volk, aan gevoel voor de waarde van het woord, voor stijl.

Dit staaltje is echter wel heel sprekend!

Het bestaat niet; nou, en òf; mij niet gezien – als deze vulgaire taal nu Nederlandsch moet heeten...

[1940]

Stijlverwarring

Wat men gewoonlijk het volk noemt kan soms aardige uitdrukkingen bedenken. *Ik plof je neer*, had onlangs een beklagde zijn tegenstander gedreigd, en *je hebt mij niet gezien* is heel populair tegenwoordig voor: ik weet nergens van, of: ik wil er niet mee te maken hebben.

Wanneer nu dergelijke uitdrukkingen maar niet in ernst overgenomen worden door hen van wie verwacht mag worden dat zij beschaafd Nederlandsch zoo niet spreken, dan toch in ieder geval schrijven zullen.

Men trekke zich hier niets van aan schijnt een te deftige zinswending te zijn voor een van onze dagbladen. Dit ging zich eens te buiten aan de uitdrukking: *je doet maar of je neus bloedt*. *Uitzoeken* in plaats van 'uitmaken' of 'onderzoeken' ('ze moeten het maar uitzoeken') en *voor elkaar* in plaats van 'in orde' (dat is voor elkaar) hebben al burgerrecht gekregen; auteurs ontzien zich niet om van een stel te spreken voor een paar (een verloofd stel) en een student beklagde zich in een ingezonden stuk dat de spelling Marchant afgekraakt wordt.

[1940]

Hakenkruis

Men vraagt ons of *hakenkruis* een goede vertaling is van hd. Hakenkreuz. Dat is het niet; wij hebben vroeger reeds vermeld, dat het Duitsche woord in onze taal weergegeven wordt met: gamma-kruis, loopend kruis of, als men dicht bij het Duitsche woord wil blijven, met *haakkruis* (*haak-kruis*).

In het Nederlandsch spreken wij ook niet van bollenkruis of krullenkruis,

maar van bolkruis en krulkrus ; en van leliekruis en vorkkruis.

De fout zal zijn ontstaan, doordat wij in 'Haken' een meervoudsvorm zien, maar het is het enkelvoud; ons 'haak' is in het Duitsch 'Haken'. Een bus (schietgeweer) met een haak er aan, heet dan ook in Duitsch 'Hakenbüchse'; ons 'haakbus'.

[1940]

Muggenzifters

Van het oprichten van Onze Taal af heeft de leiding van dit genootschap zich gekeerd tegen de muggenzifters. Wanneer men zichzelf in staat acht tot het schrijven van volstrekt juist Nederlandsch en zich den tijd kan gunnen om elken zin driemaal over te lezen, is het zeker verdienstelijk als men zoo lang poetst en wrijft tot er geen smetje meer aan de kopij is te vinden maar men doet kwaad door hetzelfde ook van anderen te vergen. Want dat maakt den gewonen schrijver schuw; hij gaat denken: Is het zóó moeilijk om goed Nederlandsch te schrijven, dan zal ik mijn pogingen maar opgeven en 'maar raak' schrijven. En zoo is het werk des pedanten muggenzifters juist het tegendeel van hetgeen hij dacht te bereiken.

Men moet zich tevreden stellen met het weren van de grove fouten. Die zijn er tegenwoordig, in een tijd van verminderde taalkennis bij hen die de pen hanteeren en met haar 'vruchten' voor den dag komen, waarlijk al in menigte. En alle muggenzifterij schrikt af en schaadt daardoor de taalzorg van breederen trant.

[1940]

Ober

Kan deze in nederlandschen mond lichtelijk lachwekkende roep niet weer uit onze nederlandsche samenleving verdwijnen? en worden vervangen door: *aannemen!* of, tijd en plaats dienende, door tikje tegen glas of stil aandachtsein? Of als dit een te plotselinge overgang is, door het reeds belegen: *kelner!?*

[1941]

Beursjargon

Beurs-jargon is verschrikkelijk. Nu spreek ik nog niet eens van 'shares' die 'bestens' worden 'afgestooten' en bij welker aflevering soms stukken moeten worden 'voorgelegd'.

Doch ook de beurs-overzichten wemelen van nonsens. Hierbij een knipsel uit de krant, waarin gij vindt: de provincie trad *eerder* als kooper op. In andere bladen las ik: de beurs was 'eerder' iets vaster, suiker bleef 'eerder' iets lager.

Zouden wij niet eens een campagne beginnen tegen dat 'eerder', dat eerder een geheel overbodig en dwaas woord is in deze zinnen?

[...]

[1941]

Groepstaal

Naar onze krant bericht spreken 'beschaafde jonge dames' in onzen tijd van 'rot-jongen' en 'lol-trappen', en wij nemen er geen aanstoot aan, kijken ten hoogste even lichtelijk verbaasd, als wij een 'uitdagend meisje' tijdens 'den borrel' hooren beweren dat zij het 'luizig' vindt om eens 'een stuk in 'r kraag' te hebben.

Deze taal wordt gekenschetst als 'onconventionele taal', of 'modetaal'; ook wel 'groepstaal'. De 'groep' der lichtekooien blijkbaar.

[1941]

Amerikaansch

Meer en meer leest men de laatste jaren over het 'Amerikaansch' als een taal. Kort geleden b.v. kreeg ik een Hollandsch boek in handen, op welks titelblad was aangegeven, dat het vertaald was uit het Amerikaansch.

Waarschijnlijk heeft in dit geval de vertaling plaats gehad van een werk van de hand eens schrijvers, woonachtig in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en (of) gepubliceerd door een eveneens aldaar gevestigden uitgever.

Het zal echter voldoende bekend zijn, dat in die Staten, behoudens uitzonderingen die in casu van geen belang zijn, het Engelsch de landstaal is. Er mogen enkele afwijkingen bestaan, woorden die in de Unie gangbaar zijn, kunnen in Engeland onbekend of ongebruikelijk zijn en omgekeerd, het blijft Engelsch. Desnoods zou men kunnen spreken van Amerikaansch-Engelsch, maar daarbij zal men eer aan een 'slang' denken.

In de overige landen die deel uitmaken van het werelddeel Amerika worden verschillende talen gebezigd, in Midden- en Zuid Amerika in hoofdzaak Spaansch.

Zoo heeft het geen zin te spreken van het Amerikaansch, want zoo'n taal bestaat niet.

[1941]

Poetsvrouw

De krant vertelt ons van een ‘poetsvrouw’ en bedoelt blijkbaar een schoonmaakster. ‘Poetsvrouw’ als ‘Nederlandsch’ woord is even belachelijk als Schönmacherin zou zijn in het Duitsch.

[1941]

Kloproom

Het woord ‘slagroom’ wordt terecht – als in strijd met ons taaleigen – veroordeeld, maar het Nederlandsche equivalent: geklopte (geklutste) room dekt slechts één van de twee beteekenissen, die slagroom heeft. Het woord wordt n.l. niet alleen gebruikt voor het geklopte product, dat vroeger – in een grijs verleden! – met aardbeien enz. werd gebruikt, maar ook voor het vetrijke product, dat *bestemd* is om geklopt *te worden*. Het Melkbesluit onderscheidt nl.:

room of koffieroom, met tenminste 20% vet en: slagroom, met tenminste 40% vet.

Het is duidelijk, dat het woord in *deze* betekenis niet vervangen kan worden door geklopte (geklutste) room, maar wel b.v. door klop-(sla-)room. Mij voldoet *kloproom* het beste. [...]

[1941]

Omhoogzitten

Op mijn kantoor hoor ik dikwijls de uitdrukking, wanneer het b.v. erg druk is: *Wij zitten er nogal mee omhoog!* Hiermede wil men dan aanduiden, dat het werk zich ophoopt en men er niet meer uit kan.

– Een zeemansuitdrukking; omhoograken, omhoogzitten. Op een ondiepte, op een zandbank of op het strand raken, zitten. *Wij loopen recht op de bank aan; stuurman, pas op, of wij raken omhoog.* [...]

Als het werk zich zoo heeft opgehoopt, dat men niet meer voor- of achteruit kan, dat men gewoon ‘vast’ zit, bevindt men zich vrijwel in denzelfden toestand als de schepeling, die ‘omhooggeraakt’ is. Begrijpelijk dat men in een stad als Rotterdam tot zulk een ontleening aan de zeevaarttaal is gekomen.

[1941]

Kwark

Ons nationale product, dat wij altijd hebben aangeduid met *wrongel* – ge-

stremde, uitgewrongen melk – wordt ons tegenwoordig onder den naam ‘kwark’ aangeboden. Zeer tot ongenoegen van vele lezers, die er op aandringen dat wij daartegen toch eens opkomen. Maar wat kunnen wij anders doen dan er nog eens over schrijven? Als onze lezers willen, is het zóó uit; zij hebben maar elken dag iederen leverancier die het gewraakte woord gebruikt, op zijn fout attent te maken, en dan zal het niet lang duren of men zal het vermijden. Al was het maar alleen om van het ‘gezeur’ af te zijn!

(Het Handelsblad staat al aan onzen kant: daar heeft men kwark in den ban gedaan. Willen onze lezers ons bericht geven wanneer hun krant dit voorbeeld volgt; en willen zij ons dan ook de namen opgeven van de melk-inrichtingen, die wrongel als wrongel verkoopen? Dan zullen wij die eervol vermelden.)

[1941]

Binnennemen

Een treindienstleider van de spoor bezigde een verdachte uitdrukking: hij verklaarde opdracht gegeven te hebben een trein *binnen te nemen*.

De man is beboet met f 15. –!

[1941]

Airconditioning

Men zit maar voortdurend te scharrelen met woorden ter vervanging van deze eng. uitdrukking. Nu weer lezen wij van lucht*veredeling*(!). Laat men toch ophouden met dat geëxperimenteer. Goed, als wij het alleen, met onze uiteraard gebrekkige kennis van den Nederlandschen woordenvoorraad moesten doen, dan was het te begrijpen dat wij af en toe mistastten; maar wij behoeven het niet alleen te doen, wij hebben immers onzen Raad van Deskundigen die ons helpt. En deze Raad heeft gezegd: lucht*regeling*, of als men wil – een aardig woord, werkelijk! – lucht*tempering*. Laat men het nu op een van deze beide woorden houden; en niet zeuren!

[1941]

Inhaleeren

‘Vele rookers zuigen de rook van hun sigaar of cigaret (waarom sigaar, maar cigaret?) in hun longen. Zij halen de rook dus in. Moet men hier niet van “inhalen” spreken, in plaats van “inhaleeren”?’ – Inhaleeren beteekent niet inhalen, maar: inademen, en wel in het bijzonder van geeskrachtige stof-

fen. Het is de Nederlandsche vorm van fr. inhaler (inhalation), lat. inhalare (inhalatio). [...]

[1941]

Smeris

Een voorbeeld van een woord, dat in rang gedaald is; een neutraal woord, dat afgedaald is tot scheldwoord, in dit geval een scheldwoord voor een agent van politie. Het is van Hebreeuwschen oorsprong: *shēmîrâ(b)*, dat beteekent: wacht. Het Duitsche woord ‘Schmiere’, wachter, wachtpost, staat er mede in verband. Wij kennen het in de uitdrukking *Schmiere stehen*, d.i. op den uitkijk staan (om zijn collega’s in staat te stellen ongestoord hun dievenwerk te verrichten). Met ‘Schmiere’ duidt men ook aan een onaanzienlijken tooneelspelerstroep; ook wel een minderwaardig tooneelspel.

Vroeger, toen onze politie nog een helm droeg, was de ‘brigadier’ herkenbaar aan een knop op zijn helm; hij werd dus onderscheiden van gewone ‘smerissen’ door de benaming *knop-smeris*. Een bereden agent heette *knol-smeris*, een bereden brigadier maakte dus aanspraak op den titel *knopknol-smeris*.

De officiële taal vermijdt deze termen.

[1941]

Doodelijk verongelukt

Deze uitdrukking vindt men veel in den laatsten tijd in de kranten. Ik zou zeggen: een ongeluk kan al of niet doodelijk zijn, maar als men zegt dat iemand verongelukt is, kan men slechts bedoelen, dat hij het leven er bij heeft gelaten.

[1942]

Gas

Hoe doornig het pad der etymologie is – en waarom dan ook onze deskundigen ons afraden op dit veld te grasduinen! – toont ons het woord gas. Daar heeft menig een zich mee afgetobd: men heeft verband gezocht met ‘geest’ – wat nog zoo gek niet was, oppervlakkig gezien! –, heeft gedacht aan ‘gisten’ (hd. gähren, en ‘gäschen’, schuimen, mousseeren, borrelen, gisten), wat ook al niet geheel onaannemelijk scheen... tot De Vries het ‘raadsel’ oploste, en wel door tot de bron te gaan, niet tot de bron van het gas, maar van het woord, tot den eersten gebruiker, den naamgever. Dat bleek te zijn

onze landgenoot Van Helmont, een Brusselsche scheikundige. Deze heeft, omstreeks het midden van de 17de eeuw, luchtvormige stoffen, verschillend van de gewone (dampkrings)lucht, aangeduid met gas, waarbij hem het Grieksche woord *káos*, dat wij schrijven *chaos*, voor den geest zweefde. Chaos, chas, gas.

Uit onze taal dus is het woord afkomstig en wanneer de andere talen dit woord ook gebruiken, hebben zij het van ons. De Franschen schreven het op hun manier: *gaz*, en – is dat niet grappig? – wij hebben vroeger ons Nederlandsche gas een tijdlang die Fransche z gegeven. Daar zijn wij nu gelukkig van teruggekomen.

[1942]

Tikken of tippen?

Waarom noemt men het ‘schrijven’ – niet meer met de pen, de (ganze)‘veder’, maar – met de ‘schrijfmachine’ meest- of veelal *tikken*, dat immers, zoo al niet eerst, oorspronkelijk, dan toch vooral, het *veroorzaakte*, *hoorbare geluid* (een geheel ‘bijkomstig’ gevolg) – b.v. het gestadige, regelmatige geluid van een gaand en slaand uurwerk of het éénmaal (zacht) kloppen aan een deur – aanduidt, of herinnert aan een of meer soorten van kinderspel, of aan *een tik geven* of aan een *tikje*, een klein weinig, een klein beetje? Waarom gebruikt men, ter aanduiding dezer moderne ‘schrijfwijze’ (te) zelden of nooit het vanouds Nederlandsche, en in dit geval zoo bijzonder goed bruikbare, ja treffend juiste, *tippen*, dat niet allereerst het (onaangename) bijgeluid ‘beteekent’ (d.i. door een spraakklank of een letterteeken aanduidt), maar wèl, daarentegen, véél eigenaardiger, zoowel, ten eerste: de gedurige bezigheid, ‘handvaardigheid’, van het telkens even *aantippen* met de *vingertippen* uitdrukt als te gelijk – even toevallig als juist – tevens *herinnert aan* (a.h.w. de ‘verdietsching’ is van) het Engelsche, naar een Griekschnw. gevormde, ww. *to type*; zoodat, ten slotte, het naast *tikken* veel gebruikte, nog half Engelsche *getypt* in het Nederlandsch, naar den klank onveranderd kon blijven, alleen maar anders *geschreven* (*getipt*) behoefde te worden?

[1942]

Vonkplug

Het weekblad *Auto*, in zijn rubriek Autotaal, bespreekt de vraag of er voor ‘bougie’ een goed Nederlandsch woord te vinden is en denkt daarvoor aan *vonkplug*.

Een goed woord, dunkt ons; tegen de samenstelling is niets in te brengen,

en het tweede deel er van, 'plug', is een goed-Nederlandsch woord. Jammer dat het artikeltje besluit met de woorden: 'Maar hoe interessant het ook is, om eens ernstig te zoeken naar een Nederlandsch aequivalent voor "bougie", wij blijven er bij, dat dit woord als zoodanig is ingeburgerd, dat we het, althans in de autotaal, nauwelijks nog als een vreemd woord beschouwen.' [...]

[1943]

Statiegeld

Er mag wel eens aandacht gevestigd worden op den allengs insluipenden naam 'statiegeld', waarmee men dan 'staangel'd' bedoelt. Er zijn zelfs al leveranciers, bv. van jam, die op hun potjes aankondigen dat zij zoo en zoo-veel rekenen voor 'statiegeld'. 'Statie' is echter statigheid. Misschien is er in de hoofden van die menschen contaminatie met 'stationeeren', maar het oude, ingeburgerde (of eigenlijk uit onzen eigen bodem opgegroeide) staangeld is in elk geval beter, dunkt mij.

[...]

[1943]

Bedrijf

Is het U ook opgevallen hoe het woord 'bedrijf' steeds meer in de mode komt? Een slagerswinkel, die zich vroeger 'slagerij' noemde, tooit zich nu met den titel: slagersbedrijf. Een kruidenierswinkel noemt zich: levensmiddelenbedrijf, en een bollenhandel: bloembollenbedrijf. Zelfs heb ik op een aardappelzaak 'aardappelenbedrijf' zien staan, waar het oude 'nering' zoo goed op zijn plaats zou zijn. Tegelijkertijd een nare taalvervlakking.

– Ja, als Jan Slijpsteen in een schuurtje achter zijn woning een timmermanswerkplaats inricht, noemt hij zijn zaakje Timmerbedrijf. Als het hem goed gaat en hij een paar knechts kan houden, is zelfs Bedrijf niet voldoende om zijn grootheid te doen uitkomen: Timmerhuis wordt het dan. En als de bloemenverkooper, in zijn bescheiden keldertje, dat ziet, wil hij niet achterblijven en laat op zijn deur schilderen: Het Bloemenhuis. En de matrassenmaker volgt met Matrassenhuis, de tegelhandelaar met Tegelhuis; enzovoort.

[...]

[1943]

Oorlog

'Oorlog' is een woord waarvan de afkomst moeilijk vast te stellen is. Wij kunnen onzen lezer wel verwijzen naar Franck-Van Wijk, met zijn supplement van Dr. C. B. van Haeringen, maar daar zal bij niet veel aan hebben; dat gaat voor ons toch veel te hoog.

Laat ons dit er van zeggen: de taalgeleerden denken bij oorlog aan een verwantschap met de gotische woorden *liuga* (huwelijk), *liugan* (huwen). In het Oudhoogduitsch 'urliugi', dat zoiets schijnt te beteekenen als: 'Zustand, in dem das Verhältniß des Eidvertrages aus ist', 'Aufhebung der rechtlichen Bindungen'.

[1943]

'Onze Taal' en barbarismen

Het komt wel eens voor dat men niet geheel tevreden is over ons werk, over onze 'opvattingen'; met name ten aanzien der 'barbarismen'. Men is van oordeel dat wij dikwijls zoo 'lauw' zijn waar het geldt onze taal vrij te houden van vreemde 'smetten'. Nietwaar, als men de moeite heeft genomen een heele reeks 'afschuwelijke' woorden te verzamelen, opdat wij die 'aan de kaak kunnen stellen' en men ziet ze dan niet aan den 'schandpaal' verschijnen, dan komt men er al spoedig toe te zeggen: waar hebben we dan eigenlijk Onze Taal voor! En als men dan weer iets leest in den geest van hetgeen wij eens schreven toen men ons gevraagd had het woord soepel als gallicisme te brandmerken: 'soepel is stellig aan het Fransch ontleend, maar daarom hoeven wij het nog geen gallicisme te noemen. Wij kunnen het ook niet goed meer missen, dunkt ons; hetgeen wel met meer uit andere talen overgenomen woorden het geval is' – dan grijpt men al spoedig naar de pen, om eens met een hartig woord 'af te reageeren'.

Ja, maar *verdienen* wij wel zulk een afkeuring? Moeten wij dan per se elk woord afkeuren, dat men ons ter afkeuring voorlegt? Als dát ons werk was, zouden wij niet 'Onze Taal' moeten heeten, maar 'Ons Hakmes' of iets dergelijks. Wij willen immers allen onze *taal* dienen, en dienen wij de taal werkelijk, als wij maar links en rechts alles weggappen, dat ons – notabene ons, leeken die wij zijn op het stuk van de taal! – om de een of andere reden (of zelfs zonder een bepaalde reden, maar zóó maar) niet aanstaat? De taal, vrij van vreemde 'smetten'! Jawel. Maar houdt men er dan wel voldoende rekening mee, dat het taalleven héél ingewikkeld is en dat het héél moeilijk is, en heel veel studie vereischt, om met recht te kunnen beoordeelen, wát tot de taal behoort, haar eigen is – en wat in strijd is met haar aard. 'Maar je gevoel zegt je...' Zeker, het taalgevoel is een kostelijk bezit, daar zullen

wij nog wel eens over spreken, maar men kan ook dit bezit misbruiken.

Natuurlijk meenen zij, die onze houding gispfen, het goed met de taal; zij hebben, stellig, liefde voor hun taal, maar liefde geven is ook alweer zoo gemakkelijk niet. Er wordt heel wat misdreven door slecht geleide liefde!

[1943]

Eenige wonderlijke namen

Fijnebuik, Gladpootjes, Kroeskop, Magendans, Maneschijn, 't Mannetje, Modderkolk, Oudgenoeg, Smijtegeld, Stofregen, Tuinzaad, Vroegindewey, Zomerplaag, Dekwaadsteniet, Stofkooper, Brandspiegel, Aalsvel, Koekenbier, Jansenmaneschijn, Broekzitter, Blasbalg, Gaarkeuken, Keesje, Kornalijnslijper, Zoovele, Opstelten, Stukkende Jacob, Brandligt, Speciaal, Slagregen, Bij 't Vuur, Melkmeid, May (Menscheter), Olycan, Pappot.

[1943]

Te opbewaren

In de bussen Ovomaltine ligt een papiertje; dat is niet erg, papiertjes vindt men overal. Maar wel erg is wat ze er op gedrukt hebben: 'droog te opbewaren'; want dat is zelfs voor den tegenwoordigen tijd te veel.

[1944]

Ordner

'Wat is een goed woord voor: Ordner?'

Een goed woord voor Ordner is 'brievknip', of eenvoudig maar: knip, als het woord veel wordt gebruikt. Wij danken dit woord aan het lid van onzen Raad Prof. dr. G. G. Kloeke. De brieven worden in zo'n brievknip vastgehouden ('geknepen') en gevangen als een vogel in een knip. Men *hoort* bovendien een knip als er een brief in wordt gedaan.

[1944]

Saamhoorigheid

Wie helpt ons van dit woord af? of moeten wij wachten tot wij ook saamzwering, samenwerking, saamkomst enz. rijk zijn?

[1944]

Nietjes of krammetjes?

Ongetwijfeld heeft de Redactie gelijk als zij verklaart dat ‘nietjes’ goed Nederlands is. Daarmee echter is niet de vraag beantwoord, of die nietige dingetjes, die ons door reizigers in kantoorbenodigdheden onder den naam ‘nietjes’ worden aangeboden, terecht in Nederland zo genoemd worden. Een *niet* is een *klinknagel*, dat is een bout, die door hamerslagen aan de beide uiteinden gestuikt wordt en daar aan weerszij een kop krijgt. Ook steekt de schoenmaker door een vetergaatje een niet; wanneer hij met zijn tang knijpt spalkt het metalen buisje aan de einden open en de omkrullende randen worden tegen en in het leer vastgedrukt.

Maar dat alles lijkt niet op wat in de kantoren gebruikt wordt. Dat is een stukje dunne draad, aan beide einden haaks omgezet. Met die einden prikt men door een stuk of wat velletjes papier heen, en dan worden ze tegen de draad dubbel geslagen. Waar men de papieren mee hecht, is dus geen klinkbout, noch een metalen pen, maar een *krammetje*. En een ‘nietmachine’ heeft niets met klinken van doen, het is een *hechter*, vaak een *klaphechter*, die met één klap tegelijk de punten van de kram door het papier jaagt en ze dubbel klapt ook.

Op slot van zaken: niet nietjes, maar krammetjes!

[1944]

Research

Het woord *research* wordt meer en meer gebruikt voor economische onderzoekingen of wetenschappelijke nasporingen. Mij dunkt onderzoek, opsporing, nasporing kunnen als Ned. woorden volstaan.

[1945]

Bedrijfsdeskundige

Het Nederlandsche Instituut van Accountants werd opgericht in 1895 en het is wel jammer dat men blijkbaar in die halve eeuw nog geen bruikbaar Nederlandsch woord heeft kunnen vinden. Begonnen als ‘boekhoudkundige’ zijn accountants thans veelal ‘bedrijfsdeskundige’ in meer algemeenen zin. Ik twijfel er aan of een dergelijk woord ingang zou vinden, hoewel in een bedrijf waarop ikzelf invloed kan oefenen, de door commissarissen aangestelde accountant wordt aangeduid met ‘deskundige’, [...]

[1945]

Na vijfmaal twaalf maanden

Vijfmaal twaalf maal hebben wij van *Onze Taal* maandelijks met elkaar gesproken over datgene, wat ons reeds zoovele jaren heeft vereenigd; zestig maal hebben wij ons moeten zetten tot het schrijven van ons maandblad; vijf lange jaren zijn verlopen, alvorens de last van ons werd afgenomen, die steeds knellender drukte, de beklemming, die ons dreigde te verstikken.

Een tijd van rampspoed en ellende; van achteruitgang op schier elk gebied; van verliezen zoo groot, dat wij huiveren bij de gedachte er aan. Veel is onherstelbaar verloren; we denken aan de velen, die alles in de waagschaal stelden in dienst van de goede zaak en die wij niet zullen weerzien. Veel ook, in geld en goed, is zoo gekneusd en gebroken, dat geen menschenleef-tijd toereikend zal zijn om herstel te brengen. Maar ongebroken, ook thans, is onze wil dat bezit te beschermen, welks waarde niet in geld is uit te drukken, maar zonder hetwelk een volk niet kan bestaan.

Vijf jaar geleden hebben wij de belofte afgelegd niet af te laten van onze liefde tot ons geboorteland, zijn volk en zijn taal; van het besef van innige verbondenheid aan zijn aard, zijn bestaan, zijn levenswijze en zeden; zijn oorsprong, geschiedenis en aanleg. Wij hebben om kracht gevraagd die liefde en dat besef te bewaren, en onze taal getrouw te blijven, ook in de tijden van druk die ons wachtten.

Die kracht is ons gegeven en die belofte hebben wij gehouden. En die belofte hernieuwen wij thans, wij van *Onze Taal*, die begonnen zijn met enkele tientallen, die zijn uitgegroeid tot duizenden en, zoo ons werk een verder leven beschoren zal zijn, in aantal mogen toenemen, en in kracht om ons doel na te streven.

Zoo zij het.

[1945]

Van formaat

Ons kabinet – lezen wij – bestaat uit mannen van formaat. Het is duidelijk wat hier bedoeld wordt: kabinetformaat natuurlijk. Echter niet zij alleen zijn mannen ‘van formaat’; zij deelen dit voorrecht met vele anderen. Maar dan moeten wij om nadere aanduiding van het formaat vragen. Salon- of visiteformaat? Folio-, kwarto-, octavo-, duodecimo-, mediaan-, miniatuur-, of oblong-formaat?

[1945]

De dure 'e'

In Rotterdam is een eethuis dat twee ingangen heeft. De eene leidt naar een eenvoudige zaal – de andere naar een zaal met wat meer luxe; daar zijn o.a. leunstoeltjes. Het eerste lokaal heet de 'cafeteria', het tweede – luxueuze – 'cafeteria': de voornaamheid – en de duurte! – wordt uitgedrukt door de 'e'!

[1945]

Schlager

Kunnen wij niet van dat woord *schlager* afkomen? Zoo er geen betere voorstellen zijn, zou dan niet 'denderend stuk', of 'denderstuk', of nog beter: 'dender' in aanmerking kunnen komen?

[1945]

Anglicismen

Het is meegevallen – merkt een getrouw medelid op –, de schade die de taal in de afgelopen jaren heeft geleden. 'Opmerkelijk vind ik dat in plaats van het 'Ersatz' uit den vorigen oorlog, in dezen trouw 'surrogaat' werd gebruikt. Voor 'Ausweis' had men m.i. beter vrijstelling of verlof kunnen zeggen; thans is het vervangen door 'permit' en ik vrees dat dit blijft. Maar hoe ik den Brit ook waardeer, onze talen moeten gescheiden blijven. 'Baby' en 'pup' zitten er muurvast in. In beide gevallen is onze taal ook daarom beter, daar zij scherper aanduidt door grooteren rijkdom. Zuigeling immers duidt bepaaldelijk een zeer jong kind aan en baby omvat veel meer. Voor luiermant hoor ik tegenwoordig 'babyuitzet' gebruiken.

Bij honden net zoo. Een 'nesthond' is hoogstens acht weken; daarna spreekt men van 'jonge hond'. 'Pup' gaat van de geboorte tot één jaar en nog wel ouder.'

[1945]

Schlager

Voor het misselijke 'Schlager' hebben we het goede woord *kasstuk*: we zouden desnoods ook *successtuk* kunnen zeggen.

'Dender' is mi. geen goed woord; we zullen een piepende kruiwagen immers geen 'piep' willen noemen en niet van een knars, een brul, een kabbel willen spreken!

'Denderen' is het geluid van een trein over een ijzeren brug. M.i. moeten we dit woord slechts weinig gebruiken, evenals dreunen, daveren, donderen,

laaien e.d. Het zijn verkapte superlatieven en het overmatige, veelal onjuiste, gebruik er van verraadt persoonlijke armoede aan woorden en is bakvischjestaal.

[1945]

Japanner

In de kranten vindt men tegenwoordig zoo goed als uitsluitend den vorm Japanner, die 'Japannees' vrijwel verdrongen schijnt te hebben. Is dat nu noodig? Een lid van onzen Raad merkte eens op: 'Wij hebben een mooie historisch gegroeide verscheidenheid van uitgangen voor volksbenamingen, die het zonde en jammer zou zijn, te vervangen door het eentonige, eenvormige passepartout -er. Straks dan ook: Portugaller, Egypter en Amerikaner? Ik zie ook niet in, waarom wij met 'Japanner' zouden beginnen'.

Laat ons een bemiddelingsvoorstel doen. Wie aan Japanner wil vasthouden, mag dat doen, maar verplicht zich dan ook van Chiner te spreken. Wie Chinees wil blijven zeggen, geeft den vorm Japanner op en spreekt voortaan van Japannees. Een redelijk voorstel, dunkt ons.

[1945]

P.O. Box

Sommige firma's – Nederlandsche firma's! – vermelden op hun papier: 'P.O. Box...'. Waarom? Is het woord 'postbus' niet goed?

[1945]

Controleeren

'Ik zou er eens de aandacht op willen vestigen dat het Engelsche werkwoord "to control" niet mag vertaald worden door: controleeren, wat onze kranten geregeld doen. Als zij de Chineezzen laten betoogen dat zij de Chineesche zee moeten "controleeren", dan bedoelen zij die zee te beheerschen; en dat is iets heel anders. Als zij schrijven over den door de communisten "gecontroleerden" Balkan, dan is dat ook duidelijk fout. Als zij het hebben over de geallieerde "Controle"-commissie in Berlijn, dan weet ik het niet meer; maar die commissie doet heel wat meer dan enkel controleeren, en ik vermoed dat dit woord mij een geheel verkeerden indruk geeft.'

[1945]

Postbus

Tegen dit woord heb ik altijd bezwaar gehad. *Van Dale* vermeldt het niet. Wel geeft hij postbox. Ik ken een beschuitbus, een collectebus, bij uitbreiding een brievenbus. Misschien heeft men bij uitbreiding van dit laatste woord het woord postbus gemaakt. Het woord box is in onze taal al meer doorgedrongen, in een paardenstal en ook in een autogarage spreekt men van box voor een afsluitbare ruimte. In ons geval zou men het vermelde woord gevoeglijk kunnen vermijden door te spreken van 'postvak'. Dit geeft m.i. precies weer, wat het is.

[1946]

In Nederland... Engelsch?

Wat eischt onze P.T.T. van Nederlandsche militairen, indien zij in het binnenlandsch verkeer voor hunne brieven vrijdom van port willen genieten? Gij raadt het in geen zeven weken: dat zij in het Engelsch er op vermelden dat zij in werkelijken dienst zijn: on active service.

Is het niet een beetje... mal?

[1946]

Wederopbouw

'Moet "wederopbouw" als een germanisme beschouwd worden?'

– Ons dunkt van niet; het woord schijnt ons feilloos gevormd. 'Weder' in den zin van: opnieuw, nog eens; 'opbouw', het opbouwen, optrekken, oud en goed Nederlandsch, 'Alle opbouw en vernieuwinghe van voor- ende achtergevels... sal voortaan geschieden in steene muren, sonder eenige houten ofte leeme wanden.' (a° 1665). 'In opbouw zijn', nieuw gebouwd worden. 'Wederopbouw' schijnt ons even min verwerpelijck als b.v.: wederinkoop.

[1946]

Wat stop je er in?

Een inzender heeft gesproken over een 'stopcontact'. Zoo'n hebbing aan de muur, waar je stroom uit kunt krijgen, als je er een 'stekker' in steekt, of in stopt; en dat hij dan ook 'stop' wou noemen.

Weet die inzender niet – zoo vragen vele lezers – dat dat 'hebbing' geen 'contact' is, maar een 'doos', een 'contactdoos'. Met 'stopcontact' duiden wij aan de combinatie: doos + stop. Dat zijn de officiële electrotechni-

sche benamingen, en *die* moeten wij bezigen, niet de verkeerde, die wij tot nu toe achteloos gebruikten.

Ellendig die verkeerde benamingen, 'zelfs in Onze Taal', schrijft men. Grappig, het stukje met die verkeerde electrotechnische benamingen was van een ingenieur, niet een electrotechnisch ingenieur, maar toch een ingenieur. Een bewijs hoe vasthoudend men in dezen is. Sterker: de installateur, tegenover wien we de termen 'contactdoos' en 'contactstop' bezigden, keek ons aan of hij dacht dat wij niet goed wijs waren. En herhaalde met een zekeren nadruk: 'stopcontact' en 'stekker'!

[1946]

Binding

'Binding' wordt o.a. in psycho-analytisch jargon veel gebruikt (Moeder- of Vader-binding) en zal dus wel niet van duitsche smetten vrij zijn.

[1946]

Filmisch

Men ontmoet dit woord herhaaldelijk in de kranten als adjectief van het woord film. Ik vind het een onding.

[1946]

Hergroepieren

Men zit herhaaldelijk in den knoop over de vervoeging van werkwoorden met het voorvoegsel her-. Niet de gewone, bekende woorden zooals: herdenken, herdoopen, herhalen, waarbij de stam den hoofdtoon heeft en het voorvoegsel bijaccet; die geven weinig last. Maar de 'nieuwe' woorden, de jongere vormingen, waar het voorvoegsel den hoofdtoon krijgt, als: herbenoemen, hergroepieren, herkapitaliseeren, herverzekereren, enz. Zal men spreken van: hergegroepeerd, of van: gehegroepeerd? Of zullen wij maar zeggen: hergroepeerd? Dit maar?

[1946]

Nare taalinsluipsels

Mag ik Uw aandacht vragen voor de volgende nare taalinsluipsels.

In de oorlog zijn vele zaken er toe overgegaan een extra archief (brieven, contracten, polissen, teekeningen) buiten de zaak er op na te houden. Dit

werd toen genoemd een schaduwarchief (vgl. Eng. shadow-factory). Men spreekt nu algemeen van, 'schade-archief', waarschijnlijk doordat de volks-etymologie hierin meende te mogen vinden: archief, dat men achter de hand heeft in geval van schade.

Dan ziet men steeds meer in de pers het woord 'intact' gedrukt in twee woorden; kunt U daar niet eens een campagne tegen houden?

[...]

[1946]

Neologismen

Tot mijn genoegen zag ik dat in de nummers van Januari en Februari ettelijke neologismen besproken worden, met het doel deze, voor zoover zij niet in onze taal thuisbehooren, als verwerpelijk te doen veroordeelen.

Ik zou nog de volgende willen toevoegen:

Inloopen i.d.b.v. inhalen (achterstand), *strekken* i.d.b.v. neerleggen (de wapenen), *beluisteren* i.d.b.v. hooren (een musicale uitvoering, een redevoering enz.), *opvangen* i.d.b.v. compenseeren, vergoeden, tegen iets anders opwegen enz., *binding* i.d.b.v. vereeniging, *gelding* i.d.b.v. gebruik, *spreiding* i.d.b.v. verdeling.

Onlangs kon men op verscheiden plaatsen lezen dat de Paus een aantal nieuwe kardinalen *gecreëerd* had. Is dit niet een verwerpelijk Anglicisme? (The King has created some new Peers).

In een goed Nederlandsch weekblad vond ik de mededeeling dat iemand van de poëzie van Henr. Roland Holst een *doordringende* ontleding gegeven had. Diepgaande?

[1946]

Hooren en luisteren

Bij de afdeeling 'Dramaturgie' van den omroep heeft men bezwaar tegen het woord 'luisterspel', omdat dit door den Duitsch-gezinden 'Nederlandschen Omroep' in den bezettingstijd is gebruikt.

Ik heb bezwaar tegen het door haar gebruikte woord 'hoorspel', omdat naar mijn meening er eenzelfde onderscheid bestaat tusschen hooren en luisteren als tusschen zien en kijken, waarop de eerste begrippen de passieve opneming weergeven, de tweede het actieve handelen. [...]

[1946]

Opnemen

Een tegenwoordig veel voorkomende term luidt: *contact opnemen*. Is dit wel juist? Men zoekt contact, en als dit met succes bekroond wordt (ver)krijgt men het.

[1946]

Rotonde

Ter aanduiding van een rond verkeersplein dreigt het woord 'rotonde' ingang te vinden, waartegen m.i. nu nog wat gedaan kan worden.

Ik vond dit woord in deze betekenis reeds eenige malen in Utrechtsche couranten in artikelen, die blijkbaar afkomstig waren van de Verkeerspolitie en nu zag ik het ook gebruikt in een artikel in een van onze weekbladen, naar ik meen geschreven door een architect.

Als de politie mij zou verbieden om over een 'rotonde' te lopen (men doet dat hier in Utrecht), zou ik kunnen antwoorden, dat ik daar geen kans toe zie, zonder de beschikking te hebben over een ladder om er op te komen.

[...]

[1946]

Weermacht

Hoewel de Deutsche bezetting voorbij is, wordt dit woord nog altijd gebruikt in de plaats van krijgsmacht.

[1946]

Bottleneck

Weet u een behoorlijke Nederlandsche uitdrukking voor het tegenwoordig zeer populaire (want Engelsche) *bottleneck*? Kunnen 'het zwakke punt' of 'de zwakke schakel in de ketting' voldoen? Mijzelf maar matig.

Redactie: Zouden wij met de gewraakte uitdrukking niet veel eer aanduiden: het moeilijke, het critieke stadium? Ontleend aan de betekenis: gevaarlijk smal deel van een weg? Als wij daar eenmaal zonder ongelukken doorheen zijn, is de kou van de lucht.

[1946]

Dalend fatsoen

Wij hebben in deze kolommen in den laatsten tijd herhaaldelijk moeten wijzen op het gebrek aan beschaving, tot uiting komend in de publicaties in onze pers; het maakt den indruk dat men er somtijds een zekere eer in stelt aanstoot te geven, zich te bedienen van een woordkeuze, die zoo sterk mogelijk afsteekt bij die, welke onder beschaafde lieden gebruikelijk is. Aanvankelijk misschien met een zeker vermaak, uit een soort van bravade, 'pour épater le bourgeois', maar allengs tot gewoonte geworden; men weet niet, beter, verliest elk onderscheidingsvermogen, men denkt nonchalant, praat nonchalant, schrijft nonchalant. 'Donders' is een woord geworden, dat men ternauwernood als een krachtterm gevoelt; 'en of' is een gewone bevestiging, waaraan niemand aanstoot neemt. Een afgezant te New York wordt 'op de bon geslinderd'; het woord misdadiger bestaat haast niet meer: 'zwarte jongen' is het geworden.

Wat missen wij nu onzen Charivarius, om ons onze feilen onder het oog te brengen, ons aan te sporen onze taal toch niet te verwaarloozen, maar haar te eeren en te verzorgen. Wat missen wij nu onzen vriend!

Maar Charivarius is dood; die lastige stem, die onze 'vrijheid' wilde beknotten, ons telkens weer herinnerde aan onze tekortkomingen, ons onafgebroken, veertig jaar lang, ons gebrek aan fatsoen voorhield – die stem zwijgt. En nu kunnen wij ons laten gaan, behoeven ons geen dwang meer op te leggen; nu mag onze vlegelachtigheid hoogtij vieren.

Charivarius een vriend? Het mocht wat. Een dwarskijker, een lastpost, een onmogelijk mensch! Lees de krant, die, aan welke wij hierboven reeds wat fraais ontleenden; die zal U zeggen wie en wat die Charivarius was.

Een man die, toen hij het onderwijs vaarwel zei, zijn corrigeer-potlood niet kon laten liggen en heel zijn leven lang al maar foutjes aanstreepte omwille van zijn reputatie de Boileau onzer journalisten te zijn. Een muggezifter. In de oogen van Charivarius en zijn aanhangers was het Nederlandsch een keurslijf, waarvan hij de vetters verkocht...

Dalend fatsoen!

[1947]

Sneuelende guerilla's

'Guerilla' is zoover mij bekend een verkleinwoord van 'guerra', zoodat 'guerillaoorlog' een pleonasme is. Thans schijnt men de deelnemers aan dergelijken oorlog 'guerilla's' te noemen, zoodat nu 'guerilla's' kunnen sneuvelen. Evenals in den oorlog 'sovjets' dat deden.

[1947]

Good will

Wat bezielt de menschen toch om voortdurend te spreken en te schrijven over ‘good will’, waar heel gewone Nederlandse ‘goede wil’ bedoeld is? Dan lees je over ‘het vertrouwen in de goodwill van de Sovjetunie’; over ‘een sfeer van vertrouwen en goodwill’; ‘ze kwamen er in volkomen good will tegemoet’.

Vroeger kenden we alleen het woord ‘goodwill’ bij een zaak, een bedrijf, en dan was dat zoiets als het aanzien dat zo’n zaak had, het vertrouwen bij het publiek enz. in een geldbedrag uitgedrukt. Daarvoor bestaat (bij mijn weten) geen Nederlands woord en dan vind ik het gebruik nog te verontschuldigen, al zou het prettiger zijn als ook hier een Nederlands woord werd gebruikt (‘vertrouwenswaarde, onstoffelijke waarde’, wie weet een beter woord?), maar in de bovenbedoelde betekenis is het gebruik toch à te gek. En het neemt hand over hand toe.

[1947]

Slordige uitspraak

In de laatste jaren valt het mij op, hoe slordig onze taal wordt uitgesproken. Waarom is de R in ongenade? De radio-omroeper zegt ons, dat *dooj de dooj* overstromingen worden gevreesd, de predikant spreekt in langgerekten kanselstijl van de *waajjiden* des Christendoms en de jeugd – zoo vernam ik van deze – vindt het uitspreken van de R tegenwoordig ‘aanstellerig’. Wat kan hiervan de oorzaak zijn? Engelsche invloed?

[1947]

De Nederlander en zijn taal

Als staaltje van de moeite welke sommige Nederlanders ondervinden bij het – schriftelijk; mondeling gaat het doorgaans nog wel – uitdrukken van hun gedachten, moge het volgende dienen:

Mijnheer

Daar uw Adverteerde met oliebranders mijneer daar ik dat niet goed begrijp of uw zoo zo goed wil zijn verderen inligtingen daarover te verschaffen daar ik begrijp daar het voor de verwarming is voor de bakkerij daar ik er dan graag een zou willen hebben stuur berigt

Groeten

[1947]

Verzetten, verklanken, versleepen

Werk wordt tegenwoordig niet meer verricht, of gedaan, maar verzet, zie de kranten. Een compositie wordt verklankt, onze eigendommen werden naar Duitschland versleept. Is dat Nederlandsch?

[1947]

All round

'All round' dreigt een modewoord te worden. Onlangs las ik dat er een all round hoteldirecteur werd gevraagd; een directeur die dienst kan doen als propaganda voor de voortreffelijkheid van de keuken van zijn hotel? Wordt het woord populair, dan gaan wij het afkorten, zooals wij alles afkorten wat maar afgekort kan worden; wij zien dan verschijnen: Gevraagd een A.R. (a.r.) boekhouder.

[1947]

Politioneel – politieel

Het Algemeen Nederlandsch Perschbur. 'A.N.P.' schrijft ons als volgt:

Als geregelde lezers van uw blad veroorloven wij ons ons met het volgende tot u te wenden.

In de laatste tijd lezen wij in de bladen, wanneer over de politie-actie in Indië wordt geschreven, zowel *politiële* als *politionele* actie. Naar onze mening is geen van beide vormen goed. Wij menen, dat *politieel* gevormd is analoog met *justitieel*. Dit laatste woord is afgeleid van *justitia*, een Latijns woord, en de uitgang '-eel' is afkomstig van de Latijnse uitgang '-alis'. Politie daarentegen is een Grieks woord, waarachter de uitgang '-eel' niet past. Hoe de uitgang '-oneel' is ontstaan achter 'politie' is ons een raadsel; wellicht naar analogie van Latijnse woorden, eindigend op '-onalis'. Ten onrechte wordt in het ene geval een Latijnse vorm *politia*, in het andere een Latijnse vorm *politio* aangenomen.

Naar onze mening bestaat geen bruikbaar adjectivum, afgeleid van *politie*. Wij zullen dus het beste doen met te spreken en te schrijven *politie-actie*. Wil men toch een adjectivum construeren dan neme men het Franse *police* als grondvorm. Het adjectivum zou dan worden *policier* (zie regulier, kostumier van resp. regulier, coûtumier). Mooi is het niet. Politiair en politieus komen ons onjuist voor. *Politiek* zou juist kunnen zijn, wanneer dit woord niet reeds een andere betekenis had gekregen.

Wellicht is deze ontboezeming voor u aanleiding aan het vraagstuk een korte beschouwing in uw blad te wijden. Ons persbureau bepaalt voor een

groot aantal couranten de taal; er rust dus op ons de plicht deze taal zo zuiver mogelijk te houden.

[...]

Laat ons maar geen bezwaar maken tegen politieel en niet b.v. het willen vervangen door politieel, dat vroeger al duidelijk afgewezen is, en, wat vorming betreft, niet veel beter genoemd kan worden. *Politie-actie* er voor te zeggen? dat, dunkt ons, verdient geen aanbeveling; in de beteekenis die wij nu vooral behoeven, schijnt het ons niet bruikbaar. *Politie-actie* beteekent voor ons: actie *door* de politie; maar wij willen uitdrukken: actie op de wijze waarop, en met de strekking waarmee de politie in den staat pleegt op te treden.

[1947]

Gelijk

Een lezer merkt op dat naar het schijnt er zich bij ons een nieuw gebruik van het woord 'gelijk' gaat ontwikkelen. Men hoort, op kantoor: 'Wilt U dezen brief maar gelijk tikken?'; in den winkel: 'Wilt U het pakje gelijk meenemen?'. Blijkbaar het Duitse 'gleich, sogleich', dat gewoon maar: 'dadelijk, onmiddellijk, onverwijld' is.

[1948]

Beluisteren

Als wij een radio-uitzending 'beluisteren', wat doen wij dan ten aanzien van het televisiescherm?

Beloeren? Bespieden? Begluren?

[1948]

Recalcitrante schoenwinkel

Wij hebben een schoenwinkel opgescheld en gevraagd ons een avondschoentje thuis te brengen; wij hadden zo'n schoentje nodig. Maar dat ging niet, antwoordde men: er werd niet meer thuis bezorgd; wij moesten maar aan den winkel komen. En of wij ons nu al beriepen op de advertentie waarin men zei 'een keurig zwart satijnen avondschoentje te brengen', dat gaf allemaal niets. 'Wij moesten niet zo flauw zijn', werd ons gezegd.

[1948]

Demobiliserenden

'Demobiliserenden in vaderland terug', schrijft de krant. De bedoeling zal wel zijn uit te drukken, dat zij die gedemobiliseerd zijn, dus de *gedemobiliseerden*, in het vaderland terug zijn.

[1948]

De taal en négligé

In den laatsten tijd lees ik in dagbladen en tijdschriften woorden, die duidelijk het gebrek aan begrip voor z.g. vreemde woorden aantonen. Sedert eenige maanden kennen wij het woord 'volksdemocratie', naar ik hoor, van Russisch maaksel. In een tijdschriftartikel over Goebbels staat dat hier kan worden gesproken van echte volksdemagogie. Mijn krant spreekt in een bericht over Gréville van filmregisseurs die omringd zijn door een phalanx van 'hulpassistenten, leerlingen en bijzitters'. Gaan wij op dezen weg verder, dan verwacht ik woorden als: vogelornitholoog, dierenzoöloog, sterrenastronoom, etc. In een blad lees ik ook dat de Grieksche guerilla's op een terugtocht zijn. Oorlogen op den terugtocht? Onlangs kwam ik zelfs het woord guerillaoorlog tegen!

De taal komt aldus wel in haar hemdchemise te staan!

[1948]

Zwarthandelaar

Zwarthandelaar is een compositum dat wij niet goed weten thuis te brengen. Is het te vergelijken met zwartkijker, of dwarskijker, waarbij 'zwart' en 'dwars' bepaling zijn bij de handeling? Men heeft zwart voor een substantief willen houden, zwart goed, en als dat zo zou zijn, zou er tegen zwarthandelaar evenmin iets in te brengen zijn als tegen houthandelaar b.v. Maar wij zeggen nooit: ik heb *zwart* gekocht, in de betekenis van *zwart goed*; wel: ik heb *dat* zwart gekocht.

Laat ons het maar houden op 'zwarte handelaar' en wie er tegen wil aanvoeren dat de man toch niet zwart is, dien antwoorden wij dat een 'valse munter' ook geen valsaard is. Schwarzhändler, Falschmünzer. Duitse termen, die wij maar niet moeten nabootsen.

[1948]

Plastic

Het lijkt mij van belang dat bijtijds gewaarschuwd wordt tegen een nieuwen

indringer in onze woordenschat, n.l. het Engelsche woord 'plastic' als aanduiding van synthetische producten welke als constructie-materiaal worden gebruikt. Als gevolg van de steeds stijgende belangstelling voor deze materialen en van het feit dat de voorlichting thans grootendeels uit Engeland en de v.s. komt, is dit woord op weg om alle andere aanduidingen te vervangen. Ik weet niet hoe U erover oordeelt, maar persoonlijk vind ik 'plastic' een weinig aantrekkelijke verrijking van onze taal, al ware het slechts omdat de volksmond, zooals ik reeds heb kunnen waarnemen, er 'plastic' van maakt, zoodat dit reeds bestaande woord een dubbele beteekenis krijgt.

Wat dan wel te gebruiken? Wij hadden reeds het woord 'kunststoffen', dat m.i. wel een beetje Duitsch aandoet, maar toch te verdedigen valt op grond van de analogie met kunstmest, kunstbeen e.d.

[1948]

In zijn sas zijn

'Voor in zijn schik zijn, zegt men ook wel: in zijn sas zijn; waar dat *sas* vandaan komt, weten we niet', teekenden wij aan in een vorig nummer, bij de behandeling van de uitdrukking: *in zijn nopjes zijn*. Twee lezers wagen zich aan een verklaring. De een vraagt, of 'in zijn sas zijn' een verbastering kan zijn van 'être dans son assiette'. 'Assiette' beteekent, behalve bord (voor het eten), evenwicht, stemming. En 'ne pas être dans son assiette' wil dus zeggen: zich niet op zijn gemak gevoelen, niet op dreef zijn. Het is aardig gevonden, maar wij zijn meer onder de bekoring van de verklaring van den tweeden lezer: 'Sas = sluis, schutsluis, haven (Sas van Gent). Deze haven van Gent lag vroeger aan een zee-arm, die nu verslibd is. Is men in een haven aangekomen, dan is men veilig, in een prettige stemming, *in zijn sas*.' Heel aannemelijk, heel goed. Een fraaie vondst! De redacteur is in zijn sas. Hij heeft in deze kleine gedachtenwisseling geleerd, hoeveel schatten uit onze taal kunnen worden opgegraven door bezinning.

De beteekenis van 'sas', hebben wij in een later gesprek gehoord, is oorspronkelijk geweest 'afwateringsplaats', de plaats waar het water geloosd werd (wordt). 'In zijn sas' zijn blijft desniettemin beteekenen 'zich opgevlucht gevoelen', in een prettige stemming zijn.

[1949]

Politioneel

Wij hebben in den laatsten tijd weder herhaaldelijk den vorm politioneel zien verschijnen. Wij weten dat deze vorm fout is; een monstrum, zooals

een lid van onzen Raad het eens uitdrukte. Wij schrijven -oneel, waar het Fransch den uitgang -(i)on heeft, of het Latijn -id(nis). Dus: redactioneel, rationeel, conditioneel; maar: justitieel, politieel.

[1949]

Anglicismen

Starten is zóó populair geworden, dat het gebruikt wordt alsof wij geen woord zouden bezitten dat uitdrukt het aanvangen, het vertrekken, het afreizen, wegvaren enz.

Dito dito cancellen voor doen vervallen, overlappen voor over elkander vallen. En, het erge is, dat het hier heelemaal geen woorden betreft welke wij wel uit een vreemde taal moeten overnemen, omdat de begrippen welke zij uitdrukken hun intrede gedaan hebben tegelijk met nieuwe ons te voren onbekende begrippen.

[1949]

Pup

'Pup' is een stom, nietszeggend woord. In Engeland is elke hond tot één jaar een 'pup'. Met onze Nederlandsche woorden 'nesthond' en 'jonge hond' bedoelen wij een hondenboreling tot 8 weken en van 8 weken tot een jaar. Dat zegt Toepoel, P.M. C., en hij weet het.

[1949]

Oprollen

Als de politie 'een dievenbende *oprolt*', dan maakt zij zich schuldig aan een leelijke germaniseering (in taalkundig opzicht, want voor de rest mag zij zooveel dievenbenden achterhalen als zij wil). 'Oprollen'? Ja, ja, de uitdrukingskracht van dit woord is toch groot. Is 'opruimen' hier beter? In 'oprollen' voelen we méér dan in 'opruimen': alle draden volgen (de eene is korter dan de andere) en aan het eind van die draden toeslaan. 'Knip, ik heb ze'. Zit dat in 'opruimen' ook zoo? Als ik iets 'oprol' dan heb ik alles te pakken, wat ik hebben wilde, als ik aan het einde van het rollen ben. Het is een moeilijk geval. Zullen we zeggen: een grensgeval?

[1949]

Hoogspanning

In Groningen zagen wij op de transformatorhuisjes (spanningwisselhuisjes) geschilderd staan 'hoge spanning' en niet meer, zoals elders nog veel het geval is, 'hoogspanning'. Bravo, Groningen, bolwerk voor onze taal aan 's lands grenzen, bravo!

[1949]

Hardstikke

Hij is hardstikke gek! 't Is hardstikke koud!

Uitdrukkingen, die we tegenwoordig kunnen hooren, vooral bij de jeugd. Hardstikke is dan ook geen deftig woord met een hoogen hoed op: 't heeft ook geen pet, maar evenals de jeugd heelemaal geen hoofddekseel. Een afkomst heeft het echter wel. Komt het misschien van hard en stikken? Stik! is immers ook zoo'n woord zonder hoed? Inderdaad, maar 't is toch geen familie van hardstikke. Daarvoor moeten we in een andere richting zoeken. Laten we maar eens een paar varianten van dit woord bekijken: har(t)stikke, har(t)stukke, hartstikkend, hartsteken, *hartsteke*; bij oudere schrijvers ook: hartstik, harstig, hartsteeks. *Hartsteke*, daar hebben we den oorspronkelijken vorm: het is een verbogen naamval van *hartsteek*. Oorspronkelijk komt het woord alleen voor in verbinding met dood: hartsteke dood, vermoedelijk uit: bi hartsteke, d.i. door een hartsteek, een steek door het hart, dood; zoo dood, als iemand, die men door het hart gestoken heeft, morsdood dus. Later zag men het verband niet meer, hartsteke werd een gewoon bijwoord van graad met de beteekenis van geheel, volslagen, en zoo konden ook de bovengenoemde bijvormen ontstaan.

[1949]

Ongezouten

Ik zal u nu eens ongezouten de waarheid zeggen! Een lezer vraagt: indien men geen zout in het eten doet en het eten dus ongezouten is, smaakt het laf, flauw; in bovengenoemde uitdrukking heeft ongezouten echter juist de tegenovergestelde beteekenis! Hoe is dit te verklaren?

Ongezouten beteekent inderdaad: laf, flauw, kinderachtig; maar tegenwoordig gebruiken we dan liever: zouteloos. Overgedragen op gevoelens of gedachten wil 'ongezouten' zeggen, dat zij niet 'cum grano salis', niet 'met een korreltje zout' worden geuit. Is dit wel het geval, dan voegt de spreker er als het ware wat zout bij om den oorspronkelijken onaangenamen smaak weg te nemen. Zonder 'het korreltje zout' blijft de onaangename smaak, de

onaangename indruk, die de uiting maakt, wordt niet door een pittige, aardige wending verzacht, de uiting is 'ongezouten'. De Franschen zeggen dan ook: 'La vérité demande un peu de sel!'

Gelukkig is zoo'n 'ongezouten waarheid' niet altijd zoo erg bedoeld en al voegt de spreker zelf het korreltje zout er dan niet bij, de geadresseerde mag het er wel bij doen: hij moet het maar niet zoo ernstig opvatten, hij mag het gerust 'met een korreltje zout' nemen. Ja, ja, dat korreltje zout kan heel wat breuken voorkomen!

[1949]

De taal is gansch een volk

Een rijkslandbouwconsulent (voor de griend- en rietcultuur), die veel met buitenmensen omgaat, heeft jarenlang de goede gewoonte gehad, uitdrukkingen op te teekenen, gehoord in gesprekken met het volk, dat op het land leeft. Daar zijn bekende, algemeen gangbare onder, maar ook die wij nog nooit hebben gehoord. Hier volgt een reeks, die onze getrouwe lezer opschreef. Zij getuigt van de *levende taal*.

Van iets aantrekkelijks: *je zou er je vingers aan aflikken.*

Toen de briefjes van honderd moesten worden ingeleverd: *nu komen ze allemaal met water voor de dokter.*

Achter het net vissen: *over de ruif schieten.*

Nietsnutten, die overal geloosd worden en juist daardoor weten op te klimmen: *kurken komen altijd bovendrijven.*

In een schraal voorjaar: *met kou en droogt komt er niets omhoog.*

In een laat voorjaar: *een late bloei, een wisse bloei.*

Toen het de volgende dag nog gekker werd: *de volgende dag waren de raapjes belemaal gaar.*

Als verontschuldiging: *in het land van behelpen wonen ook mensen.*

Als ik die uitgave kan doen: *als ik het begapen kan.*

Ergens steeds om of bij zijn: *als een hond om een zieke koe beendraaien.*

We laten ons niet met een kluitje in het riet sturen: *we laten ons zo maar niet over het paard heen beuren.*

Toen velen het door de oorlog zoveel beter hadden gekregen: *ze hebben allemaal benen onder het lijf gekregen.*

Nu breekt me de klomp: *nu valt me de bodem uit de mand.*

Een heel gewone koe: *een koe zo midden in de wereld.*

Van het kastje naar de muur: *van het bakje naar het napje.*

Met St. Laurens – 10 Augustus – zijn de pruimen gewoonlijk nog niet rijp:

met Laurèns rauwe pruimen in je pens.

Dat doe ik geen tweede keer: *aan die pap brand ik mij niet nog eens.*

Als het verkeerd loopt: *dan zit ik met twee benen in één kous.*

Ik zal daar geen ruzie over maken: *ik zal daar geen mes om trekken.*

Over de moffen: *ze plunderen ons tot de botten; en: je zou je spieren opvreten.*

Hoe harder gekreten, hoe gauwer vergeten.

Iemand ertussen nemen: *iemand bij de bok doen.*

Als je eenmaal een goede naam hebt: *als je de naam hebt van vroeg opstaan, kom je ook nooit te laat.*

Van iemand, die overal wat aan verdient: *die pikt overal een graantje mee.*

Je kunt geen twee dingen tegelijk doen: *een man kan maar één pad tegelijk gaan.*

Toen men in de oorlog zo gemakkelijk kon handelen: *overal zit muziek in, al sla je met een pet op een doornen heg.*

Als men ergens niets van overhoudt: *het gaat met de bonen (knollen) de pot in.*

We hebben het onze er aan gedaan: *we hebben onze stekken gestoken.*

Ze gooien hun eigen glazen in: *ze zeilen hun mast overboord.*

Van iemand met veel goede eigenschappen: *hij steekt met kop en schouder boven de anderen uit.*

Doelend op de lange duur van het mesten van vee: *ossen mesten en ezeltje rijden gaat langzaam.*

Dan spaar ik mezelf: *dan blijf ik beer van mijn lijf.*

Daar kunnen we nooit groot nadeel van hebben: *daar kunnen we ons nooit erg de broek aan scheuren.*

Je moet weten waaraan en waaraf je bent.

Als je half kunt, moet je heel komen.

Tenslotte moet je kiezen: *op een ogenblik moet je aan de kat of aan de kaas.*

Koekoek onder huis geeft regen of abuis.

Als iemand iets afhandig is gemaakt: *hij is van z'n eieren geschoven.*

Als het nog pas aan het begin van de dag is: *hij heeft z'n eerste benen nog.*

Van hen, die opgeklommen zijn: *ze zijn tegen de wal opgekropen.*

Dat ging hard tegen hard: *dat ging tegen het zere been.*

Het moet uit de lengte of de breedte: *het moet van de zak of van de band.*

Van de regen in de drop: *van de vork aan de greep.*

Ergens mee in zee gaan: *ergens mee door de wind gaan.*

Hij is zo rijk als het water diep is.

Als je alles doet, wat de dokter zegt, en alles, wat de pastoor zegt, dan ben je zo bij

Onze Lieve Heer.

Als je erg kieskeurig bent: *maar als je ook zo krekt kijkt, dan kun je nog geen geit houden.*

Van rijke mensen: *die hebben het dik en dubbel liggen.*

Als je niet over je heen laat lopen: *je mag wel eens een keer in m'n bed slapen, maar niet altijd.*

Als de gewassen nog bedauwd zijn: *de mok ligt er nog op.* (In het Westland spreekt men van mok weer, als het broeierig is).

Wat je aan de ene kant wint, verlies je soms weer aan de andere kant: *dan is vader beter en nou is 't keu weer ziek.*

Al is het wellicht uitstel van executie: *ik kan altijd nog beter aan de tweede dan aan de eerste galg gaan hangen.*

Van twee ruiven eten: *van twee wallen weiden.*

Er komt niets van in: *er komt niets van over het vuur.*

Het geld bijeen houden: *de lat er op houden.*

Tegenwerping, als een dienst wordt gevraagd: *voor niks komt de zon op.*

Waar hem de kneep zit: *waar 't haas ligt.*

[1949]

Eenmalig

'Eenmalig' is een germanisme, zoals er weinig zijn. Het vierde hoogtij in Hitlers tijd. Weg ermee!

[1949]

Enigste

Is enigste algemeen beschaafd Nederlands? Sommige lezers fronsen hun voorhoofd, als zij dat woord ergens zien staan. Andere gaan een stapje verder en zeggen: Wat een onzin, zo'n overtreffende trap! 't Is overbodige weelde en in strijd met alle logica!

Hebben ze geen gelijk? En toch, onze voorouders spraken al over hun 'eenigste zoon'. In de 17de eeuw komt het al voor, en, zegt het W(oordenboek der) N(ederlandsche) T(aal): sindsdien is het te vinden bij vele letterkundigen. Letterkundigen nog wel! Dan wordt het wel moeilijk voor ons om het af te keuren, is het niet? Dat doen wij dan ook niet. Wij zouden niet graag de logica alleen den baas laten in onze taal!

[1950]

Festival

Laat ons een Festival houden ter eere van dit mooie woord dat, voor zoover mij bekend is, muziekfeest beteekent. Wat moeten wij met dit modewoord

doen? Pas hebben wij een Holland (vooral niet *Hollandsch*, want dan zou het lijken dat wij geen Engelsch kennen) Festival gehad. In een krant lees ik: Receptie en festival, hoewel er met geen letter in het artikel van muziek wordt gesproken. In Scheveningen is een Jazzfestival gegeven en in Amsterdam gaf een circus een reeks vertooningen onder den titel: Circus festival.

[1950]

Inburgeren

Foei! Wat een germanisme! Ja, inderdaad, het is gevormd naar het hd. einbürgern, zegt het w.N.T. Maar het kwam al in de vorige eeuw in onze taal voor. Het w.N.T. haalt voorbeelden aan uit de werken van Nicolaas Beets, Robert Fruin, Alberdingk Thijm, Willem Kloos. Klinkende namen op letterkundig gebied! Toch, de besten kunnen zich vergissen, en wij moeten onze grote schrijvers niet in hun fouten navolgen. Maar aan den anderen kant: het woord wordt al vrij lang in het Nederlands gebezigd; moeten we er dan nu nog tegen gaan vechten? Wij vechten immers ook niet tegen Labinismen en andere -ismen, die zich reeds in de Middeleeuwen in onze taal hebben ingedrongen! Ergens moeten we toch een grens trekken. En is er wel een goed Nederlands woord te vinden dat de met *inburgeren* en *zich inburgeren* bedoelde begrippen weergeeft? Indien een van onze lezers ons echter zo'n woord aan de hand kan doen, zullen wij ook trachten te bewerken, dat *inburgeren* zich niet nog meer inburgert!

[1950]

Slagroom

Gaat Charivarius niet te ver, als hij dit woord (niet de zaak, hoor!) wil uitroeien en deze lekkernij klopproom wil noemen?

Past op, lezers, laten wij Charivarius in ere houden! Wie van ons heeft zo kloekmoedig het taalbederf bestreden als hij? Maar natuurlijk, in dit opzicht is hij net als wij: hij vergist zich ook wel eens. En in het onderhavige geval vergist hij zich in zoverre, dat hij slagroom *afkeurt*; niet, hierin, dat hij de door dit woord aangeduide zaak met *klopproom* betitelt. De room wordt toch immers ook geklopt. Heus, 't is een mooi woord. Maar slagroom is even goed. Want de behandeling, die de room ondergaat om tot zo'n heerlijke, luchtige massa te worden, mag men gerust *slaan* noemen. *Slagroom*, zegt het w.N.T., is zeer vette room, die door afkoelen en slaan dik gemaakt kan worden. Het gebruik van *slaan* in dezen zin is al vrij oud. Het betekent dan: door herhaalde slagen vermengen, kloppen. In een oud 'Kooockboeck' kan

men de volgende voorschriften vinden: 'Neemt Peterselie, Majoleyne, ende stootse, ende wat Caes cleyne geraspt met eenen Doyer van een Eye t'samen geslagen', en: 'Neemt Rooswater ende slater Eyeren in'; ja, men wist vroeger ook wel wat lekker was! Slaan en kloppen zijn beide goed Nederlands. Maar bij de vorming van een zelfstandig naamw. voor geslagen of geklopten room heeft slaan het nu eenmaal gewonnen: slagroom.

[1950]

Hij-hebziekte

Voorzeker, een ernstige kwaal! En hardnekkig! Bijna ongeneeslijk! Zij komt vooral veel voor in de hoofdstad van ons land, ook in ontwikkelde kringen. Een zeer besmettelijke ziekte. Misschien is een inspuiting met het hij-heeft-serum bij alle pasgeborenen nog te proberen? Of zou zelfs dat niet meer baten? Dan zien wij de toekomst donker in, want al 'heb' de lijder aan de hij-hebziekte nog zoveel beschaving, beschaafd spreken doet hij niet! O, onze arme taal!

[1950]

Partijbonzen

Verscheidene lezers hebben ons over de herkomst van dit woord ingelicht. Het is afgeleid van het Japanse bonzo, een woord, dat ook in het Chinees en Birmaans een boedhistischen priester aanduidt. Zo'n priester werd beschouwd als iemand die het voor het zeggen had. Vandaar dat het woord de betekenis gekregen heeft van: iemand, die de lakens uitdeelt; iemand, die zich boven anderen verheven waant. Het woord is waarschijnlijk door de Portugezen naar Europa overgebracht. Merkwaardig genoeg wordt het woord zelden in het enkelvoud gebezigd. Een enkele maal hoort men echter het enkelvoud gebruiken, maar dan niet *bonze*, zoals het moet luiden, doch *bons*. Dit komt waarschijnlijk doordat men den oorsprong van het woord niet kent.

[1950]

De boeman

De boeman is een ijzingwekkend wezen, wiens aangekondigde komst reeds vele stoute kinderen met succes tot gehoorzaamheid heeft aangespoord! Want als die vreselijke boeman toch eens werkelijk kwam! Neen, dan maar liever de vervelendste opdracht uitgevoerd! Of de bedreiging met dezen

boeman van veel paedagogische wijsheid getuigt, laten we hier maar in het midden! Wij willen alleen den boeman zelf eens bekijken en treden hem onbevreesd tegemoet! Wat is hij voor een wezen? Een man, die boe! zegt? Het is niet onmogelijk, dat het woord inderdaad rechtstreeks van boe! is afgeleid, en wel van boe! als uitroep om schrik aan te jagen. Het woord is niet overal in gebruik, doch in elk geval wel in Amsterdam, Noord-Brabant en West-Vlaanderen. In het Duits kent men het in den vorm bumann, in Bonn als bömann. Ook in Schotland komt het voor: buman. Een ander woord, dat in denzelfden zin gebezigd wordt, is *boesman*, in het Fries: buze-man, buzehappert, buzeteller, en in het Gronings: boesoppert, boeze. Deze woorden staan in verband met *boezen*, dat reeds in de 17de eeuw bekend was, doch nu nog slechts hier en daar voorkomt, o.a. in Vlaanderen in de betekenis van kloppen, slaan, speciaal gebezigd bij het smeden van zilver: platkloppen, hetgeen dan gebeurt met den boeshamer. In Zwolle schijnt boezen in den zin van eieren tikken (op Pasen) voor te komen. De boesman is dan de man, die schrik aanjaagt door te slaan of te kloppen; vgl. hiermee: klopgeest.

In Limburg heet de boeman ook wel: boddeman, wellicht afgeleid van boddelen of bodderen, dat stommelen betekent; sommigen brengen dit boddeman echter in verband met Duits butzenmann, buttmann, budde, buddeke, buttk; woorden, die evenals het Duitse böggelmann de betekenis hebben van: man met een mombakkes, of: man met een bult, een bochel. Mombakkes of bochel, dat klinkt vreemd. Maar zowel butzen als bögge of bögke komen voor in de betekenis van klomp, kluit, vormloze massa en in die van vermomde gestalte. De betekenisovergang is misschien niet zo heel onbegrijpelijk: iemand die 'verbützet' en 'verbögket', tot een vormloze massa geworden is, kan zo vermomd zijn: hij heeft een mombakkes voorgedaan en ziet er nu vormloos en raar uit. Mogelijk moeten we ook het Nederlandse bocheljoen hiermee in verband brengen. Buchelioentje is in een 17de eeuwse klucht de naam van een knecht, die vermomd als kabouterman met een bochel anderen schrik aanjaagt. Tegenwoordig duidt het woord bocheljoen een gebochelden, misvormden dwerg aan.

Men veronderstelt wel, dat ook ons boeman uit boddeman, butzenmann en verwante woorden ontstaan is, doch of hij nu oorspronkelijk een man met een mombakkes of een boe!-roeper is geweest, een schrikaanjager blijft hij!

Evenals *boesman* en de *bietebouw*, ook een woord, waarvan de oorsprong onbekend is. Het zou een samenstelling van bijten kunnen zijn, doch dit is gezien de bijvormen bijdebouw, bijbouw, biebauw niet zeer waarschijnlijk.

Ook bieteman en bietebeer komen voor. Deze woorden zouden kunnen

samenhangen met het Engelse bug, d.i. spook, en bugaboo en bugbear, die men voor woorden van Keltischen oorsprong houdt. Over het ontstaan van deze woorden is echter niets met zekerheid te zeggen.

[1951]

Reiservaringen

Voor de meeste mensen behoort de vakantie weer tot het verleden en ook wij hebben met frissen moed ons werk hervat. Toch vertellen we elkaar graag, wat we in onzen vacantietaid hebben beleefd. Natuurlijk vertellen we niet alles aan iedereen, we kunnen toch niet bij alle mensen belangstelling voor onze ervaringen verwachten! Maar de ondervindingen, die een lezer uit Enschede op zijn vacantiereis heeft gehad, zijn wel van dien aard, dat ongetwijfeld iedere lezer van *Onze Taal* er gaarne naar zal luisteren. Misschien zal hij er wel van schrikken. Dat is tenminste te hopen! Ja, het is heus een beetje een griezelig verhaal! We zullen onzen lezer maar gauw aan het woord laten: 'Ik begon natuurlijk in Enschede; daar is veel te beleven. Op de markt staat een kiosk; voor de ramen stelt een kledingzaak haar goederen ten toon. Zij schijnt er niet helemaal zeker van te zijn, dat men begrijpt wat ze bedoelt met het ophangen van verschillende artikelen en voegt er ter toelichting bij "show-etage".'

Een bakker rijdt hier rond met zijn kar waarvoor hij als opschrift koos: "Eet beter brood!" (U begrijpt dat ik een andere bakker koos!). Iemand berichtte mij, dat haar man te E. in behandeling was bij een "specialist in rheumatische ziekten". Ons dagblad *Tubantia* schreef dat een Nederlandse vlieger in Amerika dodelijk verongelukte; ter verduidelijking liet het blad er op volgen, dat "hij was verongelukt en daarbij om het leven gekomen".

Toen ik van Epe over Oene naar Olst wilde rijden per fiets, waarschuwde een blauw bord met witte letters ('t zag er officiëel uit!) dat de "brug bij Oene gestremd was". Zoiets zie je niet alle dagen; ik toog dus op weg om dat wonder te gaan zien. Jammer genoeg was de brug grotendeels verdwenen, zodat ik nog niet weet hoe het in zijn werk is gegaan.

Voor Epe, hoe mooi de omgeving ook is, moet ik U waarschuwen. Geeft de volgende mededeling, die een drogist achter zijn winkelruit had, niet te denken? "Voor 10 cent bent U van Uw vermoeide voeten af."

Wat verder te zeggen van een adverteerder, die zegt: "Wij blijven de knoop doorhakken!"?

Ziedaar de reiservaringen van onzen lezer. Zou niet elk taalminnend hart hierbij ineenkrimpen?

[1951]

Die zoete zuiderlingen

'De zijge en zoetelijke g' zou iemand misprijzend gezegd hebben van de z.g. zachte uitspraak van de g in Zuid-Nederland. Zijigheid en zoetelijkheid lijken ons geen Zuidelijke eigenschappen. De harde uitspraak (niet de rochelende!) komt ons voor het Standaard-Nederlands juist voor, maar tevens lelijker. De zachte is nu eenmaal muzikaler. Daarom ook al die voordragers en zangers met hun zachte g, die inderdaad een kenmerk is van de Zuidelijke tongval.

[1952]

Lange woorden

Is het geoorloofd veel zelfst. naamw. aan elkander te lijmen? 'Draadomroep' heeft men de radiodistributie genoemd om het verschil met radio-omroep tot uiting te brengen. Daarmee kan men nu vrolijk lijmen: Draadomroep-versterkerrek. Al is het Duits niet van dusdanige vormen afkerig, het Nederlands wel. Onze taal is meer analytisch, d.w.z. houdt er van de verschillende begrippen afzonderlijk te noemen. Lange zelfst. naamw. doen het bij ons nooit.

[1952]

Gram(m)ophoon

Er blijkt onenigheid te bestaan omtrent de spelling van dit woord. Eén of twee m's? Niet alleen de Nederlandse woordenboeken, maar ook Franse en Duitse zijn het niet met elkaar eens. De ons ter beschikking staande Engelse gaven steeds één m; dit klopt dan met de lijvige *New International Dictionary* van Webster. Het woord is een samenstelling, die gemaakt is van Griekse woorden: gramma (letter, klank), phoneo (ik laat klinken). De afleiding, waarmede Koenen de m-spelling verdedigt, vonden wij nergens bevestigd. Edison, die in 1878 deze machine uitvond, noemde haar 'phonograph' (= ik schrijf geluid). Een Duitse Amerikaan, Berliner, maakte het toestel beter geschikt en in 1887 bracht een Duitse firma het in de handel onder de naam: grammophon. Waarom de Engelse woordenboeken één m geven en met hen sommige Franse, Duitse en Nederlandse, kunnen wij niet achterhalen. Nu er onenigheid bestaat, vinden wij de keuze niet moeilijk, want mm is juist, zowel wat de geschiedenis van het woord als van het toestel betreft.

[1952]

Heineken's bier

Waarom Heineken's bier en niet Heinekens? Men schrijft 's bij voornamen, die op een heldere klinker uitgaan: 'Theo's fiets' en meestal ook bij familienamen, dus: Heineken's, de Gruyter's enz. Het geschiedt dan om de naam beter te doen uitkomen. In enkele zeer bekende familienamen schrijft men de s vanouds aan het woord vast: Vondels gedichten, de Ruyters overwinning. Aan U uit te maken, wie nu vanouds een zeer bekende familienaam heeft.

[1952]

Grammofoon

[...] *Redactie*: Als wij 'grammofoon' met mm schrijven, wil dat niet zeggen, dat wij de ene m met een hoongelach begroeten. Bij een echte onzekerheid aangaande de spelling – en dat leek ons bij dit woord het geval; wij hebben er deze maand nog eens extra in de pers op gelet! – nemen wij de taalkundig en historisch meest verantwoorde spelling. Is een bepaalde 'foute' schrijfwijze van een vreemd woord ingeburgerd, dan wil o. r. niet door pedanterigheid verwarring stichten. Wij vinden het niet zo vreselijk, dat sommigen zich beroepen op het Latijnse werkwoord 'aggređi' (aanvallen) en daarom 'aggressief' schrijven, anderen daarentegen menen, dat het woord via het Franse 'agressif' tot ons is gekomen en dus met één g geschreven moet worden. Wij horen in 'grammofoon' geen lange maar een korte a. Overigens is deze norm niet zo geschikt om daarmede de spelling van een vreemd woord te regelen. Wij hebben verschillende mensen 'imiteren' laten uitspreken. Zij zeiden heel duidelijk 'immiteren'. Wilt U daarom het woord nu met mm schrijven? Vreemde woorden spelt men meestal zoals het in de oorspronkelijke taal gebeurt; uitgangen e. d. komen er Nederlands uit te zien. Traditionele uitzonderingen zijn natuurlijk ook hier.

[1952]

Even herhalen!

Men leest wel eens:	men schrijve zelf echter:
beduidend	aanmerkelijk
begeesterd	geestdriftig
het handelt zich om	het gaat over
gedegen	degelijk
nevenbedoeling	bijbedoeling
noodstand	nood(toestand)

het gebeuren
meerdere malen
onbestemd
[1953]

de gebeurtenissen
meermalen
onbepaald

Even herhalen!

Men leest wel eens:
techniker
hopelijk
omgrenzen
rondschrijven
spitsuren
toeslag
toewas
tien jaar terug
meubels uit hout
bontgevoerd
billijke artikelen
indringende beschouwing
duiden op
eigener beweging
[1953]

Men schrijve zelf echter:
technicus
naar ik hoop
begrenzen
circulaire
top-uren
bijslag
aanwas
tien jaar geleden
meubels van hout
met bont gevoerd
goedkope artikelen
diepgaande beschouwing
wijzen op
uit eigen beweging

Taalzorg

Wij weten, dat er bedrijven en instellingen in ons land zijn, die een aparte commissie hebben ingesteld om te waken over zuiverheid van stijl en spelling bij de taal, die in de officiële stukken gebruikt wordt. Deze commissies doen daar zeer goed werk. Zij houden toezicht op vertalingen van buitenlandse namen voor nieuwe machines, ontwerpen zelf nieuwe namen voor machines en producten en stellen bepaalde foutieve praktijken in het taalgebruik bij hun bedrijf aan de kaak. Af en toe geven zij een verslag van hun werk in korte publicaties. Het is een uitstekend positief werk; aan taalkundige haarkloverijen doen zij niet. Zij zijn leken, willen ook niet 'taalmeestertje spelen', maar dat neemt niet weg, dat zij een gezonde kijk op het leven van de taal hebben.

Deze maand kregen wij van de Kon. Ned. Hoogovens te IJmuiden het blaadje *Taalzorg* toegestuurd. Hoe bescheiden het ook van opzet is, er staan lezenswaardige dingen in. Wij lezen o.a.: 'Steeds weer duiken aan deze kant

van de grens “walswerken” op. Die walswerken zijn hier echter niet op hun plaats, ze horen thuis bij Stahlwerke en Hüttenwerke. Laten we het in ons land op *walsen* houden.’

De commissie Taalzorg van de Hoogovens en alle andere dergelijke commissies kunnen op de volle medewerking van ons Genootschap rekenen. Gaarne willen wij hun een raad geven bij eventuele moeilijkheden en even gaarne zullen wij gedeelten van hun publicaties in ons blad overnemen. Daartoe is echter nodig, dat wij van het bestaan van deze commissies en hun werk op de hoogte zijn. Wij verzoeken hun daarom ons van tijd tot tijd verslagen van hun werk te zenden.

[1953]

Weekwende

Er valt een zeker streven waar te nemen het woord weekend te vernederlandsen. Men gaat dan spreken van weekeinde. Ook door de radio kan men deze vorm wel horen. Nu lijkt mij deze vertaling toch geen erg geslaagde taalzuivering. Het woord staat te dicht bij het oorspronkelijke en is bovendien, evenmin als het Engels, juist. De Zaterdag is immers de laatste dag van de week en de Zondag de eerste. Dus het woord weekeinde dekt eigenlijk niet het hele tijdsbestek.

Meer verantwoord is het woord *de weekwende*, dat de overgang van de ene week in de andere aanduidt. Bovendien staat het ver genoeg af van het woord weekend en is het naar mijn gevoel niet onwelluidend.

[1953]

Soda

We hebben het eens over ‘soda’ gehad... In Leeuwarden werd het schilderachtige ‘polkazeep’ gebruikt.

We zijn wat begonnen met die soda! Een doctor in de scheikunde zegt, dat ‘droogwater’ onzin is, want soda is een vaste stof. Wij moesten van dit water ook al niets hebben.

[1954]

De scooter

Met grote belangstelling hebben we de voorstellen gelezen, die leden ons gedaan hebben aangaande de ‘vertaling’ van scooter. Eens te meer is ons gebleken, hoe moeilijk het is in taalzaken iets ‘uit te vinden’, of liever nog

gangbaar te maken en met goed gevolg ingang te doen vinden. Er is natuurlijk op zichzelf niets tegen dat 'scooter', we vonden het alleen zo armzalig, dat naast de fiets en de bromfiets het nieuwe tweewielige motorvoertuig het zonder Nederlandse naam moest stellen. Maar schreven we zelf al niet, dat de bezitter van deze glanzende en handige scherts niet gaarne zijn voertuig onder de -fietsen gerangschikt zou zien? Hier zijn enige voorstellen: auto-fiets (streelt, de berijder voelt zich meer), clubfiets (op grond van gelijkenis met clubstoel, clubfauteuil), wagenfiets, fietswagentje (geen schijn van kans, veel te gewoon), boksertje (zou in Vlaanderen gaan, waar de scooters op de kermis boksauto's zijn), superbrommer (is een beetje Ollie B. Bommelachtig), motorglijer (aardig woord, het heeft iets elegants), motorstep (gelijkenis met de autopod). Men zou er haast een gezelschapspel van maken. Wij vinden motorglijer en motorstep het meest bruikbaar. Van die twee is het eerste het meest Nederlands.

[1954]

Nog eens de radio!

Wat mij in de radio-uitzendingen buitengewoon hindert, is het platte Nederlands, dat er zeer bewust gesproken wordt. Waarom is dat nodig? Is dit soms, omdat een groot percentage van de luisteraars zelf ook plat Nederlands spreekt en wil men deze mensen op hun gemak stellen door hen in hun eigen taaltje aan te spreken? Of is het om alleen maar een 'lollig' effect te krijgen?

Wat de reden ook moge zijn, naar mijn mening heeft dit een funeste uitwerking op een groot gedeelte der luisteraars en vooral op de jeugd. Kinderen nemen snel iets over van dialect en plat praten en wij kunnen er van overtuigd zijn, dat door deze uitzendingen in platte taal vele jongeren zich gesterkt voelen om ook plat te praten. Ronduit gezegd: de radio *verpest* de Nederlandse taal erdoor, omdat deze afschuwelijke uitspraak in alle huizen kan doordringen. Een remedie is natuurlijk de radio af te zetten, maar dat is geen oplossing. De oplossing moet *in de studio* gevonden worden.

[...]

Redactie: Het bovenstaande is waarschijnlijk een van de honderden stemmen die zich in ons land hebben laten horen naar aanleiding van het optreden van 'Willein Parel'. Deze is een zeer bekende Nederlandse cabaret-artist, die onder de schuilnaam Parel voor de microfoon 's Zaterdagavond als Jordaanse orgeldraaier zijn milde levenswijsheden ten beste gaf (geeft en zal geven?). Hoewel wij in November 1952 in een hoofdartikel uitvoerig zijn ingegaan op het platvloerse praten als vermaak in de omroep, willen wij

ook nu nog even 'reijageire'. De briefschrijver heeft gelijk. In Nederland geeft de radio ons dit vermaak *veel te veel*. Over smaak valt niet te twisten, over wansmaak wel! Er gaat nauwelijks een dag voorbij, of in een of andere uitzending komen meneren met ai's en au's ons opvrolijken door eens expres daudgewaun te swamme aufer de daogelikke praublaime fen ons minse. Een beetje azijn op de sla is heerlijk, een hele fles is ongenietbaar. De Nederlandse radio bewerkt ons nu al jarenlang met de brandslang! Daarom bent U zeker zo zuur geworden, zullen de pro-Parels ons zeggen.

[1954]

De scooter

Een onzer grote Ned. dagbladen heeft ons artikeltje over de scooter overgenomen, maar doet zelf ook geen goed voorstel dienaangaande. Wij hebben over een eventuele Ned. naam voor dit voertuig heel wat moeten horen. Honende opmerkingen, dat we zeker zelf nog maar een 'ouwe trapfiets' hadden en meelevende belangstelling in de gewaagde onderneming; bijna iedereen voorspelt ons een mislukking...

Veel waarde heeft de commentaar van een lid van onze Raad, die schrijft; 'In dergelijke gevallen gevoelt men de behoefte aan een korte vorm. Het is bepaald ook deze eigenschap, die "fiets" gunstig onderscheidt van "rijwiel". Bij velen is "bromfiets" reeds lang vervallen door "brommer" of zelfs "brom". Het is ook de reden waarom ik iedere langere of zwaardere vervanger van scooter niet veel kans geef. Alle voorgestelde verdietsingen hebben dat nadeel. Daaronder zijn een paar verkleinwoorden: een scooter-er neemt dat niet. De man die een kort woord zoekt, zal er aan moeten denken, dat er een afleiding op -er mogelijk dient te zijn; dan betekent dat stellig een voordeel op scooter.'

En na deze belangrijke commentaar over de waarde van een kort woord, een heel stoute briefkaart uit Amsterdam: In de Jordaan heet zo'n ding een 'race-plee'! Wie kan daar tegenop? Wij niet meer.

[1954]

Nieuwe woorden maken

Herhaaldelijk komen er in dit tijdschrift kwesties ter sprake die iets met woordvorming te maken hebben. Het beste kan dat gebeuren door samenwerking van vakman en taalkundige. Ik geloof, dat er voortdurend enkele kleine commissies met dit werk bezig zijn.

Uit de taalwaarneming blijkt, dat de volgende 'eisen' aan het nieuwe woord gesteld worden:

1. Het moet *zo kort mogelijk* zijn. Automobiel, aeroplaan, taximeter, vélocipède hebben het moeten afleggen tegen auto, (eng.) plane, taxi, (fra.) vélo. Die fout van zoveel jaar geleden mogen we nu niet herhalen.

Helicopter is op dezelfde foute manier gevormd; het wordt nu al vervangen – althans in Amerika – door *copter*. Ook het ABN-woord *befschroefvliegtuig* maakt op den duur geen kans: daarom doen we goed met nu het eenlettergrepige *bef* in te voeren.

Voorals dit vervoermiddel binnen een jaar of wat een groot belang zal krijgen, bewijst die eenlettergrepigheid van *bef* ons grote diensten. Denkt u maar aan samenstellingen: *befveld*, *befpassagier*, *befvlucht*, *befpilot* enz.

Behalve door inkorting van een samenstelling kunnen we ook langs synthetische weg korte woorden krijgen, *Bat*, *bet*, *bit*, *bot* zijn bestaande woorden (*bad* enz.); *but* is het niet. Dat is dus een 'vrije plaats': zo'n woord is bruikbaar voor elke nieuwe betekenis. Voor *beut* geldt hetzelfde.

Sommige mensen zullen zeggen: 'Zoiets stuit me tegen de borst.' Ik kan me dat heel goed voorstellen, maar een taalkundig argument is dat niet.

2. Toch zijn er taalkundige motieven tegen een groot aantal van zulke synthetische woorden. Stel dat we ook alle *bef*-onderdelen zo gingen benoemen: dat zou geen mens kunnen onthouden. Hier moeten we samenstellingen gaan gebruiken; ze zijn wel iets langer, maar ze belasten het geheugen veel minder. Er moet dus ook bij de nieuwe woorden een evenwicht gevonden worden tussen eenlettergrepige en samengestelde. Maar ook bij de laatste geldt de eis: maak het woord *zo kort mogelijk*. Alleen zó kan het de concurrentie met alle vreemde woorden doorstaan, en dat is nodig.

3. Een woord is *geen definitie*. Nederland kent een Wind- en Stormwaarschuwingdienst voor de Scheepvaart. Zo'n naam is hopeloos onhandig. Noem de instelling *Stormdienst*: dat is duidelijk genoeg en bespaart telkens vijf lettergrepen. – Een ander geval is de *bromfiets*: een hele handige naam. Gelukkig heeft niemand aan de *bromrijwiel* gedacht en aan *bromwielrijders*. Wel is iemand op het rampzalige idee gekomen om het ding *rijwiel met hulpmotor* te noemen. De onbruikbaarheid en logheid veroordelen zichzelf.

4. Er is voor elk woord een *kritieke periode* van invoeren; voor de *bef* beleven we die op het ogenblik. Als *officiële instanties* die term nu niet lanceren, is het over korte tijd te laat. Vervangen van een ingeburgerde term door een nieuwe is meestal een onmogelijk werk. De *beliorten* kunnen nog *befvelen* worden: misschien over één of anderhalf jaar niet meer.

Zo is de woordvorming tegenwoordig een onderdeel van de taalwetenschap geworden. Wie zich ermee bezig houdt, doet goed met aan boven-

staande regels te denken. Verder kan contact met een gespecialiseerde taalkundige heel belangrijk zijn.

Er zijn vooral heel wat Engelse termen die vertaald moeten worden, al lijkt het wel eens boter aan de galg gesmeerd. Want de anglofilie van veel Nederlanders lijkt pathologisch.

[1954] Dr. P.C. Paardekoper

Het Engels van de maand

Peaceful coexistence? Laten we aannemen, dat onze twee Ministers van Buit. Zaken het zo druk hebben, dat er geen Nederlandse vertaling af kan. Eerder denken wij aan *joy-riding* en *joy-rider*. Knapen van twaalf, dertien jaar hebben al dzjoj-gereden; het wordt tijd, dat dit pretwoord Nederlands wordt. Wij vragen ons af, hoe toch al die Fransen en Duitsers het zonder Engels klaarspelen. Koopt u eens aan een kiosk een paar Franse en Duitse kranten en telt U daarin eens het aantal Engelse woorden. Wat een armzalige taal, dat Nederlands!

[1955]

Kengetal

De omroepers van de Nederlandse radio moeten wel eens telefoonnummers oplezen. Strijk en zet klinkt het dan: kengetal nr. zoveel. In Maart 1939 heeft o.t. tegen dit 'Duitse' woord geprotesteerd. PTT had toen reeds deze kwestie in beraad. Kort daarop is het woord *netnummer* door PTT ingevoerd. U kunt het trouwens in elk telefoonboek vinden.

[1955]

Van hang naar trend

Vroeger is er nogal eens gefoeterd tegen het woord 'hang', een volledig Duits woord, dat ons 'trek, neiging' dreigde te vervangen. Een tijd lang was 'een hang naar...' zeer in de mode. Gelukkig is het op de aftocht. Er komt echter weer wat nieuws voor terug. Ons eigen woord is ook al te onnozel. *Trend* steekt zijn kop op: U vindt het in elk Engels schoolwoordenboek als 'neiging, trek'. Een sigarettenfabriek maakt er zelfs groot lawaai mee in alle kranten: er is een trend om minder scherpe tabakken te roken... *Weg met trend!*

[1955]

On-zinnig

Ik kom veel het woord 'zinnig' tegen, klaarblijkelijk in de betekenis van 'verstandig', bijv. 'geen zinnig mens zou er aan denken zo iets te doen'. Woordenboeken kennen het niet. Is het misschien de vertaling van het Duitse woord 'sinnig'? Waar zouden die journalisten dat woord nu vandaan halen?

[...]

Redactie: Het is niet de eerste keer, dat wij dit woord verwerpen. Het is een maaxsel naast 'onzinnig'. De ontkenning blijft weg en men heeft een nieuw woordje om het tegengestelde van 'onzinnig' weer te geven. Het zal wel met 'sinnig' niets te maken hebben. Eerder zal het steun gekregen hebben van het grondwoord 'zin', in de betekenis van 'zintuig, verstand, gevoel', betekenissen die niet altijd scherp onderscheiden kunnen worden. Verreweg de meeste woorden met 'on-' hebben naast zich het woord zonder 'on-'; oneindig – eindig, oneerlijk – eerlijk enz., daar het afleidingen zijn van 'eindig, eerlijk, enz.'. 'Onzinnig' is evenwel afgeleid van 'onzin'. Woorden als 'onnozel, ongerijmd, onhebbelijk, ongesteld, onheuglijk, onmiskenbaar' zien er zonder 'on-' niet erg nozel uit.

[1955]

Rechtstreeks uit Amerika

De advertentiezijde van de avondkrant (in Nederland!). Een van de grootste kledingmagazijnen van ons land prijst zijn waren voor jonge meisjes aan. De tekeningen waren zo aardig, dat wij de tekst geheel gelezen hebben. Wij lazen o.a:

De junior miss beheerst het terrein van de separates: blousjes, slacks en shorts. Model: college girl, in marine, pink, mintgreen, mauve, mais of apricot. Model: sunray, schattig blousje in witte poplin met sunray dessin, garnering op kraagje van Rhine stones. Model: I love you, materiaal van tebilized cotton, in white, burguoise, pink, mais, brown. Model: full swing, pellow lined skirt in black, red, burguoise, pink. Model: scooter shirt, brand new tophit in gold, red en citron.

Wij hebben met de krant op onze knieën minutenlang gekeken naar die pittige, schattige meiden. Waren wij nog maar twintig... Wat worden we oud, muf, krakerig, bokkig, dat we deze charming spring-in-the-fields niet meer hun mintgreen en white en brown en red en gold en black en pink gunnen. En dat allemaal in tebilized cotton... Het is toch eigenlijk verrukkelijk.

[1955]

Overtrokken

In de *Nieuwe Taalgids* (1955, p. 269) wijst Prof. Van Haeringen op *een kers-vers anglicisme*: overtròkken. Het betekent ‘aangedikt, overdreven’ en moet een over-zetting zijn van het Engelse ‘overdrawn’. Een verklaring is overtrokken, overtrokken nationalisme enz. In de vorm ‘overtrekken’, bijv. je moet het niet overtrekken, is het nog niet bekend. Of kan iemand ons helpen aan een bewijsplaats? Het woord moeten we afwijzen, geheel en al. Er is geen behoefte aan.

[1955]

Overtrokken

Wij hebben, met andere taalkundigen, de staf gebroken over ‘overtrokken’ in de betekenis van ‘overdreven’, omdat wij daarin het Engelse ‘overdrawn’ herkenden. Iemand uit de vliegwereld wijst ons er op, dat het in de vliegerij betekent: een vliegtuig te steil of te vroeg in de stijgende beweging brengen, zodat het omlaag stort. Uit deze betekenis zou dan het overdrachtelijke gebruik van ‘overtrokken’ (bijv. een overtrokken nationalisme) verklaard kunnen worden. Absoluut onmogelijk is dit natuurlijk niet, maar het lijkt ons, dat tussen de bedoelde vliegbeweging en het begrip ‘overdreven’ geen punt van vergelijking is, dat zou kunnen voeren tot goedkeuring van de gewraakte uitdrukking. Wij houden haar voor een anglicisme.

[1955]

Raket

Het goede Nederlandse woord voor ‘raket’ is ‘vuurpijl’. Dit verzoekt ons een ingenieur rond te bazuinen. Wij doen dit graag en met overtuiging, al zit ergens in ons niet-technische hoofd een moeilijkheid, dat het vuurwerkding nog niet hetzelfde is als het voertuig dat ons naar de maan zal brengen.

[1955]

Tijpen

Steeds meer spreekt men van een brief tijpen, een getijpte brief, ij-klank als van b.v. ‘begrijpen’. Voor deze ij-klank kan ik geen verklaring vinden. Overeenkomstig mijn (nieuwste) Van Dale houd ik dan ook nog steeds vast aan – wat jaren taalgebruik was – de ie-klank. Ik zeg dus (fonetisch): ‘een getiepte brief’ en ‘een brief tiepen’. Men zegt toch ook tiepiste (typiste), tiepies

(typisch), tiepograaf (typograaf), tieran (tyran), tierool (Tyrol), en niet tijpiste (met ij-klank) enz.

Redactie: De Woordenlijst kent ‘tijken’ niet, ‘typen’ wel. De ij-uitspraak zal wel Engelse invloed (to type) zijn.

[1956]

Pleisterplaats

Langs onze grote autowegen zullen hier en daar hotels worden gebouwd, beter gezegd overnachtingsgelegenheden voor autorijders, waarbij dan ook een eetgelegenheden behoort. In België zoekt men naar een naam voor zulk een gebouw. In Nederland staat men direct klaar om het Amerikaanse ‘motel’ over te nemen. Frankrijk kent zijn ‘gare-routiere’, Duitsland zijn ‘Raststätte’. Een van de leden van onze Belgische zustervereniging dacht aan *Pleisterplaats*. Wij vinden dit een prachtig woord en zouden het gaarne ook in ons eigen land gebruikt zien. Het is een goed oud Nederlands woord voor ‘plaats waar men een reis onderbreekt om er te rusten en te eten’. Het is goed dat op de snelle wegen van de honderden paardekrachten in staal en chroom de ouderwetse romantiek van de postwagens en de diligences terugkeert. Pleisterplaats... een woord om er rustig van te worden.

[1956]

De Nederlandse auto

Een Vlaming stuurt ons een lijst met een twintigtal vreemde namen die bij de auto behoren, met het verzoek er een Nederlandse vertaling voor te geven. Gelukkig hebben we er geen week over behoeven te piekeren maar konden onmiddellijk grijpen naar een van de onvolprezen boekjes van de c.t.t. *Vervoermiddelen over de weg* (N 5010, Uitg. Waltman Delft). Daar staan ze alle in.

accelereren – optrekken
bumper – stootbalk
caleren – afslaan
chassis – onderstel
dashbord – instrumentenbord
official dealer – erkend handelaar
dickey seat – katebak
double clutch – dubbel koppelen
fusee – stuurgewricht
fuseepen – stuurpen

kickstarter – aanzettrapper
nipple – nippel
ondercarter – oliebak
overdrive – superversnelling
service – hulpdienst, dienstbetoon
speedometer – snelheidsmeter
startmotor – aanzetmotor
trailer – aanhangwagen, oplegger
touringcar – toerwagen
[1956]

Foolproof

‘Foolproof’ betekent niet: ‘kan gehanteerd worden door een dwaas’. ‘Fool’ heeft geen betrekking op de ver(ge)bruiker, maar op het apparaat, dat hij gebruikt; op het materiaal, dat hij verbruikt. ‘To fool’ is voor de gek houden; voor verrassingen plaatsen. Een strijkijzer dat foolproof is, laat de gebruiker dus niet in de steek, is in hoge mate bedrijfszeker. Een foolproof wasmiddel is een wasmiddel, dat de huisvrouw niet voor problemen plaatst, dat dus b.v. vezel en kleuren niet aantast.

[1956]

Ergens

De Volkskrant van 13 dec. 1955 had een pittig stukje over het modewoord ‘ergens’. Wij nemen er uit over:

‘Mijn dikke Van Dale, een trouwe toeverlaat, zucht telkens onder zijn gewicht van 2191 bladzijden Nederlandse woordenschat. Gevangen in 4382 kolommen, waarin soms knappe definities staan. Op één punt stellen ze teleur: ik mis de kleur van de eendagsvliegen der spreektaal. Modewoorden, die komen en gaan en die ons, taalgebruikers, soms treffen door een onverwachte tinteling. Eén modewoord is me opgevallen dat ik een langer leven voorspel. *Ergens* is het zó, dat zo’n uitdrukking in een behoefte voorziet. En iedereen – intellectuele debaters begonnen er mee – heeft op ’t ogenblik in het gesprek behoefte aan een kort en krachtig substituut voor: “tot op zekere hoogte”. De Engelsen beschikken over een aantal selecte synoniemen, maar wij zeggen: “Ergens heb je wel wel gelijk” – “dat is mij ergens wel vreemd”. Van Dale laat mij met z’n drie definities van deze onbepaalde plaatsbepaling in de steek, maar iedereen weet nu wat (niet: waar) “ergens” is. Omdat het gevoel voor betrekkelijkheid opeens uitdrukking heeft gekre-

gen in de spreektaal. En ergens hoort dat gevoel er 'n beetje bij tegenwoordig.'

[1956]

Schande!

Er is nog een politieke kwestie die de gemoederen bezig houdt: het Suezkanaal. In dit kanaal komt iemand aan boord van het schip die het schip er zonder brokken of scheuren doorheen moet leiden. Deze man heet *loods*. Het is ongelooflijk maar waar dat een paar Nederlandse kranten dit woord half-en-half aan het vervangen zijn door... *piloten*. Loods betekent, dat kunt U uit het vorige woord opmaken, in het Engels pilot... Dit is taalverknoeiing. Wij kennen verschillende Nederlandse dagbladschrijvers. Voor velen van hen hebben wij respect: zij schrijven vlug maar goed, zij kennen hun verantwoordelijkheid tegenover een publiek waarvoor de krant dikwijls de enige lectuur is. Maar daartegenover staat dat er een aantal is dat er met de pet naar gooit. Schrijvers met een kwartje taalgevoel en een dubbeltje taal-kennis en geen cent taalverantwoordelijkheid. Zij moesten, in gewoon plat Hollands gezegd, op hun donder krijgen voor dat 'piloten'.

N. B. Voor de fijnproevers. Loods is een heel oud Nederlands woord. Het is echter waarschijnlijk ontleend aan het... Engelse loadman. Het behoort tot de woorden rondom 'leiden'. Een echt middeleeuws woord is leitsaghe, letterlijk weg-zegger, weg-wijzer.

[1956]

Look there comes the steamboat!

Ons tweede volkslied is het liedje dat miljoenen kinderen en volwassenen in deze dagen ernstig en vol toewijding zingen: zie ginds komt de stoomboot uit Spanje weer aan. Komt die heerlijke droomboot werkelijk wel uit het zuiden? Een middagje slenteren in onze grote winkels doet ons geloof aan het vaderland van de goedheilig man wankelen. Engels, Engels, Engels schittert om ons heen: koop uw grote en kleine presentjes met een woordenboek onder uw arm: een bottelgreen, rafblue, petrol of camel verkeersjacket, een autoccoat, een speedcap, petticoat, ballpoint, dinkytoy, lighter. Loop eens door de geschenkafdelingen van de grote winkelbedrijven en snuffel eens taalkundig rond. U vindt er tientallen Engelse en Amerikaanse woorden voor doodgewone dingen. Laten we ons tweede volkslied maar meteen vertalen in dit Nederlandse Spaans.

[1956]

Kakelvers

'Kakelverse eieren'. Of de eierenman het met deze reclame niet te kakelbont maakt? Wij zouden er grif een tientje voor over gehad hebben als wij dat pakkende woord hadden kunnen verzinnen!

[1957]

In principe

Een nieuw cliché is 'in principe': in principe achten wij dit juist, in principe stellen wij voor, in principe komen we vanavond om acht uur.

[1957]

Lif(t)ster

In twee dagbladen heb ik op dezelfde avond het zonderlinge woord 'lifster' gesignaleerd. Men gaat nu dus al schrijven 'lifters en lifsters'. [...]

[1957]

Germanismen

Gewaarschuwd wordt tegen de volgende germanismen die in de laatste tijd weer in Nederlandse geschriften opduiken:

<i>niet</i>	<i>wel</i>
aanzichtkaart	prentbriefkaart
beduidend	aanzienlijk
begaving	begaafdheid
begeleidverschijnselen	begeleidende verschijnselen
benutten	gebruiken
bontgevoerd	met bont gevoerd
doornemen	doorlezen
durend	blijvend, langdurig
halfzijdig	aan één zijde
hysteriker	hystericus
inschrift	opschrift, inscriptie
middels	door middel van
onderbrengen	onder dak brengen, huisvesten
overwijzen	overmaken
restloos	zonder overschot, zuiver
rondschrijven	circulaire

stutse	stut, stut en steun
tendens	tendentie, neiging
toeslag	bijslag
dat verstaat zich	is duidelijk
verloond	aan loon uitbetaald
zelfkosten	kostende prijs

Het rechter rijtje, ter vervanging van de -ismen, kan in de meeste gevallen worden uitgebreid met synoniemen, naar gelang de behoefte zich voordoet.

[1957]

Bedrijf

[...] Een nieuw achtervoegsel in onze taal is 'bedrijf'. De kruidenier is nog uit oma's tijd: hij heeft nu een 'levensmiddelenbedrijf'. Zo vonden we in de kranten van diezelfde week: meubileringsbedrijf, verhuizersbedrijf, stoffeerdersbedrijf, groente- en fruitbedrijf, bloemisterijbedrijf (!), boekbindersbedrijf.

[1957]

Erkend

Een nieuw voorvoegsel in onze taal is 'erkend', men zie: erkende goudsmeden, erkende electronici(?), erkende fitters, erkende televisiespecialisten, erkende installateurs, erkende schoorsteenvegers en rookverdrijvers (daar is nog geen vreemd woord voor, cheministen en smokedrivers zou anders best klinken).

[1957]

Gas

Wij hebben kort na elkaar een paar Nederlandse rock-and-roll-kwasten aan een benzinepomp het woord 'gaz' (gèzz) horen gebruiken, terwijl ze 'benzine' moesten hebben. Een dwaze wereld. [...]

[1957]

Kom eens met ons praten!

Geen boeiender lectuur op de zaterdagavond dan de bladzijden uit dag- en weekblad waarop personeel wordt gevraagd. Heel de verandering van de

maatschappelijke structuur wordt in het taalgebruik zichtbaar. De kranten van 1937 tot 1957 bieden in dat opzicht een prachtige bron voor een sociologisch-taalkundige dissertatie. U kent toch die aandoenlijke human approach? Meisje, kom eens met ons praten! Je mag gerust je ouders meenemen. Diploma's worden niet gevraagd. Wèl moet je prettig met je collega's kunnen samenwerken. Waarom zou je je verloofde ook niet meenemen? Je leert een goed vak en je spaart meteen voor je uitzet. Zeg, Ineke, waar heb je die schattige bontmantel vandaan? O, ik werk bij de Firma Dinges, een goed salaris, zeg. En op de koop toe, vier weken vakantie, we hebben dit jaar een reisje naar de Ardennen gemaakt en Henk is ook meegeweest.

Een overhemdenfabriek vraagt medewerkers (1937: arbeiders), een accountantsbureau vraagt ambitieuze administratieve krachten (1937: bediendes). Er zijn ook nog commerciële, technische en leidinggevende krachten nodig. Verder nog actieve, jonge en energieke krachten. En assistenten, vooral assistenten, er zijn veel te weinig assistenten. Vooral representatieve gevorderde assistenten met inventieve capaciteiten in de propagandasector, daar zitten we om te springen.

Twintig jaar geleden werden er (soms...) gevraagd vlotte, keurige, ijverige, bekwame, jonge lieden, zonder goede referenties en diploma's onnodig zich aan te melden. Opgave van verlangd salaris... Nu is er – bij gebleken geschiktheid woning beschikbaar. Zo is de taal de spiegel van de tijd... Bega nu niet de noodlottige vergissing dat wij die tijd van vroeger weer terug wensen! Wij vinden die kranten van twintig jaar geleden hard, arrogant en meedogenloos met hun aankomende handelsreizigers, keurige arbeiders, beslist zeer nette juffrouwen en ijverige naaisters.

Onze taalkundige belangstelling richt zich vooral op de aardige moeilijkheden. Merkt u ook de strijd op tussen 'personeelszaken' en 'personeelzaken'? Een vreemde lokroep liet de directie horen die een receptioniste begeert. Dat zij geen representatieve kracht maar een representatieve verschijning moet hebben met goede omgangsvormen, vinden wij pleiten voor de goede smaak van de heren. Maar verder... 'Sollicitante moet de Engelse taal vlot spreken, *terwijl dit voor Frans en Duits tot aanbeveling strekt*'.* Wij zouden zo'n representatieve receptioniste ook wel in dienst willen nemen, zelfs zonder goede omgangsvormen.

*Merk op: sollicitante en niet de sollicitante.

[1957]

Spoetnik

De Russen noemen hun kunstmaan *iskoesstwjennij spoetnik*, d.w.z. kunstmatige reisgenoot, satelliet. Ook de maan is een spoetnik, ook jupiter heeft spoetniki. Het woord spoetnik is dus helemaal geen eigennaam. Toch wordt het door sommige Nederlandse bladen zo gebruikt: 'Spoetnik heeft haar dertigste tocht rondom de aarde volbracht'. Waarom eigenlijk dat 'haar'? Dat spoetnik in het Russisch mannelijk is en spoetnitsa vrouwelijk, is een kennis die we van de Nederlanders niet mogen verwachten. Wel dat een woord hij is, als het niet zij of het is.

[1957]

Nieuwe cliché's

[...] Nieuwe cliché's: gesprek, gespreksgroep, gespreksavond, gespreksontmoeting(!).

Ander nieuw cliché, heel wetenschappelijk: de concrete situatie.

Nog een ander cliché, semi-wetenschappelijk: de huidige problematiek van de concrete conflictsituatie.

[1957]

King Size

King Size, 'koningsformaat', is een typisch-Amerikaanse reclameleugen. Het betekent domweg 'groot', 'groot formaat'. Maar de reclamemensen dachten dat grote sigaretten vlugger gekocht zouden worden, als je ze de naam *koningsformaat* gaf. Wat wilt u: de Amerikanen hebben geen koning en ze voelen zich dus nog sterker dan andere mensen tot de romantiek van het koningschap aangetrokken.

Alles bij elkaar dus een vrij onnozel en infantiel gevalletje. Jammer daarom dat die *King Size*-dwaasheid ook in onze sigarettenreclame doorgedrongen is, die daardoor nog extra wordt verengelst!

[1958]

Typen

Misschien is het interessant te melden dat uit een enquête onder 45 typisten bleek dat 25 spreken van teipen, 3 van tiepen en 17 van tikken. Mijn ervaring is dat het meestal niet-vakmensen zijn die spreken van tiepen. Tikken heeft vaak een ongunstige gevoelswaarde; tikster en tikjuffrouw als betiteling van typisten zullen de dames m.i. nooit accepteren.

[1958]

De ikbedoelers

Kent u ikbedoelers in uw omgeving? Mensen die om de twintig seconden ik bedoel zeggen? En vindt u het ook zo ellendig om naar zulk gehakkel te moeten luisteren? 'De volgende week zondag blijven we thuis. Ik bedoel: dan krijgen we geen bezoek.'

Maar als u dat bedoelt, waarom zegt u dan niet direct: 'Aanstaande zondag krijgen we geen bezoek'? Dat is veel prettiger om naar te luisteren.

Wijs er uw goede vriend maar eens op, dat hij een *ikbedoeler* is. Betrap hem maar eens, ga maar eens turven als hij spreekt. U bewijst hem er een dienst mee, en... er is zelfs een kleine kans dat hij er een wederdienst van kan maken. Misschien houdt u er zelf andere lijmwoordjes op na: bij wijze van spreken, eerlijk gezegd, weet je, snap je, zeg ik maar zo, hoopes, moejes luistere, voejewel, niewaar. Helemaal zonder kan ons gesprek nu ook weer niet zijn. Juist deze lijm bindt onze meesterlijke gedachten aan elkaar. Wie van onze lezers heeft eens de tijd (en de zin) om een flinke lijst lijmwoorden uit de omgangstaal op te stellen?

[1958]

Ik ben bang...

De Engelsen houden van 'understatement'. Zij geven niet graag de volle waarheid, houden liever een slag om de arm, stellen de zaken kleiner voor dan ze zijn. Een typische wending die om die reden heel vaak in Engelse conversatie klinkt, is: I'm afraid that... Ik ben bang dat... Wij geloven dat onder Engelse invloed dit bang-zijn steeds meer veld wint in ons land. Meestal zal men I'm afraid moeten vertalen met: ik geloof, ik denk, ik vermoed, of met een bijwoord als: misschien, denkkelijk, wel, of met een heel andere wending, bijv. I'm afraid there will be a delay: ik hoop niet dat er vertraging komt. Dat 'ik hoop niet dat...' in plaats van 'ik hoop dat... niet' is nu weer typisch Nederlands. Let u eens op het bang-zijn als u naar een vertaald Engels toneelstuk gaat luisteren of als u de Nederlandse onderschriften in een Engelse film leest.

[1958]

Het is zoo, dat...

Modewoorden en mode-uitdrukkingen komen langzaam op, verbreiden zich en sterven weer af. Wij geloven dat we over het hoogtepunt van 'ergens' heen zijn: ergens deugt die oplossing niet, toch heeft zij ergens iets goeds. Het 'vlak' en de 'sector' moeten nog uitwoeden. Gedurende de laat-

ste maanden menen we een sterke opmars van ‘het is zó, dat...’ te horen. Vele variaties: het is (ligt) namelijk zó, dat...; het is nu eenmaal zó, dat...; nu is het toch heus wel zó, dat... Vroeger was een toestand onhoudbaar, nu is het zó, dat de toestand onhoudbaar is. Het zal wel zó zijn, dat er iets achter zit. Iets van psychologische aard; knappere lieden dan wij zijn, zullen dit eens moeten uitzoeken op een serieus vlak. Wij kunnen de uitdrukking niet in strijd achten met de regels van goed Nederlands. Wel met de regels van origineel Nederlands.

[1958]

Aangenaam!

We weten nu zo langzamerhand wel dat Engelsen en Amerikanen bij een begroeting zeggen ‘How do you do’ of korter nog ‘How do’. Ook tegenover mensen die ze nog nooit ontmoet hebben. In dat laatste geval is het een Nederlandse gewoonte, menen we, te zeggen ‘Aangenaam met u kennis te maken’ of korter ‘Aangenaam’. Het valt op dat ‘hoe maakt u het?’ bezig is ons ‘aangenaam’ te verdringen. Men moet daarbij niet alleen denken aan invloed van het Engels. Onze manier van zich voorstellen is wat schutterig, we mompelen maar wat. ‘Aangenaam’ heeft wellicht een beetje burgerlijke bijmaak gekregen van opstaan en handje geven. De ‘hogere’ kringen hebben zich daarvan ‘gedistantieerd’ en nemen het zoveel sjiekere ‘hoe maakt u het’. Zodra het echter tot de ‘lagere’ kringen is doorgedrongen, zullen de ‘hogere’ ten tweeden male van uitdrukking moeten veranderen. Als ze dan maar niet zonder vertaling how-do-you-do gaan zeggen...

[1958]

I am afraid

In februari schreven wij over de Engelse uitdrukking I am afraid en de verkeerde vertaling in het Nederlands: ik ben bang. Toch zijn we met onze kritiek zelf ook op een foute weg gekomen. De vertaling die wij voorstelden ‘ik hoop niet dat enz.’ is onjuist. Kenners van Engeland en van de Engelse taal hebben ons daarvan overtuigd. In de meeste gevallen is I am afraid een eufemistische vervanging van I am sorry but... Als u in Engeland in een winkel naar een artikel vraagt en de bediende antwoordt: ‘I am afraid it is out of stock’, dan betekent dat eenvoudig dat hij het niet meer heeft. Dus niet, zoals wij veronderstelden, dat hij hoopt dat het nog aanwezig is. Naar ons lezers verzekerden, zijn uit deze misvatting dikwijls onaangename ruzies voortgekomen. In onze oren klinkt de uitdrukking als *ik weet het niet zeker*.

Wij verwachten dan dat de spreker zich om onzentwille zekerheid zal gaan verschaffen en dat doet hij niet! Conclusie, de man is lui, onhebbelijk, verwaand, eigenwijs.

Wie veel met vreemde talen te maken heeft, zal herhaaldelijk merken dat de vertaling-met-woordenboek een verkeerd resultaat kan opleveren.

[1958]

Spijtoptant

Wel eens van *spijtoptant* gehoord? Dat is iemand die 'geopteerd' had voor de Indonesische nationaliteit, maar daar nu spijt over heeft. Er valt over deze woordvorming wel wat te zeggen maar we doen het niet; anders lopen we het gevaar dat de hoge ambtenaar die dit woord gesmeed heeft, ons het mes op de keel zal zetten: hoe moet ik zo iemand dan wel noemen?

[1958]

Kans maken?

Kans *maken*? Let op: kans *lopen* bij nare dingen, kans *hebben* bij prettige dingen. Toch zijn we er niet helemaal gerust over. Vroeger stonden we nog wel eens te midden van de voetballers op de tribune om de gesproken taal beter te kunnen bestuderen. Hoevele malen hebben we daar niet gehoord; hij maakt geen schijn van kans!

[1959]

Hunkerbunker

De bachelorflat heet, naar men ons stellig verzekert, een hunkerbunker. Raar. Dit is een netelig thema; daarom denken wij aan vrijgezellenflat.

[1959]

Kernenergie

Er heerst aangaande de 'atoom' een algemeen verbreide begripsverwarring. De zaak is dat atoomkernen nog geen atomen zijn, dus *kernenergie* iets heel anders is dan *atoomenergie*. Koolstofatomen en zuurstofatomen, olie, gas, de gewone ontploffingsmiddelen, hebben in hun elektronenschillen energie die bij verbranding of ontploffing vrij komt. In de *traditionele* energiebronnen hebben wij dus *atoomenergie*.

De kernenergie heeft een heel andere zetel, die sluimert in de kernen, of

deze nu al met elektronen tot atomen aangevuld zijn, of niet, Men is fout als men, kernenergie bedoelende, atoomenergie zegt. Gelukkig leest men in de grote pers en hoort men in de radionieuwsdienst ANP in de regel het woord *kernenergie*. Dat andere woord, eigenlijk een Amerikanisme, is bezig uit te slijten. Toch is het hardnekkig en er zijn mensen, tot in regeringskringen, die het burgerrecht willen verlenen.

[1959] Prof. dr. A. D. Fokker.

Nozem

Opgetekend in de maand september de volgende woorden die de krant gebruikte om de jongelieden te typeren, 'waarover zoveel te doen is (was)'.

nozems

achtergeblevenen

onderontwikkelden

straatslijperts

spijkerbroeken

snotjongens

kwajongens

schooiers

bromkluivers

prethemden

Het woord nozem wordt zelfs al gebruikt ter vervaardiging van nieuwe: *bromnozems* (op de bromfiets), *verfnozems* (jonge artistiekelingen die graag 'abstract' doen in de schilderkunst), *waternozems* (aan de Loosdrechtse plas-sen), *letternozems* (would-be 'moderne' dichters). Het persagentschap Belga in Den Haag deelde ons mee dat het woord nozem in Vlaanderen onbekend is omdat het verschijnsel er niet bestaat! Gezegend land... Er is een Europees woordenlijstje van te maken: *nozems, Halbstarcken, teddyboys, blousons noirs, vitelloni, stiljagi, booligans, Schliürfe, zazous...*

Men heeft wel eens vermoed dat het woord nozem uit de onderduikperiode tijdens de oorlog stamt. Het zou een Joods woord zijn voor onderduiker. Dr. Max Reisel, docent aan de School voor Hebreeuwse Taal- en Letterkunde en Judaica te Rotterdam, heeft op ons verzoek het woord eens bekeken en komt tot de conclusie dat het *niet* het Joodse woord voor onderduiker is. In Spr. 11:22, aldus dr. Reisel, wordt een mooie domme vrouw vergeleken met een gouden neusring in een varkenssnuut. Het woord voor die neusring is *nezem*. Mogelijk is nu dat dit woord gebruikt is voor de abstractie 'van buiten mooi, van binnen leeg'. De klank o kan volgens Hebreeuwse klankwetten te danken zijn aan het gebruik als abstractie of aan

de 'pausale' vorm, d.w.z. de plaats van het woord op het eind van de zin. Hij wijst op een merkwaardige 'parallel'. Het nieuw-Hebreeuwse woord voor 'vertegenwoordiger van de Israëliische rijpere jeugd' is *tsabre*. Eigenlijk betekent het *cactus*. Dus juist andersom: van buiten hard, stekelig, stug, van binnen zacht, edel, idealistisch. Of nezem-nozem inderdaad het grondwoord is voor ons nozem, kan dr. Reisel niet beslissen, maar hij meent dat men de mogelijkheid niet mag uitsluiten.

[1959]

Nozem

Voor zover wij tot nu toe kunnen beoordelen, dreigt de afkomst van *nozem* dezelfde geschiedenis te krijgen als de afkomst van *fiets*. We hebben, na de verklaring van dr. Reisel, inmiddels een paar andere ter overweging gekregen. Sommigen zoeken het in een verbastering van het Latijnse *novum*, het nieuwe, het buitenissige of 'groentje'. Een ruim 61-jarige beweert dat hij het in die betekenis al ruim 45 jaar kent. Anderen zien een verbinding met een Hebreeuws woord voor inwoner van Nazareth, christen. Een kenner die het Hebreeuws kent als wij het Nederlands, verwerpt deze opvatting verontwaardigd. Wat nu?

[1959]

Mevrouw de voorzitter!

Nu het geen ongewone zaak meer is dat een vrouw vergaderingen voorziet die vroeger uitsluitend door mannen werden voorgezeten, vraagt men zich af hoe men deze vrouw dient aan te spreken. In de Kamer is al gepleit voor *mevrouw de voorzitter*. Wij sluiten ons gaarne bij die opvatting aan. Het betreft hier een 'neutrale' functie die zowel mannen als vrouwen kunnen bekleden. Vergelijkbaar ermee is het woord *arts* of *dokter*. Het woord zou zich dan kunnen voegen bij de zg. gemeenkunnige woorden, ondanks het mannelijke -er. Het vrouwelijke -ster maakt een woord als *voorzister* of *wet-houdster* er niet mooier op. Geldt het een officiële maatregel waarbij iemand een officiële ambt wordt opgelegd, dan is er zelfs geen ontkomen aan: *professor*, *hoogleraar*, *lector*, dus *niet*: *hooglerares*, *lectrice*. Enige soepelheid moet men intussen wel kunnen betrachten. Wordt een vrouw benoemd in de functie van *geneesbeers-directeur* van een ziekenhuis, dan wordt haar titel... Scholen kennen naast de directeur een *directrice*, naast de rector een *rectrix* of *rectrice*. Een vrouw als redacteur is een *redactrice*, een vrouw als acteur

is een actrice, maar de vrouw als auteur? Goede smaak en gevoel voor stijl moeten ons leiden.

[1959]

Hi-Fi

[...] Hi-Fi is een reclameterm bij allerlei versterkers en ontvangtoestellen. Betekenis high fidelity, hoge getrouwheid (van natuurnabootsing). De uitspraak is ons niet duidelijk: hie-fie, haai-fie, haai-faai?

[1959]

Tiener

[...] *Tiener* hebben wij een duidelijke en aardige vernederlandsing gevonden van *teenager*. Sommigen vinden *tiener* lelijk; nu is zowel vinden als aardig en lelijk maar betrekkelijk. *Tiener* is naar vorming goed Nederlands.: telwoord + uitgang = afleiding. Steun bij: een *vijftiger* enz. Geen Duits! Moeilijk wordt het met de *twenties*, de tieners die nog niet zesentwintig zijn. De Duitse klerenreclamisten hebben het woord *twen* verzonnen. Een opmerking van Joachim Stave in *Muttersprache* (oktober 1959): Die Twenmacher haben sich da ein Sprachkleid gestrickt das genau so künstlich ist wie die Bilder auf denen junge Menschen die neue Mode vorführen. Auf dem Laufsteg der Twensprache herrscht die Pose die man in Werbekreisen als Snob-Appeal bezeichnet. (Mogen we het onvertaald laten?) Desondanks: *tiener* blijft onze sympathie houden. En *twenties*? 'Twintigers' gaat niet, die zijn te oud en afgezaagd. *Twinnings*? Vol spanning zullen we volgende week het ochtendblad opslaan om onze oude inborst te verwarmen met de grote advertenties vol tieners en tot-25-ers. Als we in ons fotoalbum bladeren om onze eigen gestalte in onze jeugd 15-25 te bewonderen, beginnen we ons te schamen. Wat zagen we er toen al wormstekig uit...

[1959]

Mejuffrouw!

Alles goed en wel: 'mevrouw de voorzitter', maar wat moeten we zeggen als een juffrouw de voorzitter is? Mogen we die dan voor die ene keer mevrouw noemen? Wij geloven dat voor die gevallen *mejuffrouw de voorzitter* een bekoorlijke aanspraak is: maar één lettergreep meer dan de meneer of de mevrouw. Dat mogen we voor haar toch wel over hebben!

[1959]

Nozem

[...] Dr. F. de Tollenaere leidt blijkens een artikel in de *Groene Amsterdammer* (4-10-59) *nozem* af van het bargoense *nootsum* dat snotneus, groentje betekent. Nu willen de naadjes-van-de-kous-lieden weer weten waar dat laatste vandaan komt. Wij geven het op.

[1959]

De Nederlandse métro

Over enige jaren zal Rotterdam als eerste stad binnen ons taalgebied een ondergrondse hebben. 'Men' zegt dat deze de métro zal heten. Waarom hier een Frans woord?

Het nieuwe woord voor 'ondergrondse spoorweg' moet zo kort mogelijk zijn, als het kan eenlettergrepig. Er moeten veel samenstellingen mee gevormd kunnen worden: -kaartje, -station, -passagier enz. Voordat we zelf een voorstel voor de naamgeving zullen doen, roepen we graag de hulp van onze lezers in. Parijs heeft zijn *métro*, Londen zijn *Tube*, Berlijn zijn *U-bahn*, Stockholm zijn *Tunnelbana*, zouden wij ook niet een of ander *eigen* woord kunnen maken?

[1960]

Rooie panner

[...] Iedere Rotterdammer, zegt een Rotterdammer, weet wat een *rooie panner* is: wij niet. We hebben geprobeerd na te gaan waar het woord vandaan komt. Deurwaarders (oud woord: *pander*) droegen vroeger een rode pet. De man was soepel bij het panden als hij een fooritje kreeg. Andere uitleg van een Rotterdammer: de rode pet werd een rooie (dak)pan genoemd.

[1960]

NS-taal

Ook de Spoorwegen hebben taalproblemen en ze weten het! Er zijn stationsomroepers die fatsoenlijk moeten leren lezen en spreken, er zijn opschriften die kort en duidelijk moeten zijn, er zijn lange woorden die bijtijds verkort moeten worden enzovoort.

Het tegenwoordige spoorboekje vertoonde een mooie verbetering: de rijwielen, rijwielstallingen, rijwieltreinen, rijwielkaarten enz. waren eruit verwijderd. De taal was hier aangepast aan het levende Nederlands: er werd enkel nog maar gesproken van *fietsen*, *fietsenstallingen*, *fietstreinen*, *fietskaar-*

ten enz. Dat is belangrijk. We hopen dat nu ook de andere officiële instanties dit goede taalgebruik zullen gaan toepassen, dan zijn binnen enkele jaren al de *rijwiel*-dwaasheden verwijderd.

Al wat ouder is de verbetering van stationschefs-kantoor in *stationskantoor*. Dat laatste was even duidelijk en bovendien veel korter.

Geen verbetering was de invoering van viertaligheid bij de borden *Uitgang/Ausgang/Exit/Sortie* op enkele grote stations. Als de talloze toeristen niet allemaal *Uitgang* begrijpen, dan is toevoeging van *Exit* voldoende. Wie reist moet althans enkele woorden Engels kennen. We kunnen het niet iedereen naar de zin maken.

Veel beter is nog gratis-uitreiking van vouwblaadjes met vertalingen van frequente opschriften. Dat kan heel mooi aan de grens gebeuren en in de D-treinen die uit het buitenland komen. Eventueel kunnen ze daar op enkele plaatsen opgehangen worden. *Onze Taal* wil graag met de NS meewerken bij de samenstelling van zulke lijstjes voor Frans-, Duits- en Engelstalige toeristen. Ook de vvv zal, denk ik, graag hulp willen verlenen.

Een laatste voorbeeld betreft een drankautomaat op het derde perron in Utrecht. Daar is een heel aardige wachtkamer gebouwd, maar een drankautomaat daarin heeft vrijwel geen enkel Nederlands opschrift: '*Cold drinks, Delicious Refreshing; Please allow cup to fill, Press for rejected coins.*' Enkele papertjes met halfleesbare opschriften hebben wel iets in Nederlandse tekst, maar de Amerikaanse fabrikant van die automaat had zo beleefd moeten zijn om de opschriften direkt in het Nederlands aan te brengen. En anders hadden de NS hem toch op die onbeleefdheid kunnen wijzen?

Maar misschien wil hij achteraf zijn verzuim nog wel herstellen. Hij zal toch wel begrijpen dat een Amerikaans meerderwaardigheidscomplex in Europa niet zó populair is?

[1960]

Circusjargon

De volgende woorden en uitdrukkingen werden mij meegedeeld door de heer J. Best te Alkmaar, die tal van jaren administratief in de circusbranche werkzaam was. Noch het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* noch enig ander Nederlands woordenboek vermelden deze woorden en uitdrukkingen, op enkele uitzonderingen na. Ze worden alle dagelijks in het circus gebruikt.

De requisieten

apparaten – de benodigdheden van een luchtnummer.

batoetje (Frans: batoude) – springplankje gebruikt bij jockey- en diverse springnummers om niet vanuit het zand van de manege te hoeven springen.

ballon – beplakte hoepel voor bijv. hond en paardrijdster.

chambrière – lange zweep, waarmee men de dieren toucheert (zacht aanraakt), alleen bij de vrijheidsdressuur.

croisées – steunen voor een draadnummer (koorddans).

olifantenpodium – speciale vloer, waarop olifanten in de stal vastgeketend worden.

panneau – soort matrasje dat op het paard gelegd wordt bij een nummer ballerina te paard.

podium – houten vloer in de piste gelegd voor rijwiel- of berennummers.

postamenten – requisieten die gebruikt worden bij dierendressuur (het woord tabouret is hier minder juist).

Teppich – manegekleed; men gebruikt uitsluitend het Duitse woord.

trinka – bankje dat gebruikt wordt bij z.g. icariënummers; hierbij wordt met gebruik van de voeten gejongleerd met levende mensen in plaats van met voorwerpen; degenen die dit laatste doen zijn z.g. *antipodisten*.

De voorstelling in het algemeen

volle bak – uitverkochte tent.

het barrière staan – requisiteurs die model staan bij de piste-ingang.

bonbon – het belangrijkste nummer, vooral slaande op een artiestennummer, vaak gezet als laatste nummer vóór de pauze, het z.g. pauzenummer.

chiqué – geësceneerd. Als elke avond dezelfde dame bij een gevaarlijke truck ‘flauw valt’ dan heet dit *chiqué*.

zijn compliment maken – bedanken voor het applaus. Het niveau van de artiest wordt nogal eens beoordeeld naar de wijze waarop hij zijn *compliment* weet te *maken*.

Einlasz – het binnenkomen van het publiek vóór de voorstelling.

gaan – paarden in een circus *gaan* goed of slecht, ze lopen nooit.

half buis – een voor vijftig procent bezet circus.

Kutschers – staljongens, vooral voor de hooivreterers. Het Duitse woord wordt alleen gebruikt.

omslaan van de muziek – het veranderen van het tempo, het ritme en (of) de melodie. Bij een ongeluk doven de lichten en *slaat* de muziek *om* in een mars.

pendelen – het tegelijk werken in twee zaken bijv. in een circus en in een nachtclub.

placeurs – de mensen die het publiek de plaatsen aanwijzen. De *chef-placeur*

verdeelt de bezoekers met overleg over de zitinrichting.

requisiteurs – pistepersoneel.

spreekstalmeester – degene, die het gesproken woord voor zijn rekening neemt (de z.g. annonces).

‘Wie *staan* er bij jullie?’ – ‘Welke belangrijke artiesten treden er bij jullie op?’

trick – toer; dit Nederlandse woord toer en het woord truc, dat geliefd is bij verslaggevers van circusvoorstellingen, worden in het circus nooit gebruikt.

uitsmijter – vlot slotnummer; ook gezegd van de muziek, wanneer de mensen het circus verlaten.

goed of slecht *verkopen* – het al of niet goed presenteren van het nummer.

De nummers als zodanig

catastrofe – (minderwaardig) nummer dat de toets der kritiek niet kan doorstaan. Een zeer goed nummer kan in de loop der jaren tot een *catastrofe* verworden.

charivari – het gezamenlijk optreden van alle clowns, soms wel 10 à 15, tegelijk. Dit nummer wordt tegenwoordig nog maar zelden gepresenteerd.

contorsionist en klischnigger – z.g. slangenmensen, waarbij de eerste achterwaarts en de laatstgenoemde overwegend voorwaarts werkt.

dacapo's – z.g. *steigerpaarden* die een vrijheidspotpourri besluiten.

entree – een scène gespeeld door clowns in het betere genre. ‘Hoeveel *entrees* maak je?’

exoten – i.e. exotische dieren, bijv. kamelen, lama's, zeeboes, maar geen leeuwen, tijgers of olifanten! 2e. een groep Soendanezen, Singalezen, Indiërs, enz.

buisnummer – nagenoeg altijd een dierennummer, dat eigendom is van de zaak.

klaarmaken – het opbouwen van de dressuurnummers; bij het prepareren van de groepen vrijheidspaarden wordt gebruik gemaakt van de z.g. berijders; deze nummers worden onder de man ingestudeerd. Een ponynummer (men koopt in circussen graag de kleinste pony's om ze goed te laten uitkomen tegen de grote paarden!) is altijd kort, eenvoudig en vaak rommelig, want een dergelijk nummer kan nooit onder de man ingestudeerd worden.

manegeclowns – zij die steeds tussen de nummers even optreden. Hierbij treden soms ook tentbouwers als *manegeclowns* op.

melange act – nummer waarin verschillende takken van circuskunst verwerkt zijn, uitgezonderd dressuur.

parforce rijden – stunts te paard zonder panneau.
pas de deux – acrobatiek op twee paarden door dame en heer.
porteur – de vanger aan een vliegend trapezenummer.
reëngagement – het opnieuw aan hetzelfde circus verbonden zijn.
reprisecloowns – clowns die bij herhaling een kleine scène weggeven om een hiaat tussen twee nummers aan te vullen.
schoolpaarden – paarden die gebruikt worden voor de hogeschoolnummers; zij dansen niet op de maat van de muziek, zoals men altijd zegt, maar de muziek gaat met de paarden mee!
tussenman – de man (ook wanneer het een dame betreft spreekt men van tussenman) tussen de *onder-* en *bovenman* o.a. bij z.g. plastische acrobatiek, waarbij de artiesten op elkaars schouders gaan staan.
voltigeur – 1e. iemand die acrobatiek te paard vertoont, 2e. de vlieger van een vliegend trapezenummer.

Technisch gedeelte

afbouw – het afbreken van de tent.
afzegeling – het bevestigen door middel van trossen van de masten o.a. aan de ankers.
ankers – in de grond geslagen metalen pennen, waaraan tuien enz. worden bevestigd.
chapiteau – een tent met zeildoek, kabelwerk en stangen; de vakmensen spreken van *het chapiteau* met het accent op de eerste lettergreep, de niet-ingewijden van *de chapiteau* met het accent op de laatste lettergreep.
het gradin – de totale zitinrichting, de rijen banken, uitgezonderd de losse stoelen.
hoefslag – de baan die de meeste dieren (behalve de roofdieren) in de piste gaan.
kandelabers – de lantaarnpalen op het terrein.
kanon – hefboom op wielen om zonnodig de ankers uit de grond te lichten.
kiosk – verplaatsbaar circus dat grotendeels uit hout of metaal is samengesteld (constructiebouw).
pakwagens – gesloten wagens waarin materiaal geborgen wordt; ook kermismensen spreken van hun pakwagens.
quadrepols of stormstangen – stangen die mede het dak van de circustent dragen.
de rampe – de koplading waar het circus verladen wordt.
rondelstangen – kortere stangen die het geraamte van de chapiteauwand vormen en tegelijkertijd de dakrand dragen.

tentmeester – de man die de leiding heeft bij de op- en afbouw van de circustent.

zadelplaats – plaats achter het gordijn (meestal spreekt men echter van Gardine). In werkelijkheid worden de paarden al in de stallen gezadeld.

Administratief en commercieel

a conto – voorschot.

fantasiegage – een gage die de reële waarde van een nummer ver te boven gaat.

plakwagens – auto's die gebruikt worden bij de *plakreclame*. Vroeger kon men meer 'wild' plakken dan nu. Grote circussen hebben er soms wel een boete voor over om ergens 'wild' te kunnen plakken, opdat de mensen over het circus zullen praten.

sejour – vergoeding van verblijfkosten; elke artiest krijgt naast zijn *gage* altijd een bedrag voor *sejour*.

stelling – plaats aan muur of schutting, waarop een of meer reclamebiljetten geplakt zijn.

uithang – de gezamenlijke raamaffiches.

uitzetten – een dag niet spelen (tussen twee verschillende steden).

voorreiziger – de man die diverse voorbereidende maatregelen treft ten aanzien van het bezoek van het circus aan een bepaalde stad.

Algemeen

kantgasten – mensen die bij de aanvang der voorstelling belangstelling aan de dag leggen, maar niet naar binnen gaan.

Nassauer – iemand die zonder enige grond op een vrijkaartje aast.

tour de ville – reclame-optocht van dieren en artiesten.

zinti – circusmensen van minder allooi.

[1960] C. Kostelijk.

De luchtmacht survivals!

'Het merkwaardige Engels-Nederlandse jargon [...] waarop de militaire samenleving het patent lijkt te hebben, is met één werkwoord uitgebreid: survivals. Wij moeten survivals; heb jij al gesurvivald? In het *Vliegveiligheids Oefen- en Testcentrum* krijgen alle vliegers van tijd tot tijd een theoretische en praktische cursus in de schone sport van het *survivals*'.

Overleven is een te gewoon woord (survival betekent overleving, redding, to survive – niet to survival! – betekent overleven). De internationale luchtvaarttaal is Engels. De Nederlandse luchtmacht oefent in internationaal

verband, maar is toch altijd nog een *Nederlandse* luchtmacht tot wier taak toch ook de bescherming van de Nederlandse samenleving en beschaving behoort. We gunnen iedereen zijn vaktaal, zijn omgangstaal, zijn prettige bralwoorden waarmee ons doodse bestaan kan worden opgefleurd; we hebben ze zelf trouwens ook! Maar zou er dan niet *ten minste* officieel op papier een Nederlands woord bedacht en gebruikt kunnen worden.

Uit een ander artikel over dat zelfde v.o.t.c. hebben we nog de volgende woorden genoteerd: dinghy, dead duck, squadron, tactical fighter, survival pack, dinghy drill, anti-exposure, survival kit, escape and evasion, ejection, ejectiontrainer, explosieve decompression, crash, crash-helm, sport dinghy drillinstructor. We kennen een man die een rondleiding had gekregen door de olieraffinaderijen bij Rotterdam. Na afloop zei hij: 'Ze hebben daar nog maar één Nederlands woord en dat is *olie*'. Zelfs de troost van dat ene Nederlandse woord hebben we niet gekregen in de kranterondleiding door de v.o.t.c.

[1961]

Kakelvers

[...] Toen we eens in een schertsende bui het woord *kakelvers* (kakelverse eieren) min of meer in bescherming hadden genomen, kregen we striemende kritiek te horen van iemand die dit 'vervelende' woord voor eeuwig wenste te verbannen. 'Kakel' in dat vervelende woord, was ons verweer, moet u beschouwen als een versterkend voorvoegsel. Het is in onze taal gewoon dat men een werkwoordstam gebruikt bij een bijvoeglijk naamwoord: *leergierig*, *merkwaardig*, *praatziek*, *spilziek*, *startklaar*. Het type komt niet zo veel voor, maar het bestaat. Gewoon is ook dat zo'n werkwoordstam een graadaanduidende functie krijgt: *fonkelnieuw*, *stampvol*, *kletsnat*.

[1961]

Welvaartstaat

Telkens blijkt weer dat felle discussies een verkeerd uitgangspunt kunnen hebben: mensen praten langs elkaar heen omdat ieder gevangen zit in de betekenis die hij in een bepaald woord legt. Als zo'n woord tot zo'n betekenis dwingt, is het misverstand begrijpelijk, maar daarom nog niet minder betreurenswaardig. Zo'n woord is *welvaartstaat*. In een stukje van Hendrik Hagenaar (*Het Vaderland* 24 nov. 1960) staat: 'Welvaartstaat? Hier in Nederland? Misschien dat ik geen begrip heb voor wat degenen, die dit woord uitspreken en neerschrijven, eronder verstaan.'

In ieder geval: naar mijn opvatting van het begrip welvaart, heerst deze niet in een land waar veler woonsituatie nog zo abominabel is als hier, waar kunst en kunstenaar voor het grootste deel, alleen kunnen bestaan bij de gratie van overheidssubsidies, waar ontelbaar velen – politiemannen, klerken, lagere ambtenaren en beambten, apothekersassistenten, een groot gedeelte der advocaten en ik kan daaraan nog tientallen categorieën toevoegen – minimale inkomens toucheren. Een zeer groot gedeelte van het Nederlandse volk leeft op een minimum dat het woord “welvaart” tot een hatelijke aanfluiting maakt.’

De heer H. van der Veen, leraar in de Engelse taal te Den Haag, schreef hem naar aanleiding daarvan:

‘U schrijft een stukje over de *welvaartstaat* en komt tot de conclusie dat er in ons land geen welvaart is. Nu is het belangrijke punt dat de hele basis van uw stukje verkeerd is, al weet u dit blijkbaar niet. Het is hier een kwestie van een volslagen verkeerde vertaling uit het Engels.

In het Engels bestaat het woord *welfare state*, waarin *welfare* helemaal geen “welvaart” betekent, maar “welzijn”. Welvaart is in het Engels: prosperity. Een welfare state is een staat waarin voor ieders welzijn wordt gezorgd door middel van sociale verzekeringen en andere voorzieningen. De definitie van de *Concise Oxford Dictionary* luidt: a state having national health insurance and other social services. Dit is dus helemaal niet afhankelijk van de welvaart. Engeland was al heel gauw na de oorlog een welfare state zonder welvaart. Dit begrip welfare state is domweg in het Nederlands vertaald als welvaartstaat. En u hebt in uw stukje zelf laten zien hoe fout dit is! U zult niet kunnen ontkennen dat we een welfare state zijn. En laten we dan vragen of er mensen met inspiratie zijn die een goede vertaling kunnen vinden!’

[1961]

Drankje

Drankje modern Nederlands voor het Engelse zelfstandig naamwoord drink. De groeikracht van het Nederlands... Het woord doet ons helaas nog steeds denken aan vloeibare medicijn.

[1961]

Spijtoptant

Het woord *spijtoptant*, (persoon, die spijt heeft van zijn optie voor de Indonesische nationaliteit) is ontstaan in het ambtelijke telegraafverkeer tussen

het Hoge Commissariaat te Djakarta en de Regering in Den Haag. Niet alleen perstelegrammen, maar ook regeringsdepeches wemelen van soortgelijke samentrekkingen (rub, rmt, buza, mawe, opwijs, luchtgewijs, sluithaak).

De ambtenaar, die *spijtoptant* voor het eerst in een telegram gebruikte, zal niet hebben bevroed, dat zijn uitvinding eens via de pers gemeengoed zou worden.

[1961]

Voorstellen

Recessie. Een opdringend Amerikaans modewoord is tegenwoordig de pseudo-vertaling van *recession*. Men bedoelt een (economische) *terugslag*. (Vgl. tegenslag). ...

Trend. Zou *trend* onvertaalbaar zijn? Wij kunnen het *getij* mee of tegen hebben, het getij, dat langzaam maar onweerstaanbaar komt opzetten.

Band recorder. Wat een dikke Duits-Engelse bastaard! Het hd. *Band*, in deze betekenis (eng. *tape*) is ned. *strook* of *lint*. Een *recorder* is een toestel dat registreert, luistert en optekent, en later weergeeft, spreekt. Het bedoelde toestel legt het gehoorde vast in een lint. Dat is dus een *luisterlint*. Het geeft weer uit dat lint, is dus een *lintspreker*. Het geheel is dus een *luisterlintspreker*, bij afkorting *luister-spreker*.

[1961]

Kinderbijslag

‘Hoe meer we het woord “kinderbijslag” horen, des te meer verbazen we ons over het toenemend gebruik om de klemtoon te leggen op de derde lettergreep van dat woord. Dit doen Kamerleden, andere politici, omroepers en het grote publiek. Wie volgt hier de ander? Niemand doet het bij een woord als kinderspeelgoed, of zou het doen bij het doen kinderaftrek. We zullen met genoeg veel leiding overlaten aan het grote publiek, Kamerleden, politici en zelfs aan omroepers. Maar niet als ’t gaat om verkeerd taalgebruik. En het kind blijft trouwens bij de kinderbijslag het voornaamste’.

[1961]

Modewoord

Iemand vraagt ons (al een hele tijd lang...) dringend een lijst ‘modewoorden in het Nederlands’ om ze te gebruiken voor zijn lessen in stijl. ‘Ik wil ze bij

mijn leerlingen uitroeien', zegt hij. We voelen de neiging om het verzoek geheel af te wijzen. Smaken verschillen nu eenmaal; waar de een een hekel aan heeft, kan de ander bewonderen. En het is wel duidelijk dat verscheidene van onze doodgewone woorden en uitdrukkingen, waarin geen mens meer iets nieuws of aanstellerigs ziet, ook lang geleden 'modewoorden' zijn geweest. Overigens: wat is een modewoord?

In *Muttersprache* (1959, p. 169) vonden we de volgende omschrijving. 'Mode is wat de geest van de tijd omhult, wat hem ook uiterlijk doet herkennen, zijn zichtbaar teken, zijn gewaad dat iedereen begeert die wil overeenstemmen met het jachtende leven van nu, met het onvermijdelijke waar maar weinigen afstand van willen doen of waaraan ze zich onderwerpen, bewust of onbewust. Men spreekt van de tyrannie van de mode en duidt daarmee een macht aan waartegen men zich slechts met moeite en pijn kan verzetten.'

Deze tyrannie kunnen we goed aan het modewoord zien. Niet vaak weten we waar het vandaan komt; het is er opeens, het gaat rond, is algemeen in gebruik, hetzij in de gesproken taal, hetzij in de geschreven taal, van de hoogste filosofie af tot de laagste, goedkope snertroman. Meestal bedoelen we met 'modewoord' een of andere vervelende, waardelose uitdrukking die we in verzorgde stijl liever moeten vermijden. Toch geloven we dat men met dat oordeel moet oppassen. Het modewoord behoeft niet onvoorwaardelijk slecht te zijn; het kan zelfs goed zijn als het een juist en gelukkig gevonden benaming voor een gebeurtenis, een toestand of een voorwerp is. Dan wordt het modewoord spoedig in de bestaande woordenschat voorgoed opgenomen en blijft verder leven zonder dat het aan een mode herinnert.

We wagen het erop een paar modewoorden te noemen. Het is maar een greep, min of meer toevallig, niet eens alfabetisch geordend. Ieder die de lust ertoe in zich voelt ontbranden, mag ons vellen vol modewoorden, moderne clichés sturen.

reëel	wel een reële kerel; een reëel voorstel; we zoeken naar een reële oplossing; een reële prijs.
spelen	we moeten dat anders spelen; we hadden het kunnen bereiken, als we het niet zo gespeeld hadden; hoe zullen we dit spelen?
boodschap	dat toneelstuk heeft geen enkele boodschap.
uit de (grond) verf	de boodschap van dat artikel komt niet uit de verf; de plannen komen niet uit de grondverf.
communicatie	de intermenselijke communicatie van deze tijd.
pak weg	er waren pak weg 400 deelnemers.

ergens	ergens is die gedachte wel goed.
bepaald(elijk)	ik geloof daar bepaaldelijk niet in.
opbrengen	moed opbrengen; durf opbrengen; dat kan ze niet opbrengen.
sector, vlak	in de administratieve sector; in het recreatieve vlak.
positief	een positieve instelling tegenover al die dingen hebben.
problematiek	de huidige problematiek.
concreet	concrete voorbeelden; concrete maatregelen.
situatie	de concrete conflictsituatie.
technisch	tijdtechnisch is het onmogelijk.
het is (namelijk) zo dat	het is namelijk zo dat ik niet kom.
hanteren	een vraagstuk hanteren.
benaderen	hoe zullen we deze moeilijkheid benaderen?
niveau	besprekingen op hoog niveau.
oriënteren	we moeten ons eerst nader oriënteren.
contact	contact zoeken: contact opnemen.

Verder een grote menigte Engelse en half-Engelse woorden als: *clever* (een *clevere* vent), *keen* (daar zijn we keen op), *happy* (zijn we bepaaldelijk happy mee), *head ache* (je krijgt er een head ache van), *impact* (het gaat om de impact als je 't maar weet), *feature* (een van die aardige features).

[1961]

Aarzelen

Aarzelen is een lelijk woord. Denk maar aan de platte etymologie. Want aarzelen is niet voorwaarts durven: het is achterwaarts, in de richting van de... aars blijven treuzelen. Ban dus dat woord. Aarzel nooit. Doch verval ook niet in het andere èn zelfde uiterste: het Franse 'culot', want dat is nog met de aars werken, zij het nu vooruit. Heb desnoods lef, dat aardig op de stam van 'leven' lijkt en inderdaad Hebreeuws is voor hart, en dus moed.

[1962]

Bandrecorder

In *Onze Taal* van november wordt bandrecorder veroordeeld, m.i. terecht. Maar de Nederlandse naam 'luisterlinspreker' bevat mij minder: een woord om je tong over te verstrikken. Wat is er trouwens tegen 'band'? In mijn *Koenen-Endepols* van 1931 staat als eerste betekenis 'reep van linnen,

katoen, zijde, enz.' Moeten wij nu band in de betekenis van lint veroordelen als germanisme, omdat de Duitsers nu toevallig voor lint altijd Band zeggen? Dan kun je wel aan de gang blijven. Om het mooi te houden voel ik dus meer voor 'bandopnemer' (dat kun je ook lekker zeggen). De functie van 'weergever' moet je er dan maar bij denken; die zit ook niet in het oorspronkelijke recorder, en het opnemen is toch de primaire functie.

Tussen haakjes: recorder betekent in het Engels ook blokfluit, zoals u wel weet. Bandrecorder zou dus ook een blokfluit aan een (draag) band kunnen zijn, of een blokfluit met linten; mooi ding voor folkloristen.

[1962]

Twist, een woord uit het Franglais

Volgens het bekende Franse, geïllustreerde weekblad, *Paris Match* (1-9-62), is een hoogleraar van de Sorbonne, prof. Etiemble, bezig aan een boek tegen het Franglais. Het Franglais is het mengsel van Frans en Engels dat momenteel in de Franse pers wordt aangetroffen. Etiemble beschuldigt het bekende Franse woordenboek, *Petit Larousse*, ervan honderden Engelse woorden zonder protest te hebben opgenomen. En het Frans heeft zoveel woorden die beter zijn dan de Engelse! Voorbeeld: het vervelende *sexy*, in het Frans: *désirable* en de vrouw die zo is, heeft de naam: *charmante, charmeuse, séduisante, séductrice, affriolante, excitante, voluptueuse* enz. Voor *twist* stelt hij voor: *tortillon* (*tortiller* is wringen, in elkaar draaien).

Dat twist klinkt ons uiteraard niet zo vreemd in de oren. Twist, twijnen, twee, twijfel behoren wat afkomst betreft tot één familie. De twist als 'dans' zal overigens zo kort leven dat het niet de moeite waard is zich over het woord druk te maken.

[1962]

Joodse woorden in het Nederlands (1)

De eerste groep woorden van Joodse origine, die in het Nederlands (en andere Europese talen) werd opgenomen, is niet door de Joden hierheen gebracht maar onder de invloed van het Christendom Nederlands taalbezit geworden. Het zijn van oorsprong Hebreeuwse, in hun vorm veelal door het Grieks beïnvloede woorden, als: *amen, Belzebub, gehenna, halleluja, jubeljaar, hosianna, messias, Pasen, sabbat, sikkil, sjibbolet* enz. Ook vele namen als *Mattheus, Johannes* enz. zijn van Hebreeuwse stam.

In hun overgrote meerderheid echter zijn de Joodse woorden in het Ne-

derlands pas vele eeuwen later in zwang gekomen.

De Joden, die zich in de Republiek der Verenigde Nederlanden vestigden, spraken, voorzover zij niet tot de Portugees-Spaanse groep behoorden, een eigen taal, het Jiddisj. Deze taal die in de Middeleeuwen in Duitsland ontstaan was, weerspiegelde in haar woordenschat de zwerftochten van het Joodse volk. De grondslag vormde een middelhoogduits dialect, waarin talrijke Hebreeuwse en Aramese woorden uit een veel vroegere periode waren opgenomen terwijl ook andere talen, die hier buiten beschouwing kunnen blijven, er hun sporen in hadden achtergelaten.

Deze heterogene delen oefenden wederzijds invloed op elkaar uit en gingen voor het Jiddisj karakteristieke verbindingen met elkaar aan, een proces, dat zich tot zelfs in het Nederlands voortzette. Zo vormde zich in de Nederlandse volkstaal uit *jajem* (eig. jajin = wijn) met de Nederlandse uitgang *en* het werkwoord *jajemen* (het Jiddisj, dat overigens tal van deze vormingen kent, heeft in plaats daarvan het op overeenkomstige wijze ontstane werkwoord *sjikkeren*).

Zo ontstond eveneens in de Nederlandse volkstaal uit *majem* = water het werkwoord *majemen*. Ook wel werd het Jiddisje woord met Nederlandse voor- en achtervoegsels aangekleed bijv. *dalles* – gedallest of met een Nederlands woord gecombineerd bijv. *dallesdekker* (spottend voor goede overjas over oude kleren) of *lef* – lefdoekje, lefschoppen, lefgozer.

Vorm en uitspraak van de Hebreeuwse woorden, die via het Jiddisj hun weg naar het Nederlands vonden, wijkt sterk af van de aan de Nederlandse Universiteiten gebruikte, enerzijds omdat ze blijkbaar aan een ander dialect van het oude Hebreeuws ontleend zijn, anderzijds omdat ze in klemtoon en vorm de invloed van het middelhoogduits ondergingen. Men vergelijkte bijv. *Mokum*, de populaire naam voor Amsterdam, met het klassieke *ma'kom* (= plaats, stad) of *goochem* met het klassieke *cha'cham*.

Al deze Joodse woorden zijn dus niet in hun oorspronkelijke Hebreeuwse, maar in hun afwijkende Jiddisje vorm in het Nederlands opgenomen.

Natuurlijk leverde Amsterdam met zijn vroeger zo grote Joodse bevolking het grootste contingent en nog altijd bevat de Amsterdamse volkstaal vele Jiddisje woorden, die men in de rest van Nederland niet kent. Daarnaast droeg de handel en speciaal ook de veehandel er toe bij, dat in geheel Nederland vele van deze woorden in gebruik kwamen en soms zelfs niet meer als vreemd aanvoeld, ja in enkele gevallen als oud Germaans erfgoed opgeëist werden. Woorden als *sjofel*, *stiekum* en *smoesje* zijn in brede kring geaccepteerd, maar in het algemeen zijn hun metgezellen toch wel tot de volkstaal beperkt gebleven. Ter illustratie enkele vrij algemeen bekende voorbeelden: (h)achelen, bajes, dalles, gappen, gajes, gannef, gein(tje), ge-

sjochten, gozer, jofel, kapoeres, kapsones, kille, lef, lou(w), mesjokke, sjikker, slemiel, slamasel, sof, tippelen, tof, pietsje, pleite, ponem (porem), poter.

De echte Mokumer zal ze met vele andere kunnen aanvullen. Om een voorbeeld te noemen, hij zal voor een bepaald deel van de rug in net gezelschap ook wel een nette omschrijving gebruiken. Maar hij houdt er niet van iemand naar de mond te praten en zal dit verachtelijk afdoen met een uitdrukking, waarin het werkwoord kruipen gecombineerd is met een woord, dat op mond rijmt.

Daarnaast echter beschikt hij nog over een derde mogelijkheid nl. het woord *toches* (dokes), zonder te vermoeden, dat hij zich van een weliswaar ietwat in betekenis gewijzigd, klassiek Hebreeuws woord uit bijv. Genesis I bedient.

Van de markt, resp. de veemarkt, stammen muntnamen als: *beisje* (twee stuivers), *joedje* (tientje), *heitje* (vijf stuivers), *sjoof* (verbasterd uit *zoof* = gulden), *meier* (honderd gulden). Beis(b), hei(h), joed(j) resp. twee, vijf, tien zijn de namen van de letters van het Hebreeuwse alfabet, die ook als cijfers dienst doen, meier van meie = honderd.

Alle bovengenoemde voorbeelden zijn ontleend aan het oorspronkelijke Hebreeuwse deel van het Jiddisj. Slechts enkele Duitse uitdrukkingen zijn via het Jiddisj in het Nederlands terechtgekomen. Dergelijke woorden werden vaak gebruikt mede omdat men door de omgeving of de clientèle niet verstaan wilde worden. Aan deze eis voldeden Duitse woorden in het algemeen niet. Enkele, die daaraan wel voldeden, hebben zich dan ook wel ingeburgerd. Het zijn in dit geval geen Joodse woorden in engere zin maar ze zijn wel degelijk door de Joden hier gebracht. Als voorbeelden kunnen gelden: 'Dat is de *kif*' uit Jiddisj-Duits *Gift* (vgl. Duits: einen Gift auf einen haben). Tot dezelfde groep behoren: '*alles kits*' (Jidd. alles gütes, spreek uit gietes), verder kopzorg, roddelen, een pietsje (bissel), sappelen, zich de sappel maken. Dit laatste bewaart de middelhoogduitse betekenis 'ruhlos tätig sein', die in het Jiddisj, in tegenstelling tot het moderne Duits bewaard bleef.

Hiervan te onderscheiden zijn de Joodse woorden, die via de omweg van het Bargoens in het Nederlands binnengedrongen zijn en die een meer internationaal karakter dragen. Ze zijn wel van Joodse afkomst, maar het zijn slechts verwanten in de vierde graad. Hier leidde de tendentie van het niet verstaan willen worden tot een nog sterkere zucht, om allerlei vreemde, voor de omgeving onbegrijpelijke woorden te gebruiken, waartoe ook het Jiddisj zijn aandeel leverde.

Het wegvallen van de associaties leidde hier echter vaak tot een woord-

beeld, waarin het oorspronkelijke nauwelijks nog te herkennen is. Zo werd Jiddisj 'mesjogge' (g van garçon) tot mesjokke, mesjochte, mesjoege, sjoeg, beschoecheld en besjoechelen. Sjoechem geven komt van het reeds verneerlandste Jiddisje woord 'sjoewe' = antwoord.

Ook de betekenisontwikkeling van Jiddisje woorden is in het Bargoens zijn eigen weg gegaan zoals in dit milieu begrijpelijk altijd in ongunstige zin. *Bajes* betekent in het Jiddisj 'huis' zonder enige onvriendelijke betekenis. In het Bargoens wordt het tot 'gevangenis'. Typische voorbeelden zijn gozer en kalle, zeer nette woorden, in het Jiddisj resp. bruidegom en bruid. Gozer, verbasterd uit gosen, is in 't Bargoens kerel of vent; er zijn in Nederland zelfs lefgozers, die tot het gilde der 'toffe jongens' behoren (Jidd. tof = goed). De bruid is 't nog erger gegaan; 'n kalle of kalletje heeft in het Bargoens associatie met Walletje. In dezelfde sfeer ligt het woord 'tippel-sjikse'. Het komt in het Jiddisj niet voor, maar is uit twee Jiddisje elementen samengesteld, en zou letterlijk 'loopmeisje' betekenen.

Het Bargoens heeft, naar we dus zien, met behulp van Jiddisje elementen ook nieuwe woorden gevormd. 'n Typisch voorbeeld is eveneens 'jatten', dat wel gevormd is van het Jiddisje *jad* (= hand), maar in deze taal niet voorkwam. Joden hebben dus nooit gejat. Ze beschikten echter over het woord *gappen*, waaraan het Bargoens blijkbaar niet genoeg had.

We willen nu nog enkele etymologische uitstapjes maken. "n *Bolleboos* is iemand, die uitstekend begaafd is, bijzonder in iets uitmunt', aldus omschrijft Van Dale de tegenwoordige betekenis in het Nederlands. De letterlijke betekenis is 'heer des huizes.' 150 jaar geleden kon men in het Jiddisje reglement van elke Joodse gemeente deze term aantreffen en nog leeft het woord *balboos* in deze kringen. Het waren de beter gesitueerde leden der Joodse gemeenten, die zich door betaling van inkoopgeld de volledige lidmaatschapsrechten verworven hadden. De combinatie vroeden en gegoeden leidde ook hier tot een betekenisontwikkeling in omgekeerde volgorde. Ook op dit woord had het Bargoens zijn eigen visie. *Bolleboos*, ook verbasterd tot 'bollebof', was in het milieu afwisselend de commissaris van politie, de Burgemeester of de directeur van de 'bajes'.

Kaffer. Hiermede betitelden de veehandelaren hun geachte clientèle. Oorspronkelijk was bet volstrekt niet denigrerend. Het komt namelijk van *kafrie* = dorpsbewoner.

Lechajem. *Daar ga je* is vernederlandst uit *le-chajem* = ten leven, een wens, die van oudsher bij het drinken van wijn wordt uitgesproken. Vroeger werd in Israël aan ter dood veroordeelden een met wierook vermengde beker

wijn gereikt, om hen vóór de terechtstelling te bedwelmen. (Vergel. Marcus xv, 23). Vandaar, dat bij het drinken van wijn de wens *lechajem*, ten leven (en niet ten dode) werd uitgesproken.

Lou loene behoort bepaald niet in deftige conversatie thuis. Toch zijn het de statige klassiek Hebreeuwse aanvangswoorden van psalmen 115. Niet ons...

Mazzel. Ook in de taal spreekt de mode een woordje mee. Zo heeft 'de mazzel' plotseling carrière gemaakt. Het betekent: geluk (oorspronkelijk: sterrebeeld) en is in Joodse kring nog zeer gebruikelijk als felicitatieformule: 'mazzeltof!' In andere kring schijnt het nu tot afscheidsgroet gepromoveerd.

Slome duikelaar tot slot. Het lijkt zo op het oog zeer Nederlands, maar deze uitdrukking bewaart de naam van Sjloume Duikelaar, die omstreeks 1800 in de Amsterdamse Jodenbuurt leefde. Duikelaar is waarschijnlijk een pseudoniem, *Sjloume* is de Jiddisje vorm van Salomo. Hij was schoenpoetser en auteur van kleine kluchten en Poeriemkranten in het Jiddisj, waarmee hij zijn schamele inkomsten aanvulde.

Secundair is zijn naam aangepast aan het Nederlandse woord 'sloom'. Om nogmaals Van Dale te citeren: 'Slome duikelaar, benaming voor iemand, die niet veel presteert, sul, sufferd'. Hij was bepaald geen Vondel, maar met de kwalificatie 'sul, sufferd', heeft de volksetymologie de arme Sjloume toch wel bitter onrecht aangedaan.

[1962] H. Beem

Joodse woorden in het Nederlands (2)

Een vorig artikel over bovengenoemd onderwerp (o. t. december 1962) van dit blad was gewijd aan die Joodse woorden, die langs de weg van het Jiddisj, vaak langs de omweg van het Bargoens, hun plaats in het Nederlands gevonden hebben. Hun aantal is betrekkelijk groot, vooral in het Amsterdamse dialect, maar slechts een gering aantal heeft het Algemeen Beschaafd Nederlands bereikt. Het gros is tot de volkstaal beperkt gebleven, of ze zijn slechts in beperkte kring bijv. bij markt- en veehandelaren of in kunstenaarskringen in gebruik. Voorzover de onderwereld ze in haar taalschat heeft opgenomen, zijn ze in vorm en betekenis vaak nauwelijks te herkennen. Terwijl deze woorden in het algemeen pas in latere tijd in het Nederlands opduiken, is er een andere groep Joodse woorden, die onder de invloed van het Christendom veelal reeds vroeg in de Middeleeuwen hun intree doen. In tegenstelling tot de Jiddisj-Joodse bevat deze groep geen

Middelhoogduitse woorden, terwijl de Hebreeuwse (soms Aramese) woorden niet alleen een ander dialect van het Hebreeuws vertegenwoordigen, maar ook hun vorm niet onder Middelhoogduitse maar onder Griekse invloed gewijzigd hebben. Evenzeer in tegenstelling tot de Jiddisj-Joodse groep zijn zij niet tot de volkstaal beperkt gebleven, maar behoren zij tot de taalaristocratie. Enkele voorbeelden mogen dit verschil duidelijk maken:

<i>Jiddisj</i>	<i>Hebreeuws</i>	<i>Nederlands</i>
sjabbes	sjabbat	sabbat
Jouchonon	Jochanan	Johannes
Jitschok	Jitschak	Isaac-Izaak
Jisroeil	Jisrael	Israel

Zoals bekend is, wemelt de Nederlandse taal van aan de bijbel ontleende zegswijzen, ook buiten de zgn. 'tale Kanaäns'. Uitdrukkingen als: steen des aanstoots, zondebok, hemel der hemelen zijn letterlijke vertalingen van Hebreeuwse zegswijzen uit het Oude Testament. Ook het woord 'opgaan' in 'ter kerke opgaan' stamt in zijn oorsprong niet uit deze Lage Landen en zelfs het woord 'apostel' is een regelrechte vertaling uit het Hebreeuws. Kaïnsteken, Gideonsbende, Enakskinderen en dergelijke combinaties zijn al evenzeer van bijbelse oorsprong. Hebreeuwse oorsprong hebben verder niet alleen vele, in Nederland gebruikelijke, oud-testamentische voornamen als Abraham, Jacob, Jozef, Simon, Susanna, Sara enz. maar ook nieuw-testamentische als Johannes van Jochanan (= God is genadig geweest), Zacharias van Zecharja(hoe) (= God heeft zich herinnerd), Mattheus van Mattitja(hoe) (= Gave Gods), Elisabeth van Elisjeba en Maria van Mirjam.

Wij willen echter in dit artikel leenvertalingen en namen buiten beschouwing laten en ons beperken tot een groep woorden, waarvan de Hebreeuwse afkomst nog altijd duidelijk is en zelfs door hun vaak Grieks opperkleed doorgluurt.

Amen hangt samen met een Hebreeuws werkwoord, dat o.a. = bevestigen. Het werd en wordt als betuiging van instemming of bekrachtiging gebruikt, ongeveer: 'zo zij het'. Het Grieks heeft alleen invloed uitgeoefend op de klemtoon, die in het Hebreeuws op de tweede lettergreep ligt. Hiervan afgeleid *beamen* oorspronkelijk beamenen = ergens mee instemmen.

Aloë

Hebr. ahal mv. ahaliem. Een kruid of plant, die enige malen in de bijbel genoemd wordt.

Baäl

Hebr. ba'al eigenl. heer, bezitter of echtgenoot. Op vele plaatsen door de Kanaänieten als natuurgod vereerd en in verschillende eigennamen voorkomend. vgl. het Babylonische 'Bel'. Het woord Baal vormt ook het eerste deel van 'bolleboos' van Hebr. 'ba'al' habajies = heer des huizes of lid der Joodse gemeente.

Cherub

van Hebr. kéroeb, waarschijnlijk door omdraaiing uit Rekoeb = rijdende (engel). Keroebim waren de engelen, die volgens Genesis, na de verdrijving van het eerste mensenaar de poorten van het paradijs bewaakten. In de tabernakel waren hun afbeeldingen aan beide zijden van de arke des verbonds geplaatst. In de tempel waren zij in het Allerheiligste aangebracht. Cherubijn is een oudere vorm vernederlands uit het meervoud Cheroebim.

Farizeeër

van Hebr. pároesj. = afgescheiden, apart. Een religieuze, in mindere mate ook politieke partij tijdens de periode van de tweede tempel, die zijn aanhang vooral onder de volksklasse had. De generaliserende betekenis 'schijnheilige' heeft het onder invloed van het N. T. aangenomen, ofschoon ook de Talmoed sommige groepen als zodanig karakteriseert.

Gebenna

Hebr. Ge. Hinnom of Ge-ben-Hinnom = Dal van (de zoon van) Hinnom. Een dal ten z.o. van Jeruzalem, waar kinderen aan de Moloch geofferd werden, later synoniem met 'hel'.

Hallelujah

van Hebr. hallelloe-jah = prijst God. Refrein aan het begin en einde van een aantal psalmen.

Hosanna

van Hebr. Hosja'na = help toch. Nog steeds worden op het Loofhuttenfeest in de synagoge palmtakken in optocht rondgedragen onder het zeggen van gebeden met het refrein Hosja'na.

Hysop

van Hebr. Esob, een plant die verschillende malen in het N. T. genoemd wordt. Ze diende voor ontzondiging en werd ook als reinigingsmiddel ge-

bruikt. Ook werd een van de soorten gebruikt om het eten te kruiden of als geneesmiddel. In Exodus wordt een bundel hysop gebruikt om er het bloed mee aan de deurposten te strijken.

Jeremiade – jeremiëren

jammerklacht, jammeren. Deze beide woorden herinneren aan het bijbelboek: Klaagliederen van Jeremia.

Jonassen

Kinderspelletje ‘Toen Jonas in de walvis zat’. Zinspeelt op de avonturen van de profeet Jona, verhaald in het gelijknamige bijbelboek. Jona = duif.

Jubeljaar

Hebr. sjenat *jobel*. Het 50e jaar, waarin volgens Lev. 25 slaven vrij werden en de bodem die sinds het vorige jubeljaar vervreemd was, weer tot het oude familiebezit terugkeerde. *Jobel* = ram. In Lev. 25 wordt voorgeschreven dat het jubeljaar door het blazen op een ramshoorn moest worden aangekondigd. Bij de belegering van Jericho blazen de priesters eveneens op de ‘Karen ha – *jobel*’ = ramshoorn.

Kabbala

Hebr. Kabbala = ontvangst, traditie. Mystiek-religieuze stroming in het Jodendom. Getallenspeculatie in mystieke verklaring van bijbelverzen kenmerken deze stroming. Het Ned. woord *kabaal* gaat terug op Kabbala, evenals met andere betekenisontwikkeling het Duitse Kabale en het Franse cabale.

Levieten

Iemand de Levieten lezen. Een strafpredikatie houden, iemand berispen. Herinnert wel aan Deut. 31:9 e.v., waar de priesters uit de stam Levi de plicht werd opgelegd de wet voor te lezen.

Mammon

Hebr. Mamon = geld, vermogen. In deze zin, zonder ongunstige nevenbetekenis in de Talmoed gebruikt. In het N. T. gepersonifieerd: de Mammon dienen.

Manna

Hebr. manna. Voedsel dat volgens het bijbelverhaal uit de hemel viel, tijdens de tocht der Israëlieten door de woestijn.

Messias

Vergriekste vorm van het Hebr. *másjeach* = gezalfde. Oorspronkelijk ook van koningen en priesters.

Mene tekel

uit het Aramees. Volgens Daniël 5 verschenen deze woorden aan de muur van de feestzaal van Belsazar van Babylonië. Daniël voorspelde daaruit 's konings ondergang. De vertaling: 'geteld, gewogen', wordt niet algemeen aanvaard.

Rabbi

van Hebr. *rab* = heer, meester, letterlijk, mijn heer, mijn meester. Titel van schriftgeleerden, later ook eenvoudig: meneer. De Joden gebruikten in de spreektaal de Jiddisje vorm *rebbe*. De vorm *rabbijn* stamt uit het Middellatijn. Het nieuwtestamentische *rabboeni* of *rabboni* is wel Aramees.

Sabbat

Hebr. *sabbat* van een werkwoord dat = ophouden, rusten. Daartoe *sabbatsreis* nl. de afstand, die men op die dag buiten zijn woonplaats mocht afleggen. *Sabbatjaar*, het zevende jaar, waarin het land braak moest blijven liggen.

Sanhedrin

Hebr. woord v. Griekse origine = *synedrion*. Hoge Raad van 71 leden, zowel hooggerechtshof als wetgevend lichaam. Voor de verwoesting hield het Sanhedrin zitting in de tempel.

Satan

Hebr. *Sa'tan* = hij die hindert, tegenstander, aanklager.

Seraf

meerv. Serafiem. Orde van engelen. Het Hebr. woord 'seraf' betekent ook 'slang'. Het enkelvoud *serafijn* is een oude uit het meervoud vernederlandste vorm, evenals cherubijn.

Sikkel

Hebr. *sjekel*, oorspronkelijk gewichtseenheid, later zilveren munt.

Sjibbolet

Hebr. *sjib'bolet* = korenaar. In de Westeuropese talen, ook in het Neder-

lands, heeft het de betekenis gekregen van toetswoord, herkenningwoord, hetgeen herinnert aan het verhaal dat de vluchtende Efraïmieten, die de sj van sijbbolet als s uitspraken, zich door deze uitspraak verrieden.

Talmoed

Hebr. Talmoed = onderwijzing. Samenvattende naam voor de discussies der rabbijnen over wet en traditie. Men onderscheidt de Jeruzalemse en de Babylonische Talmoed.

Zebaot

Hebr. Tseba'ot meerv. van tsaba = leger. God Tsebaot is de Heer der Heirscharen d.w.z. van het Hemelse en aardse leger. Het is een naam, die zeer vaak in het O. T. en een enkele maal in het N. T. vermeld wordt.

Kibboets

Een woord dat eerst sinds kort zijn intrede in de Nederlandse woordenboeken heeft gedaan, is het woord Kibboets = verzameling, groep. In het nieuwe Israel zijn kibboetsiem, dorpen gesticht door groepen van pioniers, die slechts gemeenschappelijk eigendom kennen en vooral in het beginstadium de belangrijkste factor waren in de opbouw van het land.

[1963] H. Beem

Ombudsman

Zeg ken jij de *ombudsman*? Ene stichting wil die (hoe moet je ombuds uitspreken?) de commissaris-generaal voor bezwaren noemen. Bezwaren wordt vrij veel door geneesheren aanbevolen als vertaling van *Beschwerden*. Wij denken aan een *klachtenman* (net als het klachtenboek).

[1963]

Alfabetzinnen

De volgende alfabetzinnen zijn ons gestuurd. Wij wagen het niet, te zeggen welke wij de mooiste vinden, vrezende daarmee voer voor psychologen te bieden. De alfabetzinnen hebben we maar niet alfabetisch gerangschikt; ze staan in volgorde van binnenkomst.

Aangezien beider chanson de eerste februari goed had ingeslagen, juichte klarinettist Louis: 'Mooi, nu op partijtjes quelen, Richard, songs tellen uiteraard voor waardeloze xylofoons ijzig zuinig!'

Algebra baart constant de eerste fase geweldige hoofdpijn, inzoverre jongens klakkeloos leuterden, maar naarstig oplettende puzzelaars – qua rekenkunst schrander – tonen uitermate veel wetenschappelijke $x + y$ -zaken.

Als boeren cognac drinken en fantastisch grote hoeveelheden innemen, ja kunnen ledigen, maar niettemin op perfecte kwaliteit rekenen, staan tallozen uitzonderlijk vast, wier x -benen ijzersterk zijn.

Al blijven citrusvruchten duur eersterangs fruit, grote huizen importeren jaarlijks kolossale ladingen meestal nooit overjarige peperdure quantum, ruikende steevast tot uw verrukking, waartegen Xantippes ijveren zowaar.

Aangezien bedoelde commissie door een fout geen hoger inkomengrens jegens kleine luiden met normale omzetten propageerde, quadrilleerden rechtsgeleerden schijnbaar treuzelend uit verveling; wonderlijke xenoflie; ijzige zelfverzekerdheid.

Acht boosaardige centauren doen een fel gehinnik horen, in jammerend koor luid misbarend, nemend ongelooflijke paardesprongen, quasi razend steigerend; treffend utopisch vertonend wonderlijke xanthinekleuren: ijzingwekkend zwavelgeel!

Als bijzondere code, die een flirtgrage goochermerd hanteerde, is jarenlang, kennelijk lettend met nauwkeurigheid op prikkelpop kwaliteit, rondgeba-zuind: sexbommen treffen uw verbeelding, waarin x -benen ijselijk zijn.

Als behaarde chimpansees door een fantastisch gelukkig huwelijk idyllische jongen krijgen, laat ma na over pa's quotum ruzieachtige stekeligheden te uiten, vermits wederzijdse x -chromosomen ijverig zijn.

Alle Benficaspelers concludeerden dat elf Feijjenoorders geen houderige imbeciele Jan Klaassens leken maar nijvere, ongeëvenaarde prettige, kwalitatief rustige spelers, tegelijk uitstekende voetballers wier x -benen ijverig zwoegden.

Alhoewel bij communisten de eerste furie geluwd heet, is jullie keuze langs matige neutraliteit om, politiek quasi realistisch, stellig te utopistisch van werkwijze, xantippisch ijzerhard zelfs.

[1963]

Verkeerd verbonden

...zegt een onbekende stem wat beduudt in mijn oor en de prille telefonische ontmoeting wordt verbroken. Wrevelig zoek ik een reden om kwaad te zijn op degene die me uit mijn bed belde; ik zoek een gegrond verwijt. Opeens weet ik het: hij was een lafaard. Want zijn verontschuldiging was een smoesje, een potsierlijk leugentje. 'Verkeerd verbonden' stamt nog uit de tijd dat op een telefooncentrale de verbindingen tot stand gebracht werden door telefonisten die kabels in genummerde gaten prikten. De telefoonjuffrouw kon zich wel eens vergissen en de aanvrager van het gesprek met het verkeerde nummer verbinden. Wat was eenvoudiger dan te zeggen dat de juffrouw een fout had gemaakt, wanneer men een verkeerd nummer had aangevraagd? Nog geven wij die juffrouw op de centrale de schuld, als wij een verkeerd nummer draaien. Die juffrouw is er wel niet meer, de centrale doet automatisch wat wij haar instrueren, maar het smoesje is hetzelfde gebleven. De 'telefoontaal' heeft meer antiek bewaard. We noemen nog steeds *haak* wat allang geen haak meer is; we spreken van *ophangen* als we de hoorn neerleggen. Die *hoorn* had vroeger bij de houten kastjes met de haak en de slinger inderdaad iets van een blaasinstrument, maar die gelijkenis is volkomen verdwenen.

[1964]

Succeswoorden

Sommige woorden zijn altijd goed: ze zijn machtig en veelomvattend; ze pretenderen een heleboel zonder veel te zeggen. *Systeem* is er een. Vergeet ook niet *concept*; het is abstract en diepzinnig. Gebruik het altijd in plaats van *plan*. Niemand houdt van een 'plan'; het maakt medeplichtigen. Wat men wil is 'het concept van een systeem' of 'van een programma'.

Gestructureerd is ook een verrukkelijk woord, want intellectuelen gebruiken het. Allerlei chefs hebben het overgenomen van organisatie-adviseurs en die hebben het geleend van sociologen. (En zoals u al vermoedde: die jongens hebben het gemaakt door een zelfstandig naamwoord te kruisen met de uitgang -eren). Let er niet op wat *gestructureerd* betekent; denk alleen maar aan indrukwekkende instituten, grote schrijfbureaus en duur inzicht in vage problemen. Als uw baan gestructureerd kan worden, maakt u een reuzesprong.

Sommige succeswoorden hebben alleen maar succes omdat iedereen ze gebruikt, zoals *communicatie*, *methodologie*, *infra-structuren*, *conditionering*. Maar vergis u niet! *Basis* bijvoorbeeld is geen succeswoord. In een succeswoord zit alles panklaar, maar een *basis* moet altijd worden toegelicht, er

moet iets op de basis staan. Net zoals bij situatie; dat is meer een kruispunt.

Vergeet ook niet de voorvoegsels zoals *infra-*, *pre-* en vooral *multi-* en de multi-functionele achtervoegsels *-eel*, *-aal* en *-ief*. Bijvoorbeeld: 'In de pre-legale controversiële situatie rond de multilaterale aspecten van de Mammoetwet, geconditioneerd in de infra-structuren der educationele concepten van confessionele aard, waarin tevens de recentelijk toegenomen tendenties naar verticale migraties meespelen, treedt ook een gebrek aan een methodologie der groepsconfrontaties aan de dag.'

(Vertaling: Altijd hebben openbaar, rooms en christelijk elkaar al met schele ogen bekeken. Nu die Mammoetwet er is, zouden ze allemaal wel wat nieuws willen, want och ja, iedereen wil zijn kinderen via de school vooruit helpen. Maar ja, je hebt zo je oude principes. En hoe moet dat nou eigenlijk? Hoe kunnen ze opeens met elkaar gaan praten, zolang ze feitelijk nog meer tegenover dan naast elkaar staan? Daar ziet voorlopig niemand een gat in.)

Een ingenieur zei laatst: 'Dat ding werkt niet als het krom wordt.' Maar hij leerde wel beter. Zijn laatste rapport luidde: 'Het juiste functioneren van deze component is kritisch afhankelijk van een constante dimensionale integriteit.'

[1964]

Nu eens andersom

Vreemde talen en onze taal! Hoe dikwijls is dit onderwerp niet reeds behandeld. Woorden die voor mensenheugenis aan een andere taal ontleend waren, moesten verklaard worden. Waarschuwingen werden gegeven tegen een klakkeloos overnemen van vreemde woorden en uitdrukkingen. Laten wij deze maand, waarin zovele landgenoten van een vakantie in het buitenland gaan genieten, de zaak eens in de tegenovergestelde richting bekijken en dan beginnen met Engeland.

In de loop der eeuwen zijn er talloze betrekkingen geweest tussen de Lage Landen en het Britse eiland. Het zou ons te ver voeren hiervan ook maar een schets te geven. In de Middeleeuwen waren het hoofdzakelijk de Vlamingen die naar Engeland kwamen: de handel in wol, de textielindustrie en de 100-jarige oorlog boden genoeg aanrakingspunten. Zo is bekend, dat bij de boerenopstand in 1381 in Londen de 'rijke' Vlamingen door de jaloerse Engelsen werden vervolgd. Elke verdachte vreemdeling moest 'bread and cheese' uitspreken. Leek het op 'brood en kaas', dan kostte het zijn hoofd! In de 16e en 17e eeuw kwamen er ook veel Hollanders, Zeeuwen en Nederduitsers in Engeland. Hun aantal schatte men in 1527 in Londen al

op 15.000! Bij hen waren vele immigranten, die om godsdienstige redenen hun vaderland in de steek hadden gelaten. Natuurlijk zijn door het aanpassingsproces van deze bevolkingsgroep bij de Engelsen sommige 'continentale' woorden in Engeland blijven hangen. Veel en veel meer is echter verloren gegaan, toen de immigratie ophield en Engeland zelf een grote natie was geworden. In 17e-eeuwse Engelse geschriften vindt men allerlei woorden, die ondubbelzinnig Nederlands zijn: frister (vrijster), froken (vrouwje), geck (gek), lisen (Liesje, meisje), leefkyn (liefke). Het zijn de Vlaamse en Hollandse huursoldaten, die ze er gebracht hebben, of de Engelse soldaten van Leycester, die in de 16e eeuw in Nederland waren, zoals nu de Amerikaanse soldaat uit Duitsland woorden als 'Wiedersehen' en 'Wie gehts' mee naar zijn vaderland brengt. In het tegenwoordige Engels zijn soldatenwoorden als: onslaught (aanslag), booty (buit), plunder (plunderen), loiter (leuteren), sutler (zoetelaar), lifeguard (lijfwacht), furlough (verlof), tattoo (taptoe) van Nederlandse afkomst.

De Engelse wol ging naar Vlaanderen en de Vlaamse stoffen gingen naar Engeland. De Hollandse vrachtvaarders haalden overal de goederen op en brachten ze naar Engeland. De Acte van Navigatie (1651) was bedoeld als bescherming tegen de concurrerende Hollanders. De volgende voorbeelden van handels- en textielwoorden zijn door Nederlandse invloed in Engeland gekomen: pack (pak), duffle (duffel), duck (doek), burlap (boerenlap, jute), snuff (snuif), brandy (brandewijn), gin (genever), cruse (kroes), anker (anker wijn), mite (penningske, mijt), doit (duit), pawn (pand), selvedge (zelfkant), spill (spil).

Bij het droogleggen van moerassen en ondergelopen landerijen hielden de Nederlanders. Handelslieden in Holland en Zeeland verschaften het kapitaal. Zo werkte de Zeeuw Vermuyden na de overstroming van de Thames in 1621 een tiental jaren in Engeland en zorgde voor de overkomst van vele arbeiders uit de Hollandse polders. Toch is het aantal woorden, dat door deze werkzaamheden gebleven is, zeer gering. Het waren ook alleen woorden uit een beperkte vaktaal. 'Dikegrave' is in Engeland bekend en 'polder' ook, maar dit laatste woord is in het Oud-Engels al aanwezig en werd dus al gekend, voor een Hollandse polderjongen zijn spade in de drassige Engelse grond had gezet. Het Engels en het Nederlands zijn verwante talen en niet elk Engels woord dat er Nederlands uitziet, komt uit onze streken!

De Vlamingen en de Hollanders waren graag gezochte krachten in diverse ambachten. Zij waren er bierbrouwers, mijnwerkers, timmerlieden, geweremakers, metselaars, zoutzieders, diamantbewerkers, pottenbakkers, glazenmakers en klokkenmakers. Gedurende Elizabeth I was het aantrekken

van vreemdelingen voor Engeland een uitstekend middel tot verbetering van eigen welvaart. Woorden als: scum (schuim), brewery (brouwerij), cooper (kuiper), slag (slak), spike (spijker), clincher (klinknagel), scour (schuren), skive (schijf), trigger (trekker), potash (potas), mangle (mangel), skate (schaats), splinter (splinter) komen uit de Lage Landen.

De zee is hèt gebied geweest, waar de Hollander en de Engelsman zich thuis gevoeld hebben. Niet alleen in vreedzame omstandigheden als tijden van vrachtvaart en visserij, maar ook in de jaren van oorlog en zeeroverij. Elizabeth I nam maatregelen tegen de uitgebreide Hollandse visserij in de Engelse wateren. In 1552 leverden Hollanders en Engelsen een bloedig gevecht bij Groenland om het bezit van jachtgronden voor de walvisvangst. Bij de Engelse termen op zeevaartkundig terrein vindt men menig onverdacht Nederlands woord terug: keel (kiel), pram (praam), yacht (jacht), sloop (sloep), bowsprit (boegspriet), creek (kreek), cruiser (kruiser), caboose (kombuis), skipper (schipper), swab (zwabberen), freebooter (vrijbouter), smuggle (smokkelen), pickle-herring (pekelharing), snook (snoek), matie (maatjesharing), whale (walvis), walrus (id.), train (traan), iceberg (ijsberg).

De immigranten uit de 17e eeuw hebben zich dikwijls toegelegd op de landbouw, de tuinbouw en de veeteelt. De Nederlandse methodes werden de ingezetenen tot voorbeeld. Gabriel Plattes, de eerste Engelsman die een theorie schreef over de landbouw, was Nederlands van afkomst. Nu nog zijn bekend woorden als: hack (hak), rape (raap), borecole (boerenkool), decoy (eendenkooi), sod (zode).

Moeilijker is het woorden aan te wijzen op het terrein van wetenschap en kunst. Vlamingen studeerden, vooral in de Middeleeuwen dikwijls in Engeland en in de 17e en 18e eeuw waren er Engelse studenten in Leiden. Caxton verbleef 30 jaar in de Nederlanden en was tenslotte geheel tweetalig. Van de Nederlandse termen op medisch en botanisch gebied zijn o.a. nog 'quacksalver' (kwakzalver) en 'buckwheat' (boekweit) over. Vele kunstschilders in Engeland waren Nederlanders. Mor en Van Dyck werkten er. Uit dit milieu zijn woorden overgebleven als: masterpiece (meesterstuk), easel (ezel), etch (etsen), sketch (schetsen), layman (ledepop), landscape (landschap). Geheel apart staan de Nederlandse woorden, die via het Afrikaans naar Engeland zijn gekomen. In de 19e-eeuwse strijd tussen de Boeren en de Rooineks, zoals de Engelsen in Zuid-Afrika werden genoemd, is natuurlijk een taalkundig contact levendig geweest. Het Afrikaans zelf was bij de Engelsen in Zuid-Afrika bekend als 'the Taal'. Wij wijzen op de volgende, oorspronkelijk Nederlandse, woorden, die nu tot de Engelse woordenschat behoren: aardvark, springbok, aardwolf, kloof, outspan, inspan, trek, outlander, boer, slim.

Tenslotte nog Noord-Amerika. De Hollanders hebben de fundamenten gelegd van New-York, Delaware en andere gebieden aan de Oostkust. Hudson was in dienst van de Hollanders. Dezen waren het ook, die – nu klinkt het beschamend! – het eerste schip met slaven naar Noord-Amerika brachten. Vooral veel huishoudelijke woorden waren in de vorige eeuw in Amerika nog van Nederlandse familie. Nu leven nog woorden als: waffle (wafel), sleigh (slee), dope (vgl. indopen), snoop (snoepen), spook (id.), boss (baas). Waarschijnlijk is ook de naam ‘Santa Claus’ een verbastering van ‘Sinterklaas’, ja zelfs het meest Amerikaanse woord ‘Yankee’ of ‘Yank’ wordt zeer aanvaardbaar verklaard als ontstaan uit ‘Janke, Jantje’, de meest Hollandse voornaam.

Vele woorden die uit de Lage Landen naar Engeland zijn gekomen, zijn daar geheel uitgestorven of zijn in dialecten verzeild geraakt of behoren tot een zeer speciale vaktaal. Voor dit artikel hebben wij voorbeelden gekozen, die in elk normaal Engels woordenboek te vinden zijn. Men moet bij de kwestie van Nederlandse invloed echter niet vergeten, dat er bij sommige woorden ook sprake kan zijn van Duitse of Nederduitse invloed, vooral als het woorden betreft, die vóór de 17e eeuw in Engeland gekomen zijn. Daarbij komt nog, dat in onbruik geraakte Engelse woorden door Nederlandse invloed een nieuwe levenskans kunnen hebben gekregen: men denke aan ‘polder’.

Invloed op vreemde talen! De mensen uit onze streken, die als kooplieden en matrozen, als soldaten en handwerkers over de wereld zijn getrokken, hebben hun sporen nagelaten, ook in de Engelse taal. Dat is echter nog geen reden om, als u straks in Harwich aankomt een hoge borst op te zetten en in een restaurant een bord borecole te bestellen. Ze zouden u vreemd aankijken!

[1964]

Piepel

Zo behoor je *people* uit te spreken. Het woord komt voor op het nieuwe grote aanplakbiljet dat de Nederlandse Vereniging Bescherming Voetgangers gestuurd heeft aan de scholen in ons land. Je ziet erop een vervaarlijke brozem die, grimmig kijkend, stopt voor een zebrapad waarop een oud dametje met een jochie oversteekt. Met koeien van letters staat bovenaan de plaat: *people prefer gentlemen*. Naar de kleding van het jochie te oordelen, is het een Engels manneke. De plaat is, naar wij vermoeden, uit Engeland afkomstig. Jammer van die sympathieke bedoeling. Wij mochten een brief van een schooldirecteur meelesen, die aan de voetgangerbeschermers de

plaat terugstuurde met de woorden: 'In een tijd waarin de jeugd toch al een verontrustende mate van besmetting met heel en half Engels vertoont, dat hun aangesmeerd wordt door Blauwe Diamanten, Springende Juwelen en andere kreuners van de radio en de grammofoonplatenindustrie, vind ik het te gek dat een Nederlandse Vereniging zich in de Nederlandse scholen tot de Nederlandse jeugd richt in een buitenlandse taal. Dat gebeurt in advertenties al genoeg. Maar daar gaat het om verkopen en niet om opvoeden. Ik kan niet de ene dag tegen mijn leerlingen zeggen: 'Jongelui, hou je *moerstaal* hoog' en de andere een aanplakbiljet dat voor Nederlanders bestemd is, maar een Engels opschrift draagt, ophangen. Zelfs niet, al staan daar in het Engels heel sympathieke dingen.'

Om met een tienerwoord te spreken: zó is het.

[1965]

Een beetje

[...] De uitdrukking *een beetje*. U zult als nauwkeurig waarnemer gemerkt hebben dat er zich een nieuwe betekenis aan het ontwikkelen is. Toon Hermans had het op zaterdagavond 27 februari over *een beetje ober*, ongeveer in dier voege: nee, een beetje ober doet dat anders. Hij zei er zelf bij: zo zeggen ze dat tegenwoordig. We hebben het ook al gedrukt gezien. Een advertentie in *Ariadne* (17 februari 1965): 'Nu houdt 'n beetje bureau er tegenwoordig een filosofie op na.'

[1965]

Nog iets over Nozem

Het naar men zegt nieuwe woord 'nozem' bezit een geschiedenis, die blijkbaar niet in wetenschappelijke kringen bekend is. Zo vernam ik van Henri Knap, dat men in Amsterdam staande houdt dat het woord uitgevonden zou zijn door iemand, ik meen Jan Vrijman. Van Dale noemt het een 'jong Bargoens' woord. Tenslotte: men kent het woord slechts één betekenis toe.

Dat men niet beter op de hoogte is, zit hem in het volgende. De wetenschap beweegt zich niet in kringen, waar het woord al vele jaren gangbaar is; die kringen, daarentegen, interesseren zich weer niet voor de wetenschap.

Toevallig (ik weet nog steeds niet of ik moet zeggen: helaas) heb ik geruime tijd verkeerd in kringen waar het woord nozem gemeengoed was, lang voor het in het algemene spraakgebruik doordrong. Op grond van deze

ervaring, meen ik het volgende licht op de geschiedenis van het woord te kunnen doen schijnen.

Ik leerde het kennen op een moment, dat ligt tussen 1940 en 1945, ik denk dicht bij het eerste jaar. Het was toen in de omgangstaal der amusementsmusici een volkomen normaal woord, dat iedereen begreep. Hieruit mag men afleiden, dat het reeds geruime tijd bestond, ik zou durven beweren lang voor de oorlog al. Of het alleen door musici (zij noemen elkaar onderling 'muzikanten', zonder daaraan de denigrerende betekenis toe te kennen die het publiek eraan geeft) gebruikt werd, weet ik niet. Ik vermoed, dat het 'opgeklommen' is uit de echte onderwereld, die diverse raakpunten heeft met die van de muzikanten waar ik het over had. Over de etymologische afkomst weet ik niets.

Een nozem (en het gaat hier niet om veronderstellingen, maar om feiten) was iemand, die misschien bekwaam musiceerde, maar die niet op de hoogte was van allerlei vakkundige bijkomstigheden, meestal met een niet zo gunstig tintje. Hij was niet 'uitgekookt'. Hij kende de slinkse streekjes, de truukjes niet. Hij was een doetje, iemand die zich vlot liet bedotten, iemand die niets 'van het leven begreep', een sufferd, ik geloof dat de Amerikaanse term luidt: 'sucker'. Wel iets anders dus, dan wat men nu onder nozem verstaat.

Ook muzikanten hebben hun beroepstrots. Een goed muzikant, in die tijd, kon behoorlijk muziek lezen, speelde allerlei 'genres', was veelzijdig bij het bewonderenswaardige af. Langzamerhand echter, drongen zich in het vak jongelui in, die niet of slecht konden lezen, die bepaald niet allerlei genres speelden, die zeer eenzijdig waren: het enige wat zij presteerden was jazzmuziek, een kunst die zoals men weet, op improvisatie berust, en op een zekere feeling. Deze jongelui waren dus niet opgewassen tegen de normale eisen van het vak; daarnaast echter vormden zij een bedreiging voor de (meest) oudere musici, die zelf gewoonlijk slecht met de jazz overweg konden, een soort muziek die nog steeds in opmars was. Als schimpwoord voor deze naar hun mening onbeholpen nieuwelingen, vonden de veelzijdige musici het woord 'swingnozem' uit. Een swingnozem was dus de bovenbeschreven jazzmuzikant, die in de 'echte' muziek onbruikbaar was. Nog steeds een domoortje dus, maar niet een handvat. Het woord swingnozem vond zijn weg naar het algemene spraakgebruik (merkwaardig genoeg is men het vergeten, als het over de betekenis en de afkomst van de 'nozem' gaat). Het verloor echter zijn specifieke betekenis: de eenzijdige jazz- (of swing-) muzikant. Het ging nu betekenen: een wat onbenullig jongmens, dat zich alleen maar interesseert voor grammofoonplaatjes, discobars, danspartijtjes en dergelijke zaken.

We zijn nu al dicht bij de huidige betekenis. De rest is duidelijk. Het woordje 'swing' viel uit de boot, en de nieuwe 'nozem' was geboren: de jeugdige braneschopper met alle eigenschappen, die men hem tegenwoordig toekent.

Voor de historische juistheid van dit verhaal sta ik in, al blijven conclusies natuurlijk conclusies; de vier betekenissen echter: nozem 1 – swingnozem 1 – swingnozem 2 – nozem 2, lijden voor mij geen twijfel.

[1965]

Interieurverzorger

De statuszoekerij in taal houdt, eenmaal begonnen, nooit meer op. *Kwekerij* A was vroeger een kwekerij; nu heeft de kweker een bord op zijn hek gespijkerd met *Tuincentrum* A. De stoffeerder is via de woninginrichter een *interieurverzorger* geworden. Een van de weinige beroepen die nog eerlijk zijn (of is?), is dat van de *slager*. En daarbij slachten de meeste slagers niet eens meer. Wachten op een prijsvraag bij een jubileum van de slagerspatroonsbond.

De rij wordt afgesloten met de advertentie waarin gevraagd wordt: *pak-ketteuses* en *pakketteurs*. Er stonden geen vereisten bij.

[1965]

Etappe

Wat voor taal is dat, vraagt ons iemand. Hij geeft zelf het antwoord: een vernederlandst, verduitsst Frans. Tot zover gaan we mee. Het komt van 'étape' en is via het Duitse 'Etappe' bij ons terecht gekomen. Als meervoud komt naast de Romaanse s (etappes) ook een Germaanse n (etappen, bijv. in 'etappendienst') voor. Maar, zo vragen wij ons verbaasd af, wat is hier nu tegen? Moeten wij het daarom een 'monstrum' noemen? Geschiedenissen van woorden die langs allerlei talen en spellingen tot ons zijn gekomen, zijn in elke taal zeer veel te vinden. Wil men na zoveel eeuwen van 'étappe' weer 'étape' maken, goed, maar dan belet ons niemand nog enige andere duizenden woorden tot hun oorspronkelijke staat terug te voeren. Het zou een monsterachtig werk worden en er is nog zoveel te doen in ons tegenwoordige taalgebruik, dat we 'étappe' maar rustig zo moeten laten in zijn Nederlands-duits-franse vorm.

[1965]

Bowl

Iedereen weet dat bowl een heerlijke vruchtendrank is, al of niet met alcohol vermengd. Voorts wordt ditzelfde Engelse woord ook nog gebruikt voor de diepe ronde kom waaruit dit heerlijke goed wordt opgediend.

Wij zijn er zo langzamerhand mee vertrouwd geraakt dit woord in de Nederlandse taal te gebruiken en niemand ziet daar ook meer een bezwaar in, gezien zijn speciale betekenis. Erger wordt het echter, als men ditzelfde woord gaat gebruiken voor de bol of bokaal van een elektrisch koffiezetapparaat.

Eerst werd het container genoemd. Dit vond men wel wat al te Engels. Bokaal was blijkbaar te Frans (en bol te Nederlands!), zodat men nu weer zijn koffie krijgt opgediend uit een voor vruchtendrank bestemde kom. Geurige koffie uit een bowl! De techniek staat nergens voor!

[1965]

Zeufen

De ongelukkige gewoonte om in telefoongesprekken ‘zeufen’ in plaats van gewoon ‘zeven’ te zeggen, die al vroeg ook in radio-reportages doordrong, heeft zich in de laatste jaren ook tot de televisie uitgebreid. In mijn jeugd, tijdens en kort na de eerste wereldoorlog, is mij verteld, dat de uitspraak ‘zeufen’ diende ter onderscheiding van ‘negen’, omdat ‘zeven’ over de telefoon teveel op ‘negen’ zou lijken. Dezelfde verklaring gaf men later, toen de radio zijn intrede deed, voor het gebruik ook bij dit medium.

Daargelaten of voor de telefoon van onze tijd het gebruik van ‘zeufen’ ter voorkoming van vergissingen nog nodig moet worden geacht (persoonlijk geloof ik dat niet), is het handhaven daarvan voor onze hedendaagse geperfectioneerde radio volstrekte onzin. Dit spreekt vooral duidelijk, als men zich realiseert, dat bijv. bij radio-nieuwsuitzendingen en reportages telkens ‘zeufen’ wordt gezegd, maar dat – uit de aard der zaak overigens – in een hoorspel dit misbruik achterwege blijft en men gewoon ‘zeven’ pleegt te spreken conform de tekst.

Nog dwazer is het, dat deze taalverminking nu ook bij de televisie is ingeslopen. Terwijl men zich vanzelfsprekend in een t.v.-spel daarvan onthoudt, vinden commentatoren, ‘quiz’-leiders enz. het herhaaldelijk nodig om ‘zeufen’ te zeggen.

In aanmerking genomen de invloed van radio en t.v. op de moderne samenleving mag men zich bijna gaan afvragen, wanneer ‘zeufen’, althans door bepaalde lieden, ook in het dagelijks spraakgebruik zal zijn aanvaard.

[1966]

Neologismen op de weg

De Amsterdamse politie heeft een prijsvraag uitgeschreven: honderd gulden is beschikbaar gesteld voor degene die een goede (publiceerbare!) naam bedenkt voor iemand, die een wegwijzing blokkeert. Als suggestie is door de gemeentepolitie gegeven 'kruisingrover', 'voorrangvreter', 'kruismispunt' of 'filebuffel'... De uitslag is ons nog niet bekend, maar zeker is dat in 'het' verkeer steeds weer nieuwe woorden opduiken en niet eens zoveel daarvan zijn anglicismen. Schrijver heeft van zeer nabij de geboorte meegemaakt van het woord 'bromkrosbaan'. De eerste, experimentele baan in Apeldoorn, waar jongens zich met hun brommer konden uitleven, was aangelegd op een terrein waar cross-country wedstrijden voor motoren werden gehouden. Wegens de behoefte aan een moderne naam, die 'in' zou raken bij de tienerjeugd (en vanwege de publiciteit) werd een speciale voorkeurspelling gehanteerd en vandaar het woord dat in geen enkel woordenboek voorkomt: 'bromkrosbaan'. Geoorloofde taalvernieuwing of een lelijk synoniem?

Een automobilist (bestuurder, chauffeur) zegt ook 'crick' en niet het Charivari-achtige 'aslichter'. Maar wel mooi is 'haaietanden', voor de witte geschilderde driehoekjes op het wegdek, een onderdeel vormend van de wegbelijning. Daarvoor zorgen – hardwerkende – 'lijntrekkers', die ook invoegstroken markeren en de (niet in Van Dale voorkomende) 'uitrijstroken'. Uitritten en inritten zijn in het verkeer meestal particuliere, op de openbare weg uitkomende wegen of paden. Stoppen op de 'vluchtstrook' van autosnelwegen is verboden en het woord is nauwelijks ouder dan het stopverbod (verg. vluchtheuvel en vluchthaven). 'Katteogen' komt u ook nog wel eens tegen op de as van de weg (reflectors) en 'vangrails' vrij veel, ook al is het begrip nog vrij nieuw.

Bij een verkeersongeluk of -ongeval plaatst de politie (oranje) 'verkeerskegels'. In politiejargon is het bord voor eenrichtingsverkeer een 'hemelpijl' en is de zwarte balk met dwarsstreep op het driehoekige bord dat de nadering van een voorrangskruising aanduidt, een 'vliegende bom'. Maar dat zijn geen metaforen van de spraakmakende gemeente. Wel 'spiegelei' voor de verkeersstaf van verkeersbrigadiertjes.

Sinds kort zijn er op onze snelwegen 'adviesnelheden' verschenen, terwijl 'afpellende snelheden' al bestonden (aangegeven door borden die een maximumsnelheid voorschrijven van resp. 100 km, 90 km, 70 km en tenslotte 50 km per uur). Helemaal vaktal is een 'Staphorster', de benaming voor een wegwijzing (voor het eerst nabij Staphorst toegepast) met plaatselijke rijbaanverdubbeling. Andere vormen heten, naar de vorm van het midden-eiland, 'Krimpenerwaard' en 'Quatre Bras-kruising' (beide met slechts één rijstrook voor het rechtdoorgaand verkeer).

Jammer, dat het oer-Hollandse woord 'knipperbollen' alleen nog maar gegeven kan worden aan een paar (vijf?) van dergelijke nog bestaande lichtinstallaties, maar we kennen nu ook een 'rijstrooksignalering' (met boven het wegdek geplaatste rode kruisen en groene pijlen). In dezelfde sfeer ligt de bekende 'groene golf', met als boosaardig variant voor de plaatsen waar verkeerslichten nog niet op elkaar zijn afgestemd, de zgn. 'rode golf'! Anciënniteit komt naar voren bij 'parkeerschijf' en 'parkeermeter', het eerste is wel in Van Dale opgenomen, het laatste (nog) niet. Een 'pijltesridder' zal wel geen officieel Nederlands zijn, maar we zijn met een dergelijke benaming weer terug bij het vraagstuk van de Amsterdamse politie. Over het 'witte-fietsen-plan' durven we het niet meer te hebben...

N.B. Vorige maand hebben verkeersbonden en fabrikanten afgesproken de term 'veiligheidsriemen' stilzwijgend te vervangen door 'autoriemen' of 'autogordels'. Veiligheid verkoopt niet goed, is het argument. Daarom ook vanwege de commercie liever 'motorhelmen' (ook voor bromfietzers) in plaats van 'valhelmen'.

[1966]

Dacht ik!

De Haagse cabaretier Paul van Vliet is bezig onsterfelijke roem te oogsten door het vraaggesprek-tussenvoegsel *dacht ik* om zeep te brengen. Hij fantaseert wat, telt tot drie en laat het publiek in koor roepen: *dacht ik!* Wie die kur heeft doorstaan, zal nooit meer dachten.

[1967]

Nou moe!

'Nou moe' is onvertaalbaar hollands. De buitenlander die haar feilloos op het juiste ogenblik en met de juiste intonatie gebruikt, begint ons land te kennen.

[1967]

Beat, hip en square

Een van de meest amusante dingen van de moderne jeugd vind ik hun eigenaardige soms zelfs bizarre taalgebruik: meestal Engelse woorden. Ik kan niet zeggen dat ik er een hekel aan heb; vaak vind ik ze zelfs geestig. Sommige ervan zijn duidelijk, bijvoorbeeld 'in', andere onverklaarbaar. Wat is de beat generation, hip en square? Gewone woordenboeken helpen niet.

Redactie: Over de taal van de beatniks heeft Partridge geschreven in zijn boek *A Charm of Words*, London 1960. Deze taal vindt zijn oorsprong in de Verenigde Staten, men leze Jack Kerouac, *On the Road* (1957). Beatnik heeft het Russische achtervoegsel -nik, zoals in spoetnik. De *beat generation* is de Amerikaanse generatie uit het begin van de jaren vijftig, omschreven als hebbende een voorkeur voor 'unconventional behavior and dress and often a preoccupation with exotic philosophizing and self-expression'. Verklaringen als 'de geslagen (to beat) generatie' of 'de zalige (beatific) generatie' blijken niet te deugen. Het betreft hier de jeugd die de beat (slag, tik, ritme) van de jazz vereert. De taal van de beatniks is een soort code, gebaseerd op een 'abbreviated version of already abbreviated jazz talk': er zitten Amerikaanse slangwoorden tussen en eigen spontane vindingen van beat schrijvers als Kerouac en Ginsberg.

Woorden als cat, cool, crazy, hip, swing en square komen uit de terminologie van de jazz musici. *Hip* is een slangwoord dat oorspronkelijk 'sluw, wakker, bij-de-tijd' betekent; vermoedelijk is het een variant van hep, een woord dat bedoeld was om paarden tot grote spoed te manen: hep! hep! Onder hip, dat u ook bijvoorbeeld in Nederlandse advertenties kunt lezen, wordt verstaan zoiets als 'bij-de-tijd, niet-burgerlijk, apart, alleen voor een elite', voorzover het jeugdige personen betreft. De Nederlandse advertenties betrekken hip voornamelijk op kleding, maar eigenlijk is die verbinding niet-hip oftewel square. Want voor de echte beatnik is alleen diegene hip die begiftigd is met 'enough wisdom, philosophy and courage to be selfsufficient, independent of society'.

Bij *square* vindt u natuurlijk genoeg informatie in het woordenboek: vierkant enz. In de beat kringen wordt het gebruikt om een gewone, wat burgerlijke, niet-opvallende figuur aan te duiden. Voor de jazz musici was square de ongevarieerde vierkwartsmaat, zonder emotie, zonder stuwning, zonder inspiratie.

[1967]

Vreemd gaan

Een advertentie heeft het over 'vreemd gaan': ga eens vreemd met (en dan volgt de naam van het produkt). Niet in een woordenboek te vinden. Betekent overspel plegen. Ondanks alle veranderingen in het 'sexuele leefpatroon', nogal smakeloze beeldspraak in zo'n advertentie.

[1968]

Leasen

Onlangs vroegen wij: 'En wat is leasen van wagens anders dan het (ver-)huren?'. Lease Plan Nederland, maatschappij tot verhuur en financiering, heeft ons het volgende antwoord gegeven:

'In economische en meestal ook in juridische zin is *leasing* geen huur en verhuur doch een financieringsvorm met als voornaamste kenmerk een bepaalde nauwe relatie tussen het verleende krediet en het investeringsobject.

Ook in Angelsaksische landen betekent de term *leasing* veelal iets anders dan ons begrip huur en verhuur. Ook fiscaal heeft het *leasen* in de meeste gevallen – er bestaan verschillende technische vormen – geheel andere consequenties dan huur en verhuur. Een goede Nederlandse term voor de bedoelde activiteit is onze taal nog niet rijk.

Voorgesteld is door een auteur op dit gebied de term *financieringsverhuur*, doch deze term laat naar onze smaak teveel mogelijkheid voor misverstanden.'

[1968]

Hartstikke

Hartstikke goed.

Hartstikke leuk.

Hartstikke duur.

Hartstikke moeilijk.

Een van de aardigste woorden uit het Nederlands; een jaar of tien, twintig geleden misschien nog als on-beschaafd veroordeeld, maar nu niet meer, hoewel men het niet in de Troonrede kan gebruiken.

Komt het van *hard* en *stikken*? Daarmee heeft het niets te maken. De oudste verbindingen van hartstikke met een bijvoeglijk naamwoord is die met *dood*: *hartstikke dood*. Een steek door het hart; gevolg: de dood. Hartstikke is een verbogen vorm van hartsteek; aangenomen kan worden dat de oorspronkelijke vorm zoiets als 'bi hartsteke doot' geweest is. In de zeventiende eeuw gebruiken de grote schrijvers het woord alleen in de verbinding met *dood*. Hooft: Toen... grijpt (*ze*) een mes en jaagt het hem door de ribben dat hij hartsteken dood bleef (*Ned. Historiën*).

Vroeger voorkomende spellingvarianten: hartstikken, hartstukken, hartstikkend. Tegenwoordig meest gehoorde uitspraak: 'harstikke'.

[1969]

De pil

Soms kun je de taalontwikkeling zo voor je eigen ogen betrappen. De pil wordt geslikt (daar is hij een pil voor), maar nu doet zich langzamerhand de mogelijkheid voor om ter verkrijging van het pil-effect een injectie te krijgen; gevolg: *injectiepil*, of *prikpil*.

[1969]

Intensive care

Intensive care en *coronary care* en *recovery* zijn ziekenhuiswoorden. Zou het niet een weinig gewoner gezegd kunnen worden? Niemand verlangt Nederlands voor hemodialyse of elektro-encefalografie, maar *care* is vertaalbaar en de mens wil soms wel weten waar hij aan toe is. *Verkoeveren* en *verkoeverkamer* begint in sommige ziekenhuizen ingeburgerd te raken.

[1970]

Opdelen

Met Koenen acht c.a.z. (o.t. april) *opdelen* een germanisme: we hebben immers delen, verdelen en splitsen. 'En als een germanisme overbodig is, dien je het niet te gebruiken.'

Primo: er bestaat volgens mij een klein betekenisverschil tussen *verdelen* en *opdelen*. *Opdelen* wil sterk laten uitkomen, dat er niets mag overblijven. Jantje kan vragen: 'Moeder, mag ik de pinda's verdelen?' en moeder kan antwoorden: 'Vooruit maar, je mag ze opdelen: ze zijn morgen toch zacht.' Secundo: Zijn er ook niet-overbodige germanismen? Mij dunk: wanneer een goed Nederlands woord, zij het onder Duitse invloed gevormd, in een leemte voorziet en geen Nederlands synoniem verdringt, dan *is* het geen germanisme. Zo b.v. opdelen.

Vlafliip

c.a.z. signaleert bij een jongeman een vermeende klanksymboliek bij *plum-pudding*, gepaard met onwetendheid omtrent de met dit woord aangeduide substantie. Iets dergelijks trof ik in *Levende Talen* nr. 262 in een artikel over Reclame en poëzie. De schrijver meende dat wie het woord *vlafliip* hoort, 'de bijbehorende chose signifié al bijna op zijn bord hoort blubberen.' De reclame heeft blijkbaar toch minder uitwerking dan velen menen: vlafliip giet 'het jongetje' in een (hoog) glas.

[1970] D. de Vries

Persoonlijk

Hoe zou het toch komen dat wij Nederlanders zo verzet zijn op het woord 'persoonlijk'?

Als iemand op straat door een t.v. ploeg naar zijn mening wordt gevraagd, zal hij niet nalaten te vermelden dat hij 'persoonlijk' van mening is dat...

Deze toegeving is m.i. alleen te pas als de spreker uit hoofde van zijn functie er een persoonlijke mening op na kan houden die afwijkt van het standpunt van het lichaam dat hij vertegenwoordigt. Dit nu zal slechts voor enkele procenten van onze bevolking het geval zijn.

Enige maanden geleden gaf de t.v. een vraaggesprek weer met een dominee uit Noord-Ierland, uiteraard in het Engels. Terwijl de dominee zei: 'I think that...' werd dit vertaald met: 'Persoonlijk denk ik dat...'

Een ander voorbeeld: In de *N. R. C.*, van 29 mei j.l. las ik: 'Een door Louis Lumière persoonlijk gesigneerd portret dat...'

Is het denkbaar dat men iets niet persoonlijk of onpersoonlijk signeert? Nu weet ik wel dat het schrijven in de kranten haastig en dus niet zeer verzorgd gebeurt, maar het insluipen van het overbodige 'persoonlijk' acht ik symptomatisch.

Is een der oorzaken wellicht dat wij schromen om een zin met ik te beginnen en dus liever 'persoonlijk' als beginwoord kiezen? Ik heb wel eens gehoord dat vroeger op school geleerd werd dat het onwielvoeglijk was om een brief met 'ik' te beginnen.

'Persoonlijk' ben ik van mening dat 'persoonlijk' een van de meestal overbodige stopwoorden is die men van elkaar overneemt en die de stijl zo onpersoonlijk en vervelend maken.

[1970] Ir. J. de Bruijn

Het langste woord

Het kortste Nederlandse woord is *u*, aldus *Onze Taal*.

Maar – het was te verwachten dat de vraag gesteld zou worden – wat is het langste woord?

Daar is geen afdoend antwoord op te geven. Het gaat natuurlijk om een 'bestaand' woord en niet om verzinsels als de befaamde hottentotten – enz. Meer dan tien, elf, twaalf lettergrepen zal zeldzaam zijn. Een bestaand woord is bijvoorbeeld *afvalwaterzuiveringsinstallatie*, een goed, duidelijk, in vakkringen bekend woord; het heeft elf lettergrepen, eenendertig letters. Wie nu achter dit woord zoiets zet als *-prijsverlagingsvoorwaarden*, verzint een woord. Evenmin mogen meedoen scheikundige termen als *aminomethyl-*

pyrimidinylhydroxyethylmethythiazolium.

Neem Van Dale, besteed aan elke bladzijde twee minuten en u hebt het boek in twee werkweken (82 uur) uit. Noteer alle woorden langer dan elf lettergrepen. Reizigers in Wales kennen de plaatsnaam in Anglesey met de twintig lettergrepen *Llanfairprollgwynyllgogerychyrndrobrwlllantysiliogogoch* (ongeveer: 'parochie van de H. Maria in een dal van witte hazelaars bij de snelle maalstroom en parochie van de H. Tysilio met de rode grot'). Er zijn ter plaatse prentbriefkaarten verkrijgbaar van het station met het plaatsnaambord.

Het langste woord uit de wereldliteratuur is de schepping van de Griekse blijspeldichter Aristophanes in zijn spel Vrouwenparlement. Het telt 78 lettergrepen: *selachogaleokraniroleipsanodrimupotrimmatossilfioparaomelitokatakechumenokichlepikossufattoperisteralektruonoptekefalliokigulopeleiolagoosiraiohafetraganopterugoon*. Het is een bijvoeglijk naamwoord, behorend bij een grieks woord dat 'schotel' betekent, en kan vertaald worden met – gevuld; in de plaats van het streepje – komt waarmee de schotel gevuld is: oester-slakken-zalm enz. enz.

[1970]

Gebakjes

Gebakjes mag je niet zeggen als je er prijs op stelt je afkomst geheim te houden – dat hadden we gedacht en daaraan proberen we ons, vaak zonder resultaat, te houden, want het is *taartje*. Maar laat nu in een zeer Haags dagblad op 1 oktober 1970 de haagse banketbakker, die zijn zaak helaas gaat sluiten, zeggen: '...in ons handwerk kunnen wij de prijzen van onze *gebakjes* toch niet steeds verder opvoeren. Een *gebakje* moet niet meer dan een gulden kosten.' Misschien inverted snobism.

[1970]

Ludiek

Ludiek is uitgevonden door Huizinga: inleiding van *Homo Ludens* (1938): 'Men veroorlove mij daarom het woord ludiek in te voeren.'

[1970]

Bang zijn voor woorden

Het laatste redmiddel in de wanhopige zoektocht naar een nieuw woord is een prijsvraag of iets van dien aard; zoiets komt wel niet dagelijks voor,

maar is evenmin een zeldzaamheid.

Het Deense blad *Politiken* heeft in het begin van deze eeuw naar een woord voor 'automobiel' gezocht: het resultaat was *bil*. Tè zelfder tijd probeerde een koekfabriek in Bielefeld een Duits woord voor *cake* te krijgen: uit de vijfduizend voorstellen kwam niets bruikbaar: de Duitsers gingen tenslotte *keks* zeggen... In 1928 loofde een Amsterdamse firma een prijs van honderd gulden uit voor een goede vertaling van Kugellager; de prijs kreeg *kussenblok*; *kogelbed* en *lager* waren ook genoemd.

De Volkskrant van 3-4-48 liet zijn lezers zoeken naar een Nederlands woord voor *televisiekijker* enz. 'Ettelijke duizenden', zegt de krant een week later, hebben een woord gestuurd: *verrekijker*, *gluurvink*, *kijkkluis*... dezelfde krant liet de lezers eveneens zoeken naar een Nederlands woord voor *pocket* (mei 1959): het resultaat was *smaldeeeltje*.

De Tijd organiseerde Pasen 1966 een algemene prijsvraag voor vertaling van Europese woorden. In 1967 zocht de Amsterdamse tram via een prijsvraag naar een woord voor de tram met de rode neus ('bloedneus' zie *Parool* 16-1-68). De Nederlandse Spoorwegen nodigden hun personeel een jaar later uit om nieuwe woorden voor *coupé*, *lokettist*, *machinist* enz. te verzinnen (zie *De Koppeling* 12-4-1968).

Dit alles betrof dingen. En namen voor mensen? Het getob met *loodgieter*, *notarisklerk* en *apothekersassistente* is bekend. Prijsvragen hebben niet geholpen. 'De naam loodgieter is kleinerend en verouderd. Een loodgieter is echt iemand uit vroeger tijden die met een gloeiende loodpot bij zich zijn werk deed. De term dekt het vak niet meer want de loodgieter van vandaag is een technisch vakman,' aldus het bestuur van de bond van loodgieters- en fitterspatroons bij de viering van het zestigjarig bestaan in september 1964.

De Westduitse radio en televisie hebben in het vorige jaar een prijsvraag uitgeschreven om een ander woord te krijgen voor *gastarbeider* (Duits: *Gastarbeiter*). Het woord zou verkeerde ideeën oproepen, weerstanden wekken, de dragers van die naam verder in de afzondering drijven, het had teveel associaties met 'dwangarbeider', kortom: het kon beter verdwijnen.

Er zijn 32 000 brieven binnengekomen met totaal 2470 verschillende benamingen. Ongeveer één procent van het aantal brieven had een negatieve inhoud: scheldwoorden; het is blijkbaar onoverkomelijk dat bij dergelijke acties sommigen de kans schoon zien om hun verachtelijke aanvalsdriften bot te vieren; in ons land zou zich – mag men aannemen – iets soortgelijks voordoen. Op 22 december 1970 heeft de jury het woord *buitenlandse werknemer* (Duits: *ausländischer Arbeitnehmer*) bekroond: het kwam verreweg het meest in de brieven voor, het werd trouwens al gebruikt. Een kleurloos ambtelijk woord, maar misschien verdient het in zijn 'neutrale abstractheid'

de voorkeur boven allerlei schilderachtige, geestige of kwasi-geestige namen, die meestal gauw gaan vervelen; overigens, vergeet het niet: het betreft hier een naam voor mensen en niet een voor een tram.

Het ziet ernaar uit dat in Nederland dezelfde taalontwikkeling gaat beginnen. In de *Volkscrant* van 7-1-1971 staat vermeld dat een buitenlandse werknemer een televisieverslaggever de les heeft gelezen omdat deze het woord 'gastarbeider' gebruikte: '*Gastarbeider* is een rotwoord, een belediging!' Het was dezelfde die blijkens de NRC 28-12-1970 '*werkgevers*' een te mooi woord vond en de voorkeur gaf aan 'patroons'. Het is niet de enige uitlating over het woord gastarbeider; de *De Nieuwe Linie* 7-1-1971 spreekt over 'het knetterend eufemisme gastarbeider': er zullen veel meer uitspraken als deze in onze pers te vinden zijn.

Op 12-1-1971 wordt in een ANP-bericht ervan melding gemaakt dat in sommige overheidsdiensten het woord niet meer mag worden gebruikt: 'De gewestelijke arbeidsbureaus in Zuid-Holland mogen in hun rapport niet meer de woorden *buitenlandse arbeider* of *gastarbeider* gebruiken. De hoofdinspecteur-directeur voor de arbeidsvoorziening in dat district zal opdracht geven de letters "b.w." te gebruiken, als afkorting van *buitenlandse werknemer*'.

Goed. Als inderdaad een ander woord de situatie verbetert, verheldert of alleen al de mogelijkheden tot misverstand en belediging vermindert, moet men de vermijding van het gewraakte woord van harte toejuichen. Maar is een ziellose afkorting als 'beewee' nu het geschikte middel? Over 'arbeider' is in ons blad als eens meer een opmerking gemaakt: het woord kán werkelijk nog belast zijn met negentiende-eeuwse onderwaardering en minachting, kán te zeer beperkt zijn tot 'handenarbeid' zodat in een tijd waarin minder met de handen en meer met het hoofd gedaan moet worden, 'arbeider' te klein van omvang is: in 1963 werd de Kath. *Arbeiders*beweging het Ned. Kath. Vakverbond. Met 'arbeid' is er blijkbaar niet veel moeite: 'arbeidsbureau' mag en 'arbeidsvoorziening' ook: de woorden staan in het bericht waarin het verbod van 'arbeider' wordt vermeld.

Een tegenstroom is echter eveneens duidelijk merkbaar. In 1969 hebben enige onderzoekers aan universiteiten en andere afgestudeerden een nieuwe bond opgericht en die *niet* een naam gegeven met enigerlei 'mooie' omschrijving maar hem simpelweg genoemd Bond voor Wetenschappelijke *Arbeiders*.

Wie heeft het woord gastarbeider gemaakt? We vermoeden dat het een vertaling uit het Duits is ('Gast-arbeiter'); in Duitsland was het verschijnsel van de buitenlandse werknemer op grote schaal eerder bekend dan bij ons. Het Nederlands kent al geruime tijd woorden als 'gasthoogleraar', 'gastdiri-

gent', 'gastdocent'. Bij vergelijking van 'gastarbeider' met de genoemde drie moet iedereen het grote verschil in betekenis/gevoelswaarde opvallen. Formeel-taalkundig is 'gastarbeider' niet anders dan bijvoorbeeld 'gasthoogleraar'. Maar veel woorden zijn niet nodig om aan te tonen dat de gasthoogleraar wèrkelijk een 'geëerde gast' is, uitgenodigd is, terwijl de situatie rondom de 'gastarbeider' geheel anders is. Het woord gastarbeider past daarom wat inhoud betreft niet zo goed in het rijtje van de andere gasten.

Van Dale noteert in 1970 in zijn Supplement bij 'gastarbeider': '*weinig gelukkige benaming voor uit het buitenland afkomstige arbeidskrachten*' (blz. 2677). Terecht, het woord 'dekt' het begrip niet naast de benamingen ('gastdocent') waarop niets aan te merken is en die niet de veroordeling 'weinig gelukkig' hebben meegekregen.

Ondertussen is 'werknemer', hoe goed ook bedoeld, evenmin in aller ogen een onschuldig woord en zeker niet in de ogen diergenen die 'werkgever' verwerpen, omdat deze niet 'geeft'. In het Oostduitse boek *Kommunikation* (Berlin 1969, blz. 140) is te lezen dat woorden als 'werknemer', 'overheid' en 'ondergeschikte' (Arbeitnehmer, Behörde, Untergebener) niet deugen omdat ze niet met de praktijk van een Socialistische maatschappij overeenkomen: '...deze begrippen passen in het begrippensysteem van de uitbuiters maar niet in dat van een socialistische staat'. Zo ziet u het ook weer eens van een andere kant... 'Werknemer' weg, 'arbeider' terug.

Nog twee dingen. Je kunt ook bang zijn je aan water te branden: dat zou bij de 'arbeider', de 'gastarbeider' en de 'werknemer' wel eens het geval kunnen zijn. Een woord is maar een woord, het is een bijgeloof te denken dat als het woord maar eenmaal weg is, het ding ook niet meer bestaat. Het is beter 'gastarbeider' te laten en het begrip 'gast' in dit woord *wèrkelijk inhoud* te geven dan het woord te vervangen door iets anders en de zaken verder te laten zoals ze zijn.

En dan: er is nu eenmaal wat tijd nodig om een woord te laten 'rijpen', om het die inhoud te laten krijgen waarmee het tenslotte voor lange tijd in het woordenboek kan komen. Die tijd zal er voor 'gastarbeider' nauwelijks zijn. Voor 'gast' – het deel dat in het woord tot tegenspraak prikkelt – was die tijd er wèl. Het is een oeroud woord dat de betekenis 'vijand' (Latijn: hostis) heeft gehad, 'vreemdeling' (*gasthuis!*) is geworden en nu gebruikt wordt om de persoon aan te duiden 'dien men aan zijn disch, of, bij uitbreiding, of feestelijke wijze onthaalt, gewoonlijk met het bij-denkebeeld, dat men hem daartoe uitgenoodigd heeft.' (WNT).

[1971] J. Veering

Gebeiteld

Woorden uit *de* bouw komen wel eens in aanmerking om enige kracht aan enigerlei zaak bij te zetten; zo was het niet zo lang geleden *geheid*, toen *geramd*, toen *gemetseld*, nu *gebeiteld*, bijv. 'gebeitelde succesfiguren als Rudi en Johnny en Corrie' (30-11-70) en 'laten we hopen dat *ze* in Engeland furore maakt, want dan zit *ze* gebeiteld.' Onthoudenswaardig woord.

[1971]

Lange woorden

1. Ik heb getracht in de afgelopen weken enige lange woorden te noteren. In mijn lectuur van de laatste tijd heb ik alleen de volgende woorden kunnen opschrijven: overheidspersoneelsaangelegenheden, automatiseringsaangelegenheden en het in grafische kringen erg bekende monotypetoetsenbordbewerkers.

Verder was de lange plaatsnaam uit Wales niet geheel juist gespeld, de juiste spelling luidt als volgt: Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwlllantysiliogogoch (ik heb deze naam overgenomen van een foto van het haltebord van het plaatselijke stationnetje die in mijn bezit is).

Overigens moet er in Nieuw-Zeeland een dorpje zijn met een naam in de Maori-taal die nog veel langer is, nl. Taumatawhakatangakoauaumatateapokaiwhenuakitanantahuwhakatamahangakoa, hetgeen betekent: Heuvelkam, waar de reiziger Tamatea op zijn neusfluit voor z'n liefste pijpte. Ook familienamen van volken die wij zo nodig als 'primitief' moeten aanduiden kunnen respectabele lengten bereiken, bijv. in India Tiruvalyanguidi Vijayaraghavacharya. En wat denkt men van de naam van een cricket-speler van de Fidsji-eilanden: Talebuamaineiilikenamainavaleniveivakabulaimakulalakeba. Ook moet er in 1866 in Wisconsin (v. s.) een Indianenopperhoofd gestorven zijn, die op zijn graf zes grafstenen kreeg omdat zijn naam er anders niet op ging, de man heette dan ook: Lepodotemachoselachogaleckraniroleipsanodrimupotrimmatossiphicpraomelitokatakielummenokickleipkossuphophattoperisteralektruonoitegkephalokiglopeisilogoxsireailoelaetraganorptosegnan.

De Indianentalen schijnen toch op het gebied van lange woorden een reputatie te hebben, want de taal der Paiute-Indianen (z. w. -Utah-v. s.) kent het woord: wiiatokuchunpunkuruganiyugwivantümü (degenen die zittend met een mes een zwarte buffel die hun eigendom is, gaan verdelen).

[1971] K. F. Treebus

2. De computer, waar het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* zo'n tien jaar geleden het medegebruik van kreeg, kwam uit Frankrijk. Het probleem deed zich toen voor dat hij geschikt moest worden gemaakt voor het Nederlands, dat veel langere woorden kent dan het Frans. Immers, het Frans heeft een heel andere oplossing voor samengestelde woorden. Stadhuis: *hôtel de ville*. Brievenbus: *boîte à lettres* enz. De medewerkers van het Woordenboek legden toen een verzameling van lange woorden aan, om te zien welk maximum aantal letters men kon verwachten. Ziehier het resultaat. Sommige woorden waren bovendien in het meervoud gegeven, dus dan kwamen er nog een of twee letters bij.

naphtalinekristallenbereider (28),

Beroepeninventarisatie 27, 107.

smeltpuntbepalingsthermometer (28),

artikelenlijst Rijksinkoopbureau VIe afd.

scheepslevensmiddelenvoorraad (29),

Beroepeninventarisatie 1, 6, a.

dierenbeschermingsorganisatie (29),

Het Vrije Volk 28 maart 1961.

rioolwaterzuiveringsinstallatie (31).

ziekenfondsverzekeringsverklaring (33),

Jargonboekje Ziekenfondsen (1963).

arbeidsongeschiktheidsverzekering (33),

Utrechts Dagblad 4 november 1961.

drinkwatervoorzieningsmaatschappij (33),

Het Vaderland 15 december 1961.

rijksambtenarenbezoldigingsbesluit (33).

bedrijfsautomobiellentoonstelling (34),

Leidsch Dagblad 22 februari 1962.

beroepsgoederenvervoerderscombinatie (36),

Onze Taal 1947, 10.

gezinsschuilplaatsluchtverversingsinstallatie (45),

Onze Taal 1962, 16.

Ook het Duits kent woorden van enorme lengte. Denkt u maar aan de *Donaudampfschiffahrtsgesellschaftskapitän*.

Maar dat was een grapje...

[1971] Leonarda G. de Graaf

Bedonderd en hot pants

In zekere gedenkschriften staat dat de minister-president gezegd heeft 'dat

u (...) bent *bedonderd*.' Daarop heeft het hoofd van de RVD ambtshalve verklaard dat dit onjuist is: 'Het woord *bedonderd* heeft de minister niet gebruikt. Dergelijke uitdrukkingen komen bij hem niet voor, althans ik heb ze in de vier jaar dat ik hem nu ken nog nooit gehoord.' Maar in *HP* 17-2 zegt de schrijver van de memoires dat 'de premier niet over het woord *bedonderd* was gevallen'. Lamaar.

Alles goed en wel, maar van *hot pants* kun je alleen nog het meervoud hot pantsen maken en dan valt er wat voor pantsen te zeggen (zoals de peperklipsen).

[1971]

Gastarbeider

Het januarinummer van *Onze Taal* vraagt zich af wie het woord *gastarbeider* heeft gemaakt. Ik wil geen woordvondst claimen, maar wèl wil ik me graag als 'dader' melden. Ik heb dit germanisme een jaar of vijf-zes geleden geïntroduceerd na een persreis met de Nederlandse Spoorwegen naar Duitsland. Doel van de reis was een beeld te krijgen van de jaarlijkse uittocht van buitenlandse werknemers rond kerstmis naar hun thuisadressen. Als transitoland vervullen Zwitserland en Duitsland bij dit extra vervoer een grote rol.

Toen ik thuis kwam en een verhaaltje had geproduceerd, ontdekte ik dat de aanduiding 'buitenlandse werknemers' typografisch onaantrekkelijk was (gebruik het maar eens in een kop!) en als praktisch denkend journalist introduceerde ik toen op de ANP-telex het woord *gastarbeider*. Een vertaling dus van het Duitse woord. Alle kranten gebruiken nu het woord en ook in het spraakgebruik is de *gastarbeider* niet meer weg te krijgen. Ik ben het met de tegenargumentatie niet eens. Het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid maakte trouwens al eerder bezwaren kenbaar en laat niet na op allerlei niveaus te proberen het gebruik van het woord *gastarbeider* uit te bannen.

Het zijn gevoelsargumenten die de tegenstanders gebruiken; de *gastarbeider* hoort thuis in het rijtje van andere gasten, zoals de gastdocent, de gasthoogleraar e.d. Formeel taalkundig is er geen enkel bezwaar.

Uit de Van Dale-omschrijving haal ik een soort schuldgevoel: die mensen zijn wel gast, maar niet geëerd, omdat we ze laten verrekken in mensenpakhuizen. En óók omdat de Nederlandse gemeenschap zich weinig of niets aantrekt van deze mensen als zij hun voor de nationale economie nuttige (werk)functie hebben vervuld. Dan zijn het weer buitenlandse werknemers... Ik vind dat een huichelachtige benadering. De bezwaren van de buitenland-

se werknemers zelf tegen het woord gastarbeider zijn van sociale aard: ze voelen zich namelijk niet als gasten in ons land.

Het woord gastarbeider moet daarom blijven. Maar we zullen wel moeten proberen als *mens* het begrip gast *meer inboud* te geven. Ik durf het woord gastarbeider best te gebruiken – al is het dan een germanisme. Ik voel me namelijk niet geplaagd door schuldgevoelens jegens deze minderheid, die het tolereert zo onmenselijk te worden behandeld. Opvattingen over onze taal hebben daarmee niets te maken. Een tikkeltje *méér medemenselijkheid* en we hoeven ons niet meer druk te maken over het gebruik van het woord gastarbeider!

[1971] Kees Noordewier

Afscheid

‘Dag. Het beste hé. Tot ziens. Ja, dag. Tot dan. Dáag.’ Hooft u, als toevallige voorbijganger, iemand zo’n ‘afscheidswoordje’ tegen een vriend(in) uitspreken, dan zult u beslist niet verbaasd opkijken, u zult er zelfs niet bij stilstaan (figuurlijk bedoel ik), sterker nog, u doet waarschijnlijk dagelijks hetzelfde. Ga eens na wat u ’s morgens tegen uw vrouw zegt als u naar het werk gaat. Alleen: dag? Iedere vrouw met een hart vol liefde zal u dan verwijtend nakijken en zich afvragen of er iets is. Zij verwacht meer. En u voldoet aan haar verwachtingen. ‘Dag schat, tot 6 uur hé. Ja, ik zal er aan denken. Tot ziens. Goed, ja ja, schat, tot straks. Ik moet nu echt gaan. Dag. Dáag. Oh, de kleine nog. Dag lieverdje, dag vrouwtje. Zul je braaf zijn vandaag? Dag schatjes. Tot straks hé.’

Geen mens zal kunnen zeggen dat ik overdrijf. Het had veel langer gekund. Zoiets gebeurt honderden malen per dag. Het is heel gewoon. Maar niemand realiseert zich dat hij in enkele minuten wel tien of meer keer afscheid heeft genomen van zijn familie en dat voor één dag! Per jaar bedraagt dat wel een aantal keertjes gedag zeggen. Stel u voor dat u ’s avonds bij het thuiskomen hetzelfde deed.

Bij in gesprek zijnde huisvrouwen is het typerend: bij het afscheid nemen, blijven ze nog wat staan. Vaak kan slechts een radeloze huisvader die een dampende pan ontvlucht de ceremonie bespoedigen. Maar dan is er een reden: het huishouden. Bij de man is er ’s morgens natuurlijk ook een reden: het werk. Anders zou het afscheidnemen besloten worden met de konklusie dat men niet weg hoeft en weer thuisblijven.

[...]

[1971] J. Graus

Kabouter

Kabouter was een Nederlands woord dat de buitenlandse pers haalde; vertaling *gnome*.

[1971]

Onderwijzer

Nu de onderwijzer leraar is geworden, gaat *onderwijzer* in het *museum*. Kaartje erbij: woord uit het begin der negentiende eeuw. Het heeft eens *schoolmeester* verdrongen en wijkt nu voor *leraar* (Wet van 28 april 1876: 'De onderwijzers aan de gymnasia dragen den titel van leeraar.') *Onderwisen* en *onderwiser* komen al in de middeleeuwen voor. Strikt genomen is een onderwijzer iemand die *onderwijst*, en een leraar iemand die *leert*, zodat het laatste woord minder enkelzinnig is dan het eerste.

[1971]

Rollende R

De uitspraak van de R bestrijkt, zoals bekend, een breed gamma: de sterk rollende R van de Indonesiërs, de normale rollende R, de gebrouwen R of keel-R en als uiterste een klank ongeveer als CH.

Ik heb de indruk, dat de rollende R, vooral in het westen van het land, voortdurend terrein verliest. Waar hij verdwenen is, komt hij niet gemakkelijk terug: personen die de keel-R uitspreken kunnen meestal geen rol-R uitspreken, terwijl het omgekeerde weinig of geen moeite kost.

Het lijkt alsof vooral jonge mensen de keel-R mooier of gewichtiger vinden.

Nu kan men redeneren dat de Nederlandse taal blijkbaar even goed verstaanbaar is zonder rollende R. Wie voor de tv hoort spreken over pogamma zal niet twifelen dat programma wordt bedoeld. Occasioneel zouden er wel eens misverstanden kunnen ontstaan, als woorden op elkaar gaan lijken (zuiver gas / zuiver ras; rang / gang; grappig / gappig; rilliger / gilliger enz.), maar meestal zal de juiste bedoeling wel uit de samenhang blijken.

Toch zou ik het verdwijnen van de rol-R betreuren. Woorden met rk (kurk, sterk, kwark) hebben eronder te lijden. Van de tv noteerde ik woorden als geuriger, roerder (roerig), in rust gerijpt (wordt ongeveer: in gust gegijpt), die lelijk in de knoei komen.

[...]

[1971] Dr. W.J. Nijveld

Gouda kaas, Heineken bier

Onlangs belandde ik met een gezelschap in een pannekoekenhuisje in Gouda. De spijskaart bevatte o.a. Pannekoek stroop, Pannekoek spek, Pannekoek banaan, en ook: Pannekoek Gouda kaas en ham. Van degenen die dit bestelden scheen niemand 'Gouda' met 'kaas' te verbinden; men zei: ik wil wel een pannekoek Gouda met kaas en ham.

Dat komt ervan als men terwille van de export de benaming 'Goudse kaas' vervangt door een anglicisme, wat dan doorwerkt in het restaurantbedrijf.

Ook een van onze grootste bierbrouwerijen maakt zich schuldig aan anglicisme. Wat vroeger 'Heineken's bier' heette, heet nu 'Heineken bier'. Als men met lijn 16 van het Centraal Station naar het Concertgebouw rijdt, kan men op de muur van het gebouw van Heineken aan de Stadhouderskade duidelijk zien dat van het opschrift 'Heineken's Bier' 's weggehaald is.

Hoe zou men in het Engels moeten zeggen: 'Holland annektiert sich selbst'?

Misschien: 'Dutch is rapidly becoming an English dialect'?

[1971]

Allergisch

Allergisch, lijdend aan allergie, veroorzaakt door allergie, heeft in de laatste tien, vijftien jaar er een betekenis bijgekregen: hij is *allergisch* voor *sportverenigingen*, zij is *allergisch* voor *beat-muziek*.

[1971]

Leve(n)de woordvorming

Nadat de Tachtigers en hun epigonen vruchteloos hadden getracht het Nederlands te verrijken met misbaksels als *zonovergoten*, *rietomzoomd*, *dauwbepereld*, *bloeddoorlopen*, krijgen we reclamekoekjes van hetzelfde deeg voorgezet *kakelvers*, *oksselfris* en *tandschoon*, *prijs-* en *milieubewust*, *bittebestendig* en *trommelgarant*.

Het zullen wel geen blijvertjes zijn; daarom is het goed ze te bekijken voor ze van de markt verdwijnen. En als ik dat doe, moet ik zeggen, dat daar toch meesterstukken van gedrongenheid bij zijn. *Kakelverse eieren*: eieren zo vers, dat de kip nog nauwelijks gelegenheid heeft gehad om na het leggen te kakelen; *tandschone drop*: drop bij het eten waarvan je geen zwarte tanden krijgt. Aan een omschrijving van *trommelgarant* zal ik me niet wagen, maar het zou een nog veel langere zin worden.

Dezelfde tendens naar korthed bespeur ik in een ander type woorden. Ze zijn in het Nederlands nog schaars, maar een eerbiedwaardige stamboom hebben ze. Ik bedoel woorden als *smog*, *brunch*, *cinemactress*. J. B. Polak heeft er in de N.R.C. van 8-11-71 de aandacht op gevestigd, dat Charles L. Dodgson, beter bekend als Lewis Carroll, de eer van de schepping van het type voor zich opeist. In *Through the looking-glass* legt Humpty Dumpty de oorsprong van het woord slithy uit: 'Well, slithy means lithe and slimy. Lithe is the same as active. You see, it 's like a portemanteau, there are two meanings packed up unto one word.'

Uit het Nederlands ken ik *Radiolympus* (een radioprogramma van de v. A. R. A.), *econotities*, *glasfalt*, *stagflatie*. Van dit laatste woord is *The Economist* de schepper, weet N. R. C.-Hbld te melden, eraan toevoegende, dat de economische toestand het weekblad tot de schepping van weer een nieuw woord genoopt heeft: *boomflation*: vóórtdurende inflatie bij herlevende economische bedrijvigheid.

Ten slotte wil ik de aandacht vestigen op de resultaten van een andere rondedans van taalelementen. Contaminaties van substantieven als *aangelaat* en *plotsklaps* zijn geloof ik al vrij algemeen geworden; meer recent is het speels gebruik van suffixen. Studentikoos: *pianeur*, *plotseloos*, *zuigelaar*. Journalistiek: *kremlinoloog*, *sovjetica*, *deskundoloog*. Commercie: *kadorama*, *restorama* (want *rama*, het staartje van panorama(?)) mag men wel als een achtervoegsel beschouwen), *shoetiek* (een 'hippe' schoenwinkel), *wasserette*, *pastunette*, dat ook het model van dit type gekregen heeft (eigenlijk: past u net). Als men zo naar deze aanwinsten kijkt, constateert men met voldoening, dat onze taal springlevend is.

[1972] D. de Vries

Nullijn

Het kabinet van 1971 begon met het *profijtbeginself* en eindigde met de *nullijn*. Het laatste woord, reeds lang bekend, is uitspraakkundig merkwaardig. De -ll- klinkt als in maagdelijn, hermelijn en javelijn (geen lijnen), zelfde als in doellijn, krullijn, ziellijn, deellijn, keellijn, peillijn, treillijn, rillijn, kollijn, kraallijn, om van de meer-dan-twee-lettergrepen als spiraallijn, middellijn, makreellijn, nagellijn, profiellijn, kronkellijn (er zijn er nog acht) maar niet te reppen.

[1972]

Elitair

Elitair, zeer verbreid sinds 1970, in vD nog onbekend. NRC 11-8: 'ze spreken in dit verband ook van elitair en daarmee bedoelt men iets negatiefs' en 'kunt u me iets elitairders noemen.' In het Engels ook *elitist*.

[1972]

Denktank

Hoe vertalen we *think tanks*? Bijvoorbeeld het Hudson Institute bij New York of de Rand Corporation van Santa Monica. (Afrikaans: ideëfabriek.)

[...]

De *Volkskrant* van 7 okt. geeft de vertaling van *think tank* nl. denkfabriek, een op te richten instituut in Wenen waarin Oost en West 'wereldomvattende crisisproblemen' zullen bestuderen.

[1972]

Drugs zijn drogen

Der gaat geen dag voorbij of je hoort iemand proberen, het Engelse woord *drugs* uit te spreken. Dat lukt zelden. Het woordje bevat vier klanken die ons moeite kosten. De Engelse en de Amerikaanse *r* vóór een klinker verschillen onderling en van alle Nederlandse *r*'s. De laatste drie klanken kennen we wel, maar niet zoals ze in *drugs* voorkomen. De *u*, die meer op een *a* lijkt, wordt in het Nederlands nooit door een medeklinker gevolgd, maar steeds door een soort *eu*, b.v. in *uit* en *thuis*. De *g* spreken wij in *dikbuik* en *bakbeest* vóór de *b*, velen gebruiken hem ook in *exact* (het woord dat hard bezig is, de plaats in te nemen van *precies*). Maar gevolgd door een *z* op het eind van een woord, nee dat zou jaren oefening kosten.

En we hebben het woord *drugs* helemaal niet nodig. Het is nota bene de verbastering (via het Franse *drogue*) van een Nederlands of bijna-Nederlands (Nederduits) woord: *drogen*, d.w.z. gedroogde geneeskruiden, waar een *drogist* in handelde. Laten we dit in eer herstellen.

Het enkelvoud *droge* zou niet sterk staan: het doet vreemd aan, het is voor de meesten niet hoorbaar te onderscheiden van het meervoud, en bovendien zou er weinig behoefte aan zijn. In de eeuwen waarin het meervoud *drogen* heel gewoon was, werd het enkelvoud zelden gebruikt (dat leert ons het w.n.t.). In samenstellingen is drogen goed bruikbaar: *drogenhandel*, *drogenmisbruik*, *drogenmokkelarij*. Het gaat best en doordat het Nederlands is, kun je het allemaal goed uitspreken.

(Aantekening voor de geleerden: bij Hooft en, misschien in aansluiting

bij hem, bij Oudaan komt *drog* voor, meervoud *droggen*. Nabootsing van het Franse woord? Of volksetymologisch verband met het andere *drog*, van *driegen*? Dit laatste lijkt niet waarschijnlijk, daar men in die tijd bij *drogen* niet zozeer aan psychedelische als wel aan geneeskrachtige farmake dacht.).

[1973]

Carport

In het Gelderse Putten moest de gemeenteraad beslissen over de aanleg van een *carport*. Raadsel: wat is een carport? Een soort vliegveld, een parkeergarage? De oplossing was: 'een open veld maar dan overdekt'.

[1973]

Gedoogruimte

Iemand heeft het woord *gedoogruimte* gemaakt; verdient een ereprijs; we zouden elk jaar een soort Gouden Van Dale moeten kunnen uitreiken voor het woord-van-het-jaar.

[1973]

De dikke L

Er zal weinig verschil van mening bestaan over het feit dat de manier waarop de Nederlandse taal gehanteerd wordt met grote regelmaat afzakt. De wijze van formuleren is tegenwoordig derderangs, de wijze van schrijven evenzeer en de wijze van spreken laat zo mogelijk nog meer te wensen.

Terwijl in vroeger jaren het spreken van beschaafd Nederlands positief werd gewaardeerd is thans veelal het omgekeerde het geval. Men stelt kennelijk beschaafd Nederlands op één lijn met geaffecteerd Nederlands. Dit laatste is dan ondemocratisch.

Ik geef toe dat het voor velen bijzonder moeilijk is en met name voor degenen, die min of meer geregeld aandacht schenken aan radio- en televisieuitzendingen (inclusief de reclame) zich nog te realiseren wat het spreken van behoorlijk Nederlands inhoudt. Onder de nieuwslezers zijn er nog die hiertoe in staat zijn, maar ook bij dezen frappeert mij datgene waarop ik de aandacht zou willen vestigen en wat symptomatisch is voor het afzakken van onze spreektaal, nl. de dikke angelsaksische L inplaats van onze normale L. Let U maar eens op hoe nagenoeg iedereen – bijvoorbeeld ook deze overi-

gens behoorlijk Nederlands sprekende nieuwslezers – het heeft over het millieu.

Ik constateer dat de beschaafde L over de gehele linie – dus ook daar waar men het niet zou verwachten – verdrongen dreigt te worden door de ‘progressieve’ L.

[1973] Mr. W. E. A. De Graaff

Spijkerbroek

Er moet toch *iemand* zijn die dit woord gemaakt heeft; het valt niet zo maar uit een boom. De stof *denim* schijnt te komen van ‘Serge de Nîmes’, een soort zeildoek dat gebruikt werd voor de making van tenten. Honderd jaar geleden, mei 1873, hebben de A’nen Levi Strauss en Jacob Davis patent gekregen op zeildoekbroeken met koperen drukknopjes. Ook genoemd dzjiens of lievaais.

[1973]

Cruciaal

Cruciaal, het cruciale moment is het *beslissende* moment. Of is dit (mode)woord uit het Engels nog meer? Moeilijk, onoplosbaar, netelig. Een *cruciale* beslissing: een beslissende beslissing. Let op: de tijd van de cruciale bevalling is niet ver meer.

[1973]

Beregoed

Hitweek, later voortgezet als *Aloba*, heeft opgehouden te bestaan. Daarmee is een stuk spraakmaking verdwenen. Termen als beregoed, hippe vogel, zulthoofd, twiener, nederpop, langharig werkschuw tuig zijn in het ‘lekkere krantje’ geboren.

[1974]

Intercity

Tussen de Rails mei 1974 verdedigt de keuze *Intercity*: ‘In het begin mischien een modewoord. Maar in de dagelijkse praktijk al snel gewaardeerd om zijn snelheid en comfort. Intercity werd een kwaliteitslabel.’ Woord en ding door elkaar gehaald. Beter is de verdediging: ‘Intercity was een woord

dat in die jaren een beetje ingeburgerd raakte bij de Europese spoorwegen.
Bij de Franse ook?

[1974]

Lullig

'Lullig', of we dat nu leuk vinden of niet, is knap op weg met een nabootsing van de geschiedenis van dat zelfde woord leuk (mutatis metante, gelijk het Simplisties Verbond dat zegt), waarvan nog in 1916 hoogst officieel in het Woordenboek Ned. Taal (VIII, 1, 1686) moest worden gezegd dat het in de betekenis van 'aardig, vroolijk, grappig' alleen 'bepaaldelijk in de gemeenzame taal in Holland voorkomt'. En dat is maar 60 jaar geleden, twee generaties: vader en grootvader.

[1975]

Biesheuvel

Hieronder de bekroonde woordgolf van Biesheuvel tot Joop den Uyl. (Zie o.t. mei 1975.) De maker ervan wenst onbekend te blijven.

Biesheuvel

Bierheuvel

Sierheuvel

Sier het vel

Sier het wel

Vier het wel

Vier hen wel

Voer hen wel

Voor hen wel

Voor een wel

Door een wel

Door een wil

Door een uil

Door den uil

Doop den uil

Doop den Uyl

Joop den Uyl

[1975]

Bespreekbaar

Een niet geheel onhandig neologisme, door woordenboeken nog niet of nauwelijks opgeraapt, is *bespreekbaar* als in: 'Het remmen van de stijging van de sociale uitkeringen was tot Den Uyls interview vooral bij links slecht *bespreekbaar*' en 'Den Uyl heeft de zaak van de sociale uitkeringen *bespreekbaar* gemaakt' (*Parool*, 21-1-76).

[1976]

Geil

Onder *geil* in Van Dale (bij de hoofdbetekenis: een sterke geslachtsdrift gevoelende), vinden we als extra opmerking: 'ook meton. voor een streek, het *geile Zuiden*'. Waarom, vraagt men zich af, wordt juist bij dit adjectief opgemerkt dat het op een streek van toepassing is? En waarom wordt als voorbeeld juist het zuiden gekozen? Het allermerkwaardigst is dat de toevoeging de tand des tijds doorstaan heeft: ze is ook in de nieuwste druk weer opgenomen (samen met *geile saters* en *geile bokken* die niet in de vorige druk figuureerden).

[1977]

Computertaal

[...] Al in 1970 heeft IBM een 'Woordenlijst informatieverwerking' laten verschijnen met nu eens (m.i.) goed, dan weer minder goed geslaagde pogingen tot het aanbieden van Nederlandse termen voor het vakjargon. Onder andere voor *hardware* en *software*, in dat bewuste boekje vertaald als respectievelijk *apparatuur* en *programmatuur*. Niet slecht, vind ik.

Enige autoriteit heeft dat vijftig pagina's tellende boekje natuurlijk niet. Wie, of welke instelling, heeft dat trouwens wèl? Als er zo'n instituut bestond, zou het woord *computer* zelf waarschijnlijk nimmer onze taal zijn binnengewaaaid.

De oorsprong van het woord is het Latijnse werkwoord *computare* (= berekenen) en naar mijn mening had het elektronische instrument dat zich hiermee bezig houdt in het Nederlands op goede gronden een *computer* kunnen heten, zoals we ook de *calculator*, de *generator* en de *radiator* kennen en tal van soortgelijke vormen. (In het Spaans heet een elektronisch informatieverwerkend systeem inderdaad *un computador*.)

Is het nu te laat om die fout (van wie? Iemand uit de reclamebusiness of het bedrijfsleven?) te herstellen? Misschien niet. Correcties-achteraf kunnen soms met succes worden aangebracht. In de wereld van de omroeptech-

niek heeft *controlekamer* (control room) wel degelijk plaats kunnen maken voor *regelkamer* en het hybridische *uitfaden* of *wegfaden* wel degelijk voor *wegregelen* (de bezigheid waarbij de technicus de muziek of iemands stemgeluid langzaam laat verzwakken).

Journalisten en omroepmedewerkers hebben in dit opzicht vaak meer gezegd dan ze zelf beseffen. Als het elektronische rekentuig door hen consequent *computator* zou worden genoemd, zou de goegemeente hen snel genoeg navolgen – die goegemeente doet dat wel vaker!

[1977] Gerton van Wageningen

Computertaal

Om te voorkomen dat de geschiedkundige waarheid teloor gaat, merk ik het volgende op naar aanleiding van Gerton van Wageningen's aanduiding: 'Al in 1970 heeft IBM een "Woordenlijst informatieverwerking" laten verschijnen'.

a. Al in oktober 1959 heeft het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering (thans: Stichting Studiecentrum voor Informatica/NOVI) een 'Verklarende woordenlijst' met 'vaktermen met betrekking tot de administratieve automatisering' laten verschijnen.

Voor *hardware* wordt daarin aanbevolen: *bouwelementen*. *Apparatuur*, dat er ook in voorkomt, heeft als Engels equivalent: *equipment*. *Software* heeft er nog geen plaats in. De zeer geslaagde vertaling met *programmatuur* is rond 1962 bij Philips te Eindhoven bedacht.

Bij *computer* staat: 'Wanneer men het woord 'computer' niet in de Nederlandse tekst wil laten staan, hangt het van het zinsverband af, met welk woord men 'computer' zal weergeven. Men kan de keus maken uit: elektronische rekenmachine of rekenautomaat; elektronische machine voor verwerking van (administratieve) gegevens, *informatron*, *informatie-automaat* of elektronische administratiemachine dan wel administratie-machine; soms kan men volstaan met het eenvoudig door *machine* weer te geven.'

b. In november 1967 is de Nederlandse norm NEN 3386 verschenen onder de titel 'Woordenlijst informatieverwerking'. Onder nr. A 48 komt daarin voor: 'Software – Programmatuur; Gebruiks- en werkmethode'. Onder nr. A 43: 'Hardware – Apparatuur'.

Onder nr. A 27 staat: 'Computer; Automatic computer – Computer; Rekentuig; Automatische rekenmachine'.

c. *Computer* (niet rechtstreeks afgeleid van 'computare', maar van het Engelse *to compute*) is een internationaal woord geworden. Zelfs het Franse

ordinateur en het Duitse EDVA (*Elektronische Datenverarbeitungsanlage*) schijnen terrein te verliezen.

[1978] A. B. Frielink

Caravan

Engeland is de bakermat van de *caravan*, daarom spreken we in Nederland over een 'kerreven'. Dat vakantiehuisje-op-wielen is nu vijftig jaar in ons land; er zijn rond 350.000 caravans in gebruik alhier en we bezitten de hoogste caravandichtheid in Europa. Puriteinen spreken en schrijven liever *kampeerwagen*, hoewel beide woorden volgens Van Dale (1961) zijn toegestaan. *Woonwagen* doet te veel aan kermisklanten en zigeuners denken(?) en is nooit algemeen geaccepteerd. Volgens het woordenboek is een caravan/kampeerwagen 'een aanhangwagen bij een personenauto, om als verblijf te gebruiken bij het kamperen'.

Aardig is de toevoeging 'dikwijls comfortabel ingericht' in een ander woordenboek (Koenen-Endepols-Bezoen, 1951). In de Woordenlijst (1954) ontbreekt het begrip caravan geheel!

Er zijn intussen vier soorten caravans, te weten: *vouwwagens* (kampeer-vouwwagen volgens Van Dale), *toercaravans* (niet in Van Dale te vinden), *stacaravans* (idem) en *kampeerauto's*. Het laatste substantief is zuiver Nederlands, hoewel de (massale) verschijning hier tamelijk recent is. De betekenis luidt volgens alweer Van Dale: een 'auto die bepaaldelijk ingericht is om ermee uit kamperen te gaan, al of niet met een aanhangwagen'. Koenen weet het beter: 'grote, als woonwagen ingerichte auto voor kampeerdere'. Het door de handel en journalistiek gebruikte woord *motorhome* (niet vertaalbaar als 'motorhuis') geeft daarnaast aan dat het om een in Amerika en ook Engeland geboren en getogen voertuig gaat. Het is een internationaal aanvaard begrip, hoewel zo'n geval in de wandeling meestal *camper* wordt genoemd in de Angelsaksische landen. De RAI, afdeling Caravans, wil liever spreken van *motorcaravan*, aangezien het om een gemotoriseerde caravan gaat en minder om een auto waarin ook nog gekampeerd kan worden. Bovendien is dat begrip ook in gebruik in Engeland.

Daarmee komen we terecht bij het *caravannen* (met dubbel n), *caravan-ning* en de *caravanner* (het laatste te vinden in *Het Juiste Woord* van Dr. L. Brouwers, 1965). Ook in en met een caravan is – net als bij de aloude tent – sprake van *kamperen*.

Foutief wordt wel eens 'karavaan' gebruikt en een vondst was de betiteling 'car-a-van' voor een Opel in stationcaruitvoering (ook een mooi Nederlands begrip: stationcar of estate-wagon!). Wij noteerden nog meer be-

namingen voor het mobiele vakantiehuisje: trekblik, wielwoning, huiskar, sleephuis, koppelhuis... Ze hebben geen schijn van kans, al lijkt 'kampeerkoets' wel precies aan te duiden waar het tegenwoordig om gaat.

[1978] K. Wijdooge

Best moeilijk

Vanouds kon iets in het Nederlands best meevallen, tot iemand daaruit de conclusie trok dat het best tegenviel. Het grapje maakte al opgang in de vroege naoorlogse dagen, toen het bier weer best begon te worden. Maar de laatste tijd heeft de oneigenlijke toepasbaarheid van het beste bijwoord dat wij hebben, zich ineens tot ver buiten de grappige sfeer uitgebreid. Het wordt bij voorkeur gebruikt, meen ik, om het slechte van negatieve predikaten te versterken – zonder er meteen een drama van te willen maken, dus op een wat relativerende, goedaardige manier. De manier van beste mensen misschien. In kringen van vormingswerkers hoor ik bijvoorbeeld regelmatig zeggen dat goed Nederlands best moeilijk is voor werkende jongeren. En vanmorgen belde mij een verpleegster op die ervan geschrokken was dat een Turks gezin zich de *Avenue* aan had laten smeren, want, zei ze, 'dat is best wel duur voor die mensen'. Ik vond haar best leuk, aan de telefoon, maar je kunt tegenwoordig ook best agressieve dames aan de lijn krijgen, van de *Avenue* of van *Het Beste*.

Wat is er aan de hand? Van Dale geeft al een paar langer gangbare gebruiksuitbreidingen van de bijwoordelijke superlatief 'best'. Bijvoorbeeld: 'hij kan best thuis zijn' (het is heel goed mogelijk dat hij thuis is); 'het is best in een week af te doen' (gemakkelijk in een week af te doen); 'ik zou best met hem willen ruilen' (gaarne, zegt Van Dale). Maar dat blijft allemaal in de positieve sfeer. In de zinnestjes van Van Dale kun je 'best' vertalen met het archaische 'zeer wel' en omdat 'wel' de bijwoordelijke vorm van 'goed' is, is er eigenlijk niet veel aan de hand. Het valt best mee. Maar een analyse van het jongste woordgebruik valt zeer wel tegen, moet ik zeggen. Je kunt niet volhouden dat Nederlands zeer wel moeilijk is voor werkende jongeren en *Avenue* zeer wel duur voor Turkse gezinnen. Natuurlijk zou je in beide gevallen zeer weg kunnen laten, waardoor je direct dichter in de buurt komt van datgene wat de sprekers bedoelen (maar bedoelen ze iets?) en bovendien, opeens blijkt dat de bijwoordelijke vorm van goed (wel) al veel langer ter versterking van slechte predikaten is gebruikt. Maar wat moet je dan denken van de combinatie 'best wel duur'? Ik kom er niet uit. Dat vind ik best vervelend.

[1979] Joh. van Os

Vrouwentaal

Constantijn Huygens, die een hekel had aan lichtzinnigheid van vrouwen, maar die een duidelijk uitgesproken respect had voor een aantal vrouwen, gebruikte in *Dagh-werck* 1340 de term *vrouwen praet*.

Hij verstond daaronder blijkens de context: een natuurlijke, rake taaluiting. In een gedicht wilde hij gecombineerd zien: *mannen meening* en *vrouwen praet*, dat is een rationele, weloverwogen, moeilijke inhoud en een heldere, natuurlijke, bevallige taalvorm. Hieruit blijkt, dat in het verleden ten minste één man de term *vrouwenpraat* niet pejoratief heeft gebruikt.

[1979] H.M. Hermkens

Seksisme

De precieze betekenis van het woord *seksisme* ontgaat me dikwijls. Ik dacht dat een seksist iemand was met vooroordelen tegen leden van de andere sekse, zoals een racist iemand met vooroordelen tegen de leden van een bepaald ander ras is. Een man die er a priori van uitgaat dat een vrouw geen generaal zou mogen zijn, is dus een seksist. Goed, daar kan ik vrede mee hebben. Maar een directeur die liever een vijftwintigjarige dan een vijfenveertigjarige vrouw als secretaresse wil hebben, wordt ook seksist genoemd. Begrijp mij goed, ik wil de keuze van deze directeur niet verdedigen, u mag dit individu best een krent, of een erotomaan of een ouwe snoeper noemen – maar hij heeft toch niets tegen vrouwen in het algemeen? Hij heeft alleen iets tegen vrouwen van een bepaalde leeftijd. Een seksleeftijdist dus. Alweer een terminologisch probleem de wereld uit geholpen.

[1979]

Houdoe

Langs deze weg wens ik een misverstand op te heffen. Een niet onaanzienlijk aantal personen meent dat de Brabantse groet *hou-d-oe* iets te maken zou hebben met het Engelse *how do you do*. Dit is niet juist. *Hou-d-oe* is een afscheidsformule (meestal ingeleid door *zeg*, en uitgeleid door *hè*, *ee* of *hé*), die iets betekent als *hou je goed*.

[1980]

Winkeltaal

De tijd van ‘Wat had u gehad willen hebben’ is wel voorbij maar die van infantiel taalgebruik in winkels en achter loketten nog niet.

Dijkwijls word ik aangemoedigd met een vriendelijk bedoeld: 'Zegt u het maar!' Ik onderdruk de neiging om op gelijk niveau te antwoorden: 'Ik was ook niet van plan het op te schrijven.' Trouwens, die lieve mavo- of havokinderen zouden bij zo'n opmerking stomverbaasd gekeken hebben. Ze horen zelf niet meer dat zij kleutertaal gebruiken.

Eenmaal heb ik geprobeerd een meisje op haar kinderachtig taalgebruik te wijzen. Ik mocht haar graag omdat ze pienter en deskundig in bankzaken was maar een cliché-zinnetje zat mij dwars.

'Nu mag u hier uw naam even zetten' placht ze te zeggen als ze het kasopnamebriefje onder het kogelvrije glas doorschoof. We waren alleen dus ik meende dat het wel even lijden kon. Ik antwoordde in de microfoon: 'Als het een kwestie van mógen is, doe ik het vandaag liever niet...' Toen tot haar doordrong, dat ik een aanmerking maakte, werd ze boos en snauwde als een eigen dochter: 'Ik kan toch moeilijk zeggen: U mót hier uw naam zetten?' Haar collega zegt, normaal vind ik: 'Wilt u even tekenen?'

Winkeltermen als 'In de aanbieding' of 'Dat is er uit' klinken mij als lelijk Nederlands in de oren. Maar misschien heeft mijn vader vroeger moeten wennen aan 'In prijs verlaagd' en 'Tijdelijk niet in voorraad'. Het is moeilijk bij het ouder worden de eigen woordvoorraad fris te houden. Zonder Riemer Reinsma's *Signalement van nieuwe woorden* (Elsevier 1975, 286 blz.) zou ik niet meer eigentijds (Riemer geeft op: *eigentijds* bn nieuwerwets, modern) kunnen spreken of schrijven.

[1980] G. R. Visser

Het Afrikaantje in de Nederlandse dialecten

De *Tagetes patula* en *Tagetes erecta* zijn in het Nederlands en in de meeste Nederlandse dialecten bekend onder de naam Afrikaantje. Van Dale daarentegen kent alleen Afrikaan en de botanici bezigen respectievelijk de tautologie Klein Afrikaantje en de *contradictio in terminis* Groot Afrikaantje. In de Nederlandse dialecten wordt deze onderscheiding, althans waar geen andere benamingen voorkomen, logisch opgelost door de tegenstelling Afrikaantje en Afrikaan. Beneden de grote rivieren en vooral in het noordoosten is de situatie minder eenvoudig.

Het afrikaantje deed in het begin van de zestiende eeuw zijn intrede in onze tuinen en perken en al in 1545 blijkt het algemeen verspreid, vermoedelijk mede omdat het eenvoudig en goedkoop zelf te kweken valt met het jaarlijks geproduceerde zaad. Het opvallende uiterlijk met zijn zachtglanzende oranje, gele of roodbruinige bloemetjes is als benoemingsmotief terug te

vinden in het zuidwesten van ons taalgebied: *fluwelen*, *fluweeltjes*, *fluwelen broekske*, *panebroekske* (Frans *panne* is een Zuidnederlandse benaming voor fluweel) en *vloere stinkerke* (uit Frans *velours*) sluiten als zodanig aan bij Engels *velvet-flower*, Frans *fleur veloutée* en Duits *Sammetblume*. Het uiterlijk is in dat gebied en elders natuurlijk ook verantwoordelijk voor het identiteitsproblemen veroorzakende type *goudsbloem*. De omgeving van Gelselaar kent tenslotte nog *gollen-slötjen*.

Onder de grote rivieren en in enkele plaatsen in de Veenkoloniën is de minder prettige reuk, vooral van het sap in de stengel, het benoemingsmotief geweest. Namen als *stinker(d)*, *stinkertje*, *stinkbloem*, *stinkjufferke*, *stinkend jufferke*, *stinkende begijn*, *boerenstinker*, *vuilneus*, *vloere stinkerke* en wat vriendelijker *rukelaatje* laten daar geen twijfel over bestaan. In dit reukgevoelige gebied vinden we verder nog de typen *stinkende gouwe* en *stinkende vergouw* of *verga*, waardoor opnieuw identiteitsproblemen ontstaan. In enkele plaatsen ten westen van Antwerpen komen voor *tagettekes*, *dagtettekes*, *dagessen* en *tajetten*, die teruggaan op de officiële botanische nomenclatuur, te weten *Tagetes*. Deze naam is al in de vierde eeuw aangetroffen voor een *Chrysanthemum*-soort, maar verwierf pas door de toevoeging *Indica* door Fuchs in 1542 zijn huidige status waarbij later de geografische bepaling evenwel weer verviel.

Benamingen met betrekking tot de herkomst van het afrikaantje vormen in Nederland de overgrote meerderheid. Ze wijzen daarbij naar Afrika (*afrikaan*, *afrikaantje* en daaruit *advokaatje*), Zuid-Afrika zelfs (*afrikaander*, *afrikaaner*), Tunis (zie verderop) of daaromtrent (*turken* in Vilvoorde). De overigens Mexikaanse(!) herkomst van de *Tagetes* laat zich hier niet uit aflezen. Verantwoordelijk voor dit misverstand is de gezaghebbende kruidkundige Dodoens. In zijn *Cruijdeboek* van 1545 noteert hij namelijk: 'Dese bloemen wassen in Afrycken ende sijn van daeren in dit landt ghecome naer dat die aldermachtichste ende alder vroomste Carolus Keyser die vijfste tlandt ende die stadt van Thunis ghewonnen heeft.' Deze gebeurtenis vond overigens plaats in 1535. Bij zijn beschrijving van de 'onliefelijcken seer stercken ende stinckende rueck' wijst Dodoens op een al eerder genoemd benoemingsmotief en hij introduceert met de namen *Flos Aphricanus* of *Thunisbloem* (later weer verlatijnt als *flos tunetanus* met naast zich *tunikaan*) de uitgangspunten voor de nu nog springlevende noordoostelijke varianten gebaseerd op de vermeende herkomst uit Tunis. Het best is deze oorsprong nog gehandhaafd in de Friese dialecten waar het type *túnkaen* logisch gesteund wordt door het Friese *tún* 'tuin', de enige plaats waar deze niet wilde plant voorkomt. Men vergelijkte daarvoor Fries *túnblomke* voor het tuinnadeliefje. In

Groningen en de aangrenzende Drentse Veenkoloniën ontbreekt die steun en dat resulteert in een maar ten dele klankwettige wildgroei met varianten als *tuletaon*, *tulietaon*, *tudeltaon*, *tudelietaon*, *tureltaon*, *tuurlietaon*, *tiereltaon*, *tuurlataon*, *tuteletaon* en *-toontje*. De bij de Friese varianten aansluitende Westfriese benaming *tuinkaon*, opgetekend in Nibbikswoud, wijst op een oorspronkelijk grotere verbreiding van de Tunisvarianten, alhoewel Van Sterbeeck al in 1675 opmerkt 'De Africanen sijn genochsaem bekend, doch haeren rechten naem is Tunis-bloem.' De betreffende jonge varianten van dit type bewijzen met hun inguaeonistische kaartbeeld dat niet met historische gegevens gestaafde interpretaties van taalkaarten uiterst wantrouwig bekeken moeten worden.

In het algemeen kan men stellen dat in de dialecten waar nog andere namen bekend zijn dan de zich sterk verbreidende benaming *afrikaantje*, deze laatste naam specifiek van toepassing is op de tot 1 meter hoge *Tagetes erecta*. Het merkwaardige feit doet zich daardoor voor dat juist de diminutiefvormen de grootste soort aanduiden.

[1980] Har Brok

Ammehoela

Het is mij opgevallen – wellicht u ook – dat we de laatste tijd een zo te zien korte opleving hebben meegemaakt van de standaardkreet 'Amme-oela' of 'Ammehoela'. Deze drukt twijfel of ongeloof uit of zoiets als 'je kunt 't me doen' of 'ammenooitniet'. Eind januari vorig jaar besloot Nico Merx een badinerend stukje in *Het Parool* met: 'Aan m'n hoela; vergeet het maar'. Een carnavalshit van Vader Abraham had de titel 'Ammehoelala', terwijl de Nederlandse titel van een recent uitgebrachte Franse film luidt: 'Liefde?... Amme-oela!'. En in *De Telegraaf* van 15 november 1980 gebruikt ook de heer Udink deze kreet.

Ik vraag mij af of deze opleving van een in de jaren dertig zeker onder de schooljeugd – ik behoorde daar toen toe – redelijk algemeen gebruikte uitdrukking, verband houdt met de recente gebeurtenissen in Afghanistan. Ik heb altijd vermoed, dat 'amme-oela' of '–hoela' afkomt van de koning van Afghanistan Amanoellah geheten, die in 1919 de troon besteeg. Zijn hervormingsdrang werd hem door het volk niet in dank afgenomen en hij verliet in 1929 zijn land. De rest van zijn leven bracht hij in ballingschap in Europa door. Hij werd begrijpelijkerwijs dankbaar opgenomen in society-kringen en een gezocht doelwit voor de boulevard-pers uit die tijd, met name de veelal op fraai glanzend papier gedrukte illustratiebladen. Ik herinnerde me hem nog vaag, toen ik zijn conterfeitsel onlangs in de *Haagse Post*

tegenkwam. Doordat Afghanistan zo in het nieuws kwam, dook hij ook weer op. Mijn vraag aan de lezers van *Onze Taal* is: Kunt u bevestigen of bevestigd krijgen, dat dit verband terecht wordt gelegd?

[1981] Cd. van Hoewijk

Marinejargon

Naar aanleiding van het artikel 'Spijkers op laag water' van D. de Vries, over Nederlandse woorden, afkomstig uit Indonesische talen, wil ik het volgende onder uw aandacht brengen. In het jargon van de (oudere) marinemenen zijn veel Maleise woorden – of verbasteringen daarvan – opgenomen.

Enkele voorbeelden zijn:

'kakken tekort' iets doen – ergens heen gaan: kakken komt van 'kaki' = voet of been: wil dus zeggen snel(voetig) iets regelen;

de 'jas toetoe' is de gesloten uniformjas, gedragen in de tropen (tutup of toetoe = dicht);

'habis'; '... en voor de rest (h)abis' = op, afgelopen, uit;

als er chocolademelk wordt geschonken, dan is er 'poeroet aan de bak' (poeroet = chocolademelk);

'en toen begon het zachtjes te oetjangen' (= te regenen), komt van 'hujang';

'oetjang batoes' (= stenen) betekent het regent stenen, het hagelt;

'oetjang kapok' betekent 'sneeuw';

'katje halen' betekende vroeger, voor de intrede van het girale/bankverkeer, salaris ontvangen; 'katje' is een verbastering van het Nederlandse woord 'gag' in het Indonesische woord 'gadji' (= vet) en weer terug naar het Nederlands tot katje. Als het salaris was ontvangen zat men weer 'vet' in het geld.

'rampokken', van 'rampok' = roven, stelen;

'tjet' = verf; tjetten is verbasterd Nederlands voor verven. Bij pas geverfde dekhuisen e.d. aan boord kom je de kreet 'Awas (= pas op) tjet baroe (= pas geverfd) wel tegen.

Zoals u uit het vorenstaande ziet, worden vele (werk)woorden in verbasterd Nederlands vervoegd (b.v. ik tjet, zij rampokken).

Van een collega, opgegroeid in Indonesië, kreeg ik nog de volgende woorden:

'pelop(p)er' = na 1944 opstandeling; bestond echter reeds in de tijd van de fusiliers en betekende 'voorloper' of 'verkenner';

'senappan' = geweer; komt van het oude 'snaphaan';

'barang' = barring of bagage; wordt in de marine ook gebruikt voor 'plunje';

'baroe (of baru) = baar of nieuweling; zo werden de nieuwkomers genoemd als ze voor het eerst in Nederlands Nieuw Guinea aankwamen en nog bleek zagen. Iets dat gloednieuw is, is 'splinterbaroe'.

'pa(h)it' = bitter; Nederlands bittertje = oude jenever.

Het woord 'piekeren' komt volgens hem van 'memikir' = overdenken; 'pikir' = denken; 'pikiran' = gedachten. *Pikirans van een straatlijper* is een boek van Charley Robinson. 'Pertjomme' wordt in Nederland weinig gebruikt; wel 'pertjoema' (= vergeefs). Nog later veranderde dit (althans bij de marine) in 'voor tjoema' in de betekenis van 'onnodig, overbodig'.

[1981] J. C. J. Hanssen

Faliekant

Het laat zich aanzien dat het woord faliekant op het ogenblik het proces ondergaat van een wat vreemde betekenisverandering. Om de haverklap lezen we namelijk tegenwoordig dat iemand ergens 'faliekant tegen' is. Het komt nogal eens voor dat dan in één moeite door ook nog een spelfout wordt meegenomen en dat wordt geschreven 'falikant tegen'.

In de tot dusver geldende betekenis van het woord faliekant is die uitdrukking onzin. De gangbare betekenis van faliekant kan wellicht het best worden omschreven als nadrukkelijk fout. Zo men wil als 'op een noodlottige wijze foutief'. In ieder geval als heel erg verkeerd. Daarom kan 'faliekant tegen' niet. Je kunt wel ergens 'vierkant tegen' zijn. Wellicht is deze uitdrukking door de klankverwantschap oorzaak van dat 'faliekant tegen', dat al zoveel wordt gebruikt dat de stap van 'fout' naar 'door inburgering aanvaard' nabij lijkt of misschien al is gezet.

Ik zal niet zeggen dat ik vierkant tegen dergelijke ontwikkelingen in het taalgebruik ben. Maar een al te gemakkelijke aanvaarding van wat aanvankelijk fout was lijkt mij toch niet bevorderlijk voor een goed taalgebruik. Daarom ben ik daar voorlopig toch maar liever 'vierkant tegen' – of desnoods 'mordicus tegen' – dan 'faliekant tegen'!

[1981] J. J. van Raalte

Elite

Een van de woorden die een andere, mijns inziens, verkeerde inhoud beginnen te krijgen of misschien al gekregen hebben is 'elite'. Elite en elitair (elitair is een woord van de laatste tien jaar) duiden tegenwoordig een minderwaardige eigenschap aan.

Elite komt uit het Latijn en betekent 'uitgelezen'. Lezen in de zin van uitzoeken, verzamelen. Jezus leest met zijn discipelen aren, verzamelt ze. Uitgelezen kennen we nog in: een uitgelezen schare, collectie e.d. Uitgekozen, bijzonder, gekeurd, vooraanstaand, apart. Beter dan anderen, op geestelijk gebied, techniek, vakbekwaamheid, levenswandel, geloof, naastenliefde. Dit houdt dus in dat geleerden, de beste meubelmakers, monteurs, geestelijken, managers, verpleegkundigen en artsen tot de elite behoren. Het al dan niet bezitten van geld speelt bij werkelijke elite geen rol.

Elitair is niet het air aannemen van de elite. Het staat naast elementair, arbitrair e.d. Hij of zij die zich erop laat voorstaan tot de elite te behoren, valt door de mand en verliest zijn status. Het moet natuurlijk toegejuicht worden dat aan iedereen de kans wordt gegeven zich op alle mogelijke gebied te bekwamen, maar er zullen toch altijd mensen blijven die hun vak of beroep beter uitoefenen of zich geestelijk tot een hogere trap ontwikkelen dan anderen. Het is een typische hedendaagse eigenschap deze mensen met argwaan te bezien, zo niet te wantrouwen. Zo komt het waarschijnlijk dat elite en elitair een betekenis beginnen te krijgen die zij, uit mijn gezichtshoek bezien, niet verdienen. Het wordt tijd dat de verantwoordelijke taalgebruikers zich hierover bezinnen.

[1981] H.L. Groeneveld

Kamerbreed

Soms kan men de betekenisontwikkeling van een woord op de voet volgen. Bij het woord 'kamerbreed' constateer ik hoe dit zich van zijn oorspronkelijke betekenis gaat verwijderen. Het woord komt het eerst tevoorschijn in de combinatie: kamerbreed tapijt; het tapijt strekt zich uit van plint tot plint. Vervolgens horen we spreken over: een Kamerbrede meerderheid, dat wil zeggen de gehele Tweede Kamer ondersteunt een bepaalde motie. Acceptabel gebruik lijkt mij. Dan lanceert het t.v.-merk Panasonic een reclamespot met daarin de kreet: kamerbreed kijkplezier! De bedoeling is reclame te maken voor een toestel met een exceptioneel groot scherm. De betekenis wordt hier: groot. Maar wat te zeggen van de laatste ontwikkeling? Ik hoorde deze zomer in een radioprogramma spreken over opzienbarende uitvindingen in de medische wereld. Een deskundige vertelde over een antibioti-

cum dat alle bacteriën zou kunnen doden. ‘Een kamerbreed antibioticum dus’, vroeg de interviewer. ‘Inderdaad’, was het antwoord. Hier heeft kamerbreed zijn betekenis geheel verloren en wordt synoniem met ‘allesomvattend’. Is het woord nog een lang en gelukkig leven beschoren?

[1981] D. Sybesma

Juridisch abacadabra

Sinds enige jaren kent ons burgerlijk wetboek in het arbeidsrecht het begrip *schadeplichtig* (bij onrechtmatig ontslag). Dit is natuurlijk onzin; het moet zijn: schadevergoedingsplichtig. De wetgever speelde kennelijk het woord ‘schatplichtig’ door het hoofd. Die bepalingen staan weer op de helling, maar het schadeplichtig wordt gehandhaafd.

Ook kennen wij sinds een aantal jaren een *gerechtsauditeur* bij een rechterlijk college, een soort rechter-in-opleiding. Waarom dit half-franse woord (al staat auditeur wel in het groene boekje)? Deze man of vrouw moet hulp verlenen, b.v. bij het opstellen van conceptvonnissen of nota’s over juridische vragen. ‘Horen’ doet deze persoon dan juist niet. Waarom dan niet het woord ‘hulprechter’ of desnoods ‘rechter-toehoorder’?

Er is nog meer abacadabra in de juridische taal, b.v. het sepot of seponeren van strafzaken door het openbaar ministerie. Het woord bestaat bij mijn weten niet eens in het frans.

[1982] J.C. van Sandick

Jumelage

Als twee steden over de grens banden met elkaar aangaan, spreekt men tegenwoordig van *jumelage*, ’n woord, dat de man op straat niet begrijpt. Dat woord schijnt afgeleid van het Franse jumeaux, voor tweeling, maar in Nederland kennen we alleen maar lits-jumeaux voor twee bij elkaar horende ledikanten. Zo’n slaperig gedoe lijkt hier echter niet de opzet bovendien krijg je in lits-jumeaux nu juist niet de meest innige toenadering. In België spreken ze van verzustering, wat bijna even erg is als ’t Franse woord. Het beter in de mond liggende ‘verbroedering’ schijnt te steunen op het vrouwelijke geslacht van stad en gemeente, hoewel het wel zou passen bij plaatsnamen sec want die zijn onzijdig.

Ik stel dus toch voor verbroedering, maar ik geef mijn mening graag voor ’n betere.

[1982] S. Smeets

Gebeurens

Ergert u zich ook aan al die woorden met -gebeuren. Ik word wee van al die gebeurens (laten we ook maar een meervoud creëren). Ik meen dat het in de jaren zestig voor de tv gebruikt werd in een quiz die zich zowel binnen als buiten de studio afspeelde. Dit laatste heette dan het 'buiten gebeuren'.

Godfried Bomans, *Een Hollander ontdekt Vlaanderen* (Elsevier 1971), 43: Vlaams zien als een lokaal gebeuren. In *Het Parool* van 9 september jl., pag. 15, betoogt de diplomaat Wijnaends dat een diplomatenvrouw (zich voelt) als versiering van het herengebeuren, als het in een land erg protocolair toegaat.

In ontelbare kranten leest men over het voetbalgebeuren, het tv-gebeuren.

Zelfs las ik een brief die rondging in een verpleeghuis, dat men vooral een gehurkte houding moest aannemen bij 'dit dagelijkse schoonmaakgebeuren'. Hiermee werd de stoelgang aangeduid. Het huisblad van een bejaardenhuis in Leiden noemt een rubriek over planten en bloemen: Groengebeuren.

[...]

[1982] L. G. de Graaf

Niettan?

Amsterdams en Rotterdams

Herkomstig uit Amsterdam en al geruime tijd in Rotterdam wonend, hoor ik nog steeds merkwaardige uitdrukkingverschillen tussen beide plaatsen. Een paar dagen oplettendheid ten aanzien van het taalgebruik langs de Maas leverde de volgende notities op.

Wat men in de hoofdstad onder een *gracht* verstaat heet hier onveranderlijk een *singel*. Een Amsterdamse *bakfiets* is aan de Maas een onbekend voertuig, maar een *kerrie/carry* kan iedereen direct aanwijzen, terwijl elk vaartuig tussen kano en supertanker met *boot* bestempeld wordt.

De kwalificatie *brutaal* of *eigenwijs/agenwaas* wordt in Rotterdam al gauw *bijdehand*, wat nogal verrassend werkt zolang bijdehand ook als *gis/gers* te boek staat. En als verduidelijking wenselijk is vraagt men niet hoezo? of hoe bedoelt U? maar: *wel?*

Een Amsterdamse helling, die ik daar wel hoorde benoemen met *bogie*, staat hier bekend als een hol, maar aan dit woord wordt aan het IJ een heel ander begrip gekoppeld.

Wat de meeste Amsterdammers als *leuk* ervaren vinden Rotterdammers gewoon *echt*. Dat kan eveneens tot misverstanden leiden bij een ex-Mokummer die ook minder vaak zal praten over de *middenstraat* of een *dokteres*.

De vaak wat verontwaardigde toon van het platte Amsterdams heeft een beetje zangerig Rotterdams equivalent, waarbij bevestigende volzinnen nogal eens worden afgerond met een melodieuze *niet dan?*

Hoewel hij het meesterschap op dit terrein van bijvoorbeeld Hagenaars mist, kan ook de Rotterdammer goed brouwen en woorden als *bierbrouwerij*, *chirurg* of *verregaand* komen dan even vreemd terecht als de fameuze *krotenkoker* uit Crooswijk of Feijenoord/*Faaienoogd*.

Opvallend is de Rotterdamse gewoonte om het voorzetsel *van* te gebruiken waar dit niet hoeft en om het juist achterwege te laten, zelfs in eigennamen, waar het thuishoort: *Toorn* (de fa. Van Toorn); *Meer & Schoep* (Van der Meer & Schoep); meneer Laar, hij kan er niet *van* buiten!

In de Maasstad hoort men dikwijls willekeurige werkwoorden met een voorafgaand *doen* als 't ware versterken.

Aldus doe ik vaak hele zinnen opschrijven en later doe ik dan weer wat doorstrepen... Een echt Rotterdamse vermomming voor de zin: 'Hij had er belangstelling voor' luidt dan: *Hij deed er z'n eigen voor interesseren*. Voor een taalgevoelig mens klinkt zoiets bepaald niet *echt*.

Dit alles is slechts een greep, er is waarschijnlijk veel meer. De Amsterdamse voorkeur naar een taartje gaat bij de Maasstedeling uit naar een *gebakkie*.

In Rotterdam spreekt men ook eerder dan aan het IJ van *peen-en-uien* in plaats van hutspot, veeleer van *poes* dan van schimmel, eerder van *kroten* dan van bieten, eerder van *konen* dan van wangen en vaker van *koters* dan van kleine kinderen en men vraagt: waar is dat *nodig voor?*

Soms is het louter een kwestie van accent of voorkeur ten aanzien van in beide steden gebruikte uitdrukkingen. Ook bestaan er gezegdes, waarvan ik betwijfel of ze specifiek Amsterdams of Rotterdams zijn. Zo kan men hier (b.v. na bezoek aan een *dokteres*) iemand niet zelden horen verklaren dat de kwaal *naar binnen geslagen* of zelfs *door het bloed geslagen is*. Een hier veelbeluisterde contaminatie als *onderlaatst* zal ook tot de welhaast nationale taal mishandelingen behoren.

In elk geval zijn veel taalverschillen even duidelijk als verschillen in volkskarakter en er zal ook wel verband bestaan. Maar er berust ook veel op fabels, zoals de zogenaamde Amsterdamse humor en de zogenaamde Rotterdamse energie.

Tenslotte ben ik nog voldoende Amsterdammer om ervan overtuigd te zijn dat er maar één Mokum is, maar tegelijk al voldoende Rotterdammer

om het hier *ob zo echt* te vinden. En wel met *Faaienoogd. Niettan?*
[1982] G.L. van Laar

Modewoorden

Het ABC van 1982

In dit land* met dit taalgebruik geeft een oproep om items* aan te leveren* voor het mode-ABC van 1982 (zie het december-nummer) al spoedig een spiraalwerking* te zien. Natuurlijk kun je dan heel gemakkelijk een leuk plaatje* maken. Maar bij zo'n prent* moet je selecteren en dat maakt* dat sommige inzenders op de tocht blijven staan*.

Hoe voelt dat*. Nou niet zo best! Eigenlijk wil je zo'n probleem parkeren* of zo*. Je wilt het zagezegd over het weekend heentillen* om een oplossing te vinden zonder te veel toeters of bellen*. Voor je gevoel kun je er niet omheen* om eens om de tafel te gaan zitten*. Je probleemgevoeligheid* zegt dat je wel zult moeten*! Eerst alles eens op een rijtje zetten*. Pas dan zie je de woorden die centraal staan*. Achteraf bleek het een gigantische klus* omdat frequenties niet uitgetest* konden worden. In dit Mode-ABC zitten ook enkele oud-modische woorden (evergreens) of, zo u wilt, blinde plekken* voor 1982. Ten aanzien van andere letters kon het plaatje* onderbouwd* worden met prima alternatieven. Soms kreeg ik – je houdt het niet voor mogelijk* – zelfs behoorlijk meer dan het modaal aantal suggesties. Bij een volgende gelegenheid ga ik iemand *inhuren* die kan *invoelen* dat interesses niet *inkrimpen* wanneer men nog meer *items incalculeert*. Maar in het kader van* dit Mode-ABC moest ik kiezen voor*

aanleveren	herstructureren	omheen	vut
best wel	inleveren	plaatje	wegplaatsen?
cruciaal	jongeren	qua	x-aantal
deeltijdbaan	knelpunten	relateren	ijskast?
evalueren	leefklimaat	signaleren	zeker weten
functioneren	met name	trendvolger	
grondhouding	nodige	uitproberen	

Tot slot wil ik nog dit stellen*, voor degenen bij wie de betrokkenheid* op dit plaatje* niet zo best* of slechts een beetje* functioneert. Het kan best zo zijn dat u deze modewoorden wilt afbouwen* dan wel ombuigen* of dat u een adempauze* voorstelt opdat onze taal van deze woorden kan afslanken*, maar wil dan toch wel bedenken dat vele taalgebruikers pas overleven* als ze met deze woorden hun communicatiegebeuren* invullen*. Daarom hoeft

dit ABC van mij wèl*! Daarom hoop ik dat men alvast de trend gaat volgen* en wil inschatten* – uiteraard op jaarbasis* – hoe wij het hiernavolgende plaatje moeten inkleuren*. Met dank aan alle modewoordzoekenden*.

[1983] J. Renkema

Zeemanstaal

Als ex-zeeman kan ik er moeilijk onderuit te reageren op het artikel van Gerton van Wageningen in *Onze Taal* nummer 12, 1982 over vakjargon. Ik denk niet dat er nog een beroep is in Nederland waarin zo veel jargon wordt gebruikt als het zeemansvak. De aard van het vak brengt dit met zich mee. Het zeemanswereldje was (en is) een soort subcultuur. Er zijn veel werktuigen en instrumenten in gebruik die aan de wal eenvoudig niet bestaan. Hiernaast heeft het internationale karakter de overname van vreemde woorden bevorderd, niet uit snobisme maar eenvoudig doordat men voortdurend omgaat met anderstaligen. Het specifieke vakjargon omvat woorden die niet zijn te vervangen door een synoniem. Hooguit zijn ze te omschrijven. Zo is de 'broodwagen' een verhoging aan het dek, waaronder de stuurmachine zich bevindt. De zeemanstaal bezit echter ook veel woorden en uitdrukkingen die heel goed zijn te vervangen, zoals 'kombuis' voor keuken, 'onderdeks' voor plafond, 'kim' voor horizon. De subcultuur van de zeemanswereld heeft een soort zeebargoens opgeleverd. Vele van die woorden komen uit het Maleis. Ook zijn veel Middelnederlandse woorden bewaard gebleven die aan de wal niet netjes klinken, maar in de taal van een mannenmaatschappij niet gekuist hoeven te worden. 'Neuken' voor beduvelen en 'kloot' voor bal of bol. Er zit nog steeds een klootje op iedere mast. En de hieuwlijn is verzwaard met een klootje.

Wanneer je deze woorden en uitdrukkingen bij elkaar veegt en in een verhaal verwerkt, wordt het voor een niet-ingewijde vrijwel onbegrijpelijk. In het volgende verhaaltje hoop ik dit aan te tonen.

De wal op

Het jammer lag buiten de bar achter de spijker. Het weer was goed, een kouwetje uit het zuidwesten zorgde voor wat witte kopjes, maar het dek bleef droog. Wel stond er een lange swell waarop we behoorlijk lagen te kojannen. De matrozen waren het luikhoofd aan het tjetten. 'Klaar afnokken', had de bootsman gezegd, dus werd er hard door geschilderd. Het bootje naar de wal was al besteld. Toen hij van de boots te horen had gekregen dat hij pas mocht afnokken als hij al z'n heilige dagen had bijgeplekt,

stond Willem wel even op z'n kut. Maar dat was de bootsman wel van hem gewend.

'Schiet nou maar op, dan lig je vanavond nog achter Kaap Kont', was zijn raad. Het was een lange reis geweest, dus de maten stonden te popelen om de wal op te gaan. De kok blijkbaar ook, want hij had er niet veel van terecht gebracht. 'Dit is nou al de derde keer van de week dat we punten en strepen te eten krijgen van die kanebraaier', zei Willem, die nog steeds de pest in had. 'En die sjantetter die voor jus moet doorgaan, smeer ik nog eens in z'n haar! Ik heb nog maagzuur van die vlampijpen van gisteren!'

Tegen de tijd dat iedereen zich gemandied en in het pakkie deftig gehezen had, lag het bootje langs zij. Het was een hele tamp varen naar de steiger en we vroegen ons af of die ouwe praam het wel vol zou houden. Onderweg sloeg de kar tot tweemaal toe af. Maar die knakkers waren dat wel gewend. Ze stuurden de meester de vetkuil in, en na een minuut of vijf kwam hij dan vetheet, maar triomferend boven. Hij had de kar weer aan de praat. De boot begon weer lekker vaart te maken, en een school boertjes huppelde voor de boeg uit. Het was nog steeds bloedheet. 'Had ik maar vast een kouwe klets in m'n handen', verzuchtte Willem. 'Weet jij eigenlijk de weg hier in die krikkemikken?', vroeg Kees. 'In die knakkerlanden ziet het er allemaal hetzelfde uit en het Straatje van Alles heb ik zo gevonden', antwoordde Willem bereisd. 'Hou je maar aan mij vast, op mij kun je dichtvaren.'

'Ik heb geen zin om lang te zoeken', zei Kees nadat ze eindelijk op de kant stonden, 'laten we een taxi nemen, anders zijn de winkels dicht en ik moet nog een stel pendekken kopen. De laatste heb ik juist ingeschoren.' De taxichaffeur scheen alles te begrijpen, al verstond hij ons niet. Maar na een kwartier waren we er nog niet en zaten we midden in de blikke buurt. En de meter tikte maar door. Als ik me niet vergis, stond die ook nog op het dubbele nachttarief. Zou de ouwe dan toch weer gelijk krijgen? Taxichaffeurs moet je allemaal op vier streken houden, zei hij altijd. Het werd Willem te gortig. 'Als we er nou niet gauw zijn, dan zal ik die knakker een paar opdonders verkopen, dat hij over een uur nog zit te schudden in z'n tuig!' Alsof hij dat verstaan had, stopte de taxi recht voor een gigantische hoerenkast. 'Als ze daar ook bier hebben, vind ik het best', zei Willem die al half blauw was. Tijdens pikheet, toen de anderen een bakkie deden, had hij een paar groene vrienden achterover geslagen. 'Als jij van bil wilt, moet je dat zelf weten, maar ik ga eerst spullen kopen en dan zoek ik een gezellig terras op, maar die taxi heb ik niet meer nodig.'

Het bleek niet eenvoudig om met de chauffeur af te rekenen. Met de

meter was duidelijk geknoeid, maar probeer daar die chauffeur eens van te overtuigen.

Na een palaver van twintig minuten onder een steeds aangroeiende menigte belangstellenden, besloten we dezelfde taxi maar weer te nemen om veiliger oorden op te zoeken. Ditmaal hielden we de taximeter haarscherp in de peiling...

Toelichting

jammer – een oud, gammel schip

spijker – anker

kouwetje – windkracht 3 à 4

swell – deining (Engels)

kojannen – slingeren (Maleis)

tjetten – schilderen (Maleis)

afnokken – ophouden met werken (Eigenlijk: de nok van de laadboom in de mik laten zakken. Dit doet men wanneer het laden of lossen is afgelopen.

De nok is de top van de laadboom, de mik is een constructie om de boom in te laten rusten.)

heilige dag – plekje dat men is vergeten te schilderen

op z'n kut staan – op z'n poot spelen (zeer algemene uitdrukking)

achter Kaap Kont liggen – met een vrouw in bed liggen

punten en strepen – doperwtjes met worteltjes

sjantetter – natte, kleverige vuiligheid (herkomst onbekend)

vlampijpen – macaroni

mandiën – baden

tamp – eind (Eigenlijk: eind van een stuk touw.)

kar – motor

knakker – in het algemeen een inwoner van een derde wereld-land (Oorspronkelijk kanaka = inboorling van de Solomons-eilanden.)

knakkerland – in het algemeen elk derde wereld-land (zeer algemene uitdrukking)

vetkuil – machinekamer (badinerend)

vetheet – smerig vuil

boertje – dolfijn of bruinvis

kouwe klets – biertje

krikkemik – doolhof van straatjes en stegen (Kreken en geulen kunnen ook zo'n doolhof vormen. Of dit de werkelijke afleiding is, weet ik niet.)

Straatje van Alles – iedere havenplaats heeft wel een Straatje van Alles. De straat waar de zeeman voor al zijn behoeften terecht kan, variërend van souvenirs en postpapier tot wijntje en trijntje.

dichtvaren – blindelings vertrouwen

pendek – onderbroek (Geen zeeman zal het woord onderbroek gebruiken.)

Pendek is Maleis voor kort.)

inscheren – in gebruik nemen (Eigenlijk: het inrijgen van een blok = katrol.)

blikke buurt – bidonville, krottenwijk van kisten en golfplaten

op vier streken houden – wantrouwen

blaww – dronken

pikheet – koffiepauze

bakkie doen – koffie drinken

groene vriend – Heineken bier in het groene weggooflesje

palaver – eindeloos debat (Portugees?)

in de peiling houden – in de gaten houden, niet uit het oog verliezen

de wal op gaan – passagieren (passagieren komt alleen in boeken voor)

meester – machinist

bar – (spreek uit baar) bank of drempel voor een riviermonding

Vele zeemansuitdrukkingen zijn bij de koopvaardij nu snel aan het verdwijnen. Een van de oorzaken is waarschijnlijk dat de reizen korter duren en de zeeman veel langer verlof heeft dan vroeger. De belangrijkste oorzaak lijkt mij het grote aantal buitenlanders op de Hollandse vloot. De voertaal aan boord is vaak Engels of Spaans.

Bij de marine ligt dit anders. Daar is men zeer aan traditie gehecht. Het marine-bargoens is dan ook niet hetzelfde als de taal van de koopvaardij. De marinetaal is veel rijker aan woorden en uitdrukkingen dan de koopvaardijtaal. Een bijdrage hierover zou veel boeiends opleveren.

[1983] W.J. Sebök

Taalcuriosa: spaties

‘Nomen est omen’, zeiden de ouden al. En inderdaad, met namen valt alles te doen. Ze kunnen gewoon iets betekenen (Irene – vrede), palindromisch zijn (Anna, Otto, Onno, Reinier, Ada etc.) of grappig in vertalingen (Joke – grap; René – herboren etc.), maar geen naam is – voor zover ik weet – zo curieus als die van To, afgeleid van Antonia.

Het mannelijke ‘Ton’ mag er ook zijn als curiosum. Als homoniem noert ‘de dikke Van Dale’ maar liefst tien verschillende betekenissen en dat zou best eens een record kunnen zijn, want met de eigennaam erbij zijn het er al elf. Voor Nederlandse begrippen is dit een topper, maar internationaal stelt het weinig voor. Het Engelse woord ‘get’ komt moeiteloos over de honderd betekenissen en zal op dat gebied moeilijk te kloppen zijn.

Tòch blijft voor mij 'Tò' de meest curieuze meisjesnaam en dan niet alleen vanwege het conditioneringsgrapje 'Toen tomaten tomaten tomaten tovat'. Opdracht: breng de spaties aan. Met tomaten heeft het allemaal niets te maken, althans weinig: 'Tò en Tòm aten tomaten; Tòm at en Tò vrat.' Tò is vooral curieus vanwege haar bezoek aan het politiebureau, waar ze een dramatisch verhaal vertelde over hoe zij verkracht werd. De dienstdoende agent noteerde alle gegevens en kondigde een nader onderzoek aan. Tò af. (Zonder tweehonderd gulden.)

De dienstdoende agent liet zich tussendoor het 'even' zijn van het getal tien bewijzen: $9-6=3+7=10$ ofwel $IX-SIX=-S+Seven=Even$. Een mooie vondst van een collega.

Later kwam een zatteman binnen met de mededeling dat hij 'toverkracht had'. 'Ik wil een bekentenis afleggen.' En de agent zei: 'Gaat u naar huis, u bent dronken. We hebben hier al eens kerels gehad die beweerden dat ze Napoleon waren.' De man werd afgevoerd. Bij het typen van het dagrapport vroeg zijn collega: 'Ik heb toverkracht, moeten daar geen spaties in?' 'Tò verkracht.' De vogel was gevlogen. Dat Tò was gepakt door een Engelsman die toevallig Nederlands sprak en 'Toe' gezegd had, vermeldde het politierapport niet.

[1983] J. Welling

Radionieuws

Elke dag opnieuw, vele malen herhaald, horen we voor de Hilversumse zenders braaf de clichématige aankondiging aan van het ANP-nieuwsbulletin: 'Radionieuwsdienst, verzorgd door het ANP'.

Maar – wàt *wordt* er eigenlijk verzorgd? Die dienst? Nee, die 'verzorgt' (redigeert) het nieuws zelf. Een foutief passief gebruik dus van het werkwoord 'verzorgen'. Dus, en uiteraard: het nieuws *wordt* verzorgd, niet die dienst!

Wanneer horen we dan eindelijk eens van de nieuwslezer de correcte mededeling: 'Radionieuws, verzorgd door (de Radionieuwsdienst van) het ANP'?

[1983] Bert Evenhuis

Een onzekere nieuwkomer: graffiti

Woorden gedragen zich als mensen: reeds lang ingeburgerde woorden zijn zelfverzekerd, ze hebben een precieze gebruiksaanwijzing en iedereen respecteert deze. Nieuwkomers daarentegen zijn bescheiden, onzeker.

Zo'n schuchtere nieuweling is *graffiti*. *Kramers' Groot Woordenboek Nederlands* heeft een trefwoord *graffito* ('door voorbijgangers aangebracht opschrift op muren, openbare vervoermiddelen enz.'). Maar dit is natuurlijk onzin: niemand zegt ooit *graffito*, tenminste niet in de genoemde betekenis.

Graffiti verkeert in een hevige tweestrijd. Het weet nog niet goed of het als enkelvoud of als meervoud verder wil. In *Vrij Nederland* van 13 november 1982 zegt een zestienjarige: 'Ik koop veel t-shirts, die ik met viltstift en spuitbus bewerk. Meestal zijn het namen van bands en *graffiti*.'

Meervoud dus. Maar in de *VPRO*-gids nummer 6 van dit jaar schrijft Netty Rosenfeld: 'We zijn nog steeds in (*Amsterdam*-)Zuid, maar de eerste *graffiti* dient zich aan.'

Ook in de *NRC* van 25 maart 1983 is *graffiti* enkelvoud: '*Graffiti* ziet er soms agressief uit.' Is het pleit inmiddels al beslist? De *NRC* van 23 november 1983: '*Graffiti* is een kick en het geeft status.' De meervoudsfunctie van *graffiti* begint al antiquarische waarde te krijgen.

[1984] R. Reinsma

Een on-woord: soa

De beste manier om een nieuw woord te introduceren lijkt te zijn: het woord plompverloren gaan gebruiken en doen alsof het al jaren bestaat en volstrekt ingeburgerd is bij iedereen die de vinger aan de pols van ons driftig kloppend tijdsgewricht houdt. Onmiddellijk zal een belangrijk deel van denkend Nederland – copywriters met een kandidaats communicatiewetenschappen, bezoekers van '36 op de schaal van Richter' en andere abonnees op *Intermagazine* – zich aangesproken voelen en het kakelverse woord te pas en te onpas door zijn monologen mengen. En voilà.

Een voorbeeld van deze woordbesmetting vormt een van de bijlagen die *Viva*, het weekblad voor uitzendkrachten, om de zoveel tijd gratis meelevert. 'Geslachtsziekten' heet deze bijlage, met als ondertitel de vondst: 'ge-neer je niet, negeer 't niet.' Maar al in de eerste regels van de inleiding blijkt dat die naam de lading niet meer dekt: 'Soa heten ze tegenwoordig.' Niet een bescheiden voorstel om in het vervolg, maar meteen de constatering dat 'Soa heten ze tegenwoordig', en als je niet eens weet wat dit betekent, lijkt de impliciete vingerwijzing, dan heb je het recht niet dat je er aan lijdt.

'Sexueel overdraagbare aandoeningen. Dit klinkt wat minder erg dan geslachtsziekten.' Waaruit op z'n minst blijkt dat 'wat erg klinkt' een subjectieve zaak is. Nog een staaltje redeneertechniek uit die inleiding: 'Want als je er last van hebt, kun je je geruststellen met de gedachte dat je lang niet

de enige bent.' Een troostvolle formulering, ook voor wie bij voorbeeld de maatregelen van het huidige kabinet aan den lijve ervaart.

Intussen is wel duidelijk dat soa, in weerwil van de vanzelfsprekendheid waarmee het in het *Viva*-vouwblad gebruikt wordt – 'Je hebt kans 'n soa te krijgen...' niet zal uitzaaien, en ook waarom niet. Ondanks de spelling, namelijk met kleine letters en zonder puntjes, is soa een afkorting, een zogenaamd letterwoord, en dus zonder betekenis wanneer je de volledige term niet kent of zolang het geen zelfstandig begrip is (vergelijk radar, Unicef, Tros). Een proef op de som wees uit dat niemand in mijn geslachtsrijpe omgeving zich iets kon voorstellen bij het begrip soa, laat staan dat iemand wist waarvan het een afkorting zou zijn. Ik kon hen geruststellen met mijn overtuiging dat ze lang niet de enige zijn.

[1984] R.-H. Zuidinga

Modieuze achtervoegsels

Ruim een jaar geleden (juni 1983) werd in *Onze Taal* aandacht besteed aan de veelheid van achtervoegsels in de Nederlandse taal. W. Rombouts gaf voorbeelden van woordvorming met oude en nieuwe suffixen. De in het artikel vermelde suffixen, met name *-theek*, *-tiek* en *-erie*, zijn nog steeds in opmars, en blijken steeds breder te worden toegepast. De onderstaande waarnemingen die werden gedaan in Eindhoven vormen hiervoor een bewijs. Opmerkelijk is het suffix *-elier*; het werd nog niet eerder gemeld in *Onze Taal* bij de bespreking van nieuwe achtervoegsels. Dit nieuwe suffix lijkt ontleend aan de woorduitgang van het vanouds bekende begrip *juwelier*.

- theek* : pyrotheek (haarden en kachels)
vinotheek (wijnhandel)
- tiek* : stereotiek (stereo-geluidsapparaten)
tandprothetiek (kunstgebittenreparatie)
- erie* : gasterie (restaurant)
- elier* : boekelier (boeken- en tijdschriftenhandelaar)
bierelier (biercafé)

Hoe staat het met de spontane verbreiding van (nieuwe) modieuze achtervoegsels in andere delen van het land?

[1984] R. Tybout

Wat toneeljargon

Als de ene toneelspeler de souffleur vraagt 'geef n's wat op' en de andere nijdig zegt 'laat nou toch even lopen', dan begrijpt u wel, dat het 'kleedka-

merpraat' is om te zeggen, dat souffleren een dankbare bezigheid is.

Al zit hij te 'blazen als een gek', dan nog kan een acteur 'staan als een paal'. De souffleur kent doorgaans de 'zwakke puntjes' en weet waar iemand een 'witje' laat of een 'spelpauze' neemt. Hij weet ook waar een tekst niet 'bekt' of 'rammelt'.

Als een 'overgang' niet klopt kan een regisseur hier en daar een scène 'omgooien'. Een niet 'lopende' tekst zal menig acteur zelf wel 'bijschaven'. Als de hoofdrolspeelster op de 'try out' merkt, dat een grote 'claus' niet 'zit' moet ze er met de regisseur nog maar even goed 'tegen aan'. Op de première sta je voor een 'volle bak' en dan wil je geen 'hillech halen'. Met die eerste grote rol wil ze zich in de 'kijkerd' spelen. Het is 'een beest van een rol'. Voordien deed ze alleen maar 'klein werk'. Haar tegenspeler wenst haar alle 'succes van de wereld'. De 'oude rot' in het vak voorspelt haar zelfs dat ze een 'klap gaat maken' en deze rol nu al een 'parel aan haar kroon' is. Er is ook 'kinnesine' van afgunstige collega's. Daar word je 'gallisch' van. De costuum-ontwerpster vindt, dat zij heel goed 'draagt'. Dan is er het 'jalousie de métier' als een oude actrice, ik noem geen namen, maar zeg maar 'de komische alte' een flauwe opmerking maakt als zij na een 'doorloop' met de vertaler uitgaat. Ze heeft zich wat opgedoft, niks bijzonders. 'Aangekleed gaat uit' klinkt het wat al te luid uit de mond van de 'grande dame'. Op repetities 'versteert' zij ook de boel. Als een regisseur de jonge actrice vraagt 'toneel te nemen' vraagt zij luid of dat niet een beetje 'te veel' is en vraagt ze of het hem ook opvalt dat zij juist daar haar tekst wat 'laat vallen'. En dat dwars door haar 'repliek' heen. En dat, terwijl ze zelf haar rol tot 't belachelijke 'aandikt' en ouderwets slaapverwekkend verzen 'opdreunt'. Maar ze houdt niet van 'schmieren'. Ze loopt nog steeds een beetje mank. Ze heeft een 'scherz' gemaakt over een 'kluit' van een 'schoor'. Buiten haar schuld. Er zat maar één 'krommerd' in de deur. Ze had haar nek kunnen breken.

Als Duitstaligen elkaar voor een toneelvoorstelling 'Hals und Beinbruch' wensen hebben zij zo'n val voor een collega niet op het oog. In het Frans wensen acteurs elkaar 'Merde', ook geen schone wens. In het Nederlands zeg je 'toi, toi' of 'succes', een enkele 'routinier' gebruikt de bezweringsformule 'schijt aan dronken naatje' nog wel eens. Een ervaren souffleur, die bij een première onmisbaar is, weet 'unbeschrië-en un-berufen' of een voorstelling een 'succès fou' wordt of als een 'baksteen valt'. Bij een eerste voorstelling zitten er zoveel 'koefnoentjes' of 'witjes', dat je tevoren niet kunt zeggen of er publiek 'op komt'. 'Gotspe' om dan te beweren dat 't een 'uitverkocht huis' is. Er is altijd wel een 'cheinponem' die komt vertellen, dat er 'geen hond' zit. De Vlamingen zeggen over dezelfde slecht bezette zaal:

'er zit geen kat'. Een regisseur die als er al 'vijf minuten is gegeven' nog even 'notes' doorneemt, is vermoeiend. 'Niet teveel "troisquart" gaan staan daar'. 'Neem je tijd' bij die 'eerste entree'. 'Bouw' je grote scène 'rustig op'. Begin twee 'niks doen', gewoon alles 'laten ontstaan'. Nee, niet leuk, zo vlak voor 't 'doek opgaat'. Dat had hij vanmorgen na 'het italiaantje' toch al gezegd.

Dan heb je meer steun aan de souffleur die alvorens hij zijn 'hok' ingaat zegt: 'Gooi je d'r in kind' en je verzekert, dat hij je niet 'laat vallen' en je 'opvangt' als het nodig is. 'En het is zo weer elf uur' troost hij nog. Op de 'nazit' word je niks wijzer. Er was een 'goed applaus', hier en daar een 'open doekje' en 'een claque' kennen wij hier niet. Morgenavond bij de 'nabespreking' weten we meer. Na zo'n eerste voorstelling ben je 'leegg gespeeld' en je ondergaat het 'op je succes' gelaten zolang het je smaakt.

[1984] Luc Lutz

Jan Splinter

Op 25 november 1982 las ik de krant niet. Dat zou me later gaan opbreken. Toen ik hem op 29 december weer wel las, bleek dat ik iets opmerkelijks gemist had. Op laatstgenoemde dag luidde een kop in *NRC Handelsblad*: 'Hoe de zoon van Jan Splinter de winter doorkomt'.

Enkele maanden bleef het stil rond de mysterieuze Jan Splinter, maar op 19 maart 1983 dook hij op in een strip van Jaap Vegter: 'Als je voor een dubbeltje geboren bent, word je voor een kwartje gepakt! en zo moet Jan Splinter door de winter'.

Sindsdien was Jan Splinter niet meer weg te denken. Op 16 juli schreef een weekblad dat 'de *VARA* er niet alleen (is) voor Jan en Truus Splinter, maar ook van hen'. Enzovoort, enzovoort.

Wat ik had gemist was dat debatje in de Tweede Kamer tussen Marcel van Dam en premier Lubbers. Wat was er precies gezegd? Ik citeer de Handelingen:

Van Dam: 'Uiteindelijk zijn het dus beleidsmatige overwegingen die u ertoe brengen te zeggen dat het niet mogelijk is (*dat de hoogste inkomensgroepen meer inleveren dan de laagste*)?

Lubbers: Precies.

Van Dam: En zo komt Jan Splinter door de winter van u!

Wat betekent die uitdrukking nou eigenlijk? En wie is Jan Splinter? Vast staat dat de uitdrukking geen bedenk sel was van Van Dam, hij bestond al lang daarvoor. Over de herkomst is flink gespeculeerd (zie *Volkscrant* 4 en

11 januari 1983). Men heeft onder meer verband willen leggen met een oude boerde *Jan Splinters testament* (1584) waarin een Jan Splinter voorkomt die rentmeester is van zusterhuizen in Delft en Schiedam. Hij doet zich voor als een rijk man, zodat de zusters hem voortdurend in de watten leggen. Een tweede verklaring is gezocht in een ander oud boek waarin Jan Splinter (dezelfde?) voorkomt: de *Adagia* van Sartorius (1561) vermeldt een uitdrukking 'Jan Splinters coffer' die zou slaan op iemand die voorwendt bezittingen te hebben die hij in feite niet heeft.

De aangevoerde verklaringen hebben één groot bezwaar: het spreekwoord 'zo komt Jan Splinter door de winter' komt als zodanig nergens in die boeken voor. En de verklaringen schieten ook te kort wat betreft de betekenis van het spreekwoord. Want wat heeft een gentleman-oplichter zoals die rentmeester te maken met de minimumlijders waarover Van Dam het heeft?

Maar er is nog meer over het spreekwoord te zeggen. Over de tijd vóór 'Van Dam' hebben we de volgende gegevens (niet erg oud, wel interessant):

– in 1971 vermeldt het Westfriesse woordenboek *Mooi Zoid* van Jan Pannekeet de uitdrukking 'zô komt Jan Splinter deur de winter' met de volgende uitleg: 'zo brengt men de zaak tot een goed einde; ook schertsend of ironisch gebruikt om aan te geven dat men een klein voordeeltje heeft of om kwasi zijn nood te klagen over de manier waarop men moet zien rond te komen'.

– begin jaren '70 hoort A.J. Hanou de kreet in Driemond (bij Weesp) 'als spreekwoord door een kroeg knallen' (mededeling *Volkskrant* 4.1.1983).

– 1974: Hans Dorrestijn zingt op zijn LP *Bofkont* de volgende door Henk Spaan en Guus Luyters geschreven tekst: 'Natte broek op radiator / Droefheid druipt van meesters oor / De lamp is op in 't klaslokaal / Zo komt Jan Splinter door de winter'. Luyters en Spaan hebben de uitdrukking voor het eerst gehoord in Oudesluis (West-Friesland). Toen beide tekstdichters aldaar bij de slager een zeer bescheiden bestelling plaatsten sprak de winkelier: 'Zo komt Jan Splinter door de winter'.

De uitdrukking staat ook in het *Enkhuizer Woordenboek* van Sj. Spoelstra (1983), met de omschrijving 'Een vliegende kraai heeft altijd wat' (d.w.z. met wat handigheidjes kun je een aardig eind komen).

De meeste genoemde feiten wijzen erop dat het Splinter-spreekwoord uit West-Friesland afkomstig is; uitzonderingen zijn alleen die kroeg in Driemond en Marcel van Dam zelf (geen Westfries; maar kende hij het spreekwoord misschien via het lied van Dorrestijn?).

Misschien is het niet te gewaagd om te veronderstellen dat de bewuste Jan Splinter – zo hij als wezen van vlees en bloed ooit bestaan heeft – een Westfries is geweest. Er is maar één argument dat hiertegen pleit: de achternaam Splinter komt in West-Friesland niet veel voor, tenminste niet in onze tijd. Volgens het *Nederlands Repertorium van Familienamen*, dat is gebaseerd op de volkstelling van 1947, komt de naam Splinter het meest voor in de gemeente Nieuwer-Amstel (78 personen), op afstand gevolgd door Aalsmeer (22), Bussum (21) en Weesperkarspel en Alphen aan den Rijn (elk 15). In West-Friesland zijn ze daarentegen op de vingers van twee handen te tellen: 4 in Andijk, 1 in Oosthuizen en 1 in Ursem.

Toch is er maar één Splinter nodig geweest om de uitdrukking tot leven te wekken. Was het die ene Splinter uit Ursem?

[1984] Riemer Reinsma

Tante Tr-uu-s

Jan Salie heeft een tante gekregen. De spraakmakende gemeente heeft haar ter wereld gebracht en door ministeriële zorg is ze ingeschreven in de kleinburgerlijke stand. Ze verpersoonlijkt de gehechtheid aan buurt of ander milieu, die aan ondernemingslust in de weg kan staan. Zoals er in het geestelijke een *spruitjeslucht* kan hangen, en onder collega's die het niet zo nauw nemen met normen een sfeer van *ouwejonges-krentenbrood*, zo zijn er tegenwoordig lui met zo'n sterke 'esprit de clocher' dat ze niet weg willen van *Tante Truus*. Waarom of waardoor heeft de volksmond voor de verkleefdheid aan meubeltjes en buurpraatjes en bakkies troost Tante Truus gekozen en niet Tante Pietje of Hermien of Gerda?

't Is een eigenaardige naam, Truus. Het zijn meestal Geertruida's die zo genoemd worden, vanwaar dan die *uu*? Je hebt dat ook bij Augusts en Gustaven; die worden gemeenlijk met *Guus* aangesproken. Zou het de naam gezelliger, gemoedelijker, Hollandser maken? Een *uu*-klank in een beklemtoonde lettergreep wordt niet door een *s* gevolgd, behalve in basterdwoorden als *infiuus* en *confuus*. Maar zoals iemand die 'Standaardnederlands' spreekt, toch in de huiselijke sfeer wel *duvel* en *duzend* kan zeggen, zo past in de schoot des gezins *Truus* wellicht beter dan *Trui*.

Of zat de verlokking in die *s* op het eind? Anna wordt Ans, Bertha en Elisabeth worden Bets, Coba en Cobus Coos, Cato wordt Toos, Marie Mies, en ontelbare ouders heten Paps en Mams of Moes of Moeders. De *-s* is een populair kenmerk van vleinenamen, frequenter dan de *-p* (Bep, Joop, Miep; de *-k* van Ank en Loek en Riek kan wel het restje van een verkleiningsuitgang *-ke* of *-kie* zijn). Die voorliefde voor de *-s* aan het slot van

vleinamen is een tweede argument voor de pappotterigheid van *Truus*.

Maar we hadden het nog niet over het begin van die naam. Welke woorden met een bijzondere gevoelswaarde beginnen net zoals *Truus*? Trammelant, treuzelen, troela, troep, troetelen, – nee maar, daar heb je in ons WNT ‘Trut (11): trage, treuzelachtige vrouw’ (en wat dies meer zij!) en de afleiding *truttig*, onder meer ‘benepen, burgerlijk’, de erenaam van onze moderne bouwstijl. Gerard van het Reve sprak van ‘truttig kleine ruitjes’. Daarachter hoort Jan Salie thuis, die de wijde wereld niet in wil. De trut. Hij wil of kan niet weg van Tante Truus.

Nu hebben we al haar bestanddelen gehad. Ze is een vondst.

[1985] C.A. Zaalberg

Taalpluim

De n.s. heeft in haar aanplakbiljetten waarop de vertrektijden van de treinen staat aangegeven, het woord *intercity* vervangen door het oude, veel doelmatigere woord *snelrein*.

De n.s. verdient hier een taalpluim. Ik hoop dat andere lezers ook de moeite willen nemen om voorbeelden van goed taalgebruik naar de redactie te sturen.

[1985] D. Jorritsma

Wat heet...?

De Krim

Bij het horen van de naam *De Krim* denken de meesten van ons eerder aan stranden met bruingebrande Russische partijfunctionarissen dan aan rustige, onopvallende plekken in Nederland. Toch is *de Krim* een veel voorkomende plaatsnaam in Nederland. Als we alleen al kijken hoeveel *bewoonde* oorden deze naam dragen, tel ik er minstens zeventien. Daar is in de eerste plaats het dorp De Krim in Twente. Verder vinden we *De Krim* als naam voor gehuchten en buurten in of bij Witmarsum in Friesland, Slochteren, Sappemeer en Heiligerlee in Groningen, Enschede in Overijssel, Hoenderloo, Echteld, Arnhem en Borculo in Gelderland, Rijzenburg in Utrecht, Zwaag en Monnikendam in Noord-Holland, Kapelle in Zeeland en ten slotte Mijel, Holtum en Geleen in Limburg. Daarnaast komen ook nog op verschillende plaatsen stukken land van kleinere of grotere omvang voor die de naam *de Krim* dragen.

De Krimoorlog

Al deze plaatsen hebben met elkaar gemeen dat ze vernoemd zijn naar het Russische schiereiland, maar dan wel in een wat minder zonnige periode van zijn geschiedenis. We moeten daarvoor ruim 130 jaar terug in het verleden. In het zuidoosten van Europa was de macht van Turkije, bijgenaamd 'De Zieke Man', aan het tanen. De tsaar van Rusland wilde daarvan profiteren en riep zich daarom uit tot beschermer van de christenen in het Turkse Rijk.

Uiteraard kwam het tot moeilijkheden en in 1853 brak de oorlog uit tussen de twee landen. Engeland en Frankrijk, die zich als de bewakers van het Europese evenwicht beschouwden, zagen dit met bezorgdheid aan, vooral toen de Turken het onderspit dreigden te delven.

Daarom besloten zij zich in de strijd te mengen en wel aan de kant van de zwakste partij, de Sultan. Zoals dat toen nog gebruikelijk was, zocht men eerst een oorlogsterrein uit. De keus viel op het schiereiland de Krim. In 1854 landden daar de Engelse en Franse troepen, later nog gevolgd door een handvol Sardiniërs. Ze belegerden Sebastopol, toen de belangrijkste stad op het schiereiland.

Het werd een langduriger affaire dan belegeraars gedacht hadden. Sebastopol viel pas in september 1855. Dat de stad het zo lang had kunnen uithouden, was mede te danken aan de bekwame verdediging door de generaal met de voor zijn vak kenmerkende naam Todleben. Deze had zeer ingeniëuze vestingwerken aangelegd, waaronder de zogenaamde Malakoff-toren, die heel moeilijk in te nemen bleek. *Malakoff-toren* is sindsdien in de Westeuropese mijnbouw een aanduiding geworden voor de zware, vierkante toren die vaak boven een mijnschacht geplaatst werd.

Op de Krim hebben ook een paar reguliere veldslagen plaatsgevonden, die vooral in Engeland hun weerklank gevonden hebben: Alma, Inkermann en Balaclava ('the charge of the light brigade'). We vinden die namen op verschillende plaatsen in Engeland als vernoemingsnamen terug. Een *balaclava* is bovendien sedert de Krimoorlog bekend als een soort muts.

Oorlogen hebben het merkwaardige effect dat ze onze naamgeving kunnen beïnvloeden. Speciaal als men arbeidersbuurten of armoedige gehuchten een naam wilde geven, heeft er altijd de neiging bestaan deze te vernoemen naar slagvelden of belegerde steden. Dat is ook bij de vernoeming naar de Krim het geval geweest. De plaatsen in ons land die *De Krim* en *Sebastopol* heten, hebben deze namen in 1854 en de jaren daarna vaak gekregen

omdat men vond dat de mensen die er woonden ruziemakers of armoedzaaiers waren. Daarnaast kan ook meegespeeld hebben dat de naamgevers vonden dat die plekken zo ver weg lagen.

Krim en Krimp

Bij een aantal plaatsen die *De Krim* heten, vinden we de naam af en toe vermeld met een -p, dus *De Krimp*. Dit zou ons op de gedachte kunnen brengen dat we die namen misschien moeten verklaren uit een woord *krimp*, dat samenhangt met het werkwoord *krimpen*. Het Nederlands kent *krimp* onder andere in de betekenis 'krimping, gebrek, vrek'. Het *krimp* is ook de ruimte waarin het scheprad van een watermolen zich beweegt. In Groningen en Friesland is een *krimpe* of *krimp* de ruimte tussen twee rechthoekig samenkomende buitenmuren van een huis. In de veenkoloniën is het meer speciaal de hoek bij de deur van het huis.

Verder moet *krimp* ooit ook in meer algemeen topografische zin in de betekenis van 'kromming, bocht' bekend geweest zijn. Het gehucht Het Krimpen bij Andijk in Noord-Holland heeft daaraan zijn naam te danken. Voor Krimpen in Zuid-Holland ligt de verklaring daarentegen iets anders. Deze naam gaat terug op een heel oude waternaam, die 'de kronkelende rivier' betekent. De namen *Krimp*, *Krimpe*, of *Krimpt* komen verder hier en daar voor als namen van stukken land met een bochtige vorm.

Krimp als dialect

Om nu de vormen op -p bij onze Nederlandse *Krim*'s te verklaren hoeven wij de Russische afkomst van die namen niet op te geven. We kijken waar die p-plaatsen liggen. Het gaat om het bekende dorp in Twente, een gehucht bij Hoenderloo en een stuk land bij Voorthuizen, beide op de Veluwe, een wijk in Echteld en een stuk land in Herwijnen, beide in de Betuwe gelegen en ten slotte om de Krimpsloot bij Hoek van Holland, die de scheiding vormt tussen twee stukken land met de namen *De Krim* en *Sebastopol*. Deze *Krimp*-vormen blijken nu juist voor te komen in de streken waar de zogenaamde p-invoeging voorkomt. Dat wil zeggen dat aan eenlettergrepige woorden die op een -m eindigen onder bepaalde omstandigheden een -p toegevoegd wordt. Het is een verschijnsel dat optreedt in de dialecten van Oost-Nederland, oostelijk Noord-Brabant en verspreid in het rivierengebied en zuidwestelijk Zuid-Holland. Het is vooral onderzocht in verband met de persoonsvormen in het enkelvoud van werkwoorden als *komen* en *nemen*.

Plaatsnamen zijn echter ook deel van de taal. Hun vormen kunnen dus evenzeer de ontwikkelingen ondergaan van de dialecten die ter plaatse gesproken worden. Waar men op de ene plaats zegt 'ik kom naar de Krim', kan men elders dus heel wel 'ik kom naar De Krimp' zeggen.

[1985] Rob Rentenaar

Knikkerjargon

Het knikkeren is weer in de mode. En daarmee neemt ook de verscheidenheid toe van soorten knikkers en hun benamingen.

Na de mij bekende benamingen van de soorten: kalkdotten, looiers, bonken, eentjes, tientje, stuiter, beukenootje, knarretje, mexicaantje, sterretje, etc., etc., benoemen mijn kinderen een nieuwe verscheidenheid aan soorten en waarden.

Mijn pasverworven kennis bestaat nu uit pinkies (de kleinste knikkers), gewoontjes (de vanouds bekende sterretjes), melkwitjes, afrikaantjes, colatjes, doorzichies, smurfjes, olietjes, spieraaltjes, bommetje, melkbom, afrikaanerbom, colabom, doorzichtige bom, smurfenbom, oliebom, spieralenbom, superbom, supermelkbom, supercolabom, superdoorzichtige bom, super smurfenbom, super spieralenbom en super oliebom.

[1986] M.H.J.J. Vissers

Taalbloempjes

Vele malen heb ik horen omroepen in de trein: 'Wij naderen station Utrecht, tevens eindpunt van deze trein.' Dat klinkt voor mij zoals: 'Wij ontmoeten de heer Den Uyl, tevens fractievoorzitter van de PvdA.'

Elke dag is even na 05.45 uur en na 06.45 uur op radio 3 en op radio 5 de volgende boodschap te beluisteren: 'De dagsom van globale straling en de referentieverdamping van gisteren waren te A: w joules per vierkante centimeter en x millimeter; in B: y joules en z millimeter, enz.'

Ook hiervoor heb ik een analoge zin verzonnen: 'De kleur van de bananen en de smaak van de appels waren gisteren in de winkel van Jansen groengeel en zoet.'

Waarom zegt het KNMI niet simpelweg: 'De globale straling bedroeg gisteren te A: w joules per vierkante centimeter en de referentieverdamping was daar x millimeter; te B: y joules en z millimeter, enz.'

Het κνμι hoeft zijn taalgebruik echter niet te verbeteren; voor de taal geldt immers het adagium: als je iets wat fout is maar dikwijls genoeg herhaalt, wordt het daardoor vanzelf goed.

[1986] P.M. de Bruijn

Hocus-pocus

De door de heer Welling [...] aangehaalde veronderstelling dat de formule *hocus-pocus* een verbastering zou zijn van de consecratiewoorden in de katholieke eredienst, blijkt al zeer lang in omloop te zijn. Het w.n.t. zegt daarover in 1912: 'De niet meer geloofde, maar zeer verbreide meening dat zij eene verminking zijn zouden van de woorden *hoc (enim) est corpus meum*, met andere woorden eene profanatie van het geheim der transsubstantiatie, werd reeds in 1694 in Engeland geuit.' De etymologen Vercoullie (1925) en Franck-Van Wijk (1949) reppen er niet van, terwijl De Vries (1971) over een dergelijke herkomst zegt: 'Intussen is het moeilijk denkbaar dat goochelaars het gewaagd zouden hebben deze formule zo te ontwijden', hetgeen een vertaling zou kunnen zijn van wat zijn Duitse collega Kluge ervan dacht: 'Die übliche Herleitung aus der Abendmalformel *Hoc est corpus meum* verbietet sich, weil Zauber-künstler eine solche Lästerung öffentlich nicht hätten wagen dürfen.'

Aangaande de werkelijke basis van de spreuk zijn de meningen niet eensluidend. Aannemelijk is wel de verklaring van Vercoullie, dat het Latijnse *poculum* (= beker) de grondslag biedt voor het tweede woord, waarbij dan een reduplicerend rijmwoord bedacht is als eerste. 'De goochelaar raakt met zijn tooverroede eerst een beker (*bocus*), dan den tweeden (*pocus*) aan, en maakt daarna met zijn roede een zwaai (*pas*) alsof hij zoo de muskaat uit den eenen onder den anderen deed overgaan.' *Pas* zou dan een vorm zijn van het Franse *passer*.

Kluge gaat uit van de uit 1563 bekende toverformule *hax pax max Deus adimax* van rondtrekkende studenten, bij welke redenering de *Oxford dictionary* zich aansluit. In 1634 zou er in Engeland een goochelaarsboekje verschenen zijn, getiteld *Hocus Pocus Junior*; de oorspronkelijke a-klanken werden door de Engelse taal vervormd tot o-klanken. Via ons land kwam het boekje in Duitsland terecht, waar het enkele decennia later in de eigen taal gedrukt werd; intussen hadden daar al verschillende formules dienst gedaan, zoals *ox box, ox pax, Oxbox, Hogges und Pogges* en *Okos Bocos*.

Vermeldenswaard is overigens nog wat A. Huizinga er in *Woorden en gedachten* (1941) over schrijft: 'Volgens anderen herinneren deze woorden

aan den Italiaan *Okos Bokos*, die 1634 (!) te Amsterdam verblijf hield als uitvinder van een ‘constich stuck vertonende de Deluvie en Suntvloet uitte appendentie van dien ten tyde Noachs geschiet.’

[1986] W. Sterenborg

Lipton

Lipton verkoopt theezakjes in kartonnen doosjes. Daarop lees je: ‘Zet een goede thee.’ (Een?) Allereerst ‘In de theepot.’ Je moet dan ‘een zakje voor twee kopjes’ nemen en daar ‘versgekookt water’ bijdoen. Maar om een veel grotere hoeveelheid thee te zetten moet je volgens Lipton een tas nemen; uiteraard een waterdichte, maar waar koop je die? Het allervreemdste is dat nu ‘een zakje in de tas’ voldoende is. Maar Lipton toch, welk verschil is er dan nog tussen je thee in de tas en gewoon kraanwater?

[1987] P.C. Paardekooper

De plekkekte

Velen lijken momenteel door een vreemde manie te worden beheerst, de *plekkekte*. Het woord *plek* wordt voortdurend daar gebruikt waar men normaal het woord *plaats* zou verwachten. Een bloemlezing: *plek* zat; hij eindigde op de eerste *plek*; hij is niet op zijn *plek*; onvoldoende parkeer*plek*; op zijn *plek* zetten; *plekken* in de wet; er moeten meer speel*plekken* komen. Een uitzondering vormt het woord *werkplek*, waarvan men kan zeggen dat het in een behoefte voorziet naast het woord *werkplaats*. *Ter plekke* echter, vroeger een speelse variant, is tegenwoordig ook al afgekloven.

Wat een eenheidsworst maakt men door dit modieuze gedoe toch van het Nederlands! Wie zich wil onderscheiden, bezige het woord *plaats*: hij zal opvallen door origineel taalgebruik!

[1987] J. van Zijst

Taalcuriosa: oorlogsboodschappen (1)

De Tweede Wereldoorlog heb ik – gelukkig – niet meegemaakt, maar ik heb er vele verhalen over gelezen en gehoord. Ook zeer curieuze.

Onder sterk gewijzigde omstandigheden kunnen woorden of begrippen, blijkens die verhalen, van betekenis veranderen. Dat gebeurde onder meer met het devies van de Oostenrijkse keizer ‘A. E. I. O. U.’ – alle klinkers in alfabetische volgorde achter elkaar – dat stond voor ‘Austria Erit In Orbe Ultima’ (ofwel in Nederlandse vertaling ‘Oostenrijk zal het laatste rijk op

de wereld zijn'). In de loop van de geschiedenis veranderde dat eerst tot 'Austriae Est Imperare Orbi Universo' – en dat betekent vertaald 'Het is aan Oostenrijk over de gehele wereld te heersen' – en later tot 'Aquila Electa Iovis Omnia Vincit', hetgeen zoveel wil zeggen als 'De uitverkoren adelaar van Jupiter overwint alles'. Hierbij wil ik, wellicht ten overvloede, vermelden, dat in dergelijke gevallen de 'V' wel vaker de functie van de 'U' overneemt.

Dergelijke 'codes' bestonden tijdens de Tweede Wereldoorlog ook in Nederland. Het presenteren van een 'Verkade' – koekje hield in bepaalde milieus een boodschap in, want het acroniem VERKADE stond voor 'Vrede En Rechtvaardigheid Kan Alleen Door Engeland'. Het werd ook in omgekeerde vorm gebruikt en dan stond EDAKREV voor 'En Duitsland Alleen Kan Roven En Vernielen'.

Voor een goed verstaander was daar geen verdere uitleg bij nodig; de boodschap was duidelijk.

Na de oorlog deed dit curieuze fenomeen in wat frivoler vorm de ronde. Op de vraag wat de afkorting H.I.T.L.E.R. kon betekenen, moesten de meesten het antwoord schuldig blijven. Dat luidde dan: 'Het Indische Leger Eet Rijst'. Enig nadenken leerde dat dat niet kon kloppen en daarop kwam dan ook steevast de geconditioneerde tegenvraag: 'En die T. dan?' Met het antwoord 'Die drinken ze erbij...', werden dan meestal wrange herinneringen weggespoeld.

[1987] Jules Welling

Taalcuriosa: oorlogsboodschappen (2)

In de rubriek Taalcuriosa van juni 1987 geeft de heer Jules Welling enige amusante voorbeelden van woordspelletjes tijdens de bezettingsjaren. Graag wil ik er een paar aan toevoegen die ik mij uit die periode herinner.

Overbekend is natuurlijk de kreet *ozo!* die de mensen elkaar te pas en te onpas toeriepen; het stond voor 'Oranje Zal Overwinnen!' Ook verving men 'Tot ziens!' nogal eens door 'Worteltje boven!' (Oranje boven). Spitsvondiger was de nieuwe betekenis van ANP. Nadat de Duitsers – meteen op 15 mei 1940 – de leiding van het Algemeen Nederlands Persbureau hadden overgenomen, spraken velen over 'ANP: Adolfs Nieuwste Papegaai'. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd door de bezetters herdoopt in 'Departement voor Volksvoorlichting en Kunsten'. Dit werd in de volksmond al spoedig 'Departement voor Volksoplichting en Gunsten'. En toen de rassenwaan zover ging dat de naam TUSCHINSKI op

de gevel van de fameuze bioscoop plaats moest maken voor TIVOLI, hadden de Amsterdammers na één dag hun antwoord paraat: TIVOLI: Tuschinski Is Verkocht Of Liever Ingepikt!

Opvallend is dat vooral in benarde tijden dergelijke taalspelletjes een bloeiend leven leiden. Met name in de landen achter het IJzeren Gordijn vindt men anno 1987 veel van zulke uitlaatkleppen. Ze worden in landen als Hongarije en vooral Polen zelfs regelmatig gedrukt en clandestien verspreid.

[1987] Dick Harris

Jeugdtaal '87

Onwijs gaaf is natuurlijk nog steeds een topper in de jeugdtaal, maar er liggen belagers op de loer. Op de Europese school in Mol (België) betekent *niet te doen*, geweldig, te gek: die jongen is niet te doen. In Heerlen duiken de varianten *dat is helemaal yèhb* en *helemaal te wauw* op en in Amsterdam komt *reetesteil* en *heftig* voor (*heel erg*) leuk opzetten. Eindeloos groot is het aantal negatieve kwalificaties van personen.

Uit de mond van twee Amsterdamse scholieren (15 en 16 jaar) werden opgetekend: *burgo*, burgerlijk persoon; *alternativo*, iemand met sandalen, een wollen vestje en een plastic regenjas (u ziet hoe nauw het luistert). Verder *vacuum* en *badmuts*, (zeer) dom persoon; *eitje* en *watje*, zacht, meestal mannelijk persoon; *dweil*, duf persoon, en *weirdo*, sukkel, vreemd figuur.

Heerlen kent voor 'simpele zielen' *siepie*, *simp* en *klojo*. Dit laatste is natuurlijk al heel oud, hoewel ik het alleen in de betekenis (en als verbastering van) 'klootzak' kende. *Watje* en *eitje* zijn ook in Heerlen gangbaar, nog vergezeld van de synoniemen *softie*, *socio* en *janjurk*. Een viezerd wordt in die stad een *truus* genoemd en voor een nog viezere zijn de woorden *vetlel* en *vette kroket* gereserveerd.

Ieder die zich met jeugdtaal bezighoudt, kent het principe van de 'tegengestelde betekenis'. In Mol zijn de aanspreekvormen van vriendinnen onder elkaar: *viezerd*, *engerd* en *viswijf*. In Den Bosch is een *blije broek* een broek die hopeloos ouderwets is, en een *blije knul* een sul die er niet bij hoort. *Kakker* en (kak)*balletje* bestaan in Heerlen als synoniem voor een bekakt figuur. Een *gup(pie)* is een duf iemand.

Ik heb de indruk dat er meer zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden worden gevormd dan werkwoorden. Toch zijn deze laatste er wel. In Den Bosch verschijnen *ziepen* en *guppen* in de betekenis 'balen', en *stressen* voor

‘zenuwachtig zijn’. In plaats van de ‘verlengde’ vorm *balen als een stier* wordt daar *gebaald als een stekker*.

In Mol kan er, als iemand een sterk verhaal vertelt, ter aanduiding van de ongelooftwaardigheid ervan, gezegd worden: *die is hard!*

Een mooie tot slot uit Amsterdam. *Tast!* is de uitroep gebruikt wanneer iemand iets onzinnigs zegt of tegen de muur staat te praten. In dat laatste geval is er ook het werkwoord: wat staat hij te *tasten*.

[1987] H. Heestermans

Buma en Heino: de rage van de afko

In een paar jaar is de Nederlandse woordenschat op explosieve wijze uitgebreid met woorden van twee lettergrepen die een verkorting zijn van een bestaand woord en als verkorting een eigen bestaan gaan leiden. Het verschijnsel is niet nieuw: onze taal kende al tal van zulke woorden, die door iedereen gebruikt worden. Wie staat er nog bij stil dat *memo* slechts de eerste helft is van ‘memorandum’? Wie realiseert zich tijdens een ritje in de *metro*, dat die naam in Londen voluit ‘Metropolitan & District Line’ luidt, en in Parijs ‘Chemin de fer métropolitain’ (metropolis = hoofdstad, wereldstad)? Of dat *expo* de verkorting is van ‘expositie’ en, geschreven als *Expo*, van ‘Exposition universelle’ (Wereldtentoonstelling)?

Nog vanzelfsprekender nemen we woorden in de mond als *foto* (fotografie), *poli* (polikliniek), *doka* (donkere kamer), *porno* (pornografie), *disco* (discotheek) en *bios* (bioscoop). Dit artikel richt zich vooral op de tweelettergrepige verkortingen; de eenlettergrepige worden buiten beschouwing gelaten. Ook daarvan kent het Nederlands er vele: *bieb* (bibliotheek), *prof* (professor), *soos* (sociëteit), *lab* (laboratorium) beperken zich tot de eerste lettergreep, *bus* (omnibus of autobus) tot de laatste.

Verspreiding en bijklank

Onmiskkenbaar is de invloed van het Engels op deze woorden. In Engeland is men dol op het afkorten van woorden en uitdrukkingen. Wie een serie als ‘EastEnders’ volgt, wordt in elke aflevering getraakteerd op bijvoorbeeld ‘I’ll have a cuppa’ (cup of tea), ‘just a sec, luv’ (second), ‘been watchin’ the telly?’ (television) en ‘He’s had an op’ (operation). Uit Amerika, waar tijd en dus efficiënt taalgebruik geld is, stammen termen als *info* (information), *promo* (promotion) en *demo* (demonstration), zoals in *demo-tape*, een proefopname waarmee een artiest of groep laat horen hoe een nummer klinkt.

Wat alle bovengenoemde voorbeelden gemeen hebben, is dat hun betekenis neutraal is. Men kan zich storen aan het gebruik van zulke verkortingen, maar niet aan een opvatting die ermee uitgedrukt wordt. Kenmerkend voor de (meestal tweelettergrepige) *afko*'s die van verkortingen een rage gemaakt hebben, is dat ze in veel gevallen juist wel een oordeel uitspreken. En bijna zonder uitzondering een negatief oordeel.

Een goed voorbeeld daarvan is *buma*: burgermannetje of burgermans-. Een bord met aardappelen, andijvie en een gehaktbal, bij voorkeur gereserveerd op maandag, is een typisch buma-maal. Een *bu-gleuf* is een burgermansvrouw. In dezelfde hoek zit *prolo* (proletariër, proletarisch). Wie om 6 uur aan zijn buma-maal zit, eet op een echte prolo-tijd.

Veel voorbeelden zijn te rubriceren. Onder godsdienst bijvoorbeeld vallen *katho*, *refo* (gereformeerd), *griffo* (een makkelijker uit te spreken versie van *gerefo*, verwijzend naar leden van de zwarte-kousenkerk) en *baghwy* (Baghwan-adept). Een *dorro* komt uit Dordrecht, waarbij de associatie meeklinkt van het streng-gereformeerde Zuidhollandse waarden-gebied.

Ook geografische herkomst blijkt te inspireren. *Limbo*'s en *Brabo*'s komen uit zuidelijke provincies, *Ito*'s en *Joego*'s uit zuidelijke landen. Kunnen de eerste twee ook positief opgevat worden – als vertegenwoordigers van het goede leven, carnaval en Bourgondische maaltijden –, de laatste verwijzen bepaald niet naar mediterrane toeristen. Nog hellender is het vlak waarop termen gebruikt worden als *Suri*'s, *Antils*, *Parbo*'s (Paramaribo'ers) en onze andere *cumi*'s.

Opvallend o'tje

Een kenmerk dat onmiddellijk in het oog springt, is dat de meeste verkortingen op een klinker eindigen, meestal een -o: *rotto* (Rotterdammer), *alco* (alcoholist of iemand die er zo uitziet), *aso* (asociaal), *vego* (vegetariër), *glupo* (gluiperd), *botto* (botterik), *snacko* (snackbar of snackbarbezoeker), enz. Hier doet zich de Amerikaanse invloed in zijn minst verdunde vorm gelden. Aan de zelfkant van de Amerikaanse samenleving vindt men immers de *weirdo* (excentriekeling, van *weird*: vreemd) en de *wino* (dronkelap). In een Amerikaanse politierie kwam eens een *rapo* voor (*to rape* = verkrachten). Die woorden, en woorden als *fatso* (dikzak) en *retardo* (maatschappelijk minder bedeed kind), verraden de invloed die het Spaans via Puertoricanen en Mexicanen op het Engels in Amerika heeft. Het zijn voorbeelden van 'Latino-afko's'.

Van zulke woorden is het geen reuzenstap naar de, vooral in hoofdstedelijke uitgaansgelegenheden gesignaleerde *kripo* (een *creep* is een griezel,

engerd). Wie in de grote confectiematen valt, zal zich wel eens *hippo* genoemd horen worden (*hippo* is de in het Engels gangbare verkorting van *bippopotamus*: nijlpaard); het tegendeel is een *sbrimpo* (*sbrimp*: garnaaltje). En als er zich maar genoeg van zulke woorden in ons spraakgebruik nestelen, ontstaan er vanzelf vele navolgingen.

Absurde navolgingen

Bij de navolgingen, de spontaan bedachte en meestal slechts in beperkte kring gebezigde afko's, zijn de uitwassen te vinden die de verkorting – een vorm met bestaansrecht, zoals in het begin van dit artikel is aangetoond – tot in het absurde, en daardoor ook vaak tot in het onbegrijpelijke, hebben doorgetrokken. *Moderno* en *gewono* zullen niet snel landelijk ingang vinden, *ongo* (ongesteld), *rufto* (iemand in gezelschap winden laat) en *mono* (eenogige) evenmin. *Heavo* (ook wel heavy: rouwdouwer) is ook zo'n voor de gelegenheid gevormde term – wellicht door leerlingen van een HEAO; *jazzo* (jazzliefhebber) lijkt dat ook, maar heeft het al tot het omslag van het muziekblad *Vinyl* gebracht. Gedagvaarde krakers beschilderden in Amsterdam de panden van de advocaten der eisende partijen met *Advo's*, *rot op*.

Een jongetje van vijf noemt zijn favoriete voedsel – een boterham met hagelslag – *bagi*, anderen willen een glaasje *limo*. Het is trouwens toch opmerkelijk hoeveel eet- en drinkwaren tot verkorten noden: *carbo*, *majo* (mayonaise), *champsies* (champignons), *Heino* (Heineken), *Amsty* (Amstel), *cojo* (cola-jonge) en *manda* zijn maar een greep.

Het verschijnsel haakt met graagte in op de actualiteit. Het NOS-journaal sprak, toen in Colombia regeringssoldaten vermoord waren door de privé-legertjes die er de omvangrijke cocaïne-plantages bewaken, van *narcoguerrilla's* en *coca-* en *hennepvelden*. De bekendste actuele verkorting is momenteel ongetwijfeld *sero*, waarmee een sero-positieve, een potentiële Aids-dragers, bedoeld wordt. Renate Rubinstein schreef, geïnspireerd door Van Kooten en De Bie, al over *sero-positivo's*.

Komers en blijvers

Aparte aandacht verdienen de *femi-afko's*. De *lesbomemo* '87 is, blijkens de foldertekst 'een handige, betaalbare agenda voor lesbo's, potten en vriendinnen'. Daar had ook *Lesbies* kunnen staan. *Femies* komt voor als aanduiding voor feministische personen, boeken, artikelen, enz.; ook *femi-boek* is gesignaleerd. Een variatie op *femsoc* (feministisch socialisme) is *femstal* (feministisch stalinisme), naar verluidt vooral gebruikt door mannen die zich slachtoffer van het feminisme voelen.

Het ziet ernaar uit dat het Nederlands, behalve met een stortvloed van ongeinwoorden als *tampony* (volgens het *Nationaal Scheldwoordenboek*: uitzuigerig type) en *zwebro* (zwembroek), verrijkt is met een aantal blijvende verkortingen: *frusti* (in 'Ik voel me wat frusti vandaag' of 'Hij is een frusti'), *nonchi* (gemaakt nonchalant gekleed gaan), *ordi* (ordinair, maar ook: pseudo-ordinair), *aso* en *bori* (versus *verti*, zoals gebezigd tijdens de richtingensrijd binnen de CPN) lijken daarvan het wijdst verbreid.

[1987] Robert-Henk Zuidinga

Erkende geluiden

In 1984 en 1985 zijn in de rubriek De Woordenaar artikelen verschenen over geluiden die door striptekenaars worden gebezigd. Geluiden die veelal bedacht zijn door de tekenaars zelf. Een enkele keer komt er een in het woordenboek voor.

Voor de ware publicist of woordenaar is het zaak woorden voor geluiden te kennen die al door lexicografen zijn erkend.

Wie weet bijvoorbeeld welk geluid overlopende melk maakt? Kijkt u eens mee in de volgende, door Van Dale goedgekeurde lijst.

beieren (klok)
bimbammen (toren- en kerkklok)
bobbelen (kokende vloeistof)
bolderen (wagen)
bommen (hol vat)
borrelen (vloeistof)
bruisen (dranken, golven)
brullen (vuurzee)
bulderen (stormwind)
daveren (lach)
denderen (trein)
donderen (geschut, waterval)
echoën (gewelf)
fluiten (trein, waterketel)
galmen (klok, lied)
gillen (waterketel, sirene)
gobbelen (melk)
grommen (orkaan)
huilen (wind)
klateren (fontein)

kleppen (deur, muiltjes)
klingelen (bel, torenklok)
klinken (klok, metaal, zoen)
klotsen (golven)
knappen (houtvuur)
knarsen (grint, rem, scharnier, trein)
knerpen (sneeuw)
knorren (ik, maag)
koeren (ingewanden)
kraken (schoenen, leer, vloer)
krassen (griffel, viool)
loeien (stormwind)
opborrelen (vloeistof)
plompen (steen in water)
plonzen (zwemmen)
puffen (locomotief)
ratelen (donderslag, ratel, slang, schrijfmachine, mitrailleur)
razen (storm)
rinkelen (glas)
rinkinken (glas)
rollen (donder)
rommelen (donder)
ronken (kachel, mens)
ruisen (gebladerte, zee, zijde)
schallen (trompet)
schateren (mens)
schetteren (trompet)
sissen (stoom)
snerpen (gil, trein)
snorken (mens)
snorren (kachel, pijl, spinnewiel)
snurken (mens)
stommelen (mens)
suizen (wind)
zagen (mens)
zuchten (mens)

[1988] J. Knorren

Vieze woorden

Vieze woorden bestaan niet. Toch gebruiken we ze en dat ‘mogen’ we eigenlijk niet. Dat maakt ze zo aantrekkelijk. Vieze woorden zijn verboden woorden, woorden waar een taboe op rust, en het zijn woorden die verachting uitdrukken.

Vieze woorden hoeven niet uit één woord te bestaan. Het kunnen ook uitdrukkingen of zegswijzen zijn. Je kunt ze indelen in scheldwoorden, verwensingen en krachttermen.

Vieze woorden zijn niet vies, wat men dan ook onder vies mag verstaan. Genitaliën, ‘analiën’ en ‘animaliën’ zijn objectief gezien niet vies te noemen, maar de intentie maakt ze smerig.

Hetzelfde geldt voor de ‘religialiën’ en uiteraard ook voor de ‘discriminialiën’, of het nu om ras, sekse, ‘afwijkingen’ of ziektes gaat.

Dieren en uitwerpselen

Vieze woorden zijn vaak te vinden binnen bovengenoemde gebieden. Diernamen (‘animaliën’) – *schaap, ezel, varken, rund, kip, hond, kat, olifant*, etcetera – komen uitsluitend voor als scheldwoorden; woorden of zegswijzen uit de andere categorieën ook als verwensingen of krachttermen.

Kunnen diernamen alleen maar ‘vieze woorden’ worden door hun gebruik, menselijke afscheidingsprodukten als *slijm* en *snot*, maar zeker uitwerpselen als *pis* en *poep* worden op zichzelf al door velen als vies ervaren, en daarmee ook de regionen waar deze uitwerpselen worden geproduceerd. Zo ontstaan scheldwoorden als *schijter(d)*, *zeiker(d)* en *kakker*, uitdrukkingen als ‘de *schijt* aan iemand hebben’, ‘iemand in de *zeik* drukken/zetten’, ‘*pissig* op iemand zijn’, en verwensingen als ‘lik m’n *reet*’.

Vieze woorden krijgen een extra sterke lading als ze verdubbeld worden. In ‘krijg de *pestpokken*’ worden je twee ziektes toegewenst. In de talen waarin men je verwensingen toeroept als *hoerenjong* of ‘zoon van een *teef*’ beledigt men ook de moeder als symbool van het heilige gezin. Talen die ‘*geloof van je moeder*’ als vloek kennen, verbinden weer twee andere categorieën.

Populaire ziektes

De meeste vieze woorden zijn doorzichtig in hun betekenis. Dat is ook logisch, want de aangesprokene wil wel weten waarvoor hij uitgeschilderd of wat hem toegewenst wordt. Toch zijn er ook duistere vieze woorden. Laten we de categorie *ziektes* maar weer eens nemen. *Pest* en *kanker* zijn duidelijk genoeg, maar *klere* is dat niet. *Klere* komt van *cholera*. Een *klerelijer* is dus iemand die cholera heeft. ‘Ben je *belazerd*’ betekent ‘ben je melaats’, lijd je aan de lazarusziekte? Hetzelfde *lazer* vinden we in ‘iemand op zijn *lazer*

geven', *oplazeren*, *lazersteen* en *lazerstraal*.

Ook de *klaploper* hebben we te danken aan de melaatsheid. Leprozen waren verplicht hun nadering met een ratel, een *klepper* of *klap* aan te kondigen. Zij mochten niet werken, dus zij moesten wel 'klaplopen' op andere mensen.

Een *klikspaan* heette vroeger een *clapspaan*. Alweer die melaatsen: een *clapspaan* was een lazarusklep en kon ook de persoon aanduiden die met zo'n klepper rondliep. Later ging men dit woord *clap/klap* in verband brengen met *klap* in *achterklap*, *verklappen* en 'uit de school *klappen*', dus met *klappen* in de betekenis 'praten, babbelen'. Volksetymologie! *Klepspaan/klapspaan* betekende in de 17e en 18e eeuw 'verklapper, verklikker'. Omdat er voor 'verklappen' ook toen al het woord *klikken* bestond, is men *klapspaan* gaan vervangen door *klikspaan*.

Stumpers en stakkers, die mismaakten van toen! De *stumpers* waren *stompers*: hun benen of armen bestonden uit *stompjes*. Ze waren *stakkers*: 'stokkerels', bedelaars die met stok in de hand rondzwierven. *Stakker* komt uit de Scandinavische talen. In het Zweeds bestaat het woord *stackare*. Dit woord is ontstaan uit *stafkarl*: 'staf-kerel'.

Genitale delen

Onder vieze woorden verstaat men meestal vooral die uit de anale en de genitale sector. Op de anale ben ik ingegaan, over de genitale heb ik nog wel wat te zeggen. De scheldwoorden zijn bekend: *zak*, *lul*, *klootzak*, *balletje*, *eikel*, allemaal namen van mannelijke delen, met *trut* als vrouwelijke pendant. Je kunt iemand voor *lul* zetten en iets kan *lullig* of *kloterig* zijn. Het gaat in hoofdzaak over de man. De vrouw werd dan wel uitgescholden voor *boer*, *slet* of *sloerie*, maar haar intieme delen kwamen daarbij nauwelijks ter sprake. Tot de laatste feministische golf. Momenteel is niets meer *lullig*, maar alles is *kut*.

Er zijn ook verborgen genitale vieze woorden. Zo was een *kul* in het vroegere Nederlands een teelbal. Daar komt *flawwekul* vandaan! *Koeioneren* hebben we via het Frans uit het Italiaans. Het heeft niets met *koe* te maken, maar met het Latijnse woord *coleus* 'balzak'. Het Italiaanse *coglione* betekende 'gecastreerde'. Daaruit ontwikkelde zich in het Frans *coion* 'lafaard' en een werkwoord *coionner* 'foppen, gemeen schertsen'.

De scheldwoorden en verwensingingen die met de religie te maken hebben, zijn het meest onderhevig aan taboewerkingen. Vandaar de vele bastaardvloeken. In Zweden verwens je iemand naar het *bos* in plaats van naar de *hel*

en hier zeggen we *jeetje*, *potdorie* en *verdulleme*. Tot in de hoogste religieuze en cabareteske kringen.

[1988] Marlies Philippa

Ergerniswekkende woorden

Wantaal 1987

Aan welke woorden hebben de lezers van *Onze Taal* zich in 1987 geërgerd? Achtendertig reacties kwamen er binnen op deze wanwoordenoproep. Achtendertig maal een opsomming van ergerlijke woorden en uitdrukkingen.

De irritatie was groot, bijvoorbeeld door het gebruik van *platte taal*: *sbit*; *je kunt de pot op*; *ze doene maar*; *ze kloolie maar wat an*; *je kan het wel schudden*; *klere-foto*; *de strot in/uit/door*; *de neusgaten uit*; *lullig* en zelfs *kuttig*. 'Dit is mij te beeldend en daardoor ordinair.'

Hun wouen nooit geen...

Ook veel kritiek was er op *incorrect taalgebruik*. 'Hoe komt het toch dat in het gehele land, door alle dialecten heen, de derde naamval *hun* voor de eerste naamval wordt gebruikt? Zelfs door zogenaamde intellectuelen. Ik zou het niet over mijn lippen kunnen krijgen.' Verder werden genoemd: *het heb*, *ik heb ze niet gezien* (in plaats van *ik heb haar niet gezien*), *we wouen*, *nooit geen*, *data's*, *groter als*, *bij z'n eigen*.

Opvallend is dat velen zich in 1987 gestoord hebben aan de *onjuiste uitspraak* van woorden. 'Wij hadden op de lagere school niet het lef moeten hebben bij het lezen de klemtoon verkeerd te leggen. De meester hakte er ogenblikkelijk op in. Tegenwoordig is dat schering en inslag. Ministers, staatssecretarissen, nieuwslezers, allen maken er een potje van. *Overleggen* als het *overleggen* moet zijn, is wel een van de bekendste voorbeelden. In voorzetselgroepen wordt tegenwoordig vrijwel altijd de klemtoon op het voorzetsel gelegd, terwijl die meestal op het zelfstandig naamwoord behoort te liggen. *Onder* de aanwezigen bevond zich ook de koningin. Arm mens. Al die aanwezigen boven op haar. Als de klemtoon, zoals het hoort, op het zelfstandig naamwoord wordt gelegd, dan klinkt het aannemelijker. *Onder* de *aanwezigen* bevond zich ook de koningin.'

Over barbarismen raakt men niet uitgesproken: *glanzend vioolspel*, *überhaupt*, *heikel*, *hectisch*, *groter als*, *gunstige prijzen*, *afbouwen*, *middels*, *eenduidig*, *wetenschapper*, *modisch*. Allemaal woorden die uit het Duits komen en die nu in onze taal veel ergernis wekken.

Niet alleen de ergernis over het Duits is groot. 'Over anglicismen kan je hele bladen vullen. Waarom *soft ijs* niet zacht ijs wordt genoemd, snap ik niet. *Gedateerd, sponsor, start, shop, weekend, handicap, talkshow*. En neem *live-uitzending*. Waarom niet: een rechtstreekse uitzending? Wat helemaal erg is: *Het wordt in ieder geval rechtstreeks en live uitgezonden* (Ivo Niehe, Tros).'

Nieuwe brouwsels

Een echt nieuw wanwoord lijkt ons *inbreiden*. Een gemeente die niet meer kan *uitbreiden*, gaat nu *inbreiden*. Daarmee wordt bedoeld het met bouwwerken (kantoren, woningen, scholen, enz.) opvullen van opengebleven of opgegeven terreinen binnen de bebouwde kom. *Gebouwelijk* is ook zo'n woord. 'De integratie van het kleuter- en het lager onderwijs maakte de gebouwelijke integratie noodzakelijk. Weerzinwekkend!' *Cumi*, een woord dat sinds enige jaren gebruikt wordt voor kinderen van *culturele minderheden*, wordt als hoogst ergerlijk ervaren door een lezer van *Onze Taal*. Hij vindt dat de gebruiker van dat woord een kloof schept tussen 'de' Nederlander en 'de' buitenlander. De ergernis wordt mede veroorzaakt door de *gebruikers* van het woord. En dit sluit aan bij wat een andere lezer ons schrijft: 'Het is natuurlijk onzin je over woorden kwaad te maken. Woorden-opzichzelf zijn toch niets vergeleken bij datgene waar ze dragers van zijn: hun boodschap.'

In de top-tien van het afgelopen jaar staan maar liefst drie woorden die het produkt zijn van 'de manie om volstrekt nutteloos voorzetsels voor werkwoorden te plaatsen': *afbouwen, opstarten, inschatten*. 'Het woord *inschatten* stoot af vanwege het volledig overbodige *in*. Vooral in lange zinnen als het woord *in* als losgeschoten appendix aan het eind van de zin verschijnt: *Ik schat de financiële toekomst van ons instituut op de lange termijn hoopvol in.*' Zie over *afconcluderen, afschatten, afchecken, doorpraten, uitvergroten, uitverdedigen* en andere, ook het artikel dat dr. J. de Vries schreef in het septembernummer 1987 naar aanleiding van de ergeniswekkende samengestelde werkwoorden die *Onze Taal* over 1986 van de lezers ontving.

Sommige ergernissen gaan ons wat ver. Een lezer uit Amsterdam valt over het woord *verpleegkundige*: 'te lang en ondeugdelijk omdat het woord slechts aangeeft dat iemand *kundig* is om het beroep uit te oefenen, niet dat hij/zij dat ook doet.' De inzender stelt voor voortaan te spreken van 'verplegende'.

Wanwoorden

top-tien van 1986

1. (wielren-, reclame-, e.d.) gebeuren
2. (inkomens-, e.d.) plaatje
3. yuppie
4. ophoesten
5. tijdpad
6. opstarten
7. afslanken
8. inschatten
9. mantelzorg
10. stuk (medemenselijkheid, etc.)

Wanwoorden

top-tien van 1987

1. het gebeuren
2. inschatten
3. opstarten
4. dus
5. afbouwen
6. met name
7. zeker weten
8. ter plekke
9. inbreiden
10. hectisch

[1988] Anneke Zaalberg en Ingeborg van der Geest

Taalcuriosa: popnamen

Dat de popmuziek bij uitstek trendgevoelig is, lijkt me geen betoog te behoeven. Dat die gevoeligheid ook in de namen van de groepen tot uiting komt, is curieus.

Vroeger hadden deze nog 'normale' namen: Rob de Nijs had zijn *Lords*, Johnny Lion zijn *Jumping Jewels*. De *Beatles* introduceerden de naam die niets betekende, door één letter van een bestaand woord te veranderen (beetle). Zoals ook op muzikaal gebied kregen ze navolgers: in de Verenigde Staten de *Byrds* (birds) en in Engeland de *Kinks* (kings).

Deze truc vond zijn Waterloo toen *Abba* in 1974 het Eurovisie Songfestival won. Daarmee werd het palindroom geïntroduceerd, en ook *Abba* kreeg navolging, onder andere in *Kayak* en *A-ba*.

De *Bee Gees* kwamen met een andere variant: de fonetisch uitgesproken afkorting: 'beegee' voor B. G., en dat stond dan weer voor Brothers Gibb. Ook zij maakten school, zoals blijkt uit de namen van de groepen CCR (Creedence Clearwater Revival) en BTO (Bachman Turner Overdrive), om maar een paar zeer bekende te noemen.

Nog later kwamen bij de afkortingen cijfers, toen UB40 en U2 (spreek uit: you too/you two) op het podium verschenen. Onlangs kwam daar de groep CCCP bij met de hit 'Made in Russia'. De laatste variant in dit genre is de groepsnaam INXS. Hier wordt teruggegrepen op de truc van de Bee Gees, maar er is ook iets aan toegevoegd, want als woorden uitgesproken, leveren deze letters 'in excess' op en dat betekent 'bovenmatig' of 'buitensporig'.

Van recente datum zijn de namen die bestaan uit hele zinnen, zoals *I've got the bullets*, *Frankie goes to Hollywood* en *Johnny hates jazz*. We zullen wel niet lang hoeven te wachten op een nieuwe trend in de popscene.

[1988] Jules Welling

De Croma-verandering

Taalveranderingen in het verleden zijn gemakkelijker aan te wijzen dan in onze eigen tijd. Je weet niet of iets doorzet, en er is zo verwarrend veel te zien dat de grote lijnen je ontgaan. Daardoor is het riskant om met een eigentijdse taalverandering aan te komen, zeker als die verder nog door niemand gesignaleerd is, voor zover mij bekend. Men kan zich licht vergissen. Ik waag het erop.

Nieuw in het Nederlands is dat zinnen mogelijk zijn als

– *Mocht daar niemand te bereiken zijn, wordt de plaatselijke politie ingeschakeld.*

Hier is *dan* blijkbaar niet meer verplicht.

Op het eerste gezicht ziet deze zin er uit als een vergissing. Zelf vind ik *dan* hier onmisbaar. Mijn eigen oordeel wordt geheel ondersteund door de ANS, de Algemene Nederlandse Spraakkunst. Daar lezen we op bladzijde 659 eerst iets over zinnen als

– *Als je je ziek voelt, dan moet je thuis blijven.*

– *Als je je ziek voelt, moet je thuis blijven.*

Hier 'kan die rompzin beginnen met het bijwoord *dan*, maar dit is niet verplicht. Dergelijke vooropgeplaatste bijzinnen zijn in het algemeen te vervangen door zinnen zonder voegwoord met voor-pv en inversie':

– *Voel je je ziek, dan moet je thuis blijven*

'bij die vervanging is *dan* aan het begin van de rompzin wel verplicht.' Volgens geeft de ANS een voorbeeld van wat dus niet kan:

– *Voel je je ziek, moet je thuis blijven* (uitgesloten).

Het oordeel van de ANS sluit geheel aan bij mijn eigen taalgevoel: na bijzinnen met *als* is *dan* mogelijk maar na bijzinnen met het werkwoord voorop is *dan* verplicht. Hetzelfde zegt de ANS met andere woorden op bladzijde 939.

Meer voorbeelden

De zin waarmee ik begon, trof ik aan in het *Leids Dagblad*. Is het misschien een vergissing? Als zoiets eenmaal je aandacht getrokken heeft, valt het vaker op. In een gestencild buurtkrantje las ik *Mocht u in die periode met*

vragen zitten, raden wij u aan kontakt op te nemen met (...). In *NRC Handelsblad* van 24 juni 1987: *Wilt u een artikel of oude krant (...) opvragen, gaat u als volgt te werk: (...)*. In een manuscript van een gepromoveerd classicus: *Wil de weigering echt begrepen worden, zal de man duidelijker moeten zijn*. Martin van Amerongen schreef in zijn column in *NRC Handelsblad* van 26 september 1987: *Leefden zij niet in de zeventiende eeuw, doch in de twintigste eeuw, waren zij duurbetaalde art directors geweest*.

Niet precies eender maar er wel op lijkend zijn zinnen als *Maar ook al verwijzen de woorden steeds naar hetzelfde verschijnsel, wil dat nog niet zeggen dat ze verwisselbaar zijn*. Nog zo een: *Zelfs al erken ik dat, betekent dit nog niet dat mijn stelling wegvalt*.

Ik geloof niet dat deze zinnen allemaal op rekening van het toeval geschreven kunnen worden. Met andere woorden, dat ze simpel een vergissing zijn. Maar mijn kroongetuige is de Croma-reclamecampagne van vorig jaar. Croma is een niet onbekend bak- en braadmiddel. Niet onbekend onder andere door peperdure reclame via de *STER* op televisie en via veelkleurige advertenties in damesbladen. Men maakte daarbij gebruik van de volgende zin:

– *Hou je van vlees, braad je in Croma.*

Deze zin heeft in de context van de reclame maar één interpretatie: 'als je van vlees houdt, dan braad je dat in Croma'. Los van de context is er ook een andere interpretatie mogelijk, namelijk '...dan moet je je in Croma braden', maar die is zeer zeker niet bedoeld. Als we dus die interpretatie mogen uitschakelen, dan is de Croma-zin een treffend voorbeeld van het nieuwe soort zin dat ik hier wil signaleren. Treffend omdat nu niet meer aan een vergissing gedacht kan worden. In een reclamecampagne die maandenlang op de televisie te zien was en tientallen weken de damesbladen sierde, die tonnen gekost heeft en ongetwijfeld door tientallen personen vooraf bekeken en besproken is, in zo'n geval mogen we de eenvoudige vergissing uitsluiten. Voor deze reclamemensen was het een goede zin. Of ze moeten gedacht hebben dat gewone mensen nu eenmaal zo spreken, maar dat versterkt slechts mijn standpunt. Een interessant detail bij de televisiereclame is overigens dat we weliswaar bovenstaande zin in beeld kregen, maar tegelijkertijd een zwoele damesstem sprak: 'Hou je van vlees, dan braad je in Croma'.

Ondertussen heb ik nog heel wat meer voorbeelden gevonden. Vergelijkbaar met de Croma-reclame is de advertentie van Volvo (*de Volkskrant* 11 febr. 1988): *Een nieuwe auto kopen is een gebeurtenis. Wordt 't een Volvo, is het een mijlpaal*. Of van Nissan: *Weet je alles van Nissan, maak je kans op twee*

concertkaarten (NRC Handelsblad 23 april 1988). *Zoek je wat anders, kom je naar Mijnders* (Leids Dagblad 21 april 1988).

Toch is het zeer zeker niet iets apart van reclametaal. In een persoonsadvertentie stond dit jaar: *Bent u de ervaren large account sales representative die wij zoeken? Zijn wij het bedrijf dat u zoekt.* Gehoord op televisie, 17 februari 1988: *Kom je niet voor jezelf op, doe je jezelf tekort.* De Groene Amsterdammer van 22 juni 1988: *Mochten zij later minder verdienen, hoeven zij niet af te betalen.* En tot slot nog eens de constructie met (ook) al (Leids Dagblad 21 mei 1988): *Ook al kunnen zij aantonen dat de artsen ben gezond verklaren, krijgen zij te horen op basis van de medische keuring te zijn afgewezen.*

Niet onverwacht

Als het woord *dan* inderdaad niet meer verplicht is na voorwaardelijke bijzinnen die beginnen met het werkwoord, als dit inderdaad een verandering is van het Nederlands, dan lag deze in feite nogal voor de hand. We hadden het kunnen verwachten. Voorwaardelijke bijzinnen met het werkwoord vooraan zijn (of waren) namelijk een uitzondering. Na 'gewone' bijzinnen met *als*, zeker wanneer ze lang zijn, kan *dan* ingevoegd worden, maar noodzakelijk is het niet. Na voorwaardelijke bijzinnen met het werkwoord vooraan daarentegen is (of was) *dan* verplicht. De verandering die nu aan de orde is, houdt in dat er een uitzondering verdwijnt. Dat is een veel voorkomend soort taalverandering.

Wat wij nu beleven, ligt ook geheel in het verlengde van een aantal vroegere veranderingen in het Nederlands. In het Middelnederlands van de 13e eeuw was een normale volgorde:

– Alsie te Bethlehem quamen in die stat, si waren beyde moede ende mat.

De hedendaagse volgorde met omkering van werkwoord en onderwerp (*waren ze*) kwam toen nog nauwelijks voor. Wel kwam er na een bijzin met *als* dikwijls een tussengevoegd woordje:

– Als acht daghen waren leden, so wert Jhesus besneden
(d.w.z.: 'toen er acht dagen voorbij waren').

Later verdween de volgorde zonder de omkering en ontstond de modernere volgorde van *Als de klok slaat, blijven je ogen staan*. Met andere woorden, toen pas werd ook het ingevoegde woordje (*so* of *dan*) facultatief. Ook na bijzinnen met *als* is het ingevoegde woordje dus niet altijd weglaatbaar geweest. Wat zulke *als*-zinnen eeuwen geleden hebben meegemaakt, dat lijken nu de voorwaardelijke bijzinnen met het werkwoord vooraan mee te maken.

Een tijdlang hebben ze zich als een uitzondering op de algemene regel gehandhaafd, maar daar komt nu een eind aan.

Hypercorrectie?

Ook al ligt het verdwijnen van *dan* dus geheel in de lijn der verwachtingen, voor de gewone taalgebruiker, die daar zo geen weet van heeft, kan ook een andere factor meetellen. Zoals gezegd, is *dan* na 'gewone' bijzinnen niet verplicht maar wel mogelijk. Dat is hierboven getoond met de voorbeelden *Als je je ziek voelt, (...)*. Toch zijn we niet helemaal vrij om te kiezen. Weliswaar erkent de grammatica twee mogelijkheden, in de praktijk is dat niet zo. De praktijk wil dat we in schrijftaal *dan* liefst vermijden. In spreektaal is het gebruik ervan heel gewoon en wordt het niet afgekeurd, maar bij het schrijven doen we het liever niet. Wie dit weet, kan dus bij het schrijven *dan* weglaten in zinnen waar hij wel *dan* zou zèggen. Wie dit vaak doet, zou ook wel eens *dan* kunnen weglaten waar dat volgens de grammatica niet moest. Het is niet onmogelijk dat deze schrijftaalconventie ertoe bijdraagt dat men, hypercorrect, ook *dan* weglaat in 'Croma-zinnen'.

[1988] Joop van der Horst

Rekeningrijden

Ijdelheid is vaak een niet al te positieve eigenschap. Maar soms is er toch die onbedwingbare neiging eer voor eigen werk op te eisen. Ijdelheid of beroepstrots? Die afweging werd mij ingegeven door *Onze Taal* van oktober jl. Daarin wordt de 'uitvinding' van het woord *rekeningrijden* toegeschreven aan de redactie van *Den Haag Vandaag*. Ik gun mijn oud-collega's alle goeds, maar in dit geval met de eer van een vinding van mezelf. *Rekeningrijden* als Nederlandse benaming van *road-pricing* heb ik in mijn huidige functie 'bedacht', evenals trouwens het woord *bereikbaarheidsplan* in plaats van *mobiliteitsscenario*.

[1989] Kees Mijnten

Malapropismen

Opgetekend in het dagelijks leven:

- Ik heb die zeurpiet nul op z'n orkest gegeven.
- Hij wilde zijn werk koet koet koet afmaken.
- Hij is wel oud, maar nog niet aan het demonteren.
- Na het ongeluk lag de man in een komma.
- De atleet oefende op een homotrainer.

- Dit geneesmiddel verwijdert de bloedvaten.
 - Zij gaan elke vakantie naar een skelet in Zwitserland.
 - Hij bereidde zich metaal op de vergadering voor.
 - Het voorzitterschap riolet bij deze vergadering.
- [1989] Dick Smit

Dotteren

In de rubriek ‘Onze groeiende woordenschat (3)’ (*Onze Taal* 1988, blz. 158) trof ik het woord *dotteren* aan, een woord dat thans ook regelmatig door de schrijvende pers wordt gebruikt. Omdat ik veronderstel dat het niet algemeen bekend is waar dit woord vandaan komt, lijkt het mij dienstig om iets over het ontstaan ervan te schrijven.

In 1964 publiceerde de Amerikaanse radioloog Charles T. Dotter met anderen een artikel waarin melding werd gemaakt van een nieuwe, niet-operatieve methode om vernauwde of afgesloten slagaderen weer doorgankelijk te maken. Zij deden dit door catheters van toenemende dikte via de huid in de slagader in de lies in te brengen, en door de obstructie op te voeren. Dit betekende het begin van een nieuw onderdeel van de radiologie, de interventie-radiologie: niet alleen diagnostiek, maar ook therapeutisch ingrijpen.

In Dotters eigen land werd deze publikatie nagenoeg genegeerd, maar in een aantal Europese centra werd aan deze techniek verder gewerkt. In 1973 werd in Nederland begonnen met de systematische toepassing van deze methode. Als vanzelf werd onder vakgenoten het goed in het gehoor liggende en gemakkelijk uit te spreken werkwoord *dotteren* gebruikt.

Ook het zelfstandig naamwoord kwam in zwang. Zo wordt bijvoorbeeld gesproken van een dotterpatiënt, een dotterprocedure, of kortweg een dotter. Het werkwoord *dotteren* wordt verbogen in de tegenwoordige tijd en ook het voltooid deelwoord wordt vaak gebruikt: een gedotterd vaattraject, deze patiënt is onlangs gedotterd. In sommige talen bestaat *dotter* als zelfstandig naamwoord. In het Nederlands is het een boterbloemachtige oeverplant; ook in het Duits en het Zweeds komt het voor, respectievelijk in de bekentenis van ‘eidooier’ en ‘dochter’. In het Frans, het Engels en de overige Scandinavische talen komt *dotter* niet voor. In Duitsland wordt analoog aan het Nederlands het werkwoord *dottern* gebruikt. Toen ik in 1974 Charles Dotter vertelde dat wij in onze taal van zijn naam een werkwoord hadden gemaakt, sprak hem dat niet aan. Kwam dat omdat in zijn moedertaal het zelfstandig naamwoord *dotter* niet voorkomt? Ook *to dotterize* heeft het niet gehaald.

In het medisch jargon zijn nog enkele voorbeelden van werkwoorden waaraan een eigenaam ten grondslag ligt: Sluder-sluderen, het pellen van de keelamandelen; Plummer-plummen, het voor een operatie verzadigen van de schildklier met jodium; Kristeller-kristelleren het met beide handen op de baarmoeder druk uitoefenen om de geboorte te bevorderen; Politzer-politzeren, het inblazen van lucht in het middenoor.

Ik wil, eventueel ten gerieve van de samenstellers van nieuwe drukken van woordenboeken, een nieuwe definitie van *dotteren* geven: een vernauwde of afgesloten slagader met een, via de huid in de slagader ingebrachte ballon-catheter verwijden c.q. doorgankelijk maken, zodat de slagaderlijke bloedstroom wordt hersteld.

[1989] Dr. G.J. van Andel

Geen stampe!

Een vette krantekop: 'Stampe om boek Vestdijk'. Aldus gespeld. Je gelooft als neerlandicus je ogen niet helemaal en haalt deel III van de grote Van Dale te voorschijn. Maar daar staat het: '*stampe*, v. ... *ergens stampe over maken*.' Zijn eendelige hedendaagse broer, ruggelings N-N genaamd, erkent ook *stampij*, maar verwijst daarbij naar *stampe*. De kleine Koenen en Verschueren geven alleen *stampe*, *Kramers' Groot Woordenboek* merkwaardigerwijze bovendien *stampee*, dat nergens anders te vinden is. De Grote Koenen voegt toe: '(oudfr. *estampié*)' en treft daarmee die *ei*-spelling in het hart. Want we weten allemaal dat een oorspronkelijke *i* een hedendaagse *ij* heeft opgeleverd: *vri* werd *vrij*, *liden* werd *lijden*, *parti* werd *partij*. Daarentegen komt *meier* van *maior*, *keizer* van *Caesar*, *vallei* van *vallée*, *trein* van *train*, en kunnen de geleerden ons uitleggen hoe er een *g* verdwenen in *dweil*, *meid*, *ik zei* en *zeil*.

Wordt het nu geen tijd om het WNT maar eens aan te slepen, het deel St-Strever? Het artikel staat boven aan kolom 617 en bevat zes voorbeelden: drie gespeld met *ij*, twee met *i*, een (uit een woordenboek) met *ei*, alle Vlaams of Brabants en een tot vier eeuwen oud. Hoogst verrassend is het trefwoord *stampe*, met daarachter als afwijkende vorm, in magere lettertjes, *stampij*. Hoe is de deelredacteur, wijlen dr. R. van der Meulen, daartoe gekomen?

Het antwoord geeft vermoedelijk het artikel dat in het WNT op *stampe* volgt, namelijk het werkwoord *stampeien*, dat ook al een tweede schrijfwijze dunnetjes toegevoegd krijgt: *stampijen*, en (ongeveer in 1930) 'verouderd' heet. Dit artikel bevat meer bewijsplaatsen dan het voorgaande, de meeste

nu uit Hollandse teksten afkomstig (17de- of 18de-eeuws) en gespeld met *ei* of *eij*.

Welke schrijfwijz verdient, nu we dit alles weten, de voorkeur?

Aan dat werkwoord *stampen* van onze gouden-eeuwers heeft de huidige taalpolitiek geen boodschap. De woordenboeken van nu kennen alleen *stampen maken*. We hebben uitsluitend te maken met het zelfstandig naamwoord. Uit hetgeen hierboven bijeengebracht is, blijkt toch wel ondubbelzinnig dat we conform onze traditionele spelregels *stampen* dienen te schrijven. Ere aan het woordenboek dat nog niet genoemd is: het *Nieuw Handwoordenboek der Nederlandse Taal*, ook een Van Dale, dat in de druk van 1975, volkomen terecht, geen andere vorm meldt dan *stampen*.

[1990] Dr. C.A. Zaalberg

Taalslacht

Dokter Kipping.

Goedemiddag.

U bent bestuurslid van de Nederlandse Taalunie, die de spelling wil vereenvoudigen, om tot één officiële versie van de taal in Nederland en Vlaanderen te komen, toch?

Uiteindelijk wel, ja.

Kunt u een paar van die overeenkomende gevallen noemen?

U bedoelt wat wij voorlopig zijn overeengekomen?

Ja en graag kort samengevat, want de aflopende minuten zijn wij nogal uitgelopen.

Nou het gaat mij persoonlijk niet eens zozeer om de spelling. Mijn bezorgdheid geldt de verloedering van ons Nederlands over de gehele linie. Niet alleen de spellingsfouten, maar vooral de grammaticale blunders, die je overal hoort maken. En ziet schrijven. Nu bent u toch een presentator van een Taalprogramma, nietwaar?

Nou en of en al zeven jaar.

Toch pleegt u in uw eerste zinnen al meteen twee enorme taalkundige vergrijpen.

Wat doe ik dan verkeerd?

U haalt het tegenwoordig- en het voltooid deelwoord door elkaar! Het participe présent en het participe passé, waar zij bijvoeglijk gebruikt worden! U zei: overeenkomende gevallen, terwijl u de overeengekomen gevallen bedoelde.

Slijpe. U heeft gelijk. Ik zal eraan denken. Maar goed, onder uw bezielde

leiding heeft de commissie...

Weer zoiets! U zegt bezielde leiding, terwijl u, naar ik mag hopen, mijn bezielende leiding bedoelt. Mijn leiding die anderen bezielt, als het goed is.

Ja. Weer fout. Maar goed: er gebeuren, ook binnen de taal, nu eenmaal verwarde dingen!

Nee! Strikt genomen kan het wel, verwarde dingen, maar ik weet zeker dat u verwarrende dingen wilt zeggen!

Dus niet alle voorgekomen fouten zijn honderd procent verkeerd?

Omdat het, zoals bij uw verwarde dingen, qua betekenis soms weinig verschil maakt of u het bijvoeglijk naamwoord bezigt in zijn tegenwoordige dan wel in zijn verleden vorm, kunnen wij de gebruiker niet alle voorkomende fouten aanrekenen, helaas.

U bent daar streng in hè? Voordat u in de commissie werd opgenomen was u al berucht als schrijver van ingezonden brieven over zulke taalkwesties.

Hoort u het nu zelf niet? U zegt keurig: ingezonden brieven. U piekert er niet over om van inzendende brieven te spreken. Vreemd!

Maar al uw spanningen sorteerden tot nu toe tamelijk teleurgestelde resultaten.

Hier! Daar gaat u weer! Hoe kunnen resultaten zelf nou toch teleurgesteld zijn! Nee, ze stellen mij teleur!

Dokter Kipping, de tijd is om. Ik dank u in elk geval voor uw bemiddelde rol.

Hoho! Dit is een erebaantje hoor. Ik verdien er niets mee. Mijn rol is slechts bemiddeld.

Ja, dat zeg ik.

Nee, dat zegt u niet!

Ik wil u alleen maar een complimentje maken over uw voorgelichte taak...

Ach, technicus, mag ik een glaasje water?

Wilt u niet liever een kopje koffie?

Nee, ik heb mij weer veel te druk gemaakt. Ik moet een rustgevend pilletje innemen.

Het spijt me werkelijk als dit mijn schuld is.

Het is niets. Ik ben dit gewend.

Neenee, ik sta erop. Hier: neemt u twee gekalmeerde tabletjes van mij!

[1990] Kees van Kooten

Hondekop en Wadloper; treinbenamingen

Treinen spreken tot de verbeelding, en niet alleen tot die van kinderen. Die verbeelding komt tot uiting in een rijk scala van bijnamen voor treinen, van Platluis tot Kerstboom. Zulke bijnamen worden niet zomaar gegeven; meestal slaan ze op een bijzonder vormkenmerk van locomotief of treinstel. Het exclusieve van een nieuwe serie wordt er vaak op kernachtige wijze in tot uiting gebracht.

De Hondekop is misschien wel de bekendste bijnaam. Deze naam staat voor treinstellen die vanaf 1954 zijn gebouwd. De Hondekop rijdt voornamelijk als intercity-trein met twee- of vierwagengestellen. Voor en achter aan de trein zit een cabine voor de machinist. Op het eindstation hoeft er dus niet mee te worden gerangeerd; de machinist loopt gewoon naar de andere kant van de trein.

De Dubbeldekker rijdt sinds 1985 tijdens de spitsuren op de drukste randstadlijnen. Met dezelfde lengte als een 'gewone' trein vervoert de dubbeldekker bijna twee keer zoveel reizigers. De dertien rijtuigen zijn genoemd naar bedreigde diersoorten, als Dolfijn, Olifant en Zeehond.

Sprinter, Koploper en Wadloper zijn geen echte bijnamen, maar officiële benamingen van treinstellen, al dan niet verkregen na prijsvragen. De Sprinter rijdt sinds 1975 op lijnen rondom de steden Den Haag, Rotterdam en Amsterdam, en is speciaal ontworpen voor ritten op lijnen met stations die op korte afstand van elkaar liggen. De Sprinter dankt zijn naam aan de mogelijkheid zeer snel op te trekken.

De treinstellen die het gezicht van de NS in de afgelopen jaren hebben verjongd, springen in het oog door hun karakteristieke 'Boeing-bult', waarin zich de cabine van de machinist bevindt. Onder de kop van het treinstel kan de reiziger doorlopen naar het volgende stel. Deze serie heet nu officieel Koploper.

De Wadloper rijdt alleen op de zes lijnen zonder bovenleiding in Groningen en Friesland (sinds 1981). Deze wagenstellen rijden slechts op de zogenoemde noordelijke nevenlijnen en dus naar en van de Wadden.

De 'VIP-Car' is een luxe dieseltrein die door iedereen kan worden gehuurd, bijvoorbeeld voor een familiefeestje of een bedrijfsuitje. Door de twee uitgebouwde cabines kreeg dit rijtuig de bijnaam Kameel.

Rond 1950 reden in Nederland, vooral in Limburg, veel treinstellen in een lichtblauwe kleur, die dit materiaal de naam Blauwe Engel bezorgde. In de

jaren zestig werd die trein rood geschilderd, waarop het publiek heel alert reageerde met de bijnaam Rode Duivels.

De vierassige elektrische locomotief van de serie 1100 trekt voornamelijk lichte reizigerstreinen en gemengde goederentreinen. Deze 'locs' hebben de naam Botsneus, omdat ze een stevige voorzetneus kregen voor de veiligheid van de machinist. Voor de reconstructie hadden zij de bijnaam 'dansende Emma', vanwege de onrustige loop.

Historische namen

De personentreinlocomotief uit 1872 was uitgevoerd met buitenliggende cilinders, vandaar de naam Buitenliggers. Ze kwamen uit Engeland, en daarom werden ze ook wel Grote Engelsen genoemd. De goederentreinlocomotief met drie gekoppelde assen kreeg de naam Driemaster. Bij wijze van contrast werd een volgende serie wel Onderzeeërs genoemd. De locomotieven die de kolentreinen van Luik naar het noorden reden door het heuvelachtige gebied van het zuiden, kregen de naam Bergklimmers. Bij hun verbouwing tot rangeermachines werd hun de naam Strijkijzers toebedacht. In 1880 kwamen de eerste machines die in lichtgroen verschenen, in plaats van in het tot dan toe gebruikte mosgroen. Vandaar de naam Grote Groenen. Later kwam er een type machine met een draaistel in plaats van een loopas. Het Engelse woord hiervoor, *bogie*, op zijn Nederlands uitgesproken, gaf het de bijnaam Bogen. De opvolger ging Jumbo heten; het volgende trage maar buitengewoon sterke type Mastodon of Mammoth.

Voor de kolentreinen in Zuid-Limburg kwam in 1912 de ss 1100.

Deze machines met hun grote cilinders schieten als een bok vooruit. De bijnaam Bokken was dan ook zeer op zijn plaats. In 1921 kwamen de eerste machines met vijf gekoppelde assen, speciaal bedoeld voor de rangeerdienst. Zij duwden zonder doorslaan en zonder stoppen, met minimumsnelheid, de zware kolentreinen van de mijnen over de rangeerheuvel heen, hetgeen hun de bijnaam Heuvelaars bezorgde. Later kwamen de Snellopers. Omdat de eerste machines van deze serie nog de bekende houten machinistenhuizen hadden, werden zij ook wel Woonwagens genoemd. De dienstdoende machinist was een Woonwagenaar. Een opvolger van de Bogen kreeg de niet onaardige naam Jongejuffer in verband met de zeer zorgvuldige behandeling die hij nodig had. De serie locomotieven die in het begin van deze eeuw de grote goederentreinen uit Duitsland reden, had men de sprekende naam Wilde Varkens toebedacht. Een ieder die deze machines

indertijd in volle vaart heeft zien rijden, zal de gegeven naam als juist aanvoelen.

Een merkwaardig type was de Engelse 'saddletank', die naar de naam Schildpad, Platluis of Meikever luisterde. In 1910 debuteerde een sneltrein-locomotief met een bijzondere bouw. Deze machines gaf men al gauw de bijnaam Zeppelins.

De eerste Zweedse machines, die 's avonds met hun elektrische frontseinen, schijnwerper, en verlichting onder de voetplaat (voor de smering van het mechaniek) straalden van licht, kregen niet ten onrechte de naam Kerstboom. Zeker niet minder geslaagd was de benaming Jeep voor een handige rangeermachine waar men veel mee kon doen; de benaming Fluitketel voor deze locomotieven komt ook wel voor.

[1990] Ing. L. de Bruijn

Vrijen

In *vrijen* zit het woord *vrij*. Dat is makkelijk te zien, maar omdat een samenhang in betekenis niet zo duidelijk is, geeft men zich al snel over aan speculaties. De psychiater-seksuoloog Frits Bruinsma deed dit bijvoorbeeld. In mei schreef hij in *de Volkskrant*: 'In het woord *vrijen* komt niet voor niets *vrij* voor. Het vrijt minder plezierig wanneer men zich gebonden voelt. Vrijheid betekent ook dat je elkaar respecteert.' *Onze-Taal*lezer Jacques Lameriks reageert hierop als volgt: 'Ik heb het vermoeden dat *vrijen* eerder het tegenovergestelde betekent, namelijk iemand uit een clan of groep of categorie bevrijden, vrijmaken, met de bedoeling hem/haar bij de eigen groep in te lijven en aldus wederom niet vrij te laten.'

Van vrij naar vrijen

Geen van beide amateur-etymologen heeft echt ongelijk, al blijft het een hachelijke zaak om op grond van de huidige betekenis van *vrij* uit te maken wat *vrijen* oorspronkelijk betekende. Daarvoor moeten we naar de oude bronnen en naar met het Nederlands verwante talen. Het blijkt dan dat *vrij* aanvankelijk juist helemaal niets te maken had met onafhankelijkheid of ongebondenheid. *Vri/vrij* was 'lief, liefdevol, dierbaar'. Van daaruit kon het woord 'heerlijk, vreugdevol, blij', maar ook 'eigen, verwant, bloed- of stamverwant' gaan betekenen. In de Keltische en de Germaanse talen heeft zich de tegenwoordige betekenis 'vrij, onbelemmerd' ontwikkeld: wie tot het stamverband hoorde, was vrij; slaven en krijgsgevangenen waren dat niet. Vrijheid in gebondenheid.

Ons werkwoord *vrijen* is van *vrij* in zijn oudste betekenis afgeleid. Het Middelnederlandse *vriën* betekende ‘liefde betuigen, minnekozen, beslapen, een verhouding hebben’, maar ook ‘een aanzoek doen, om iemands hand vragen’. Door te vrijen maakt men een vrouw tot bloedverwant. Het Zweedse *fria (till)* is alleen nog maar ‘dingen naar iemands hand’. In het hedendaagse Nederlands daarentegen worden *iemand vrijen* of *naar iemand vrijen* nauwelijks meer gebruikt. Dat heeft mede tot gevolg gehad dat men tegenwoordig een meisje pas opvrijt nadat men haar het hof heeft gemaakt. Vroeger was *opvrijen* het hof maken zelf.

Vriend/vrijthof

Een *vrijer* is een minnaar en een *vrijster* een minnares of iemand naar wie nog te vrijen is. Een oude vrijster bezit de potentie nog wel, maar van vrijen zal het wel niet meer komen. Een *vrijgezel* verkiest het vaak vrij te zijn. Een *vriend* is altijd gebonden. Mijn vriend is mijn geliefde, maar mijn beste vriend is dat niet. In het Middelnederlands had *vriend* de betekenis ‘minnaar, beminde’, ‘bloedverwant’ en ‘vriend’. *Vriend/vriënd* is het tegenwoordig deelwoord van *vriën*. Door bepaalde rituelen kon iemand vriend worden, dus de status van bloedverwant krijgen.

De Germaanse liefdesgodin was Wodans vrouw *Friya*, de godin die zo goed kon vrijen. Naar haar is de *vrijdag* genoemd, een soort vertaling van het laat-Latijnse *Veneris dies* ‘dag van Venus’, waaruit zich in het Frans *vendredi* ontwikkelde. De functie van de Romeinse godin Venus kwam overeen met die van de Germaanse *Friya*.

Er waren twee woorden *vriën* in het Middelnederlands, twee homoniemen met dezelfde oorsprong. Het oude *vriën* had met de liefde te maken, het jongere met *vrij* in zijn nieuwe betekenis. Van *vriën* ‘vrij maken’ werd *bevriën* ‘beschermen, omheinen’ afgeleid en daaruit is ons woord *bevrijden* ontstaan. De *-d-* is later ingevoegd. Ook *vriën* zelf kon ‘omheinen’ betekenen, evenals een in het Middelnederlands al uitgestorven woord *vriden*. Uit dit laatste is *vrijthof* voortgekomen, dat in het Middelnederlands bestond naast *vrihof*. Zo’n omheinde hof of tuin trof men vaak aan bij een kerk en daardoor kon *vrijthof* ook ‘kerkhof’ gaan betekenen. Het vroeg-Duitse equivalent was *Freithof*. Doordat men een kerkhof met (rust in) vrede associeerde, verving men het eerste deel van deze samenstelling door het Duitse woord voor vrede en zo ontstond *Friedhof*. Een Duits geval van volksetymologie.

Bevredigen

Vrede is overigens verwant met *vrij*. Het woord betekende oorspronkelijk ‘rechtstoestand van orde binnen familie of stamverband, toestand van rechtszekerheid binnen een gebied’. De Middelnederlandse uitdrukking *enen vredeloos leggen* wilde zeggen ‘iemand vogelvrij verklaren, iemand de rechtszekerheid ontnemen’. Bij *vrede* bestond wettelijke bescherming tegen wapengeweld. Pas later ging *vrede* ‘wapenstilstand’ of ‘het einde van vijandelijkheden’ betekenen.

Bevredigen ‘vrede doen hebben, tot rust brengen’ had vroeger de betekenis ‘omheinen, beschermen’. Het woord had met *vrede* ‘rechtsorde in een bepaald gebied’ te maken. Nu is die betekenis wel wat uitgebreid. Bij het *vrijen* wil een mens tenslotte *bevredigd* worden!

[1990] Marlies Philippa

Schoolrijtjes

Twee maanden geleden vroeg ik de lezers van *Onze Taal* of zij zich nog oude schoolrijtjes konden herinneren. Deze poëtische geheugensteuntjes, die jarenlang tot het Nederlands cultuurgoed hebben behoord, zijn in de jaren zestig verbannen uit het moderne onderwijs en langzaam maar zeker in de vergetelheid geraakt. ‘Slechts weinigen’, beweerde ik, ‘kunnen hun rijtjes nog vlekkeloos reproduceren’.

Dat laatste bleek niet waar. In de weken na het verschijnen van mijn oproep kreeg ik zoveel bruikbare reacties dat ik er zelfs van heb moeten afzien om iedereen persoonlijk te bedanken. Per brief en telefoon kwamen rijtjes binnen van leerlingen uit alle schooljaren van deze eeuw, afkomstig uit alle delen van Nederland – van Hoogezand-Sappemeer tot Vaals-bij-Aken. En het mooie was dat zich in de groeiende stapel bijna geen dubbele rijtjes bevonden.

Uit het binnengekomen materiaal bleek al snel dat het vaak ondoenlijk is om onderscheid te maken tussen schoolrijtjes en ezelsbruggetjes. En dan heb ik het niet over handigheidjes als ‘delen door een breuk/ is vermenigvuldigen met het omgekeerde’ of ‘voor o, u en a/ is de c altijd k’. Dat zijn duidelijk geen rijtjes. Moeilijker ligt het bij geheugensteuntjes als ‘Mijnheer Van Dalen Wacht Op Antwoord’ (de volgorde van de rekenkundige bewerkingen), of, een ander prachtig voorbeeld, bij het woord *KAZEMAT*, waarvan de letters de sleutel geven tot het rijtje klassieke wereldwonderen. Kennelijk zijn niet alle rijtjes zo ‘puur’ als ‘Bali Lombok Soembawa, Soemba Flores

Timor' (dat overigens gezongen werd op verschillende melodietjes). Sommige rijtjes zijn uitgewerkte ezelsbruggetjes, en sommige ezelsbruggetjes bestaan in de vorm van rijtjes.

Het tweede dat opvalt, is dat de meeste schoolrijtjes in verschillende varianten zijn overgeleverd – een verschijnsel dat kenmerkend is voor alle mondiale cultuur. De graven van het Hollandse huis bijvoorbeeld, werden in een aan hen gewijd riedeltje op alle mogelijke manieren verbasterd: van het plechtige 'Dirk Dirk Arnoud/ Dirk Dirk Floris (enzovoort)' tot het frivole 'Dikke Dikke A/ Dikke Dikke Vlo/ Dikke Vlo/ Dikke Vlo/ Dikke Ada Wippe Vlo/ Wippe Vlo Jan'.

Alvorens een kleine bloemlezing te geven van de binnengekomen rijtjes (het komend jaar zal ik de resultaten van dit onderzoek bij uitgeverij Prometheus publiceren) wil ik nog een paar dingen aan de lezers van *Onze Taal* voorleggen. Zo vraag ik mij af of er niet meer rijtjes voor de zogeheten B-vakken zijn dan het handjevol dat ik nu verzameld heb en waarvan de cijfers van het getal pi en Mijnheer Van Dalen de opvallendste zijn. Verder weet ik van het bestaan van schoolrijtjes die mij niet in detail bekend zijn: de kapen van de Noordkaap tot Kaap de Goede Hoop, de Indische specerijen, de voorrangregels, het boom-roos-vis, en het rijtje Indische steden dat begint met Batavia Buitenzorg Soekaboemi Bandoeng. Ten slotte ben ik nog steeds benieuwd naar het gebruik van rijtjes in het buitenland (alleen van Denemarken en Engeland weet ik iets) en de details rond het ontstaan van het schoolrijtje in – naar ik aanneem – de negentiende eeuw.

[...]

Een keuze uit de mooiste schoolrijtjes (en ezelsbruggetjes):

Mekong Brahmapoetra Ganges Indus Tigris Eufraat ('Meneer Braaksmas Ging In Tinaarlo Eten') – rivieren die naar de Indische Oceaan stromen

Tarwe gerst en haver/ Erwtten bonen klaver/ Kanarie- koolzaad en karwij/
Verbouwt men steeds op klei/ Suikerbieten en vlas/ Komen er ook nog bij
te pas – produkten van de Groninger klei

Zuilen Maarssen Breukelen Nieuwersluis Loenen Vreeland ('Zijne Majesteit Beloont Nooit Luie Vlegels') – plaatsen langs de Vecht vanaf Utrecht

Hollands Henegouws Beiers Boergondisch Oostenrijks ('Hol Heen Bij Boer Oost') – dynastieën in de Nederlanden

Bloed en kikker/ Pest en puist/ Hagelgedruis/ Doodslag dikke duisternis/
Dood die het eerst geboren is – zeven van de tien plagen van Egypte
(wie maakt het rijmpje vol?)

F Bes Es As Des Ges ('Friese Boeren Eten Alle Dagen Gort') – toonsoorten
in de volgorde van de kwartencirkel

Aan bij met van door/ Langs op tot naar voor/ In uit achter onder/ Binnen
tussen over zonder – Nederlandse voorzetsels

Kunnen Zullen Mogen Moeten Willen Laten ('Als je wilt en je kunt en je
mag dan niet, dan zul je het moeten laten') – hulpwerkwoorden van modali-
teit

[1990] Pieter Steinz

Hou je!

Hou je... hou je. Als mijn overburen 's avonds laat hun vrienden uitwuiwen, gaat dat altijd gepaard met dit soort mensenhaat opwekkend geblèèr. Bleef het nou maar bij een paar keer *hou je*, nee, men wacht bij de deur, schreeuwt de vertrekkers nog enkele opmerkingen na, tapt snel een korte, slappe mop, hinnikt daarover van het lachen en begint van voor af aan met *hou je* tot de gasten de fiets van het slot hebben, of eindelijk de koude motor van hun auto aan de praat hebben gekregen. Dan probeert een oorverdovend 'hou je' te concurreren met het geraas van de dieselmotor, en de inzittenden antwoorden met getoeter of krijsen vanuit de geopende raampjes 'doehoei', hetgeen de achterblijvers weer talloze *houje's* ontlokt.

De taal verloedert en niet alleen bij ons in Wijchen.

[1990] Paul Troost

Malle propismen

Malapropismen vormen nu al meer dan een jaar een vast onderdeel van de redactievergaderingen. Elke keer ligt er een stapeltje inzendingen, elk vaak met vier of vijf voorbeelden. De malapropismen die u onder ogen krijgt, hebben een uiterst strenge selectie overleefd. Waarom krijgen we zulke stapels? Natuurlijk is een belangrijke oorzaak dat het aantal manieren om iets

fout te doen oneindig is. Een andere oorzaak is op de balk en de splinters terug te voeren. 'Tot dusver kwam er geen brief binnen met een begin als 'Zelf gebruikte ik voortdurend [X] als ik [Y] bedoelde, totdat mijn vrouw me erop wees dat ik een malapropisme gebruikte.' De brieven beginnen wel vaak met 'Van mijn patiënten hoor ik...' of 'Onze werkster zegt voortdurend...'

Ongetwijfeld is er nog een oorzaak: het is niet zo duidelijk wat we onder een malapropisme moeten verstaan, zodat de inzendingen allerhande soorten afwijkingen van de standaardtaal bevatten. Voor deze onduidelijkheid hoeft zich overigens niemand te schamen, want in de literatuur over dit onderwerp is eveneens sprake van verwarring. Dat mag lastig zijn voor de geleerden, ons geeft het enige speelruimte om de malapropismen als volgt af te bakenen:

een malapropisme is het onbewuste gebruik van een verkeerde woordvorm (of uitdrukking) als gevolg van het bestaan van verwarring met een meer andere, erop lijkende woordvormen (of uitdrukkingen).

Voorbeelden zijn: *tweecontinentenlijm* voor *tweecomponentenlijm*, *jurisacorrespondentie* voor *jurisprudentie* en *toen ging mij een belletje op* voor *toen mij een lichtje op* of *toen ging bij mij een belletje rinkelen*.

Geen malapropismen

Volgens deze definitie is lang niet elk gevolg van onjuist woordgebruik een malapropisme. In de eerste plaats vallen vergissingen en versprekingen uit de boot. Een voorbeeld uit een NOS-journaal, waarin de nieuwslezer over Wall Street opmerkte 'de beurs gaf een daling op alle fronsen te zien'. Natuurlijk is *fronsen* een mengvorm van *fronten* en *fonsen*, maar het is uiterst onwaarschijnlijk dat de nieuwslezer ook maar éven in de veronderstelling verkeerde dat deze mengvorm het juiste woord was. De oorzaak van zulke vergissingen is meestal dat de spreker het andere woord al in gedachten had, omdat hij van plan was het in een volgende zinssnede te gebruiken. Vaak zet de spreker zijn vergissing recht, en het zal niet gauw gebeuren dat hij dezelfde foutieve vorm een tweede keer gebruikt.

In de tweede plaats komen puur betekenisloze verhaspelingen niet in aanmerking, want die zijn niet ontstaan door verwarring met een ander woord. Zo vond ik eens in opstelletjes tientallen varianten van het woord *carburauteur* (*karpateur*, *karrapateur*, *kappateur*, etc.) en noteerde Stutterheim nog meer vervormingen van *evacueren* (*fakweren*, *evacatutueren*, etc.). In zulke gevallen moeten we aannemen dat de sprekers ooit oppervlakkig kennisge-

maakt hebben met de goede vorm, zonder gelegenheid te hebben gehad om de precieze woordvorm te leren. Verkeerd beklemtoonde woorden horen in dezelfde buitengesloten categorie thuis. Ten slotte is een woord dat in een totaal verkeerde betekenis gebruikt wordt (zoals *casu quo* voor 'en') ook geen malapropisme.

Misses malaprop

De omschrijving van malapropisme is dus tamelijk eng wat de vorm van de woorden betreft. Aan de andere kant zien we geen beperkingen wat de sprekers betreft, in tegenstelling tot sommige onderzoekers die malapropismen aan ongeschoolde taalgebruikers voorbehouden achten. Etymologisch is dat overigens ongetwijfeld correct: de naamgeefster van onze fout, Mrs. Malaprop, een achttiende-eeuwse toneelfiguur, was niet geschoold. Toch is het onjuist om te menen dat een studie mensen van malapropismen zou vrijwaren. Uit de mond van een gepromoveerde neerlandica noteerde ik onlangs: 'Met dat type onderzoek heb ik geen affiliatie' (i.p.v. *affiniteit*). Hoogstens zou het volgende het geval kunnen zijn: de malapropismen van ongeschoolden vallen meer op, omdat de woorden die zij verwarren, bekend zijn bij hoger geschoolde hoorders. Daarentegen gaat het bij de 'geleerde' malapropismen om de verwarring van woorden die voor iedereen moeilijk en abstract zijn. Verder lezen hoger opgeleiden natuurlijk meer, waardoor ze meer kans hebben om zichzelf stilzwijgend te corrigeren.

Vermoedelijke oorzaken

De overblijvende malapropismen kunnen we op twee manieren indelen: naar vermoedelijke oorzaak en naar resultaat. Eerst de vermoedelijke oorzaak. Uit de definitie blijkt al dat aan de wieg van een malapropisme een min of meer gelijkkluidende woordvorm of uitdrukking moet staan. Verwarring van twee totaal verschillende woorden uit hetzelfde betekenisveld leidt niet tot een malapropisme. Iemand die *mes* bedoelt en *bijl* in zijn achterhoofd heeft, hoor je nooit *mijl* uiten. Sterker nog, als in die omstandigheden toch *mijl* geuit werd, zouden hoorders het woord niet als malapropisme opvatten.

Toch stimuleert een overeenkomst in de betekenis van twee woorden tot op zekere hoogte de vorming van malapropismen. In de inzendingen van de lezers treffen we vrij veel voorbeelden van lichte betekenisverwantschap aan (het goede woord staat steeds na het streepje): *volksmanager/volksmenner*, *pertinent/permanent*, *insex/incest*, *barrage/ballotage* en *gereïncarneerd/gereanimeerd*. Verder blijkt uit de voorbeelden dat de betekenis van het malapropisme meestal voorstelbaarder, concreter is dan die van het bedoelde

woord: *privaat/privacy, narcis/narcist, liguster/illuster* en *poliepkliniek/polikliniek*. De extreemste voorbeelden hiervan zijn de veranderingen in woorden die we alleen kennen als deel van uitdrukkingen en zegswijzen. Een goed voorbeeld is ‘hij heeft veel plannetjes *bekokhalsd*’; *bekokstoofd* komt alleen in deze uitdrukking voor. Deze neiging naar het concrete is overigens alleen een tendens; tegenvoorbeelden zijn *prognose/prothese* en *capsones/capsules*.

Vorm-overeenkomst

Welke overeenkomst in de woordvormen draagt het meest bij aan de verwarring? Een voorlopige beschouwing van de inzendingen levert de volgende tendensen op:

Woordlengte in aantallen lettergrepen. De meeste malapropismen hebben evenveel lettergrepen als de bedoelde vorm. Als er verschil in lengte bestaat, is het malapropisme trouwens eerder langer dan korter: het type *transplantatie/transfusie* komt dus meer voor dan het type *gefuseerd/gefusileerd*.

De plaats van de hoofdklemtoon. Verreweg de meeste malapropismen hebben precies dezelfde klemtoonverdeling als het bedoelde woord. Een van de uitzonderingen is *concubinaat/combine*.

De eerste klanken. De meeste malapropismen beginnen precies hetzelfde als de bedoelde woorden. Het geval *tumor/tuba* is dus veel normaler dan *eucharismal/charisma*. De ontsporing vindt pas plaats in de tweede of daaropvolgende lettergreep. Als het woord een uitgang heeft (zoals *-ogisch* of *-atie*), dan wordt daar meestal ook niets aan veranderd.

De herkomst van de woorden. Oorspronkelijke leenwoorden worden meestal door leenwoorden uit diezelfde taal vervangen. Een kras voorbeeld is *jacquet/cachet*.

Ten slotte is het alsof soms zelfs de geschreven vorm een rol speelt. Hoe kunnen we anders *vaccinerend/fascinerend* verklaren, dan door te nemen dat de *c* die in *fasc* wel geschreven maar niet uitgesproken wordt, stuurt naar de klankvorm *vaks* in *vaccinerend*?

Het puntje van de tong

Deze tendensen kunnen misschien iets duidelijk maken over de manier waarop we de woorden in ons hebben opgeslagen: vormaspecten als lengte, klemtoonstructuur en woordbegin spelen de hoofdrol; betekenis speelt een bijrolletje. De vormbewustheid van het woordenboek in ons hoofd blijkt ook uit blokkeervermogen van malapropismen. Vraag iemand naar het vreemde woord voor ‘niet tijdelijk’ of ‘vrouwenarts’, en het antwoord luidt

binnen de tweede *permanent* en *gynaecoloog*. Onze reactie op (1) en (2) is meestal anders:

(1) Dat zomerhuisje is niet bedoeld voor *pertinente bewoning*.

(2) Zij ligt in de *kinologische* afdeling van het ziekenhuis.

We weten dat de gecursiveerde woorden fout zijn, maar kunnen niet snel op het goede woord komen. Het malapropisme hangt als een gordijn voor het goede woord, zodat we daar geen toegang toe hebben. Hoe meer de woordvormen verschillen, des te zwakker wordt het blokkeereffect: *stand op bedden* blokkeert *stante pede* nauwelijks.

Niet bestaande woordvormen

We kunnen de malapropismen ook indelen op grond van de taalvorm waarin ze resulteren. In verreweg de meeste gevallen die we tot nu toe behandelden, leidde de verwarring tussen de taalvormen tot de keuze van een bestaand woord: in het hoofd van de spreker heeft de ene woordvorm een vijandige overname gepleegd op een andere. Maar er zijn ook woordfusies mogelijk. Dan versmelten twee woorden tot een woordvorm die tot dusver niet bestond.

Voorbeelden zijn *juriscorrespondentie*, *lemitigeren*, *financieeltropisch*, *improvisorisch*, *eucharisma*. Verder horen alle versmolten uitdrukkingen (zoals 'toen ging mij een belletje op', en 'daar heeft hij een harde kluif aan') tot deze categorie.

Zulke woordversmeltingen komen veel minder in onze verzameling voor, maar zijn wel bijzonder interessant, omdat we eruit kunnen opmaken hoe 'woordjes leren' in de praktijk in zijn werk gaat. Taalkundigen analyseren gelede woorden (dat zijn woorden als *spreekuur* en *spreekster*) door aan elk vormdeel (*spreek*, *uur*, *-ster*) een aparte betekenis te hechten. Zulke analyses zijn wel wetenschappelijk overtuigend, maar er is geen enkele garantie dat de taalgebruikers al die woorden op dezelfde manier analyseren. Ik denk dat gewone taalgebruikers bij veel gelede woorden slechts aan één onderdeel een – vage – betekenis toekennen. De rest van de woordvorm bestaat voor hen uit betekenisloze klankresten, die zonder veel problemen door andere te vervangen zijn. Een gewoon malapropisme scherpt ons deze gang van zaken in. Een mooi malapropisme verhelpt het gebrek aan betekenis. Zo kiert door *corpuleren* aanzienlijk beter het lijfelijke karakter van deze bezigheid heen, dan bij *copuleren* het geval is.

[1991] F. Jansen

Joune

‘Mag ik de joune, Chris?’ Vragend kijkt Bram zijn tweelingbroertje van vijf jaar aan. Welke verklaring kan worden gegeven voor deze kindertaalvariant (*joune*) van het zelfstandig gebruikte bezittelijk voornaamwoord *jourwe*?

Uit de taalverwervingsliteratuur blijkt dat kinderen hun moedertaal in fasen leren. Grof geschetst komt het erop neer dat na de brabbelperiode de imitatie-tijd aanbreekt. De jonge taalgebruiker reproduceert de zinvolle klanken die worden geuit door de volwassene. Naarmate peuters ouder worden, begrijpen zij meer woorden. Zij gaan deelnemen aan wat r8plus-taalgebruikers ‘communicatie’ noemen.

Onderzoek van Eve Clark (*The Ontogenesis of Meaning* (1979)) leidde tot de veronderstelling dat een van de belangrijkste kenmerken van taalverwerving in de beginfase de ik-gerichtheid is. Anders gezegd: vanuit het ik-perspectief leert het kind taal en communiceert het met zijn omgeving. Voor de taalverwerving van kinderen betekent deze aanname dat de jonge taalgebruiker tamelijk vroeg persoonlijke (en bezittelijke) voornaamwoorden als *ik*, *mij* (*mijn*, *de mijne*) kent. Later volgen dan de persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden die wat perspectief betreft op anderen gericht zijn: *hij*, *hem*, *de zijne*, *ons*, *onze* en dergelijke.

Als verklaring voor *joune* geef ik de volgende redenering. Gesteld dat de hypothese van Clark (1979) juist is, namelijk dat het kind de wereld vanuit het eigen gezichtspunt beschouwt en ook op deze wijze taal verwerft, dan kent een vijfjarige het zelfstandig gebruikte bezittelijke voornaamwoord *de mijne* eerder dan bijvoorbeeld *de zijne*, *de bunne*, *de bare*. Bram produceert op hypercorrecte wijze *joune*. Hij maakt een analogie: *joune* is overeenkomstig *mijne* en *zijne*. De vormen en de patronen ondersteunen zijn analogie: *mijne*, *zijne*, *hunne*. Wie een betere verklaring weet, mag het zeggen.

[1991] Drs. P.M. Kaashoek

Link over ‘link’

In *Onze Taal* dient eens aandacht besteed te worden aan het afgrijselijke anglicisme *link*. Ik kan als taalliefhebber enorm *link* worden bij het horen misbruiken van het puur Engelse woord *link*.

De vertaling van *link* is ‘verbinding’ of ‘schakel’, maar desondanks is het woord, zoals veel leenwoorden uit het Engels, opgegaan in de Nederlandse taal.

Helaas is dit woordje qua betekenis uit zijn verband gerukt, en nu hoor

je van hoog tot laag zeggen 'We gaan een *link* leggen tussen...' Bedoeld wordt dan: 'We brengen dit en dat met elkaar in verband.' Of, erger nog: 'Er is een *link* met het verleden', of 'Die twee hebben een *link*'.

Taalverloedering ten top. Linke soep, die in mijn geval nog heter wordt gegeten dan ze is opgediend.

[1991] P. van der Ros

Doemdenken over onze taal

In aflevering 2/3 van *Onze Taal* werd door velen geschreven over de (gevreesde) toekomst van het Nederlands. Voor alle ongeluksprofeten en doemdenkers over onze taal het volgende citaat uit Simon Schama's *Patriotten en Bevrijders*:

'Op 17 juni verscheen in de Moniteur een artikel waarin werd betoogd dat de Nederlandse taal op sterven na dood was en binnen niet al te lange tijd vervallen zou zijn tot een provinciaal dialect, alleen nog geschikt voor zeelieden, boeren en bedienden.'

Dat was in 1805. Nederland telde toen anderhalf miljoen inwoners, maar hun taal is desondanks niet ten onder gegaan.

Nu zijn er ongeveer twintig miljoen Nederlandssprekenden. En zou hun taal nu wél ten dode zijn opgeschreven? Kom nou!

[1991] Mr. J. W. Scheffer

Modern vrijen

Hoewel de jongeren nog altijd romantischer zijn dan veel ouderen denken, wekt het seksuele woordgebruik vaak een andere indruk. Soms wordt iets verhuld waarvan iedereen de bedoeling snapt. Het woordje *het* heeft een bijzondere betekenis gekregen, vooral in combinatie met *doen*. Zo ook het woord *vrijen*. Voor mij als senior-plus heeft vrijen nog altijd een tedere klank zonder dat ik onmiddellijk aan 'het' denk.

Vroeger betekende *vrijen* 'minnekozen'. Het liefdesspel, de *ars amandi*, zal vaak wel culminereren in het al dan niet veilig vrijen, maar het is geen conditio sine qua non. Moderne openheid vereist dat men over *neuken* praat als men dat ook bedoelt. Tegen deze fysiologische aanduiding heb ik geen fatsoensbezwaren, maar mooi kan ik dit laaglandse taalgebruik niet vinden. Voor mij is de term nog niet zo ingesleten en vervlakt als het Engelse *fuck*.

Dat is een soort algemene krachtterm geworden, die je in samenhang met andere woorden als scheldwoord kunt gebruiken. Wil je nu aan de botte klank van *neuken* ontkomen, spreek dan over *de liefde bedrijven*, *paren* of bedenk andere, nieuwe synoniemen. Maar laat het dierbare *vrijen* ongemeoid en hergeef het de vrijheid die niet per se tot 'het' behoeft te leiden.

[1991] F.J. van der Dussen

Wew, maaw en schoow...

Er moet me iets van het hart. Het betreft de uitspraak van woorden die eindigen op de letter l. Steeds vaker wordt die l, vooral door jongeren, uitgesproken als een zuivere w: dus *wew*, *maaw*, enz.

Laatst hoorde ik twee meisjes praten over hun *schoow*. Opzettelijk liet ik ze dat woord herhalen: 'schoow!' Wist ik niet eens wat een 'schoow' was? Zij meenden zelf werkelijk dat zij *school* zeiden!

Vroeger moesten wij voor de onderwijzer tijdens de taalles in koor klanken uitspreken: 'o o o – oe oe oe – p p p – l l l', enz. Toen werd er nog op de uitspraak gelet.

[...]

[1992] A. P. G. Seijkens

Hoofdtelefoon

In het decembernummer beschrijft C. Blomberg op blz. 13 de verschuiving van *koptelefoon* naar *hoofdtelefoon*. *Kop* zou te plat klinken. De werkelijke reden van het verdwijnen van *koptelefoon* is ongelooflijker dan menigeen denkt.

Het merk met het grootste marktaandeel is (het Duitse) Sennheiser. Dit merk werd lange tijd geïmporteerd door de firma Kinotechniek. En ere wie ere toekomt, het zijn de mensen van Kinotechniek geweest die zich vanaf het begin fel hebben verzet tegen het woord *koptelefoon*. Dealers werden continu 'bewerkt' om *hoofdtelefoon* te gebruiken, journalisten en testers kregen bij misbruik vriendelijke vermaningen, er zijn advertenties aan gewijd, etc. Het resultaat (na jaren volhouden) is dat we hier nu *hoofdtelefoon* gebruiken. Het is ironisch dat de bemoeienissen van de importeur van een Duits merk ervoor gezorgd hebben dat een germanisme uit onze taal aan het verdwijnen is.

[1992] Peter J. G. Vos

Mooie tangen

Wat is het mooiste en ingewikkeldste voorbeeld van een tangconstructie in een werkelijk bestaande tekst? Dat was de oproep die de redactie deed in het januarinumnummer van *Onze Taal*. We zochten in het bijzonder naar ‘tangen’ die geen persoonsvorm of bijzinnen bevatten, het liefst met een of meer doosjes-in-een-doojsje, met een nieuwe tang binnen een tangconstructie dus.

Een tiental tangconstructies kwam binnen, waarvan een deel echter niet aan de gestelde eis voldeed. Het voorbeeld dat op de tweede plaats eindigde en niet onvermeld mag blijven, werd door Rinke Berkenbosch uit een advies van een belastingadviesbureau gehaald:

‘Het voordeel van dit in eigen beheer opbouwen van pensioenrechten is dat bij overlijden voor de pensioengerechtigde leeftijd DE door vrijval van dat deel van de pensioenvoorziening dat niet gebruikt kan worden voor een eventueel weduwe- en wezenpensioen veroorzaakte STERFTEWINST, niet in handen van een verzekeringsmaatschappij valt, doch ten gunste van de BV komt.’

Twintig woorden in de tang genomen!

[...]

[1992]

Oto

Hoe haalt iemand het in zijn mond om *oto* te zeggen? In het Grieks is het *autos*; via het Latijn en dus het Italiaans zijn de a en de u (oe) samengetrokken tot au. De Italianen zeggen dat het duidelijkst: *aoetomobile*.

De eerste auto kwam uit Duitsland: das Automobiel. Ergo: het is *auto*, vol in de wijd geopende mond. Het zuinige *oto* is een regelrecht gallicisme.

[1992] Erwin van de Pol

De NSB en de taalzorg

De Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland, of kortweg de NSB, was – zoals iedereen weet – pro-Duits. Tijdens de bezetting betekende dat in wezen landverraad, want men heulde met de vijand! Tegenwoordig is men geneigd te denken dat die Duitsgezinde NSB’ers in hun taalgebruik flink wat van onze oosterburen overnamen: de NSB-bladen zullen tijdens de Tweede Wereldoorlog vast wel vol hebben gestaan met germanismen. Het

gekke is dat dat niet het geval is. Integendeel, men was in NSB-kringen tegen germanismen en voor verzorgd en zuiver Nederlands.

Germanismenbestrijding

Veel Nederlanders waren van oudsher gekant tegen germanismen, en die afkeer werd in de bezettingsjaren niet minder. Het uiten van die afkeer werd echter weleens wat hachelijk, want men liep al gauw het gevaar verdacht te worden van een anti-Duitse houding. Dat ervoer de 'Taalclub', dat wil zeggen de makers van een veelbeluisterd radioprogramma dat onder de naam 'Onze eigen taal' van 6 juli 1941 tot 6 juni 1943 werd uitgezonden. De auteurs en acteurs van dat programma waren onder andere Yge Foppe-ma, die het pseudoniem Herman Schrijver had aangenomen, en A. D. Hildebrand, die zich met de naam Gerard Lezer had getooid. De bedoeling van deze uitzendingen was zuiver taalgebruik te bevorderen, en de strijd tegen germanismen kreeg daarbij prioriteit. Dat ontging ook de controlerende Duitse instantie niet. Het kwam de Taalclub op een reprimande te staan, opdat niet de bestrijding van germanismen 'den Verdacht einer feindseligen Einstellung gegen die deutsche Sprache überhaupt erweckt'.

Het was dus oppassen geblazen en dat is ook merkbaar in de jaargangen van *Onze Taal* uit de oorlogsjaren: er werd een zeer gematigde toon aangeslagen tegenover alles wat als ongewenste Duitse invloed kon worden beschouwd. Men stelde zich te weer tegen barbarismen in het algemeen, maar de term germanisme werd daarbij vermeden. Dat blijkt heel duidelijk als we de vergeefse strijd gadeslaan die de toenmalige redactie voerde tegen het van oorsprong Duitse woord *kwark*, dat men vervangen wilde zien door *wrongel*. In december 1941 werd, voor de zoveelste keer, een pleidooi gevoerd voor *wrongel*: 'Want heel het Nederlandsche volk houdt hartelijk van Nederlandse taal en wil niets weten van overbodige uitheemsche klanken.' Wie dat wil, kan het nog eens nalezen in het interessante gedenkboek bij het zestigjarig bestaan van *Onze Taal*.

De 'taalbark' van de NSB

Wat voor houding nam nu de NSB in tegenover germanismen? Welnu, er waren waarschijnlijk weinig politieke groeperingen die zich zo inzetten voor een zuiver taalgebruik en het weren van vreemde invloeden als juist die NSB. Al in het nummer van *Volk en vaderland* van 21 juni 1940 was te lezen: 'Thans is het verheugend te zien, hoe onze Beweging een hernieuwden stoot geeft in de richting van taalzuivering, een zuivering van vreemde, d.i. buitenlandsche woorden.' En deze puristische houding was de gehele bezettingstijd door bemerkbaar in een groot aantal nationaal-socialistische perio-

dieken. In het *Kaderblad* van de NSB, een orgaan voor partijfunctionarissen, stond zelfs in het nummer van 16 april 1943 te lezen: 'Protestloos toegeven aan een door domheid veroorzaakte vernedering van ons taalgevoel en ons nationale zelfbewustzijn zou ons in de achting van het Duitsche broedervolk zeer zeker niet doen stijgen.'

De Duitsers als broedervolk, dat wel, maar toch een eigen Nederlandse taal! En ook daadwerkelijk werd de strijd tegen taalverbastering en germanismen opgenomen: in *Volk en vaderland* verscheen vanaf mei 1943 een taalrubriek onder de wat zonderlinge naam 'De taalhark' (een naam die in verband gebracht kan worden met die van het vooroorlogse taalkundige tijdschrift *Onze Taaltuin*). Deze taalrubriek, die verzorgd werd door 'kameraad Dr. Diephuis en kameraad Van Ham' verscheen ongeveer tot de laatste snik van de NSB: er kwam pas een eind aan toen *Volk en vaderland* met ingang van 13 april 1945 in gestencilde vorm begon te verschijnen. Menig illegaal blad verscheen toen al in verzorgder vorm!

Germanismen waartegen opgetreden moest worden, waren onder meer *begeesterd, grootmacht, benutten, meerdere, eigenaard*. Men bestreed niet alleen germanismen: er heerste een algemeen purisme. Vreemde woorden werden zoveel mogelijk vermeden: een redactie heette een *opstelraad*, een hoofdredacteur een *hoofdopsteller*, het inspecteren van troepen heette *schouwen*. Maar al te gek moest het niet worden: *spreekdraad* voor telefoon werd door 'De taalhark' als onpraktisch afgewezen. In het streven naar het gebruik van echt, authentiek Nederlands paste ook het propageren van de inheemse maandnamen zoals *Louwmaand, Sprokkelmaand*, enz.

Zuiver en onzuiver

De eerlijkheid gebiedt ons te erkennen dat de NSB niet alleen het streven naar zuiver Nederlands met de mond beleeft, maar dat men zich ook in de praktijk aan de eigen voorschriften hield. Er werd heel behoorlijk Nederlands geschreven, van vreemde smetten vrij. Dat gold niet voor een blad dat buiten de jurisdictie van de NSB viel, het geïllustreerde tijdschrift *Signaal*, dat velen die de oorlogsjaren bewust hebben meegemaakt zich zeker zullen herinneren. Dit blad, dat kennelijk steeds in grote haast uit het Duits vertaald werd, bevatte monstra als *gastgever, het heeft zich geloond, voorlezingen, uitgebomd, verpleging* (proviand), *koergasten, een wegekundig officier*. Dergelijke slordigheden kwamen ook voor in de brieven van de vrijwilligers die 'aan het Oostfront voor een nieuw Europa' streden. En het is waar dat Rost van Tonningen en Max Blokzijl, die beiden langdurig in Duitstalig gebied gewoond hadden, af en toe uitgleden en een germanisme uit hun pen lieten

vloeien. Maar of we het nu leuk vinden of niet: over het algemeen schreef men bij de NSB verzorgd Nederlands en was men tegen germanismen.

[1992] Prof. dr. M. C. van den Toorn

Bopper, moppie, hangbuikzwijntje

Moderne koosnaampjes

De kandidaat in het spelprogramma 'Liefde op het eerste gezicht' van RTL4 aarzelde geen seconde: *wijffie, suikerbeessie, moppie* – dat waren de koosnaampjes die hij voor een nieuwe vriendin zou kiezen. In zijn keuze was hij minder origineel dan hij dacht, want deze koosnamen brengen al sinds jaar en dag vele Nederlandse vrouwen in vervoering.

Een onderzoek naar de grenzen van de tederheid en de originaliteit van Nederlandse geliefden.

Adam mocht de dieren een naam geven. Een moeilijke maar mooie taak. Als de liefde in het spel komt, bevind je je in dezelfde bevoorrechte positie van naamgever. Dan voldoet de voornaam niet meer: in de tederheid en harts-tocht van de intiemste momenten worden de koosnaampjes geboren. De allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, zou je verwachten.

Op onderzoek

Ik stelde me tot doel een lijst aan te leggen van de namen die we exclusief voor onze geliefden gebruiken. Maar hoe kom je aan zo'n verzameling? Ik begon Gerard Reve te herlezen en vond *woelrat, tijger, teigetje, beer, wolf, (matroos) vos*; van Jan Cremer herinnerde ik me *tulp van mijn gulp*. Maar de literatuur zette toch te weinig zoden aan de dijk.

Het plaatselijke huis-aan-huisblaadje bleek een rijkere bron. Daarin prijkt een advertentierubriek met liefdesbetuigingen als *Patricia, suikerbeessie, Ik hou van je. Je Beer. en Kees, kanjer, ik geef je een knuffel je weet wel waar. Moppie*. Er blijken Nederlanders te bestaan die het prachtig vinden als iedereen kan meegenieten van hun koosnamen. Maar ik wilde mijn verzameling niet van dit soort exhibitionisten afhankelijk stellen. Daarom vatte ik het plan op mijn vrienden discreet te vragen naar de hun bekende koosnaampjes.

Ik begon in kleine kring, in vertrouwde omgeving, mijn probleem uiteen te zetten. Aanvankelijk met weinig resultaat: ze konden zich zo snel geen voorbeelden herinneren en 'zelf gebruiken we geen koosnamen'. Maar een uur en enkele consumpties later begon de testgroep wat loslippiger te worden: 'Mijn ouders zeggen *dikke* en *bolle* tegen elkaar, terwijl ze samen nog

geen 125 kg wegen.' Dat hielp. 'Mijn zwager, een echte engerd, noemt mijn zus *kleintje*, *vrouwetje* of *schatje*, ook waar anderen bij zijn. Ik begrijp niet dat ze dat toelaat...' Meer vrienden schoven geïnteresseerd aan. 'Mijn ex zei *beer* en *tijger* tegen mij. Ik noemde haar wel eens *lekkerbekje* en *hangbuikzwijnje*.' Na deze confessies was het ijs gebroken aan de stamtafel: toen ik ver na de gebruikelijke sluitingstijd de volgeschreven bierviltjes mee naar huis nam, stonden er ruim honderd koosnaampjes op.

Ironie

Na een tijdje telde mijn collectie zo'n 190 namen die voldeden aan twee eisen: de koosnaampjes moesten door de informanten in het gebruik betrappt zijn en ten tweede moesten het koosnaampjes voor *geliefden* zijn. De talloze en vaak prachtige namen die ouders voor hun kinderen bezigen (*tan poeni-poeliwipstaart*, *casim basim* en voor een zoon die Wouter heet: *keetje kruive-dons*) en vice versa, heb ik dus streng buitengesloten.

Wat is het signalement van de koosnaam? Koosnamen in hun zuiverste gedaante laten zich herkennen aan achtervoegsels als -je, -ie, -tje, -etje: *kipje*, *pulkie*, *zonnestraaltje*, *bonbonnetje*. De verkleinvorm geeft de gewenste affectieve lading. *Lampekap* klinkt te hard, *lampekapje* is precies goed ('t zijn de kleine dingen die 't 'm doen). Ruim tachtig procent van mijn verzameling voorbeelden bezat deze verkleinvorm, en de overige twintig procent werd bijna zonder uitzondering ook wel eens met verkleinvorm gebruikt. Een koosnaam gedijt voorts goed in een omgeving met woorden als 'Mijn eigen... , ... van me': *mijn eigen bullie*, *boppertje van me*. Ook duiden adjectieven als *lekker*, *lief* en *dapper* vaak op koosnaampjes: *lekkere borrelmoot*, *lief wijffie* en *dappere tarzan*.

Vaak is er sprake van ironie in de koosnamen: een jong stel dat nog duidelijk geen ambities voor het ouderschap koestert, noemt elkaar *paps* en *mams* of *vader* en *moeder*. Een man noemt zijn vrouw met fraai doch overduidelijk steil haar: *krullebol* en soms *lelijke heks* of *heksje*. Een jongen die zijn talen spreekt en zijn buitenlandse soapseries bijhoudt, weet de juiste snaar te treffen met *honey* (uitspraak: *hoonie*, *hunnie*, of ook wel *bonig*). Een vrouw noemt haar vriend (1,93 m) *kleintje*.

Mannen die niet direct opvallen door hun ontwikkelde torso, worden aangesproken met namen als *Conan* ('the barbarian'), *Tarzan* en *rover* en namen van wilde dieren als *leeuw*, *beer*, *tijger*. Er zijn meer voorbeelden van dergelijke overstatements, maar verreweg de meeste namen drukken juist iets kleins, zachts uit, iets ontwapenends en teders. Het understatement is de regel: *mannetje*, *knulletje*, *ventje*, *sufferdje*, *stampertje*, *dikkerdje*.

Duokoos

Wie kaatst moet de bal verwachten: kozen doet terugkozen. Zegt de jongen *Hee paardeblom*, zegt het meisje *Wat is er distel?* Fluistert de ene *Kom je, knabbel*, zucht de ander *Nog drie alineas, babbel*. Andere duokozen in mijn verzameling waren: *Peppie & Kokkie*; *Snuf & Snuitje*; *bolle & dikke*; *vader en moeder* en de wat originelere *huf* (achternaam: Hufmeier) en *duf* (sleme partner). Bij deze laatste vorm kunnen we spreken van een naamsverbastering: Hufmeier wordt huf. Andere voorbeelden van dit veelgebruikte mechaniekje zijn *ollebol* (Olga), *peertje* (Peter), *tjim* (Wim) en *saan* (Zwaan). Een mooi voorbeeld van naamsverbastering en duokoos uit de oude doos komt nog van de cabaretier Jean-Louis Pisuise ('Mensch durf te leven!'). Hij noemde zijn vriendin, de actrice Fie Carelsen, *fieps*. Haar koosnaam voor Pisuise was *swiep*.

De soorten

De meeste mensen houden het niet bij één naam. Voor de verschillende gemoedstoestanden moet er een behoorlijk repertoire aanwezig zijn. Zo'n repertoire vergt tijd en goede smaak. Uit welke bronnen putten geliefden zoal? Velen doen een beroep op het dierenrijk (Gerard Reve: *woelrat* en *wolf*), anderen zoeken het in lekker eten (ook in de koosnaamkunde blijken eten en seks veel met elkaar te maken te hebben). Weer anderen specialiseren zich in wat er uiteindelijk van al dat lekkere eten komt.

Dieren: beer, beest, beverinnetje, bij, bullie, dier, duifje, dukkie, eekhoorntje, eend, egel, hamstertje, hangbuikzwijntje, hondkop, hondje, keeshondje, konijntje, kuikentje, lekkerbekje, muisje, pandabeertje, poes, teddybeer, tijger, torretje, torteltje, varken, vlandertje, vogeltje, wolf, wurmpie

Eten en snoepgoed: bonbonnetje, borrelnootje, droppie, gebakje, gemberbolletje, honey, kluijsje, knabbeltje, koekie, koektrommeltje, lekkerbekje, lolliepopje, snoepie, suikerbeest, wentelteefje, zuckerhärtchen (van: suikerhartje)

Excrementen: drollepol, drolletje, flapdrol, keuteltje, poepdoosje, poeperdje, poepie, scheetje

Het pars pro toto is een populaire stijlfiguur. Hierbij wordt een favoriet onderdeel van het lichaam van de geliefde gekozen. Metaforen voor deze lichaamsdelen leveren de mooiste resultaten op.

Liefdesgereedschap: beflapje, billeke, billie, doosje, doppie, frummeltje, joekel, knots, knuppeltje, muts, slurfsje, spleetje, stampertje, tepeltje, tietemarietje, wurmpie

Overige uiterlijkbeden: blondie, bobbelte, bolle, bollie, breje (harrie),

bruin, dikke, dikkerdje, hamstertje (wangen), kale, kleintje, krullebol, pensje, witje

Van recente datum en wijd verbreid in Leiden is *bopper*, naar het personage Bob de Rooij van Paul de Leeuw (Hallo boppers!). Ook andere tv-helden leveren hun bijdrage aan het koostaalgebruik. Een rijke bron vormen daarnaast de beroepen.

tv-personages: Bopper, Conan, Flipper, Peppie, Kokkie, Snuf, Snuitje, Tarzan

Beroepen: (warm) bakkertje, matroos, professortje, schoorsteenveertje, sopraantje, winterschildertje

Vaak gaan de geliefden te rade bij een hun bekend dialect of een vreemde taal. Als ook dat niet voldoet, verzinnen ze een eigen taal, met fantasienamen: klinkklank.

Dialecten of andere talen: honey, knoefelke (knuffeltje), megje (maagdje), pussycat, sokkestaaf (suikerstaaf), sweetie (ook wel: zweetie), zuckerhärtchen (suikerhartje)

Klinkklank: bilderil, flappieflop, hansewans, jutepuut, sluzemuisje

Leed

Sommige mensen zijn wel erg gemakzuchtig: een informante klaagde haar nood over de luiheid en onkiesheid van haar ex. Ze had uit betrouwbare bron vernomen dat hij zijn nieuwe vriendin met dezelfde koosnaam aansprak waardoor zij zelf kort tevoren nog vertederd werd.

Ook ander schrijnend leed kwam uit mijn onderzoekje naar voren: velen vinden het gênant om ervan getuige te moeten zijn dat een stel in het openbaar koosnaampjes uitwisselt: 'Nog een kopje, Peter?' – 'Graag, Gerda'. 'En jij, frummeltje?' – 'Lekker, doppie'. Daarbij bleek dat conventioneelere koosnamen als *schat*, *lieffe* minder erg gevonden werden dan de uniekere vormen (*hangbuikswijntje*, *Gorki*). Een twijfelgeval vormde de vijftigjarige man die zijn ongeveer even oude vrouw aan het einde van een feestje met luide stem vroeg: *Hondekop, ga je mee naar huis?*

Originaliteit

Het is opmerkelijk dat zoveel mensen die een intieme en persoonlijke naam kiezen voor hun beste vriend of vriendin allemaal op dezelfde uitkomsten komen. De top vijf in het Leidse café De Spiegels was: *schat(je)*, *lieffe* (*lieffie*, *lieverd*, *lieveling*), *beertje*, *moppie* en *bopper*. De eerste vier koosnaampjes bleken veel frequenter voor te komen dan de andere namen uit de verzameling,

die vaak maar bij één persoon bekend waren. Aan de oppervlakte was er dus geen sprake van de allerindividueelste expressie. Blijkbaar voldoen voor de dagelijkse omgang (en zeker op momenten dat anderen meeluisteren) de klassiekers die onze ouders al bezigden. Maar trakteren we elkaar dan zo weinig op creatieve koosnamen? Gelukkig zaten er toch ook nogal wat onverwachte en aardige exemplaren in de collectie, zoals *dekentje*, *glazenwassertje*, *kacheltje*, *lampekapje*, *gorki*, *ragebolletje*, *lekkerbekje*, *kiekeltje*, *winterschildertje* en *gebakje*: de bouwstenen van een geheimtaal.

Was het niet Anthony Burgess die zei: 'Als er een geliefde sterft, sterft er ook een taal van geliefden – en komt er een dode taal bij.'

[1992] Jaap de Jong

Van stom naar geluidsfilm

Het woord *geluidsfilm* bestond nog niet toen in 1928 dit nieuwe fenomeen zijn intrede deed. Er circuleerden verschillende benamingen voor de film met geluid, maar het waren beslist geen synoniemen. Men maakte bijvoorbeeld onderscheid tussen een *sprekende*, een *zingende* en een *musicerende* film. Het gebruik van de term geluidsfilm was in 1929 zeer omstreden. Er waren filmcritici die het verschil tussen een *sprekende film* en een *geluidsfilm* benadrukten. De eerste bevatte volgens hen dialogen, terwijl de laatste zich beperkte tot muzikale illustraties en geluidseffecten. In deze opvatting biedt de geluidsfilm 'hetzelfde wat tot dusver de bioscopen gaven, maar met dat verschil dat 't nu gemechaniseerd is en meer ad rem dan het kwiekste bioscooporkest kan zijn' (Willink, 1929). Anderen zochten hun heil in leenwoorden en introduceerden termen als *talkie* en *soundie*. *Toonfilm* leek verdacht veel op het Duitse *Tonfilm*, terwijl het veelgebruikte *klankfilm* aan *Klangfilm* deed denken. Het laatste woord verwees in Duitsland echter naar een onderneming, Klangfilm GmbH, die het woord in 1928 min of meer als merknaam had geconfisqueerd.

De bekende filmdistributeur Loet Barnstijn heeft in april 1929 een waar offensief geopend door onder andere voor de radio een pleidooi te houden voor de term *geluidsfilm*. Dit offensief werd in september overgenomen door de Centrale Filmkeuring in Den Haag. Daar zei men nog steeds *soundfilm*, maar besloten werd om voortaan *geluidsfilm* te gebruiken. Een dergelijke standaardisering heeft, eenmaal in de ambtelijke molen opgenomen, ook daarbuiten een normerende werking uitgeoefend dankzij talloze formulieren, stempels, circulaire en rapporten.

Verschillende journalisten en filmrecensenten van naam schreven begin

jaren dertig nog steeds *klankfilm*. Het ‘beschavingsoffensief’ kon na vijf jaar strijd worden afgesloten door David van Staveren. Als voorzitter van de Centrale Filmkeuring sprak hij in 1933 bij de opening van een filmstudio nog eenmaal de banvloek uit over barbarismen als *klankfilm* en *cinétone*. Het woord *geluidsfilm* was definitief toegevoegd aan de Nederlandse taalschat.

Behalve *geluidsfilm* moest ook een term worden gevonden voor een film zónder geluid. Er ontstond een kleine controverse over twee concurrerende alternatieven. In het bioscoopbedrijf en bij de filmkeuring sprak men in 1929 al spoedig van een ‘stomme’ film. Vanaf het begin werd *stom* tussen aanhalingstekens geschreven omdat men het een dubbelzinnig en verwarrend woord vond. Enkele filmcritici gaven de voorkeur aan de term *zwijgende film*. Zij deden dit niet alleen om *stom* te vermijden, maar ook om een nuance te kunnen aanbrengen: *stom* duidt op een gebrek, terwijl *zwijgend* een bedoeling uitdrukt en een potentie. In feite is deze controverse nooit helemaal opgelost: beide begrippen worden zestig jaar later nog steeds naast elkaar gebruikt.

De overeenstemming over de terminologie groeide naarmate het innovatieproces vorderde en stabiel werd. Het nieuwe verschijnsel heette voortaan *geluidsfilm*, terwijl *klankfilm* gestigmatiseerd zou worden als een germanisme. Voor de film zonder geluid kwamen twee benamingen in gebruik: *stomme* en *zwijgende film*.

[1992] Karel Dibbets

Modieuze balast

Taal is in veel opzichten overdadig. Zo wordt in het Nederlands het meervoud vaak twee keer uitgedrukt, bijvoorbeeld door middel van een telwoord en door een meervoudsuitgang bij het zelfstandig naamwoord: *twee boeken, veel tafels*. Een uitzondering vormen aanduidingen voor geld, gewicht, afstand, enzovoort: *vijf gulden, drie kilo*.

Waarom wordt bepaalde informatie twee keer onder woorden gebracht? Vermoedelijk om de hoorder te helpen, om te bewerkstelligen dat de boodschap beter overkomt.

Maar er is ook een ander soort overdadigheid, die ik modieuze redundantie zou willen noemen: er worden woorden of korte uitdrukkingen ingevoegd die in feite betekenisloos zijn. Ze dragen niet bij aan de betekenis van de zin, ze hebben geen betekeniswaarde. Enkele jaren geleden schreef Remco Campert een column waarin hij het verschijnsel ‘hartstikke bedankt’ aan de kaak stelde. Te pas en te onpas, bijvoorbeeld wanneer je als klant in

een winkel met (inderdaad) gepast geld betaalt, word je 'hartstikke bedankt'. Ik hoorde een quizmaster onlangs tegen alle deelnemers 'zeer bedankt' zeggen, nadat ze weer een rondje vragen achter de rug hadden. *Hartstikke* en *zeer* zijn hier betekenisloos geworden.

Hier volgen nog enkele voorbeelden.

Samen. We moeten hier samen een oplossing voor zien te vinden (vooral gebruikt in 'teamoverleg' in de zachte sector, om een personeelsprobleem te lijf te gaan; *samen* moet dan vermoedelijk saamhorigheid suggereren).

Met elkaar. We spreken met elkaar af dat dit punt op de volgende vergadering terugkomt (zie onder *samen*).

Nadrukkelijk. We zijn nadrukkelijk bezig nieuw beleid te voeren (*nadrukkelijk* zit in dezelfde hoek als *hartstikke* en *zeer*; de spreker wil misschien aangeven dat er niet zomaar een beetje wordt aangerotzood, dat het nieuwe beleid een serieuze zaak is).

Bewust. We hebben bewust gekozen voor een nieuwe aanpak. Wat wilde u anders? Onbewust kiezen?

Gericht. Dit is een methode voor gerichte hulp aan kinderen met rekenachterstanden (vreemd genoeg wordt steeds vaker expliciet gezegd dat iets *gericht* is, alsof er anders zou worden verondersteld dat het maar in het wilde weg, ongericht en dus onnadenkend gebeurt).

Positief. Alle leden van het team zullen positief bij deze nieuwe ontwikkeling worden betrokken. (Proef op de som: laat *positief* weg, en er staat precies hetzelfde.)

Het laatste woord geeft al aan waarvoor bijna al deze redundantia bedoeld zijn: om positief over te komen, om een sfeer van solidariteit en van serieus werken te scheppen. Dat impliceert dat ze niet echt betekenisloos zijn. Ze 'kleuren' de zin en maken zo de houding of de instelling van de spreker/schrijver duidelijk, die daar overigens ook op een andere manier uiting aan zou kunnen geven. Dan zouden we ook niet worden geconfronteerd met zinnen als: 'We zijn bewust met elkaar bezig gericht nieuw beleid te implementeren.' Als ik zoiets hoor, kost het me moeite om niet te reageren met een welgemeend 'Hartstikke bedankt!'

[1993] René Appel

Beeldenstorm. De taal van de weerman

De weerman in een dagblad kan zich niet, zoals zijn collega's Erwin Kroll en Peter Timofeëff, bedienen van een rijkgeschakeerde handgebarentaal om

zijn weerbericht kracht bij te zetten. Hij is aangewezen op zijn tekst. Hoe proberen weermannen hun weerberichten boeiend te maken?

Weermannen die dagelijks in dagbladen het te verwachten weer bespreken, doen hun best saaiheid in hun voorspellend proza te vermijden. Vooral als het weer zelf saai is, zet de weerman stijlfiguren in om zijn bericht wat spannender te maken.

Gedurende een aantal maanden heb ik een hoeveelheid wonderlijke bloemen uit de prozatuin van onze regionale weerman geplukt, en dat leidde tot de volgende verzameling.

Luie depressies

Natuurverschijnselen krijgen vaak menselijke eigenschappen toegedicht. Het weer wordt dan als mens voorgesteld (antropomorfismen):

De zon had een baaldag genomen
... was al vroeg uit de veren
... maakte extreem veel overuren
... was de grote verliezer
... gaf spaarzame knipogen
... mocht bijkomen van de overdadige inspanning
... zette een fraaie dag op het menu

Depressies namen een rustdag
... waren stevig uit de kluiten gewassen
... houden kermis in de Middellandse Zee
... hebben het boven ons land best naar de zin
... hebben de nodige ambities
... hebben weinig inspiratie voor het zaaien van onrust
... koesteren aspiraties voor een bezoekje aan de Alpen
... trekken braaf hun baantjes
... zijn uiterst lui

Een hogedrukgebied heeft uitbreidingsplannen
... maakte er een wervelende show van
... steekt vanuit Rusland een tong uit
... heeft weinig zin in regenachtige avontuurtjes
... blijft de lakens uitdelen
... neemt de dienst over
... wil een vinger in de pap houden

... had plotseling wel belangstelling voor Scandinavië

De temperatuur zette een stapje voorwaarts

... kon aan een positief avontuurtje beginnen

... eiste een duidelijke hoofdrol op

En verder:

- De atmosfeer zal vandaag nog enigszins verkouden blijven
- Het winterseizoen staat te trappelen van ongeduld
- De koude laag zal fors tegenstribbelen
- De twee drukstijgingen lijken een huwelijk te sluiten en willen zich nestelen in de Duitse Bocht
- Een tweede kern legde een lopertje uit

Meteorologie is oorlog

In een belangrijk deel van de verzameling is de beeldspraak ontleend aan oorlogvoering en sport:

- Een ijzersterk hogedrukbastion gaat zich in de strijd werpen
- De depressies gaan dit weekeinde niet in de aanval
- Een hogedrukbolwerk laat de depressies afdruppen
- Die luchtstroom gaat de temperatuur een forse dreun geven
- Een noordwestelijke stroming wordt op ons afgevuurd
- De drogere lucht ging als winnaar over de streep
- Lichte buien deelden plaagstootjes uit
- Koning Winter heeft misschien enkele schijnaanvalletjes voor ons in petto, alvorens definitief toe te slaan
- De Russische Beer werd losgelaten en de diepvrieskou veroverde met grote snelheid de hele Balkan

Ten slotte ontleent de weerman beelden aan vervoermiddelen en machine-
rie:

- De wind ging aan de ketting
- Het systeem gaat eerst bij Engeland voor anker
- Een krachtig hogedrukgebied gaat als dynamo fungeren
- Boven Scandinavië is de diepvrieskast opengezet
- De herfstmachine draait op volle toeren
- De motoren van een volgende depressie draaien al warm
- Een depressie fungeert als trekpaard voor ijzige stromingen
- Het licht voor winterkou gaat niet automatisch op groen

Beeldbreuk

Opmerkelijk vind ik ook de volgende zinnen, waarin de beeldspraak enigszins 'overspannen' aandoet:

- Een geweldig oproer leidt tot de geboorte van depressies
- We krijgen bezoek van een loot van het machtige moederdepressiesysteem
- Gisteren rolde een zware onvoldoende uit de bus
- De regenmeters deden goede zaken
- De thermometer zou wel eens fors onderuit kunnen glijden
- Uitspattingen in positieve zin van de kwikdraad
- Nat was het in Vlissingen, dat 15 mm in zes uur om de oren kreeg
- De barometers zwellen aan en het kwik zal een veer moeten laten
- Uit die hoek kan geen sterke ijsvloer op poten gezet worden

Ik moet bekennen dat ik dagelijks vol verwachting uitkijk naar onze regionale weersverwachting.

[1993] Nol Hell

Alles is toerisme

Zodra veel mensen met hetzelfde doel op pad zijn, belangstelling tonen voor of een bezoek brengen aan iets bijzonders of actueels, dan worden ze in de krant behandeld als een toeristensoort.

Bezoekers van een popconcert heten *popstoeristen*. Is het druk op een meubelboulevard dan wordt er geschreven over *meubeltoerisme*. Nieuwsgierigen die op het Binnenhof staan te wachten op een eventuele kabinetscrisis, zien zich uitgemaakt voor *crisistoeristen*. Zo zou ik nog even kunnen doorgaan: drugstoerisme, criminaliteitstoerisme, benzinetoeisme, tanktoerisme, koopstoerisme, tabakstoerisme, zuiveltoerisme, walkmantoerisme, rijbewijstoerisme, abortustoerisme, zelfkanttoerisme, ecotoerisme, erfgoedtoerisme, loopgraventoerisme, kerkhoftoerisme.

De treurigste kwam ik tegen in een serieus dagblad: concentratiekamp-toerisme.

[1993] Jan Bruens

Eufemismen en de dood

Jonge kinderen kunnen zich niet goed voorstellen wat dat inhoudt: dood zijn. Ze denken dat de persoon in kwestie eenvoudig ergens anders is. Vol-

wassenen brengen het er niet veel beter af, als je afgaat op de beeldspraak waarmee het verschijnsel sterven wordt aangeduid. Vier beelden overheersen in het collectieve spraakgebruik der volken, en in alle wordt de dood min of meer ontkend: de betreurde

1 slaapt,

2 is weggegaan,

3 is door een onzichtbare hand weggenomen,

4 existeert domweg niet meer.

Eeuwige jachtvelden

De slaapmetafoor vinden we om te beginnen in ons woord *sterven*, dat in de oudgermaanse tijd ‘slapen’ betekende en dus een stevig eufemisme was. De slaapmetafoor heeft door de eeuwen heen krachtig standgehouden. Nog altijd zeggen we dat de betrokkene is *ingeslapen* of, nog vrediger, *ingesluimerd*, hij *heeft zich te ruste gelegd, de ogen gesloten, zijn hoofd neergelegd. Ontslapen* betekende vroeger gewoon ‘inslapen’. Ook de wens *Hij ruste in vrede* stelt de dood voor als slaap. In verzwakte mate zit de slaapmetafoor ook in de uitdrukkingen *bij is de doodslaap ingegaan* of *de eeuwige rust*, waar de woorden *dood* en *eeuwig* de fictie van de slaap tenietdoen.

De metafoor van het weggaan komt tot uiting in plechtige woorden als *beengaan, verscheiden* en *uitvaart*, en in het gewonere *overlijden* (= overgaan). De dode is niet dood maar is gewoon vertrokken. Indirect komt dit beeld naar voren in een uitdrukking als *alleen achterblijven*: ‘als ik alleen achterblijf, ga ik in mijn geboortedorp wonen’. Het vertrek is het begin van een reis; men *aanvaardt de grote reis*. Maar ook het omgekeerde komt voor; het leven zelf was de reis en daar is nu een eind aan gekomen: *men stapt eruit, is aan de finish gekomen*. Soms wordt de bestemming van de reis genoemd: *men verdwijnt naar de eeuwige jachtvelden, vertrekt ad patres, gaat naar de hemel*. Een Engelsman is *gone to Jesus*.

De derde metafoor wordt verwoord in de uitdrukking van *ons weggenomen worden* of *uit ons midden genomen worden*. De overledene was het middelpunt van een kring van personen en is door een bovennatuurlijke macht daaruit verwijderd. Soms wordt die macht met de naam genoemd: *door God tot zich genomen worden*. En ten slotte is er de niet-metaforische uitdrukking *niet meer zijn*.

Wie al deze metaforen nog te plastisch vindt, te schokkend, kan zijn toevlucht zoeken tot een buitengewoon vage omschrijving. ‘Als er *iets met mij gebeurt...*’ – ja, dan weet iedereen wat er aan de hand is.

'Aan wonden gestorven'

Op het slagveld heerst andere beeldspraak. Het te mijden woord is hier *sneuvelen*. Op gedenktekens die de gedachte aan de Tweede Wereldoorlog levend houden, staat meestal de tekst 'Voor hen die *vielen*' – en daarna niet meer opstonden. Soms echter vereist de politieke situatie dat zelfs het eufemisme *vallen* vermeden wordt. Bijvoorbeeld in de Sovjet-Unie van de jaren tachtig, de tijd waarin het land in oorlog was met Afghanistan. Deze oorlog was ook in de Sovjet-Unie een impopulair onderwerp, waarover de autoriteiten zo veel mogelijk hun mond hielden. Op de grafstenen van gesneuvelde Russische soldaten mocht daarom niet *gevallen* staan, maar *gestorven*, alsof het een natuurlijke dood betrof; het taboe is nu niet de dood maar de verfoeilijke oorlog. De eufemismen tuimelen hier in volle vaart over elkaar heen, zeker als we bedenken dat *sneuvelen* zelf waarschijnlijk ooit óók een eufemisme was. De oorspronkelijke betekenis was 'struikelen, vallen'.

Een speciale categorie gesneuvelden zijn soldaten die door een vuurpeloton van het eigen leger zijn geëxecuteerd, en wier ouders daarvan op de hoogte moeten worden gesteld. In de Eerste Wereldoorlog had de Engelse legerleiding daar een standaardtekst voor, waaruit de goed geïnformeerde verstaander de toedracht kon afleiden. De ouders kregen een brief waarin stond dat hun zoon *aan wonden gestorven was* (died of wounds).

Japanners hebben een geheel eigen metafoor voor de dood, althans wanneer het over keizers en andere hooggeplaatste personen gaat. Een keizer *gaat onder*, zoals de zon, hij *gaat de schaduw in* (kakureru). Het gewone volk in het land van de Rijzende Zon *baalt zichzelf weg* (mimakaru).

Lijk zonder geest

Een lijk heet *stoffelijk overschot* of *stoffelijke resten*. Een kop in NRC Handelsblad (13 mei 1992) gebruikte nog beknoptere eufemisme *resten*: 'Noord-Korea geeft resten aan vs'. Deze eufemistiek bevat een kruimeltje troost: met het lichaam is niets aan de hand. Alleen, en dat is natuurlijk wél erg: de geest is eruit verdwenen. Ook kun je het lijk, net alsof er niets aan de hand is, *lichaam* noemen. *Lijk* zelf is in de oudgermaanse tijd óók een eufemisme geweest (betekenis: 'lichaam'), al kon het ook toen al 'dood lichaam' betekenen, net als nu. En de voorganger van *lijk*? Dat was eindelijk eens géén eufemisme; het is een woord dat volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in de standaardtaal alleen nog in een obscure samenstellingen voorkomt: *reeroof*, *reerover*, *reeroverij*; het woord *ree* of *reeuw*.

De weg die het lijk aflegt naar zijn laatste rustplaats (ook een eufemisme) is bezaaid met eufemismen, vooral in Amerika. Voor het neutrale woord

laying out (afleggen) gebruikt men liever het amorfe begrip *positioning*. In ons taalgebied heet het lijkenhuis tegenwoordig vrijwel uitsluitend nog *mortuarium*. In Amerika, ook op dit gebied koploper, heeft men een specifieke uitdrukking voor het gebruik om nog een laatste blik op de dode te werpen: *memory picture*; we zouden dat misschien kunnen vertalen met *herinneringsbeeld*.

De kraaien leggen het af

Het begrafenis- en crematiewezen heeft in de twintigste eeuw een volledige gedaanteverandering ondergaan. Het is nu een gladgepolijste en geoliede, bacterievrije machinerie, waarvan het personeel louter professionele sereniteit uitstraalt; een goed gedoseerd, beschaafd meegevoel zonder opdringerig vertoon. Dreigende woorden als *doodbidder* en *kraai* hebben dan ook het veld geruimd voor *uitvaartleider*. *Afleggen* heeft ruimte moeten maken voor het eufemistische synoniem *verzorgen*; de kraaien leggen het stoffelijk overschot niet af maar *verzorgen* het. *Verzorgen* klinkt prettiger omdat het in het midden laat of het te verzorgen object een lijk is. Intussen is het aardig ons te realiseren dat *afleggen* waarschijnlijk zelf ooit een eufemisme geweest is; het betekende oorspronkelijk ‘iets ergens van afnemen’ – in dit geval: de dode van het bed. Dat het een eufemisme moet zijn geweest, is te zien aan de betekenselementen die niet in het woord tot uitdrukking komen. *Afleggen* zegt dat de dode van het bed wordt gehaald. Het verzwijgt echter iets veel belangrijkers: de dode wordt gereinigd en krijgt doods-kledij aan.

De volgende fase is dat het lijk, voor zover het gecremeerd moet worden, in de oven wordt geschoven. Maar dat heet natuurlijk niet zo: het stoffelijk overschot wordt *ingevoerd*, door de *ovenbediende*.

Ook de begrafenisterminologie is sterk verhullend. Reeds de Grieken en Romeinen *brachten* de overledenen *naar buiten*. De metafoor bestaat nog steeds, al zijn we ons er niet van bewust. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het Nederlandse woord *uitvaart*. Net als in het Grieks en Latijn laat de uitdrukking geheel in het midden waar de dode naartoe gebracht wordt. Het Latijnse woord voor ‘begrafenis’ was *exequiae*, waarin het woord *sequor* (volgen) te herkennen is; de oorspronkelijke betekenis van *exequiae* was dan ook ‘de stoet die volgt’. De stoet die op het lijk volgt – maar dat werd er niet bij gezegd.

Op de ‘slaapzaal’

Een lijkauto heet in het Nederlands een lijkauto, maar zoiets klinkt veel Amerikanen te hard in de oren. Het oude woord *hearse* heeft als benaming concurrentie gekregen van de *professional car* – ik zou niet weten hoe je dat

moet vertalen zonder dat het onzinnig klinkt.

Ten slotte bereikt de stoet het kerkhof. Vooral Amerikanen doen, ook in de taal, hun uiterste best de dood aan het gezicht te onttrekken. Het goede oude kerkhof (graveyard) wordt in de vs vaak omgedoopt tot *memorial park* (herinneringspark) of *garden of remembrance*, termen waarbij de aandacht wordt afgeleid van de akeligheden van de dood en gericht wordt op de overpeinzingen van de nabestaanden en de schoonheid van de kerkhofbegroeiing. Een voorproefje van terminologie die ook ons te wachten staat?

Een eufemistische oorsprong hebben ook de Franse en Engelse woorden *cimetière* respectievelijk *cemetery*. Ze zijn afgeleid van het Griekse *koimèterion*, dat 'slaapzaal' betekende.

De laatste, postume fase is die van de necrologie – de korte levensbeschrijving in de krant. Natuurlijk vonden de Amerikanen *necrologie*, met dat harde Griekse woord *necro*-('lijk') erin, ontoelaatbaar. Een bloedeloos eufemisme was spoedig gesmeed: *voorbereide biografie*. Wederom werd de dood er vakkundig uitgesloopt (een biografie kan immers in principe ook op een levende persoon betrekking hebben). Alleen via een omweg worden we eraan herinnerd dat de biografie betrekking heeft op een overledene: dat woordje *voorbereid* geeft aan dat de 'biografie' al in een la klaarlag, geduldig wachtend op het bijbehorende sterfgeval.

[1993] Riemer Reinsma

Op is in

Het voorzetsel *op* wordt steeds meer gebruikt, ten koste van andere voorzetsels, vooral van *in*. In mijn jeugd ging je *met* vakantie. Tijdens de zomervakantie ging je dan wel eens *op* reis. Nu hoor je alleen maar 'op vakantie gaan' en dan bedoelt men in feite *op* reis, *op* safari, *op* wintersport zelfs. Hij kocht het *tijdens* zijn vakantie is nu: hij kocht het *op* vakantie. Militairen gingen vroeger *met* verlof, nu meestal *op* verlof.

Of je *in* of *op* een plaats woont, was vroeger gemakkelijk: op Urk, op de Veluwe; nu woon je blijkbaar ook *op* Wassenaar en zelfs *op* Nijkerk. De schaakwedstrijd wordt niet *na* de 4oste zet, maar *op* de 41ste zet afgebroken, blijkens een verslag van een schaakmedewerker. *In* of *tijdens* een vergadering werd het woord gevoerd; nu spreekt men *op* de vergadering. Mijn kruidenier had vroeger iets niet *in* voorraad, nu zegt hij *op* voorraad. Kostuums waren altijd *in* verschillende maten te koop, nu blijken ze leverbaar *op* diverse maten. De lunch tijdens een congres was al dan niet *voor* eigen rekening, nu las ik *op* eigen rekening. De plannen verlopen *volgens* schema, maar tegenwoordig lopen ze *op* schema. Twee gevangenen *in* één cel; laatst las ik

op één cel. Ik denk dan aan een hogere verdieping of aan een ontsnappingspoging. Toch bleek dat ook de predikant *op* de cel kwam. Een matroos ging vroeger *aan* boord, nu gaat hij *op* boord. Alle hens zijn overigens nog *aan* dek.

Let op: *op* is in.

[1993] M. Vader

Braad worst

De laatste jaren is het aantal verschillende (taal)produkten op de Nederlandse markt sterk toegenomen. Verkocht de slager vroeger nog hamlappen en varkenshaasjes, nu zul je hem steeds vaker dingen zien aanbieden als *braad worst*, *kogel biefstuk* en *runder vinken*. Ook verkoopt het garagebedrijf liters *motor olie* en stapels *auto banden*.

Helaas wordt (vooral in de massamedia) deze fout steeds vaker gemaakt. Onze zo mooie, betekenisvolle samenstellingen worden bruut gescheiden door een spatie die twee (meestal zelfstandige naam)woorden in een lelijke en betekenisloze woordhoop achterlaat. In mijn opvatting geldt 'scheiden doet lijden', en ik zie deze ontwikkeling dan ook tandenknarsend aan. Sterker nog: ik word er *stapel gek* van.

[1994] Peter de Frankrijker

Wat boeit mij dat!

Om onverschilligheid uit te drukken gebruiken we de uitdrukking *wat kan mij dat schelen!* (die soms verbasterd wordt tot *wat kan mij dat verschelen!*). Daarop bestaan allerlei varianten om de onverschilligheid extra kracht bij te zetten: *wat kan mij dat verrekken*, *verdommen*, *verrotten*, *bommen*, enz. Het laatste woord van de uitdrukking is een variabele geworden.

Maar onlangs hoorde ik een variant waarin meer veranderd is: *wat boeit mij dat!* (met de klemtoon op *mij*). Creatief taalgebruik?

[1994] P.A. Buitenhuis

De eerste bromfiets

In het artikel 'Taal en merk – merk en taal' van prof. mr. Ch. Gielen (nummer 2/3) wordt de fabrikant van de Solex opgevoerd als bedenker van het woord *bromfiets*. Ik meen een andere bron voor dit aardige, beeldende woord te kunnen aanwijzen, namelijk wijlen Gerton van Wageningen, in de jaren vijftig redacteur van dagblad *Het Parool* in Amsterdam. Ik werkte in

die jaren ook bij *Het Parool*, als collega van Van Wageningen.

De lichtgemotoriseerde fiets kwam op de markt met de Solex als koploper. In de pers verschenen artikelen met onder meer als onderwerp de juridische status van het *rijwiel met hulpmotor*, waarvan bijvoorbeeld niet vaststond of het op de rijweg thuishoorde of ook tot de fietspaden toegelaten mocht of moest worden. De berichten hierover moesten uiteraard gekopt worden, voorzien van een opschrift. Welnu, voor een krantekop was de aanduiding *rijwiel met hulpmotor* te lang, te onhandig en vooral ook te saai. Gerton van Wageningen, die behalve journalist een in zijn tijd succesvol tekstdichter was en ook anderszins druk was met taal, heeft toen zeer bewust het woord *bromfiets* bedacht. Ik herinner me de gesprekken die daarover op de redactie werden gevoerd nog heel goed. Het woord Solex, hoe kort en geschikt voor koppen ook, mocht niet worden gebruikt, omdat er dan gratis reclame voor zou worden gemaakt.

Ik vind dat Gerton van Wageningen er postuum recht op heeft als taalverrijker te worden gewaardeerd.

[1994] Bas Roodnat

Privé

Het woord *privé* heeft een verandering ondergaan. Eerst stond het 'recht-op', toen het op een bordje bij een deur aangaf dat daarachter de woning van het restaurant begon. Daarna ging *privé* het hellende vlak op als rubrieknaam van artikeltjes over zaken die niemand aangaan. En nu ligt het plat. Dat leerde me een meneer die een zaak drijft in pornografische films, artikelen en andere dingen voor 'ontspanning'. Hij belde me met de vraag of ik een privéadres was. 'Ja, dit is een woonhuis', zei ik. Dat misverstand leverde me zijn uitleg op: hij was bezig met een adressenbank van privé-adressen voor zijn klanten en wilde weten of ik daarin wilde. 'U bedoelt dus bedrijfsruimte?' 'Inderdaad.' We konden dus kort zijn.

Kranten bevestigen deze betekenis, namelijk in de advertenties over 'privéclubs' e.d. De belangrijkste woordenboeken kennen de *privéclub* nog niet, en geven bij *privé* alleen de betekenis 'persoonlijk, van vertrouwelijke aard'.

[1994] Mevr. L. Bossen

Het beest met de twee ruggen

De uitdrukking is al eeuwen oud, maar is desondanks niet terug te vinden in de twaalfde druk van Van Dale: 'het beest met de twee ruggen maken', een oude, beeldrijke omschrijving van de paringsdaad: een man en een

vrouw die van aangezicht tot aangezicht met elkaar de liefde bedrijven. In deze uitdrukking, die reeds dateert uit de middeleeuwen, wordt de nadruk gelegd op het dierlijke karakter van de coïtus. Met ‘het beest in de mens’ wordt reeds lang de seksuele drift weergegeven.

De positie van de man liggend op de vrouw wordt ook wel omschreven als de *bekeerstand* of de *missionarisstand*, een weinig subtiële verwijzing naar het missiewerk van de Witte Paters. Zo las ik in *De Morgen* van 6-5-1988: ‘In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, beoefent de prostituée niet altijd de “missionarishouding”. Het merendeel van de klanten wordt bediend met het handje.’

De oudste bron uit het Nederlandse taalgebied waar we de uitdrukking ‘het beest met de twee ruggen’ terugvinden, is vermoedelijk de achttiende-eeuwse klucht *Den Vrolyken Tuchtheer* van Weyerman. Maar zoals gezegd is deze zegswijze al veel ouder. Velen schrijven haar toe aan Shakespeare, die in *Othello* al in de eerste scène van het eerste bedrijf Iago tegen Brabantio, de vader van Desdemona, laat zeggen: ‘Iemand die u komt vertellen, heer, dat uw dochter en de Moor op dit zelfde ogenblik het beest met de twee ruggen aan het maken zijn.’ (vertaling Willy Courteaux). Ruim een eeuw eerder gebruikte de Franse schrijver Francois Rabelais (1494-1553) de uitdrukking al in zijn meesterwerk *Gargantua en Pantagruel*. In het derde hoofdstuk lezen we: ‘Dikwijls speelden ze samen het beest met de twee ruggen, vrolijk elkanders spek wrijvend en met zo goed effect, dat zij zwanger werd van een schone zoon, waarvan ze de elfde maand beviel.’ (vertaling J. A. Sandfort, Arbeiderspers). De Franse schrijver Pierre de Bardeille (1540-1614) had het al over ‘la bête à deux dos’. We vinden de uitdrukking zelfs in een Italiaans werk uit de zestiende eeuw: in *Gardino di Recreazione* van Florio is sprake van ‘far la bestia a due dossi’.

De uitdrukking is ook aan het einde van de twintigste eeuw nog populair onder schrijvers en dichters. In de jaren tachtig hoorde ik haar nog in het toneelstuk *Twee vrouwen* van Rudy Geldhof.

In het boek *Sisyfus verliefd* van Ton Anbeek (1990) lezen we: ‘Het beest met de twee ruggen scharrelde op de dansvloer.’ Theo Kars gebruikte de uitdrukking in *Aktueel* van 18-7-1991: ‘In Ibiza ontdekte ik jaren geleden een door hoge rotsen omringde stille, kleine baai met een spelonk die ik als reusachtige slaap- en badkamer kon gebruiken. Voor de rest heb ik het beest-met-de-twee-ruggen altijd binnenshuis op een bed gemaakt – oppervlakkig vrijen in portieken, auto’s, telefoonhokjes en dergelijke buiten beschouwing gelaten.’

De uitdrukking is nog springlevend!
[1994] Marc de Coster

Komrij's welbehagen

Telraamambtenaar!

Alternatieve kweeper!

Gerrit Komrij is een taalvirtuoos die niet genoeg gelauwerd kan worden. Arie Pos (*Onze Taal* 1993 nummer 6) moest dit na lezing van zo'n 2500 pagina's uit Komrij's oeuvre zonder meer beamen; hij verveelde zich geen moment. Pos noemt woorden en uitdrukkingen waarmee Komrij de Nederlandse taal verrijkte. Volgens Joris van de Leur behoren zijn fraaiste vindingen tot de categorie scheldwoorden.

Mijn interesse voor invectieven werd gewekt door de bijdrage van E. van der Spek (*Onze Taal* mei 1988), die aangeeft dat met name schrijvers en columnisten de kunst van het schelden verstaan. Sedert lezing van dat artikel streep ik in alle boeken scheldwoorden aan en verzamel ik ze in een gegevensbestand, zoals een ander postzegels in een album verzamelt. Inderdaad leveren columns en polemieken van literaire auteurs (immers: de taalvernieuwers bij uitstek) het hoogste rendement. Een boektitel als *Klein scheldwoordenboekje van Louis Ferdinand Céline* (Meulenhoff, 1991) moge dat illustreren.

In mijn verzameling is Gerrit Komrij – die al op zijn dertiende scheldnamen in zijn agenda noteerde – ruim vertegenwoordigd. Niet verwonderlijk overigens, getuige diens opvatting dat schelden en vloeken aan te bevelen zijn voor de gezondheid:

'Het schelden dient in ere te worden hersteld. Schelden bevordert de waarheid, het lichamelijk welbehagen en de maatschappelijke verhoudingen.'

In Komrij's scheldwoorden ontdekte ik drie terugkerende principes: vorm, beeld, tegenstelling. Voor de indeling in soorten beschimpingen neem ik als uitgangspunt het aantal woorden dat Komrij gebruikt om zijn opponent te beschimpen (voltreffers, dubbelloopsinfectieven en kanonnades). Deze bijdrage pretendeert geen wetenschappelijke analyse te bieden, noch uitputtend te zijn. Wegens motieven van humanitaire aard blijven de namen van de slachtoffers in kwestie ongenoemd.

Voltreffers

Komrij bedenkt nogal wat zelfstandige voltreffers: pijnlijk doeltreffende invectieven. Allereerst zijn er woorden die hun effectiviteit ontleen aan de vorm (met name begin- en klinkerrijm). Daarnaast zijn er neologismen die het vooral van hun beeldende kracht moeten hebben.

VORM TRUCS

– beginrijm

milieu-malloot

bellenblazer

beroepsbemoelial

reguleerregent

studeerkamerklaas

– klinkerrijm

dollarartiest

kleurenpeuter

opstapelbaasje

paradekwast

smetvreesadept

telraamambtenaar

BEELDENGALERIJ

blokkenschuiver

grasboer

gratepakhuis

kuisheidsridder

mosterdvrouwetje

verzenoprekker

Dubbelloopsinvectieven

Sommige personen wekken zoveel adrenaline op dat de schrijver zich genoodzaakt ziet extra munitie aan te voeren: het dubbelloopsinvectief. Het zelfstandig scheldwoord schiet te kort en moet verrijkt worden met een of meer bijvoeglijke naamwoorden om de effectiviteit te vergroten.

Voorbeelden van vernietigende combinaties zijn:

– *pokdalige bakvis*

– *veelgerokt uitje*

– *alternatieve kweeper*

– *langoureuze neuroticus*

– *deerniswekkende pauw*

Opvallend zijn de verwijzingen naar flora en fauna. Het zijn de bijvoeglijke naamwoorden die de kwalificatie gevat maken; *bakvis* is geen compliment, maar *pokdalige bakvis* is vernietigend. Bij de keuze van het bijvoeglijk naamwoord wordt soms het principe van klankrijm gebruikt (*marginale paljas*, *schietsgrage blaag*). Beginrijm wordt vaker toegepast, wat een aantal alleraardigste alliteraties oplevert:

- *fluidumloze flierefluiter*
- *gemiddeld gansje*
- *kardinaal op klompen*
- *poëzieprofessor*
- *verbleekte blaaskaak*
- *windrichtingzoekende weerhaan*

Kannonades

TEGENSTELLINGEN

Wanneer zelfs een dubbelloopsinvectief aan effectiviteit te wensen overlaat, ontstaan kwalificaties als:

- *afgestompte haarloze behangerskwast*
- *stilistisch begaafde snurkcriticus*
- *Don Quichotes op padvindersformaat*
- *met wijwater gevulde wangzak*
- *stukadoor met evenwichtsstoornis*

Opvallend is dat de scheldzin nu een tegenstelling bevat (haarloos ↔ kwast; Don Quichotes ↔ padvinder; snurk ↔ criticus). Veel van Komrij's 'dodelijke' volzinnen kenmerken zich eveneens door vermakelijke tegenstellingen:

- *defaecerende kangoeroe die eerst veertien dagen feest heeft gevierd in een bruine-bonenpaleis*
- *wattenfabrikant aan het woord over stalen springveren*
- *hoogbejaarde foetus die stijf staat van de infantiele fixaties en frustraties*
- *Sint der lilliputters op een merrie die eerst twaalf dagen in een vijver met aluin heeft gezwommen*

Naast bovenstaande scheldzinnen creëerde Komrij nog drie andersoortige kanonnades.

VORMZINNEN

- *radicalo evangelico & ex-geitewollensokkio carriëristen* (eindrijm)

VERBALE KARIKATUREN

- *die nog altijd op zijn in 1948 aangeschafte rijwiel, inclusief gezondheidszadel en terugtraprem, deelneemt aan het woonwerkverkeer, maar wiens knolbegonia het vorige week heeft begeven*
- *immer zwijnebouden van het spit schransende bierverslinders*
- *self supporting tuinders met hun schoongeharkte hersenpan*
- *alternatieve piggelmeetje in hun met gehaakte lapjes en bouden klompen en ecologische borrelnootjes volgestouwde onderkomentjes*

RATELENDE SCHELDKANONNADES

- *bierzuipende, porno koekeloerende, bloeddorstige, pathologische klagers en rukkens*
- *frauderende, stelende en met periodiek gebeugenverlies of opportune blindheid behepte ondernemers, politici, leden van het koninklijk huis en ambtenaren*
- *geestelijk impotente en geamputeerde, perkamenten kunstbedisselaars in Den Haag*
- *door de treurbuis gegenereerd uitvaagsel*

Schelden lucht op. Daarom sluit ik met het oog op het nationale welbevinden af met het advies uw scheldtalent eens te onderzoeken door aan de hand van genoemde principes een gepaste kwalificatie te vinden voor de door u meest verwenste kennis. Het is een van de geheimen van Komrij's welbehagen.

[1995] Joris van de Leur

Nogmaals

Als luisteraar van Radio 1 en kijker van NOS-journaal en NOVA is het me opgevallen dat ondervraagde politici en andere maatschappelijke figuren in en om het Haagse circuit in toenemende mate het woord *nogmaals* in de mond nemen.

Nu worden van – opgenomen – vraaggesprekken meestal slechts een paar flarden uitgezonden, en ondervragers vallen heus wel in herhaling, maar ik heb de stellige indruk dat *nogmaals* in zwang raakt als een aandachtvragend voorwoord, als opmaat voor een niet te veronachtzamen mededeling, of alleen maar als stopwoord. En dus niet om een eerder verkondigde mening nogmaals te debiteren. Tot de toepassers van dat dubieuze *nogmaals* behoren Hedy d'Ancona, Hans van den Broek, Johan Stekelenburg (FNV), H. Blankert (NCW), H. Zeevalking (D66) en ex-minister Kooymans. Let er maar eens op.

[1995] Dr. R. Louw

Medelanders

Om de zoveel tijd heeft een ‘gevoelig’ woord een nieuw jasje nodig. Het meest sprekende voorbeeld is wel de naamgeving voor mensen die zich hier de laatste decennia vestigden. Oorspronkelijk – naar Duits voorbeeld – *gastarbeiders* genoemd, later *buitenlandse arbeiders* maar al gauw *etnische minderheden* en nu *allochtonen*. Hiermee worden voornamelijk Turken en Marokkanen bedoeld, en zeker niet de niet-herkenbare buitenlanders zoals Luxemburgers, Australiërs of Russen. Om gevoeligheden te vermijden maar toch het verschil te benadrukken, zijn er dus twee soorten benamingen voor in Nederland wonende niet-Nederlanders ontstaan. Buitenlanders met een hoog gehalte aan gevoeligheid heten *allochtonen*. Alle anderen gewoon *buitenlanders*.

De aanduiding van vertegenwoordigers van een ander ras, zoals bijvoorbeeld Afrikanen, lijdt eveneens aan slijtage. In de jaren zestig was het nog onbehoorlijk om het woord *zwarten* te gebruiken als ‘negers’ werd bedoeld. Nu is het haast omgekeerd. Wordt toch een neger bedoeld, dan spreek je over een negroïde man. Nog erger dan *neger* is het woord *negerin*. Die bestaan al helemaal niet, net zo min als jodinnen. Wat nog net kan, is het gebruik van het verkleinwoord: *jodinnetje* en *negerinnetje*. Dit houdt iets van vertedering in en dat mag – maar pas op: het is kantje boord. En joden zijn er evenmin. Er zijn slechts joodse mensen. Al iets eerder werden Turken, Marokkanen, Koerden en Afghanen respectievelijk Turkse, Marokkaanse, Koerdische en Afghaanse mensen. Let wel, Liechtensteiners, Catalanen, Noren en Oostenrijkers worden geen Liechtensteinse, Catalaanse, Noorse of Oostenrijkse mensen.

Komen buitenlanders hier al langer over de vloer, dan blijft hun naamgeving ongewijzigd. Surinamers en Indonesiërs worden niet opeens Surinaamse of Indonesische mensen. Komt het bijvoeglijk naamwoord wat moeilijk over de tong, zoals in het geval van inwoners uit exotische landen, dan wordt het sukkelen: Laotiaanse mensen, Paraguayaanse mensen, Fijiaanse mensen. Ik pleit voor naamsbehoud van het land: Laos-mensen, Fiji-mensen.

[1995] Rolph J. Weenen

Funcities van het cliché

Clichés heten inhoudsloze uitingen te zijn, maar ze vervullen wel degelijk een functie in gesprekken. Niet de inhoud van een cliché is bepalend, maar de rol die het cliché heeft in het patroon van beurten, reacties en verwachtingen in een gesprek. Ik bespreek hier vijf funcities.

Het cliché structureert het gesprek

Een cliché kan een fase in een gesprek openen of sluiten. Clichés bevatten algemeen geaccepteerde waarheden (*wat doe je eraan; en zo is er altijd wat; ieder huisje heeft zijn kruisje*). Ze geven de spreker de mogelijkheid een brug te slaan naar de luisteraar: wie kan het met zo'n uitdrukking oneens zijn?

Het cliché zorgt voor beurtwisseling

Een spreker kan een beurt herhaald overdragen. Als hij zijn beurt vacant stelt en ziet dat niemand reageert, zegt hij *ja*, 't is *wat* of *maar zo is het toch*. De hoorder kan daarmee instemmen of de spreekbeurt overnemen. Wie zich door een vraag tot een reactie verplicht voelt, kan een 'lege' uiting doen om aan te geven dat hij geen bijdrage heeft: *zo gaat dat; wat doe je eraan; het is wat*. De dialoog heeft geen brandstof en loopt dood.

Het cliché ontwijkt de reactie

Als een spreker een incurante emotie niet wil verwoorden, noemt hij die niet bij de naam, maar sluit hij zich aan bij een al vaker gebruikte uiting: een cliché.

Een reactie geven op een compliment is lastig. Beamens staat verwaand en ontkennen lokt herhalen van het compliment uit. Makkelijker is het om wel te reageren maar niets te zeggen (*kijk eens aan; is dat zo?*).

Het cliché identificeert de spreker

Een uiting kan van oorsprong betekenisvol zijn, maar door herhaling slijten of door gebruik buiten een zinvolle context een loze kreet worden. Elke sociale groep heeft haar helden met bijbehorende uitingen. Deze uitingen worden ingezet om aan te geven wie in en wie uit is. De helden kunnen variëren van Van Kooten en De Bie (*moge wij eve overgeve; en wel hierom*), Wim T. Schippers (*leuke lamp overigens*), G. Reve (*de bel staat geen seconde stil*), Spaan en Vermeegen (*tiet veur 'n pafke*) tot Youp van 't Hek (*tjakka!*).

Het cliché voorkomt stilte

In bepaalde situaties is het wenselijk aan de beurt te blijven of is er geen beurtoverdracht mogelijk. Soms moeten kermisprekers of presentatoren, die in hun eentje niet voortdurend betekenisvolle uitspraken kunnen doen, terugvallen op praten zonder inhoud (*het is maar een spelletje; ja zo gaat dat; nieuwe ronde nieuwe kansen; daar gaan ze; goed zo*).

Het cliché kan dan heel nuttig zijn.

[1995] A.J.J. Broere

De ergste woorden

Hoeveel 'ergste woorden' zijn er in het Nederlands? Antwoord: 222. Althans volgens de lezers van de NRC *Handelsblad*-rubriek 'Zaterdagse peil' die reageerden op twee verzoeken om de 'ergste-woorden-top-vijf' in te sturen. De krant drukte alle tweehonderdtweëntwintig woorden af, overigens zonder te vermelden hoe vaak ze werden genoemd – erg is erg, moet men gedacht hebben. Wel werd de verzameling onderverdeeld in categorieën: 'reclame' (net als 'welzijn' en 'sport' opvallend gering van omvang), 'middenstand' (met onder meer *doe mij maar* en *zegt u het maar*), 'bureaucratie' (een flinke categorie, met blijvers als *kostenplaatje*, *opboesten* en *tijdpad*), 'bedrijfsleven' (*deze jongen*, *scoren*, *ervoor gaan*) en 'dagelijks gebruik' (de grootste groep, met onder meer *absoluut*, *precies!* en *yes!*). Apart vermeld zijn de woorden waarvan de betekenis aan het vervagen is, zoals *aangeven* (in plaats van *zeggen*, *omschrijven*, *aanduiden*) en *redelijk* (in plaats van *tamelijk*).

[1995] Redactie *Onze Taal*

Mesjoches van modewoorden

Intussen weet ik allang dat het aan mij ligt, maar ik word mesjoches van enkele onstuitbaar vaak gebruikte modewoorden: *probleem*, *situatie*, *conform*, *moment*, *informatie*, *principe*, *indicatie*. Er is nog een flink aantal andere van dit soort nagemaakte, aan het Latijn ontleende, voor Nederlands doorgaande, afgrijselijk lelijke woorden te bedenken. Ze worden door iedereen, ik herhaal door iedereen, gebruikt, of het nu wetenschappers, kunstenaars, natuurbeschermers of bestuurders zijn, het doet er niet toe. Als je aandacht er eenmaal op gericht is, kom je er niet meer van los. De prijs daarvoor is hoog, want blijvende en (meer nog) groeiende ergernis ('irritatie') is je deel.

Een in het oog springende gemeenschappelijke eigenschap van de meeste van die leenwoorden is dat ze in één klap een reeks ('serie') van meestal prachtige Nederlandse woorden vervangen. Voorbeelden: *informatie* = inlichting(en), toelichting, voorlichting, uitleg, gegevens, kennis, kennisneming, kennisgeving, inzicht; *probleem* = moeilijkheid, bezwaar, nadeel, vraagstuk, tegenslag; *situatie* = ligging, gesteldheid, toestand, omstandigheid(heden).

En dat gaat zo maar door. Ook *Onze Taal* doet er (op bescheiden schaal) onbewust doch braaf aan mee. Is het niet vreselijk? Hoe moet dit nu verder? Was het maar opzet, dan zou het te bestrijden zijn, maar het is onnadankbaarheid, gebrek aan eerbied voor het oereigene van de taal, napraterij, kletsmajoorderij, domheid, domheid en nog eens domheid. Laat *Onze Taal* dit verfoeilijk lelijke en nagemaakte Nederlands nu eindelijk eens stevig

aanpakken; zet daar krachtdadig de bijl in en roei het uit, liefst met wortel en tak.

Er moet iets gebeuren! De vervlakking, dat wil zeggen het verlies aan woordverscheidenheid en daarmee verloederung van het Nederlands, dient terstond en met kracht een halt te worden toegeroepen. *Onze Taal* zou zich dat tot taak dienen te stellen.

[1996] Henk Heida

Togataal

Gaarne, deswege, weshalve. Veel juristen hebben hun toga nog niet aan of ze beginnen een ander Nederlands te spreken en te schrijven. Barbara Vos werkte vier jaar als secretaresse op diverse advocatenkantoren. Daar legde zij een verzameling aan van de wonderbaarlijke taaluitingen van de advocatuur: togataal.

Bewoners worden *occupanten*, kopieën worden *afschriften* en de eiser heet plotseling *requirant*. In de advocatuur gebruikt men vaak en graag moeilijke en ouderwetse woorden. Maar waarom eigenlijk? Om de afstand tussen leek en specialist te vergroten? Als ik weleens een verklaring aan advocaten vroeg, kwam er als antwoord altijd een variant van 'Zo gebeurt het nu eenmaal en al de vakgenoten doen het!' Voorbeelden van deze togataal presenter ik in de vorm van een willekeurige procedure.

Uitvoerbaar bij voorraad

Een procedure begint meestal met een dagvaarding, *ten verzoeke* van een persoon of rechtspersoon, die *te dezer zake domicilie* kiest *ten kantore* van de advocaat/procureur. De deurwaarder dagvaardt, *mitsdien* zijn *exploit doende en afschrift dezes latende aan* de gedaagde, om op de in de dagvaarding genoemde datum *des voor/namiddags te ... uur in persoon danwel vertegenwoordigd door een gemachtigde te verschijnen ter terechtzitting van de Edelachtbare Heer/Vrouw Kantonrechter* (of een andersoortige rechter), *alsdan aldaar gehouden wordende in één der zalen* van het desbetreffende gerechtsgebouw.

Vervolgens komt de advocaat weer aan het woord teneinde *alsdan* namens zijn *requirant te horen eis doen en concluderen...* Nu volgt een beschrijving van het probleem, puntsgewijs weergegeven. Tot slot vraagt de advocaat, namens zijn requirant, in het zogenoemde *petitum* (*Mitsdien het U Edelachtbare Heer/Vrouw ...rechter moge behagen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad*) om bijvoorbeeld een overeenkomst te ontbinden, *althans voor ontbonden te verklaren*, nog met het een of ander rekening te houden bij het *ten deze te wijzen*

vonnis, en dit alles natuurlijk op *verbeurte van een dadelijk opeisbare dwangsom*.

Uiteraard verzoekt de advocaat de rechter *gedaagde te veroordelen in de kosten van het geding*. Het geheel wordt afgesloten door een laatste kreet van de deurwaarder, die per slot van rekening ook niet van de wind kan leven: *'Kosten dezès zijn voor mij, deurwaarder, ...'*

Dupliek

Als de dagvaarding is uitgebracht en/of *betekend* en de gedaagde komt niet opdagen, dan wordt er *verstek verleend*. In sommige gevallen wordt er om *aanhouding* verzocht en vaak komt de zaak op de *rol*. Soms moet er een *placet* gemaakt worden om de zaak te *placeteren* (= op de rol laten zetten). Het placet kan vergezeld worden van de *Conclusie van Eis*, welke *ter rolzitting genomen* wordt door de advocaat van de eiser. De wederpartij reageert hierop door het nemen van de *Conclusie van Antwoord*. Vervolgens wisselt men nog *Conclusies van Replik* en van *Dupliek* uit, bij voorkeur *met conclusie tot persistit!*, namens *eiser, gedaagde, requirant, gerequesteerde, appellant* of *geïntimeerde*.

De gedaagden *ontkennen al hetgeen eiser heeft gesteld in de inleidende dagvaarding* (of de genomen conclusies) *behoudens voorzover gedaagden enige stelling niet uitdrukkelijk zullen erkennen* en bieden aan al hun stellingen te bewijzen *zonder enige rechtens niet op hen rustende bewijslast te aanvaarden*. De bewijsstukken worden aan de conclusie gehecht als *producties*. Als er in een later stadium nog belangrijke stukken boven water komen, kan men nog een *Akte uitlating Productie* indienen, waarbij de eiser of gedaagde *eerbiedig doet zeggen voor akte* en dan de navolgende *producties in het geding brengt*.

De gedaagde vindt soms iets waarop hij meent de eiser te kunnen terugpakken. Gedaagde dagvaart dan eiser in *reconventie*. De partijen worden dan omschreven als *eiser in conventie, gedaagde in reconventie* en *gedaagde in conventie, eiser in reconventie*. Aan het eind van de rit verzoekt de advocaat aan de Edelachtbare Heer/Vrouwe... rechter, mitsdien het hem/haar moge behagen uiteraard, om de wederpartij *niet ontvankelijk te verklaren in zijn vorderingen, althans hem deze volledig te ontzeggen, met veroordeling van wederpartij in de kosten van de procedure*.

Als de betrokken rechter de partijen persoonlijk wil *boren*, komt er een *comparitie van partijen*. Zijn er echter getuigen die iets interessants te melden hebben, dan komt er een *enquête*, soms gevolgd door een *contra-enquête*. Als men vooraf wil weten hoe de kansen liggen, kan men vragen om een *voorlopig getuigenverhoor*.

Hiervan wordt dan een *proces-verbaal* gemaakt. Als de advocaten een en ander nog willen toelichten of benadrukken, kan men *pleidooi* vragen. In dat

geval dient nog wel even een *pleitnotitie/-nota* gemaakt te worden. Daarna zal de zaak *verwezen worden voor vonnis* (ook wel: de *beschikking*, de *beslissing*, het *arrest*).

Memorie van grieven

Wie er ook gelijk krijgt, de ‘winnaar’ zal er alles aan doen om het vonnis te *laten executeren* en de ‘verliezer’ zal zeker overwegen om *in hoger beroep* te gaan. In het petitem van de dagvaarding schrijft men dan iets als: *Mitsdien het Uw Rechtbank/Uw College moge behagen bij vonnis uitvoerbaar bij voorraad het vonnis van de ...rechter d.d... te vernietigen en alsnog rechtdoende, geïntimeerde niet ontvankelijk te verklaren in zijn vorderingen, althans hem deze volledig te ontzeggen, met veroordeling van geïntimeerde in de kosten van beide instanties.* Nu begint het hele gedoe weer van voor af aan. Als de zaak bij het Gerechtshof *dient*, wordt *conclusie* gemakshalve nog even veranderd in *memorie* (bijv. van *grieven*).

Je zou dus denken dat een advocaat heel wat heen en weer rent tussen het kantoor en de gerechtsgebouwen. Hoewel een advocaat natuurlijk van tijd tot tijd de rechtbank bezoekt, speelt het grootste gedeelte van een gemiddelde procedure zich af via de rol, dus schriftelijk. De rol is een formulier waarop alle zaken van een bepaalde dag vermeld staan. Er is ruimte voor de *opdracht* en de *stand*. De rol gaat, voorzien van de benodigde stukken, naar een *rolwaarnemer*. Deze bespreekt, in tamelijk informele sfeer, de rolzaken met de rechter en noteert dan op de rol de nieuwe stand. Kreten als *per* (peremptoir), *ap* (ambtshalve peremptoir), *uiterst per*, *pij* (wederpartij), *pf* (partijen fourneren = alle stukken in een zogenoemd *procesdossier* worden aan de rechtbank overgelegd) en *vs* (vonnis) dienen de advocaat te informeren over de volgende stap. Ook kan de advocaat een zaak *observeren* alvorens hij besluit *zich te stellen* voor een bepaalde partij.

Confrère

Tot slot nog een kleine aantekening over de advocaten onderling, of: hoe schrijven ze elkaar aan?

Twee mannelijke advocaten die elkaar niet goed kennen, noemen elkaar *Confrère* in de brieftaanhef. Als ze op goede voet staan met elkaar, schrijft men *Amice*. Is de ontvanger een vrouw, dan heet ze *Collega* respectievelijk *Amica*. Advocaten doen dingen graag *gaarne*, *deswege* en *weshalve*. Afspraken vinden plaats *te mijnen kantore* in plaats van ‘op mijn kantoor’, en *te 14.00 uur* in plaats van ‘om 14.00 uur’. Zaken worden bij voorkeur geregeld *in der minne*, eventueel door middel van een *akte van dading* en tegen *finale kwijting*.

Tot besluit van een brief schrijft men nog vaak *Groetend, t.t.* (totus tuus = geheel de uwe), of *Hoogachtend, uw dw. confr.* (= dienstwillige confrère) of *coll.* (= collega).

[1996] Barbara E. Vos

‘Utopieën wie nooit gebeuren’

De taal van Johan Cruijff

Johan Cruijff is voor zijn toehoorders vaak net zo ongrijpbaar als hij vroeger voor zijn tegenstanders was. ‘De mensen wie negatief in het realistische adviseren, was natuurlijk negatief.’ Over Cruijffs idioom, zijn stijlfiguren en zijn orakelspreuken.

In het voorjaar van 1995 bereikten Ajax en AC Milan de finale van het toernooi om de Europacup I. Wie zou er gaan winnen? Op zoek naar voorspellingen legde de pers zijn oor ook te luisteren bij Johan Cruijff, toen nog trainer van FC Barcelona. Zijn antwoord op de vraag of hij kansen zag voor de Amsterdammers was kort: ‘Italianen kennen niet van je winnen, maar je ken wel van ze verliezen.’ Waarna er een korte stilte volgde voordat de verslaggever een nieuwe vraag durfde te stellen.

De uitspraak werd in de dagen voor de finale vaak geciteerd, en steeds met een zeker ontzag. Hij had de kracht van een paradox, met de bijbehorende zweem van hoger en dieper inzicht. Er zat iets humoristisch in, zoals in alles wat vanzelfsprekend klinkt maar misschien ook wel onzin is. En hij was tegelijk ook nog eens van alle kanten waar. Dat Italianen niet van je kunnen winnen: daar waren voorbeelden van. Maar dat je wel van ze kunt verliezen: dat was in het verleden helaas ook maar al te vaak gebeken.

Volgens de wetten van de logica klopte er in Cruijffs antwoord ergens iets niet, maar wat? Het suggereerde een geheime intuïtie, waarin voor de begrippen *winnen* en *verliezen* een andere betekenis weggelegd leek.

De uitspraak zinspeelde op de Nederlandse angst voor verlies van de finale, in het bijzonder voor de geniepige, onverdiende nederlaag die Ajax mogelijk te wachten stond: verliezen zonder dat de tegenstander eigenlijk gewonnen had.

Maar in de finale bleek het omgekeerde van Cruijffs stelling waar te zijn. Ajax was zeker niet beter dan AC Milan, maar won wel, door een frommel-doelpunt van Patrick Kluivert vlak voor tijd, met 1-0. Als er op grond van deze finale al een stelling geformuleerd kon worden, was het deze: Italianen kunnen niet van je verliezen, maar je kunt wel van ze winnen.

Vanzelfsprekend

De vlot geformuleerde paradox is een van de kenmerken van het taalgebruik van Johan Cruijff. 'Voordat ik een fout maak, maak ik die fout niet': dat is er ook een, en al even mysterieus. De diepere bewering die hieraan ten grondslag ligt, is van het type: ik heb altijd gelijk, ook als dat niet zo is.

Nauw verwant aan de paradox is de 'herhalende' formulering (de tautologie), hoe vreemd dat op het eerste gezicht ook mag lijken. Een paradox verwijst door zijn raadselachtigheid naar een hogere waarheid. Een tautologie heeft vaak hetzelfde effect, maar nu juist door haar al te grote vanzelfsprekendheid: die kan een toehoorder al evenzeer achterlaten met het gevoel een schakel in de redenering te hebben gemist. Wanneer Cruijff in een interview zegt 'Als het niet goed gaat, dan gaat het niet goed', klinkt dat uit zijn mond niet als een dooddoener, maar als een wijs oordeel dat na veel nadenken tot stand is gekomen. Wanneer gaat iets niet goed? Daar valt in de praktijk veel over te zeggen, maar uiteindelijk zal men altijd tot deze conclusie komen: het gaat niet goed als het niet goed gaat.

In zekere zin is een dooddoener altijd overbodig, al kan hij soms, op het juiste moment uitgesproken, zijn effect hebben. Dat geldt ook voor het pleonasme, een andere stijlfiguur die in Cruijffs taalgebruik vaak te vinden is. Meestal kan hij eenvoudig toegeschreven worden aan de slordigheid en de omslachtigheid die nu eenmaal het kenmerk is van alle gesproken taal. 'Dat vind ik een negatieve invloed wie geen enkele zin heb', zei Cruijff begin dit jaar: de toevoeging *wie geen enkele zin heb* zit al min of meer opgesloten in het element *negatief*. Vorig jaar sprak hij over 'utopieën wie nooit gebeuren': het wezen van alle utopieën is dat ze nooit verwezenlijkt zullen worden.

De exceptie

Een woord als *utopie* komt in het gemiddelde voetbalinterview zelden voor. Cruijff gebruikt wel vaker termen en begrippen die aan voetbalvreemde registers ontleend zijn. Plat en deftig Nederlands weet hij moeiteloos te mengen. Woorden als *ofschoon*, *capabel*, *inherent*, *kapittel* en *denkwijze* staan bij hem naast *je ken*, *hun hebben* en *types wie hun zakken gevuld zijn net zoals de trainer*.

Zie hoe in het volgende citaat het woord *exceptie* uit de lucht komt vallen:

Ik heb gezegd: nou stel Pietje [Piet Keizer] boven de rest aan want die zal altijd drie gekke ideeën zeggen waar misschien de rest het niet mee eens is, maar wel: de exceptie, de exceptie zo bewaren. Want wat zie je dan met exceptie?

Kon het optreden van deze *exceptie* toegeschreven worden aan de invloed van het Spaans? Invloed van het Engels? Of was het zomaar een ingeving, een gril, vergelijkbaar met de onnavolgbare invallen die hem als voetballer kenmerkten?

De spreker Cruijff kapt en draait, versnelt en versloomt in zijn taal net zo gemakkelijk en achteloos als vroeger op het veld. Soms duikt er zomaar een neologisme in zijn zinnen op ('een tussenhaakjesverschijnsel'), of een vreemde verbastering. In *van kiet afgezegd* moet *van kiet af* wel een versneling zijn van *van acquit af*, een aan het biljarten ontleende term die zoveel betekent als 'vanaf het begin'. Cruijff geeft bestaande woorden een nieuwe inhoud. *Verhaal* is bij hem niet gewoon een verhaal, maar meer iets als een betekenislaag, een ander aspect van een kwestie, zoals in: 'Dan kom je in verhaal twee.' *Dan praat je over* betekent bij hem ook vaak eenvoudigweg 'dat is': 'Dan praat je over pure 100% techniek.'

Er vallen in Cruijffs taal nog wel meer eigenaardigheden van het achteloze type aan te wijzen. Daarin speelt de invloed van zijn dialect en het jargon van zijn beroepsgroep een grote rol: het Amsterdams dat hij van huis uit spreekt en de taal van voetballers en trainers. Cruijff heeft genoeg aan één betrekkelijk voornaamwoord, *wie*. 'Ik ben geen type wie achter de dingen aanloopt' en 'De mensen wie negatief in het realistische adviseren, was natuurlijk negatief.' Ook het aantal persoonlijke voornaamwoorden is bij hem beperkt. *Ik*, en ook *wij* en *we*, worden bij Cruijff vrijwel altijd *je*. Sprekend over de knieblesure van zijn zoon Jordi: 'Je bent geen van tweeën dokter, dus moet je luisteren en proberen het goeie eruit te pikken.' Overigens lijkt de taal van Cruijff in dit opzicht school te hebben gemaakt, want bijna iedere sporter spreekt inmiddels over *je* als hij zichzelf bedoelt.

Overloos

In zijn onnavolgbare orakelspreuken herinnert Cruijff soms aan Rinus Michels, de man van het afgebeten aforisme ('Voetbal is oorlog'), wiens werkelijke bedoelingen al even vaak duister bleven. Een van zijn bijnamen: De Sfinx. Ook Cruijff heeft iets sfinxachtigs, maar verder is er weinig gelijkenis. Michels (andere bijnaam: De Grote Zwijger) placht zijn wijsheden te omringen met veel norse stiltes, om ze des te beter tot hun recht te laten komen. Cruijff is eerder geneigd zijn waarheden op te nemen in een niet-aflatende stroom woorden, alsof hij ze het liefst meteen weer onder zijn eigen spraakwaterval zou willen laten verdwijnen.

De meest rake typering is van Kees Fens, die in een column in *de Volkskrant* Rinus Michels eens vergeleek met een expressionistisch dichter, en Johan Cruijff met een schrijver van experimenteel proza. Fens moest bij

Cruijffs oeverloze monologen denken aan *stream of consciousness*-proza en bij zijn sprekend wenden en draaien, omkeren en tegenwerpen aan 'essayistiek in zijn zuiverste vorm: onderwerploos, alleen een pogen woorden te laten vallen in een wereld van onzekerheid. [...] Een punt wordt niet gezet.'

Het realistische

Wie een goede indruk wil geven van de spreker Cruijff, kan hem alleen recht doen met een lang citaat uit zijn breed uitwaaierende proza. Hier volgt er een, uit december 1993, genomen uit een geruchtmakend ellenlang tv-interview met Frits Barend en Henk van Dorp. Cruijff had net besloten toch maar geen coach van het Nederlands elftal te worden tijdens het aanstaande WK voetbal in Amerika. Over de redenen van zijn onverwachte beslissing bestond veel onduidelijkheid. Het zou iets met geld te maken hebben. Of met de samenstelling van de trainersstaf. Of met het merk sportkleding waarin hij zijn werk had willen doen. Maar het fijne wist niemand er eigenlijk van. Al snel werd duidelijk dat ook tijdens dit vraag-gesprek het raadsel niet zomaar opgelost zou worden. Na een minuut of vijf probeerde Van Dorp het opnieuw, nu met de vraag of het toch ook niet een eer was om het Nederlands elftal te begeleiden. Cruijffs antwoord begon zo:

Dan moet je twee dingen goed scheiden. Laten we ze dan apart behandelen: het realistische en het idealistische. Realistische kom je dan aan, en dat is dus het waarom je het wel of niet doet. Realistische is dat iedereen wie mij een beetje na staat – in het voetballen, buiten het voetballen – die hebben op twee basisredenen, dus gezondheid en het prestige in het voetballen, eigenlijk 99 procent afgeraden om daar naartoe te gaan. Om realistische dingen. Ten eerste de manier zoals het Nederlands elftal voetbalt, is Van Basten er wel of niet bij. Wat ken je winnen, als trainer, realistisch gesproken, én, allerbelangrijkste, wat krijg je over je heen als het niet lukt. Nou, daar hebben we een klein voorproefje van gehad denk ik de laatste twee weken. Dus wat dat aangaat hebben ze geen ongelijk gehad. Kan alleen maar erger worden. En wat zie je dan, kom je aan het positieve, wat ken je wel halen. Er is maar één mogelijkheid. (Van Dorp: 'Ik vind dat je nu wel een beetje zielig zit te doen.' Cruijff vervolgt:) Nee helemaal niet, want ik kom direct in het tweede gedeelte. Ten eerste als je praat over geld, en geld is realistisch, dus als je dan een realistische oplossing gaat zoeken, zit ik die kant op te praten, het eerste gedeelte, nog niet het tweede gedeelte. Als je dan op een gegeven moment een prijs voor iets af moet maken, om op je geld terug te komen, dan praat je dus over voor en tegen, dat is normaal, dan praat je niet over het graag willen, want dat is het idealistische, praat je over het andere. Nou, de andere kant is niks positiefs te vinden, ten-

zij je dus zegt wat ken je worden, wereldkampioen, maar voor de rest dus ook helemaal niks. Alles wat er na komt is afbreken, en nou goed, en dat is één.

En zo ging het nog anderhalf uur door, in een hoog tempo. In zekere zin zag men hier Cruijff op zijn best: grillig, niet te volgen en overal tegelijk aanwezig. Hij was niet te stuiten ('Luister dan eens, leer dan eens luisteren'), bemoeide zich met de gang van zaken ('Dus moet je de vraag wel stellen zoals die gesteld hoort te worden') en wees geregeld op de structuur van zijn betoog ('ten eerste', 'kom je aan het positieve', 'het eerste gedeelte, nog niet het tweede').

Maar er kleefde ook iets tragisch aan zijn optreden. Hij slaagde er niet in ook maar iets duidelijk te maken, verstrikt als hij was in zijn eigen schijnbewegingen. Aan het eind van de uitzending was de verwarring er eigenlijk alleen maar groter op geworden. Hier zagen we niet de Cruijff van de briljante bevestigingen en de geheimzinnige orakelspreuken, maar een harde zwoeger: 'een waterdrager', om in zijn eigen terminologie te blijven, druk doende het materiaal aan te dragen voor zijn eigen spraakwaterval. Aan het eind van de uitzending waren alle toehoorders uitgeput. 'Cruijff lult je suf, hij weet alles beter', verzuchtte Marco van Basten jaren geleden al eens.

Makkelijk zat

Wie het oeuvre van de spreker Johan Cruijff recht zou willen doen, kan beter niet kiezen voor een verzameldwerkuitgave: tientallen delen van een experimenteel prozaïst die geen punt kan zetten. Zijn talent zou beter uit de verf komen in een kritische keuze uit zijn verzamelde uitspraken en aforismen: een strenge bloemlezing, in een handzaam deel, liefst voorzien van bronvermeldingen, verklarende voetnoten en een beknopt zaakregister.

In die uitgave zou de sublieme dialoog tussen Cruijff en tv-journalist Frank Snoeks, in de zomer van 1995 gevoerd tijdens het Nederlandse trainingskamp van FC Barcelona, niet mogen ontbreken. Gevraagd naar zijn mening over het mogelijke faillissement van concurrent Real Madrid, antwoordde Cruijff: 'Dat is een leuk verhaal, dat stond leuk in de krant, maar het slaat nergens op.' Snoeks liet zich hierdoor niet uit het veld slaan en vroeg door. Cruijff kwam toen met een wedervraag: 'Ken jij je een Spaanse competitie voorstellen zonder Real Madrid?' Snoeks antwoordde aarzelend: 'Nee.' Waarop Cruijff concludeerde: 'Nou, dat houdt dan al in dat het probleem is opgelost.'

Het verpletterende effect van deze logica werd nog versterkt door Cruijffs begeleidend gebaren en mimiek. Hij bracht zijn geopende handen naar voren en trok een triomfantelijk gezicht – lichaamstaal die zoveel wilde

zeggen als ‘makkelijk zat’, een uitdrukking die hij trouwens ook graag in de mond mag nemen. Het was mooi om te zien hoe juist na deze orakelspreuk het geluid in Hilversum even wegviel – alsof ook de tv het maar opgaf, en eerbiedig zweeg.

[1996] Guus Middag en Kees van der Zwan

Afscheidsgroeten

Hoe nemen we tegenwoordig afscheid van elkaar? Wie nu *tabee* zegt, maakt een fossiele indruk op zijn gespreksgenoten. En wie een gesprek met zijn scriptiebegeleider afsluit met *de ballen*, loopt misschien voorop, maar neemt wel een zeker risico. Welke groeten worden het meest gebruikt? Renée van Bezooijen zocht het uit. Frank Jansen beschrijft vervolgens wat vijftien jaar geleden zoal gebruikelijk was.

In welke bewoordingen nemen mensen afscheid van elkaar? En zit er systeem in de afscheidsgroeten die ze gebruiken? Deze vragen stonden centraal in het college sociolinguïstiek van de Faculteit Letteren van de KU Nijmegen in het najaar van 1995. Zestien studenten trokken eropuit om ‘afschieden’ te observeren, in Nijmegen, in hun eigen dorp of stad, op straat of thuis. Ze noteerden niet alleen de woorden die bij het afscheid werden gebruikt, maar ook kenmerken van het afscheid zelf:

1. Wie neemt er afscheid: vrouw of man, ongeveer hoe oud (afgerond op hele tientallen), (indien bekend) opleiding (laag, midden of hoog), (indien bekend) herkomst (Noord-, Oost-, Zuid- of West-Nederland, buitenland)?
2. Van wie wordt er afscheid genomen (dezelfde kenmerken)?
3. Zijn de personen die afscheid nemen bekenden van elkaar of niet?

In totaal werden op deze manier 476 afscheiden geregistreerd, altijd gericht tot een enkele persoon. In veel gevallen betrof dit de student zelf. Dit betekent dat er hier een sterke oververtegenwoordiging is van uit Zuid- en Oost-Nederland afkomstige 20-jarige vrouwen met een hoge opleiding. Bij de afscheidnemers is de spreiding over de seksen, leeftijden, herkomst en opleiding meer evenwichtig.

Grote variatie

Zoals uit tabel 1 blijkt, is de variatie in gebruikte afscheidsgroeten groot: er werden 36 verschillende afscheidsvarianten geobserveerd. En dit is nog een

vereenvoudigd beeld van de werkelijkheid: een aantal sterk op elkaar lijkende vormen zijn samengevoegd, van dubbele groeten zoals *dag, tot ziens* is alleen de laatste genoteerd, en toevoegingen zoals *nou (nou, de mazzel)* en *bè (tot morgen, bè)* zijn buiten beschouwing gelaten. De drie meest gebruikte vormen blijken *doei, dag* en *tot ziens* te zijn; samen zijn ze verantwoordelijk voor meer dan de helft van alle afscheidsbetuigingen.

<i>Afscheidsvorm(en)</i>	<i>Frequentie</i>		
doei	104	aju	4
dag, da-ag	63	ciao	4
tot ziens	63	adieu, adié	3
houdoe	40	toedeloë	3
hoi, hoie	25	ayo	2
doeg	23	(de) groeten	2
hai, haie, haia	23	veel plezier	2
tot morgen (of: dinsdag, enz.)	20	see you	2
prettige dag (of: weekend, enz.)	15	ik ga jou zien	2
(ik) zie je	13	houdjes	2
groetjes	12	de ballen	1
ajuus	7	tshüs	1
weltherusten	7	nog een fijne dag	1
(de) mazzel	6	ik ga	1
bye	6	goedemiddag	1
tot kijk	5	tjeu	1
hou je	5	adios	1
tot dan (of: straks, enz.)	5	salu	1
Totaal			476

Tabel 1. Gebruikte afscheidsvormen en hun frequentie van voorkomen

Systematiek

Om zicht te krijgen op een eventuele systematiek in het gebruik zijn de 11 meest frequente afscheidsgroeten, die alle minstens 12 keer voorkomen, nader bekeken. In totaal betreft het 401 observaties; dit lijkt veel, maar voor sommige vormen en kenmerken zijn er toch maar weinig gegevens, dus enige voorzichtigheid is op z'n plaats. We troffen de volgende voorkeuren voor het gebruik van bepaalde afscheidsvormen aan:

- *doei* en *doeg* worden vooral gebruikt door vrouwen, *tot ziens*, *houdoe* en *tot morgen* door mannen;
- *doei* en *houdoe* door tieners en twintigers, *dag* door dertigers en zestigers, *tot ziens* door veertigers en vijftigers;
- *doeg* door noorderlingen, *houdoe* door zuiderlingen;
- *doei* door hoogopgeleiden, *tot ziens* door de middengroep, *houdoe* door laagopgeleiden en *dag* door de middengroep en laagopgeleiden.

Over de invloed van de kenmerken van degene tot wie het afscheid werd gericht, durf ik geen uitspraak te doen; zoals gezegd, was de samenstelling van deze groep tamelijk uniform. Wel was er een duidelijk effect van bekendheid:

- *dag* en *tot ziens* worden vooral gebruikt tussen onbekenden, *doei* en *houdoe* vooral tussen bekenden.

Door de uitkomsten te combineren, kunnen gebruiksprofielen worden gemaakt voor de vier meest gebruikte afscheidsvormen. Deze zijn te vinden in tabel 2.

	sekse	leeftijd						opleiding	herkomst	bekend
	v m	10	20	30	40	50	60	l m h	n o z w b	j n
doei	+	+	+					+		+
dag				+		+		++		+
tot ziens	+				+	+		+		+
houdoe	+	+	+				+		+	+

Tabel 2. Gebruiksprofielen voor de vier meest gebruikte afscheidsgroeten. Kenmerken van de afscheidnemer: sekse: v=vrouw, m=man; leeftijd: 10 = tussen 10 en 20 jaar, 20 = tussen 20 en 30 jaar, enz.; opleiding: l=laag, m=midden, h=hoog; herkomst: n=noord, o=oost, z=zuid, w=west, b=buitenland; bekend (met degene van wie afscheid wordt genomen): j=ja, n=nee.

Heilwensen

Veel afscheidsgroeten bevatten een heilwens voor degene aan wie ze gericht zijn. Bij sommige groeten is die wens nog heel duidelijk aanwezig: *prettige dag*, *veel plezier*, *nog een fijne dag* en *goedemiddag*. Bij andere zijn velen zich van de wens wat minder bewust, zoals bij *houdoe*, *bou je*, *houdjes* ('houd je

goed') en *welterusten* ('rust goed'). Soms ook is het wensdeel in de loop van de tijd verdwenen, zoals bij *dag* (verkorting van *goedendag*) en de daarvan afgeleide groeten *doeg* en *doei*. En ten slotte is er een groep afscheidsgroeten die aan een andere taal zijn ontleend en waarvan de betekenis voor veel Nederlanders – maar waarschijnlijk soms ook voor native speakers – ondoorzichtig is. Zo beveelt men met *adios* (Spaans *a Dios*), met *adieu* (Frans *à Dieu*) en met de daarvan afgeleide vormen *tschüs* (via het Duits), *adié*, *ajit*, *ajuuus* en waarschijnlijk ook *ayo* (vooral bij Antillianen in gebruik) en *tjeu* iemand bij het afscheid aan Gods hoede toe. Hetzelfde wordt aangenomen voor *bye* (van Engels *good-by(e)*; wellicht uit *God be with ye*). Met *salu* (Frans *salut*) wenst men iemand een goede gezondheid toe en met (*de*) *mazzel* (Hebreeuws *mazal*) voordeel en geluk. Ongeveer de helft van de 36 afscheidsgroeten bevat min of meer duidelijk een heilwens.

Daarnaast zijn er nogal wat neutrale groeten die naar een tijdstip van weerzien verwijzen. Dit geldt voor *tot ziens*, *tot morgen* (*dinsdag*, enz.), *tot kijk*, *tot dan* (*straks*, enz.), *see you* (Engelse verkorting van *I'll see you again/ later*) en het daarop gebaseerde (*ik*) *zie je* en *ik ga jou zien*. Deze maken ongeveer een kwart van het arsenaal aan afscheidsgroeten uit.

Allerlei

De rest van de aangetroffen groeten is onclassificeerbaar. Dit geldt bijvoorbeeld voor *boi* en *hai*. Van deze twee woorden is het onduidelijk hoe ze zijn ontstaan. Er wordt wel aangenomen dat ze spontaan zijn gevormd. *De groeten* en *groetjes* geven van zichzelf aan dat het groeten zijn – in die zin zijn het de meest voor de hand liggende vormen – maar niet dat het *afscheidsgroeten* zijn. Toch kunnen ze alleen bij het afscheid gebruikt worden. Dit geldt niet voor alle vormen. *Dag* en *boi* bijvoorbeeld kunnen zowel bij het begin als aan het eind van een ontmoeting worden gebruikt. *Ik ga* is misschien wel de meest concrete en onomwonden afscheidsgroet. Verder is er *ciao*. Dit woord komt oorspronkelijk uit het Venetiaans. Het is een samentrekking van *schia-vo* 'slaaf'. Eigenlijk geeft het dus aan 'ik ben uw slaaf', 'uw nederige dienaar'. *Toedeloe* is afgeleid van het Engelse *toodle-oo*, waarvan de oorsprong onbekend is. Het zou een tijdje een karikaturale homogroet zijn geweest. Rest, als allerlaatste van de 36 aangetroffen groeten, nog *de ballen*. Het zou hier om *bal* in de betekenis 'zaadbal' gaan. Wat dit lichaamsdeel met afscheid nemen te maken heeft, is mij niet geheel duidelijk, of is er toch sprake van een heilwens waarbij ballen kracht vertegenwoordigen?

Het is duidelijk dat de hier genoemde afscheidsgroeten slechts een klein deel vormen van alle afscheidsgroeten die er in het Nederlandstalige gebied

gebruikt worden. Er is zeker ook veel regionale variatie. In Vlaanderen bijvoorbeeld worden heel andere termen gebruikt dan in Nederland. En ook is er sprake van snelle veranderingen. Wat vandaag nog nieuw en modern is, is morgen alweer verouderd en toe aan vervanging. Misschien dat ik over een jaar of vijf de inventarisatie nog eens herhaal, om zicht te houden op de ontwikkelingen.

[1997] Renée van Bezooijen

Geheimtaal: een kwestie van creëren en kraken

Sinds jaar en dag gebruiken criminelen geheimtaal om de politie om de tuin te leiden. Maar geheimtaal biedt ook heel andere mogelijkheden. Over Bargoens, 'adie-taal' en 'omkeertaal'.

Op 26 oktober 1995 kopte de binnenlandpagina van NRC *Handelsblad*: 'Achterhoedegevecht tegen geheimtaal van criminelen'. Volgens het artikel spreekt de moderne crimineel met zijn misdadcollega's via gecodeerde boodschappen over de mobiele telefoon. Dit gaat als volgt: allereerst wordt het stemgeluid van de boef gedigitaliseerd, dan gecodeerd en vervolgens via een modem verstuurd. De politie kan deze gesprekken niet afluisteren, want zelfs de krachtigste computer heeft moeite met het ontcijferen van de code. De wettelijke macht loopt dus achter de feiten aan.

Politie in actie

Eigenlijk is er niets nieuws onder de zon. Van oudsher probeert het illegale circuit de politie met geheimtaal om de tuin te leiden, en steeds staat de politie voor de taak om het geheim te ontsluiëren. Eeuwenlang hebben dieven en kruimeldieven aan woorden betekenissen toegekend die alleen in kleine kring bekend waren. In feite is het doel van geheimtaal dan ook tegengesteld aan dat van natuurlijke taal. Natuurlijke taal is in principe een communicatiemiddel voor zo veel mogelijk participanten, terwijl geheimtaal juist zo veel mogelijk mensen buiten wil sluiten.

De bekendste geheimtaal, die tot het begin van deze eeuw werd gesproken, is het Bargoens. Het Bargoens verschilde van regio tot regio, vooral doordat het een mengsel was van de taalstructuur van het plaatselijke dialect en allerlei ontleningen uit het Jiddisch en uit zigeunertaal. De ontleningen werden alleen gebruikt als de situatie erom vroeg. Hooi was bijvoorbeeld alleen *kortjan* in de uitdrukking *kortjan schoepen* ('hooi stelen'). In alle andere gevallen werd het dialectische *heui* gebruikt.

Die onverstaanbare geheimtaal was dienders natuurlijk een doorn in het

oog, en men ondernam dan ook actie. Zo kwam in 1906 het boekje *De Boeventaal* uit. Het bevat, naast een uitgebreide woordenlijst van het Bargoens, een voorwoord van de commissaris van politie te Amsterdam, de heer W.L. H. Köster Henke. Volgens Köster Henke was de bedoeling van dit boek politie en rechters een hulpmiddel te geven bij het verstaan van 'slaapsteehouders, prostituées, opkoopters enz. enz., evenals kwartjesvindders en beroepsmisdadigers. En,' vervolgt hij, 'ook wanneer misdadigers die bij hun werk op heterdaad betrapt worden, elkaar in het Bargoensch een aanwijzing geven voor de verder te volgen gedragslijn, zal de politiebeampte die de taal verstaat, beter zijn maatregelen kunnen treffen dan hij die er nimmer iets van hoorde.'

De politie verstond het Bargoens dus steeds beter. Daarbij kwam dat ook steeds meer Bargoense woorden ingang vonden in de normale omgangstaal, zodat de geheimtaalfunctie verloren ging.

Cool the esclop

Naast het Bargoens hebben in de vorige eeuw en de eerste helft van deze eeuw in louche kringen ook andere geheimtalen opgeld gedaan. Het zijn, om het zo maar te noemen, gecodeerde geheimtalen. Het Bargoens heeft eigenlijk geen eigen code – behalve dan misschien het gebruik van leenwoorden. De gecodeerde geheimtalen daarentegen gaan uit van de algemene omgangstaal, maar transformeren de woorden dusdanig dat de ongewenste toevoerder ze niet kan thuisbrengen. Zowel binnen als buiten Nederland zijn hiervan frappante voorbeelden bekend. Het meest imponerende voorbeeld komt uit het Engels. Rond 1870 spraken zo'n 40.000 straatventers in Londen het zogenoemde *back slang*. De code van deze geheimtaal bestond uit het omkeren van woorden. De letters van een woord werden dus van achteren naar voren gebruikt. Na omkering werd het resultaat min of meer aangepast aan de fonologische regels van het Engels. Zo betekent *cool the esclop* 'look at the police'.

Zoals gezegd zijn ook in Nederland tal van deze gecodeerde geheimtalen bekend. Smokkelaars van shag en boter tussen Tilburg/Goirle en de Belgische grensplaats Poppel spraken in de jaren tussen 1940-1950 de zogenoemde 'adie-taal'. Zij vormden hun dialect door elke klinker of tweeklank te vervangen door *adie*: tabak werd *tadiebadiiek* en boter werd *badietadier*. Collega-smokkelaars uit Tongelrooy en Stramproy keerden daarentegen lettergrepen om. Moormann vermeldt in zijn standaardwerk *Geheimtalen* (1934) dat deze omkeertaal in de Eerste Wereldoorlog werd gebruikt. Volgens de code werd bijvoorbeeld *kinderen-nikderen* en *leven-velen*.

Precies hetzelfde principe paste een grote groep adolescenten uit IJmui-

den voor de Tweede Wereldoorlog toe. Het is niet zo dat de IJmuidenaren eenvoudigweg lettergrepen omdraaiden. Zij hadden aanvullende regels opgesteld waaraan de omkeertaal moest voldoen. Wanneer een lettergreep begint en eindigt met dezelfde medeklinker (*kok, kijk*), heeft omdraaien geen zin. In dat geval werd de eerste medeklinker weggelaten: *kijken* werd *ijken*, *koken* werd *oken*. Uit de omdraaiing van het werkwoord *komt-mokt* lijkt te volgen dat de uitgangen niet meedoen. Maar dat zou voorbarig zijn. Ook bij een woord als *markt* blijft bij omdraaiing de -t aan het einde staan: goed IJmuidens was dus *kramt* en niet *tkram*. Deze regel getuigt van diep inzicht in de klankregels van het Nederlands. In onze taal zijn immers aan het eind van de lettergreep veel meer combinaties mogelijk dan aan het begin. Omdraaiing van *berfst* zou bijvoorbeeld tot de onuitsprekelijke combinatie *tsfreh* leiden.

Gekraakte codes

Oorspronkelijk werd de omkeertaal van IJmuiden gesproken door vlettermannen die met roeiboortjes zeeschepen het Noordzeekanaal binnenloodsten. De concurrentie tussen verschillende groepen vletterlieden was zó groot dat een ploeg geheimitaal ging gebruiken om elkaar in te seinen over binnenkomende schepen zonder de andere ploegen in te lichten. Later is deze geheimitaal door de kinderen van de vlettermannen naar de wal gebracht. Daar gebruikten de binken de taal om zich te onderscheiden van de niet zo stoeren. Handig was tegelijkertijd dat ze elkaar konden waarschuwen bij het leetsen *naf sif*, het stelen van vis. Ook voor IJmuiden geldt dat de geheimitaal bruikbaar was voor allerlei onduidelijke praktijken, tot de plaatselijke politiemannen de code kraakten. De nekslag was dat geheimitaalsprekers in dienst traden bij het IJmuidense politiekorps. Daarna, en dat zie je vaker bij geheimitalen, werd de omkeertaal alleen nog gebruikt als groepstaal. Zo kun je vandaag de dag in IJmuiden nog onverstaanbare zinnen horen als: *Neb ie raad Reggie, nekkie gon mogedreek tarpen? Aijkezer lew!* ('Ben je daar Gerrie, kun je nog omgekeerd praten? Ja zeker wel!') De geheimitaal verwordt dan tot groepstaal en functioneert net als bijvoorbeeld studententaal om de onderlinge band uit te drukken.

Het gebeurt zelden dat een zelfgecreëerde taal de volwassenheid haalt en door grote groepen gesproken wordt. IJmuiden is in Nederland een uniek geval, vooral omdat daar naar verluidt meer dan honderd mensen zich van de omkeertaal bedienen. Geheimitaal vervult haar geheime functie totdat de politie – of ruimer: de omgeving – de code doorkrijgt. Voor de taal echter definitief in onbruik raakt, functioneert ze vaak jaren als groepstaal. Dat zal

met huidige digitale geheimtalen natuurlijk niet het geval zijn. Wel kan met zekerheid voorspeld worden dat de wettelijke macht de criminele codes opnieuw zal kraken en dat, om somber af te sluiten, de altijd inventieve illegaliteit steeds weer met nieuwe geheimtalen op de proppen zal komen.

[1997] Boudewijn Smid

Bemensen

In het bezoekerscentrum in het atrium van het nieuwe stadhuis van Den Haag werd mij een folder overhandigd waarin werd vermeld op welke dagen en uren van de week de balie van dit centrum is 'bemensd'.

Ik heb mij aan het gebruik van het woord *bemensd* in hoge mate geërgerd, en niet alleen omdat het *bemensd* moet zijn. Een dergelijk woord hoort in een officiële folder van de gemeente Den Haag niet voor te komen! Het is duidelijk dat de samenstellers van deze folder het woord *bemand* niet hebben willen gebruiken, omdat achter de balie ook vrouwelijk personeel staat. Maar het gaat mij te ver dit tot uitdrukking te brengen door het werkwoord *bemannen* te veranderen in *bemensen*.

[1997] Mr. J. A. van Lanschot Hubrecht

Schizofreen

'Ja, daar ben ik heel schizofreen in.' 'Ik ben een beetje schizofreen, denk ik weleens.' 'Schizofreen van me, hè?' Zulke ontboezemingen hoor je de laatste tijd regelmatig in 'praatprogramma's' op tv. Ze komen uit de mond van kerngezonde mensen, die vast niet weten waarover ze het hebben. Maar ook in de krant lees je steeds vaker dat mensen in een 'schizofrene situatie' verkeren, dat de overheid een 'schizofreen beleid' voert of dat deze of gene voor een 'schizofrene keuze' staat.

Als ouder van een van de 130.000 als schizofreen gediagnostiseerde mensen in ons land treft mij dat pijnlijk. Maar ook los daarvan is het volgens mij een voorbeeld van woordbederf, van taalverschraling.

[1997] Fred Portegies Zwart

Liefdesbaby verdwijnt uit *Privé*

Het woord komt niet voor in Van Dale, maar ten minste 439.801 mensen kennen het: *liefdesbaby*. Het is een vondst van Henk van der Meyden, tot voor kort hoofdredacteur van het roddelblad *Privé*. In de jaren zeventig zat hij met een probleem: nogal wat ongetrouwde sterren kregen een kind,

maar hoe moest hij daarover in *Privé* schrijven zonder het kille *buitenechtelijk kind* te gebruiken? De oplossing: *buitenechtelijk kind* verzachtte hij (misschien wel naar Engels voorbeeld) tot *liefdesbaby*. Het woord fungeerde op die manier ook als een soort code. Als *Privé*-lezeressen een *liefdesbaby* tegenkwamen, wisten zij voldoende: hier was geen huwelijk aan te pas gekomen. De *Privé*-redactie was zó ingenomen met het woord dat ze het ook voor andere gevallen ging gebruiken. Zo kon *liefdesbaby* langzamerhand gaan betekenen: 'kind van twee mensen die enorm veel van elkaar houden'. Het gevolg laat zich raden: in *Privé* werd iedere baby een liefdesbaby.

En dat is ook precies de reden waarom *liefdesbaby* binnenkort uit de kolommen van *Privé* zal verdwijnen. Wilma Nanninga, de onlangs aangetreden opvolgster van Henk van der Meyden, vindt dat het woord door het vele gebruik versleten is geraakt: '*Liefdesbaby* heeft zijn lading verloren. Ik voel er helemaal niets meer bij; het roze randje eromheen is verdwenen.' Maar wat nu? Heeft de vrouw van René Froger onlangs dus gewoon een kind gekregen? Nanninga: 'Nee, *kind* of *baby* is te gewoontjes. We denken druk na over alternatieven. *Gelukskind* is een mogelijkheid. Of *sprookjeskind*. Of *kleine fee*. We zijn er nog niet helemaal uit.'

[1997] Redactie *Onze Taal*

Ander woord voor... website

Het gaat goed met Internet. Heel veel bedrijven, instellingen en particulieren maken inmiddels al gebruik van dit internationale computernetwerk, om allerlei informatie te verkrijgen (en aan te bieden), en om ook anderszins met elkaar te communiceren. De opmars van Internet heeft ook zo zijn gevolgen voor de taal. We hebben er bijvoorbeeld het woord *website* aan te danken.

Een website is, simpel gezegd, de eigen plaats die iemand op het net heeft, de plaats waar hij informatie aanbiedt. Zo is er een 'weer-website' (van het KNMI), een 'vacaturebankwebsite' en een website waarop verhuurders huizen aanbieden. Binnenkort komt ook *Onze Taal* met een eigen website (meer daarover in het volgende nummer). Alleen zouden wij het liever niet over onze *website* hebben, maar er een Nederlands woord voor gebruiken. Dat lijkt misschien wat wereldvreemd (het Engels is tenslotte dé voertaal op Internet) maar waarschijnlijk valt dat ook wel mee. Want wie had jaren geleden bijvoorbeeld kunnen denken dat *wordprocessor* in Nederland volledig verdrongen zou worden door *tekstverwerker*? En een recenter voorbeeld: het Internet-woord *homepage* wordt de laatste tijd hoe langer hoe meer vervangen door *thuispagina*.

Wij zijn dus op zoek naar een Nederlands alternatief voor *website*. Maar welk? *Netplek* zou misschien iets kunnen zijn, of *weblocatie*, maar er zijn ongetwijfeld betere oplossingen. [...]

[1997] Redactie *Onze Taal*

Psychologisch moment

Doelpunten, maar ook belangrijke politieke en economische gebeurtenissen, vallen niet zelden op een ‘psychologisch moment’, vaak een ‘belangrijk psychologisch moment’. Wat wordt daar eigenlijk precies mee bedoeld? En wat is de herkomst van deze gemeenplaats?

‘Onze gelijkmaker kort voor het rustsignaal kwam op een heel belangrijk psychologisch moment’, meende de toenmalige Psv-oefenmeester Robson op 8 april 1991 in *NRC Handelsblad*. Doelpunten, maar ook politieke en economische gebeurtenissen van gewicht, vallen niet zelden op een *psychologisch moment*, vaak een *belangrijk psychologisch moment*. Juist door haar vaagheid leent deze frase, waarin het geleerde *psychologisch* enige schone schijn ophoudt, zich voor velerlei gebruik. Behalve in het Nederlands is de uitdrukking ook gangbaar in het Frans en het Engels, respectievelijk als *moment psychologique* en *psychological moment*.

Moment als ‘factor’

Het cliché *psychologisch moment*, dat ons zo vertrouwd in de oren klinkt, is nog geen anderhalve eeuw oud. In het Nederlands is de opkomst ervan sedert 1899 aan de hand van woordenboeken behoorlijk te volgen. Onderstaand rijtje biedt een keuze van definities uit Nederlandse verklarende en vreemdwoordenboeken, en Nederlandse vertalingen uit woordenboeken Frans- en Engels-Nederlands:

- het psychologisch juiste ogenblik (1899)
- beslissend ogenblik (1902)
- ogenblik waarop een gewichtig besluit genomen moet worden (1913)
- beslissend ogenblik, waarop uitkomt wat in iemand steekt (eind jaren twintig)
- ’t ‘psychologische’ (juiste) ogenblik (1929)
- het best gelegen ogenblik; het psychologisch ogenblik (eind jaren dertig)
- omstandigheid, die een besluit doet nemen; (bij vergissing) ogenblik, waarop een gewichtig besluit moet worden genomen (1939)
- het psychisch juiste, het geschikte ogenblik (1950)
- het in een bepaald geval juiste of meest geschikte ogenblik (1964)

- het juiste ogenblik (1986)
- gepast, geschikt [ogenblik] (1991)

Zoals u ziet, wisten de lexicografen er niet goed raad mee.

De omschrijving ‘omstandigheid, die een besluit doet nemen’ duidt overigens op een tweede – in zekere zin zelfs de eerste – betekenis van *psychologisch moment*, waarin *moment* niet ‘ogenblik’ betekent, maar ‘kracht’, ‘factor’, ‘invloed’. Een voorbeeld hiervan uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* is ‘Een man met zulk een scherp blik voor het psychologische moment in de uitingen van het geloof’ (Huizinga, 1919). Hoewel deze betekenis van *psychologisch moment* in het moderne spraakgebruik te verwaarlozen is, was zij voor het ontstaan van de uitdrukking van groot belang. Het tijdstip van dat ontstaan ligt 126 jaar achter ons.

Hilariteit in Parijs

Het is december 1870. Frankrijk is in de greep van een ongekend strenge winter. Parijs is bovendien in de greep van de Duitse legers, die in de nazomer stormenderhand Noordoost-Frankrijk hebben veroverd en in september de hoofdstad hebben omsingeld. Na drie maanden beleg wordt het leven in de lichtstad hoogst onaangenaam. Door schaarste gedwongen slaat de Franse keuken nieuwe wegen in: het nette eethuis Voisin serveert met de kerst ‘Chat garni de rats rôtis sauce poivrade. Chameau rôti’ – dakhaas met rat en kameel. De barre kou maakt brandstof zowel onmisbaar als onbetaalbaar.

De Duitse militaire en politieke leiders zitten intussen met een probleem. Parijs is dan wel omsingeld, veroverd is het niet. Is het raadzaam de stad met de vermaarde Kruppkanonnen onder vuur te nemen? Het is immers lang niet zeker of die een doorbraak zullen forceren, en de gedachte aan een mogelijk falen is de militairen een gruwel.

Op 16 december 1870 wordt in een beschouwing op de voorpagina van de *Neue Preussische (Kreuz-)Zeitung* gesteld dat een beschieting pas zinvol is wanneer bij de Parijzenaars alle hoop op hulp van buitenaf is vervlogen. Er moet, kortom, zorgvuldig rekening worden gehouden met de *morele* of *psychische factor*. Deze wordt in de Duitse tekst aangeduid met de geleerde term *das psychologische Moment*. Uiteindelijk zou mede op aandringen van Bismarck de beschieting op 5 januari 1871 beginnen.

De *taalkundige* bom was toen al gebarsten. Op 25 december 1870 had het Parijse *Journal Officiel* – berucht om zijn ondoorgroendelijke orakeltaal – een bericht geplaatst over dat Duitse artikel, waarin echter *das psychologische Moment* was opgevat als *der psychologische Moment* ‘het psychologische ogen-

blik'. Onmiddellijk ontstond een onontwarbare mengeling van beide betekenissen ('factor' en 'ogenblik'), wat in de benarde Franse hoofdstad resulteerde in verontwaardiging en... hilariteit.

De verontwaardiging spreekt uit het dagboek van de gebroeders Edmond en Jules de Goncourt, die op 27 december schreven: 'Het gesprek gaat over de beschieting, waarvan men meent dat ze de Parijzenaars vooralsnog eerder irriteert dan schrik aanjaagt – zulks in tegenstelling tot dat idee van die Duitse krant, dat het psychologisch moment voor het bombardement is aangebroken. Het *psychologisch moment voor een bombardement* – zo bont kunnen toch alleen Duitsers het maken!'

De hilariteit is beschreven door onder anderen Francisque Sarcey, in zijn *Siège de Paris* (1871). Uit de Nederlandse vertaling van hetzelfde jaar citeer ik: 'Men kan denken of er bij ons ook over dat zielkundige ogenblik gelachen is. [...] Men kon b.v. elk ogenblik hooren: "Ik heb honger, het zielkundig ogenblik om aan tafel te gaan is daar." [...] Zoo riep iedereen uit, toen de eerste kogel in Parijs viel: "Kijk! zij gelooven dat het psychologisch ogenblik is gekomen!"'

Uit andere bronnen is bekend dat Sarcey niet overdreef. Dat Parijs zich ten slotte op 28 januari 1871 toch overgaf, kwam niet zozeer door de beschieting, alswel door de honger, de kou en het dreigende oproer.

Leenvertaling

In het Frans was de verbinding *moment psychologique* 'juist, beslissend ogenblik' toen al gevestigd. Het Engels bleef niet achter: Oscar Wilde – geen vriend van clichés – gebruikte de uitdrukking nog in 1891 zonder ironie in *The Picture of Dorian Gray*. Kort daarop namen Britse taalzuiveraars de bestrijding ervan ter hand – zonder merkbaar resultaat. In het Duits heeft de verbinding begrijpelijkerwijs minder opgang gemaakt, al wordt de vorm *der psychologische Augenblick* wel gebruikt.

Het Nederlands heeft de uitdrukking waarschijnlijk aan het Frans ontleend; Engelse invloed kan niet helemaal worden uitgesloten. De hierboven aangehaalde gegevens uit woordenboeken, aangevuld met enkele bewijspplaatsen uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, lijken aan te geven dat bij ons *psychologisch moment* in de betekenis 'juist, beslissend ogenblik' in de jaren dertig gemeengoed is geworden. Van bestrijding door puristen heb ik geen sporen gevonden, maar wellicht sluimert in een oudere jaargang van *Onze Taal* nog ergens een oekaze tegen *psychologisch moment*.

[1997] Jaap Engelsman

De Toonder Taaloptien

In april stond dan echt het laatste Bommelverhaal in de krant. Welke sporen heeft Marten Toonder de afgelopen ruim vijftig jaar nagelaten in de taal? Een overzicht van ingeburgerde Bommelwoorden en -uitdrukkingen.

Onlangs stopte NRC *Handelsblad* met de herhaling van de Bommelverhalen. Daarmee wordt een tijdperk afgesloten dat voor Marten Toonder, Tom Poes en Ollie B. Bommel begon in 1941. In de tussentijdse decennia heeft Toonder, sinds 1995 erelid van het Genootschap Onze Taal, veel invloed op het Nederlands gehad. Die invloed wordt soms erg overdreven, maar zeker is dat hij een flink aantal woorden en uitdrukkingen aan het Nederlands heeft toegevoegd. Welke daarvan worden nu het vaakst gebruikt? Of anders gezegd: wat is de blijvende invloed van Toonder op onze taal?

Nu steeds meer kranten digitaal beschikbaar zijn, bestaat de mogelijkheid om dit min of meer objectief vast te stellen. Dat wil zeggen: je kunt op een aantal bekende Toondercreaties zoeken in de elektronische bestanden van onder meer NRC *Handelsblad*, *Het Parool*, *Trouw*, *Algemeen Dagblad*, het Algemeen Nederlands Persbureau en een groot aantal regionale dagbladen. Niemand weet precies hoeveel woorden er in al die kranten staan, maar alleen al de NRC beschikt met zeven digitale jaargangen over een bestand van ruim tweehonderd miljoen woorden. Alles bij elkaar vis je dus in een gigantische vijver. Hier volgen de voornaamste conclusies van een momentopname: de Toonder Taaloptien.

1. *Kommer en kwel*

De meest gebruikte Toondercreatie. *Kommer en kwel* werd op 20 april 1960 door Marten Toonder in het Nederlands geïntroduceerd, in *Heer Bommel en de Hachelbouten*. De gangbare – en reeds in de 16de eeuw aangetroffen – verbinding was *kommer en gebrek*. Wordt de laatste jaren opvallend vaak gebruikt in berichten over politiek, Afrika en landbouw. Staat wel in Van Dale, maar zonder de vermelding dat Toonder deze uitdrukking in omloop heeft gebracht.

2. *Heer van stand*

De hoge frequentie van *heer van stand* komt onverwacht. Deze aanduiding lijkt erg verbonden aan Ollie B. Bommel, maar ze komt in kranten zeer regelmatig voor, bijvoorbeeld in artikelen over chique kennismakingsadvertenties, de kunsthandel, kasteelheren, de VVD, bekakt pratende ministers en de adel. Onze belangrijkste woordenboeken hebben dit nog niet opgemerkt

en laten deze verbinding onvermeld. Enkele bekendheden die onlangs tot 'heer van stand' werden gebombardeerd: J. Heldring, Michael Laudrup en de terrorist Carlos (al is het bij deze laatste beter te zeggen dat hij als zodanig behandeld wil worden).

3. *Oplettende lezertjes*

Dat *oplettende lezertjes* hoog zou scoren, komt niet onverwacht, want iedereen die schrijft, snakt naar ze.

Overigens komen oplettende *lezers* veel vaker voor dan *lezertjes*, dat vindt men óf te Bommelliaans óf te betuttelend. De verbinding komt – en ook dat was te verwachten – opvallend vaak voor in boekbesprekingen. Eén citaat, over een door Harry Mulisch samengestelde tentoonstelling getiteld *Ziele-spiegel*: 'De oplettende lezer ziet natuurlijk meteen dat de sinds kort 'verplichte' tussen-n ontbreekt.'

4. *Minkukel*

Minkukel werd op 23 februari 1963 door Marten Toonder geïntroduceerd, in *Tom Poes en het Kukel*. Wat *kukel* precies betekent, wordt in het verhaal niet onthuld. Volgens Toonder betekent het zoiets als 'gevoel, fantasie of liefde', maar het is vaak uitgelegd als IQ, vandaar ook *minkukel* in de betekenis 'domkop, domoor'. Volgens Jan Bruggeman, 's lands grootste Bommeldeskundige, wordt *minkukel* opmerkelijk vaak gebruikt in ondertitels bij films. Misschien zit er iemand bij de vertaalafdeling van de NOB met een voorliefde voor dit woord. Uit een bericht in het *Eindhovens Dagblad* blijkt dat Boudewijn Büch zichzelf als een *minkukel* presenteert, 'zij het als een pedante'. Maar, voegde de krant er geruststellend aan toe: 'Het voordeel van optreden in Helmond is natuurlijk dat de hele zaal vol *minkukels* zit.'

5. *Denkraam*

Denkraam debuteerde op 7 januari 1950 in het Nederlands, in *Tom Poes en Kwetal, de Breinbaas*. Toonder gebruikte *denkraam* in de betekenis 'verstand, brein, geest', maar in de omgangstaal werd het al snel gebezigd voor 'denktrant, kader waarbinnen iemands denken zich afspeelt'. In kranten wordt het opvallend vaak gebruikt in combinatie met een bijvoeglijk naamwoord. Men spreekt bijvoorbeeld over 'het theoretisch *denkraam*' (van Einstein), maar *denkraam* is ook gecombineerd met *astraal*, *burgerlijk*, *neogotisch*, *marxistisch* en *middeleeuws*. Mooi 'stapeltje' uit de NRC: 'ons rozige ideologische *denkraam*'.

6. *Als u begrijpt wat ik bedoel*

In het *Algemeen Dagblad* stond onlangs: ‘Laat ik het zo zeggen: er zijn mensen die nooit ouder worden, als u begrijpt wat ik bedoel.’ Je vraagt je af, als je die tientallen vindplaatsen in kranten doorleest, of de sprekers beseffen dat ze Bommel citeren of dat ze gewoon willen weten of hun gesprekspartner wel begrijpt wat ze bedoelen. Dit is lang niet altijd duidelijk. Wordt vaak gebruikt na ongewone beeldspraak (‘mollige boeken’) of als iets op twee manieren uit te leggen is. De zegswijze is ook opgetekend uit de mond van mensen die Bommel waarschijnlijk niet kennen; Jeltsin zei in 1996 over een ambitieuze generaal: ‘De een is net als de ander, als u begrijpt wat ik bedoel.’

7. *Geld speelt geen rol*

Geld speelt wél een rol, dat weet iedereen die het niet heeft. Maar voor een man als Bommel is het niet belangrijk, en sindsdien ook voor veel anderen niet, al was het maar spreekwoordelijk. Wordt nogal eens aangetroffen in berichten over prestigieuze reclamecampagnes, politieke campagnes van Amerikanen en peperdure films: ‘Geld speelt geen rol in de nieuwste verfilming van Homerus’ *Odyssee*’, schreef een krant onlangs. En over de laatste Nederlandse kerstinkopen meldde een dagblad: ‘Exclusief is in, geld speelt geen rol.’

8. *Zielknijper*

Zielknijper werd op 27 februari 1952 door Marten Toonder in het Nederlands geïntroduceerd, in *Tom Poes en de Partenspeler*. Zielknijper is daar voorzitter van de voogdijraad van de stad Rommeldam. In latere verhalen – het personage komt in totaal in 27 vertellingen voor – is Zielknijper psycholoog en draagt hij de titel ‘drs.’ en vervolgens ‘dr.’ Van Dale vermeldt *zielknijper* sinds 1992 in de schertsende betekenis ‘psychiater’. Al eerder, in 1865, gebruikte Multatuli ‘Zielknijper’ als naam voor een dominee in wat *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* is gaan heten. In de NRC stond eind vorig jaar: ‘Voer voor zielknijpers te over!’ Hier sluipt een personage van Toonder in een boektitel van Mulisch, namelijk *Voer voor psychologen* uit 1961.

9. *Verzin een list*

‘Tom Poes, verzin een list!, riep Kamerlid Feenstra (PvdA) minister Jorritsma (Verkeer en Waterstaat) toe.’

Dat schreef het ANP onlangs. Bijna altijd staat Tom Poes aan het begin van de zin, soms aan het eind en regelmatig ontbreekt hij helemaal. ‘Verzin

een list, moet de minister van Financiën gedacht hebben en hij werd op zijn wenken bediend', schreef de nrc eind 1996. W.A.F.G. Vermeend, staatssecretaris van Financiën, wordt wel 'Tom Poes' genoemd, omdat hij zo goed is in het verzinnen van (financiële) listen. We komen de uitdrukking vooral tegen in politieke berichtgeving, ook over buitenlandse politiek. Eén keer aangetroffen: 'een provocatie, met een nogal hoog "Tom Poes-verzin-eenlist-gehalte"'.

10. *Mijn goede vader*

Hoeveel mensen spreken zonder gêne over hun 'goede vader'? Of beter: hoeveel mensen hebben echt een 'goede vader' gehad? Tussen al die honderden miljoenen woorden kwam deze verbinding slechts dertien maal voor en dan nog was ze soms overduidelijk ironisch bedoeld. Zo gebruikte Ischa Meijer het een keer, terwijl die een bedroevend slechte relatie met zijn vader had. Verder is het eens opgetekend uit de mond van Wim Kok. Die verklaarde in 1993 in de nrc: 'Als mijn goede vader – die al tien jaar dood is – nog had geleefd, dan zou hij zeker tot degenen hebben behoord die samenwerking met de vvd een hele stap vinden.'

Hiermee zijn we al bij de redelijk obscure Toondercreaties aanbeland. Anders dan menigeen denkt, komt de uitdrukking *een eenvoudig doch voedzaam maal* nog minder vaak voor. Maar dat kan ook aan de Nederlandse keuken liggen.

[1998] Ewoud Sanders

Nederlands buitengaats

Klein uitleenwoordenboek

Nederlandse ontdekkingsreizigers, zeeschuimers, handelaars en vissers scheepten zich in de zeventiende en achttiende eeuw in op zoek naar rijkdom en avontuur. Ze kwamen thuis met verse vis, peperdure specerijen en verhalen over verre landen. Maar ze lieten in die landen vaak ook iets achter: stukjes van hun taal. Over *makrel* in Rusland, *mat(e)ros* in Indonesië en *baromêtoru*, *zeneifuru* en *jin* in Japan.

In de havens heeft van oudsher een levendige internationale uitwisseling plaatsgevonden: van drank, gewilde goederen, geslachtsziekten en sterke verhalen. En van vreemde woorden. De taal van de zee is dan ook altijd sterk internationaal geweest. In de havens van de noordelijke zeeën ontstond zo een speciale gemeenschappelijke woordenschat, waaraan Neder-

landse ontdekkingsreizigers, handelaars en vissers een belangrijke bijdrage hebben geleverd. Ter illustratie van dit Nederlands buitengaats kunnen de visnamen *ansjovis*, *bokking*, *garnaal*, *haai*, *kabeljauw*, *labberdaan*, *maatjesharing*, *makreel* en *potvis* dienen, die aan vele talen zijn uitgeleend. Enkele van deze visnamen zijn in het Nederlands gevormd, maar de meeste hebben wij zelf ook weer geleend uit andere talen.

Teruggeven

‘Echt’ Nederlands zijn *bokking* (de even stinkende als beroemde gerookte haring, ook bekend uit het gezegde over een vervelend mens ‘hij droogt uit als een Harderwijker bokking’), *maatjesharing* en *potvis*, die zijn naam te danken heeft aan zijn logge, platte kop. Maar waar komt die naam *maatjesharing* vandaan? Kiliaan, de stamvader van de Nederlandse woordenboekmakers, lichtte al in 1599 *maeghdekens haerinck* als volgt toe: ‘eerste maagdelijke vismengsel zonder melk [hom] of eieren [kuit]’. Een *maatjesharing* is dus een *maagdbaring*: een zeer jonge haring, waarbij de hom of kuit nog niet ontwikkeld is.

De andere visnamen zijn geleend uit talen waarmee wij op zee contact hadden. Uit Romaanse talen stammen *ansjovis*, *kabeljauw*, *makreel*, *garnaal* en *labberdaan*. *Haai* is een leenwoord uit het Noorden: we hebben het ontleend aan het Oudnoorse *hár*.

Uitgeleende visnamen

ansjovis

Duits *Anschovis*

Russisch *ančous*

Fries *ansjofisk*

bokking

Duits *Bückling*

Fries *bokking*

Zweeds *böckling*

garnaal

Duits *Garnele*

Engels *garnel*, *gernel* (verouderd)

Fries *garnaal*, *garneel*

haai

Duits *Hai*

Zweeds en Deens *haj*

Frans dialect *haye*

Engels *haye* (verouderd)

Fries *haai*

kabeljauw

Duits *Kabeljau*

Frans *cabillaud*

Engels *cabilliau*

Fries *kab(b)eljau*

Zweeds *kabeljo*

Deens *kabliau*

labberdaan

Duits *Lab(b)erdan*

Russisch *laberdan*

maatjesharing

Duits *Matjeshering*

Deens *matjessild*

Engels *matie*

makreel

Duits *Makrele*

Zweeds *makrill*

Deens *makrel*

Noors *makrell*

Fries *makriel*

Russisch *makrel*

potvis

Duits *Pottfisch*

Fries *potfisk*

Engels *pot-fish* (verouderd)

De haai is dus door het Zweeds en Deens overgenomen als *baj*. Dat is opmerkelijk, omdat wij het woord uit het Oudnoors, de voorloper van de Scandinavische talen, hebben geleend. We hebben het geleende hier dus eerlijk teruggeven.

Het woord *makreel* heeft overigens een verrassende geschiedenis. Het is zijn loopbaan in het Nederlands begonnen als *makelaar* ('tussenhandelaar'). Dit *makelaar* is door het Frans geleend, alwaar het de vorm *maquerel* ('koppelaar') kreeg (tegenwoordig *maquereau*). Vervolgens is dit woord overgedragen op de vis. Volgens het volksgeloof volgt de makreel namelijk de jonge haring, de maatjesharing, en brengt de mannetjes en wijfjes bij elkaar, koppelt ze. Zo kreeg *maquerel* in het Frans twee betekenissen: 'koppelaar, pooier' en 'makreel'. In die laatste (vis)betekenis werd het in het Nederlands teruggeleend in de vorm *makreel*. En laat *makreel* nu in het Bargoens de betekenis 'pooier' hebben...

Kapers en vrijbuiters

In de zeventiende en achttiende eeuw schuimde allerlei onguur volk de zeeën af: piraten, boekaniers, zeerovers, vrijbuiters, kapers en ga zo maar door. De woorden *kaper* en *vrijbuit* zijn Nederlandse bijdragen aan het zeeschuimen. De zogenaamde *kaapvaart* of commissievaart was een officieel instituut. Een oorlogvoerende mogendheid gaf de kapitein van een privé-vaartuig een kaperbrief, waarmee hij gemachtigd was uit naam van die mogendheid vijandelijke koopvaardij schepen te overvallen, ‘ter buit te varen’. Door de kaperbrief – en ook alleen daardoor – onderscheidde de kaper zich van de zeerover, piraat of boekanier. Een bekende kaper was onze zeeheld Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676). Nadat deze in 1641 op een gehuurd oorlogsschip een zeeslag had meegemaakt, ging hij ijlings terug naar de koopvaardij en kaapvaart, die hem veel beter bevielen. Hij was dan ook slechts met moeite te bewegen om in 1652 bij het begin van de Eerste Engelse Oorlog voor één zeetocht vice-commandeur van de vloot te worden.

Het woord *kaper* betekent zowel ‘kaapvaarder’ als ‘kaapschip’. Het Frans, het Duits en het Engels hebben het woord in de zeventiende eeuw in beide betekenissen overgenomen als respectievelijk *capre*, *Kaper* en *caper*. Het Russische *kaper* betekent alleen ‘kaapschip’.

Ook de *vrijbuit* heeft een rondgang door diverse talen gemaakt. Het Frans kent *flibustier*, het Engels *filibuster* en *freebooter*, het Spaans *filibustero*, het Duits *Freibeuter*, het Deens *fribytter* en het Italiaans *farabutto*. De vormen met *fr-* zijn rechtstreeks uit het Nederlands geleend, maar waar komen de vormen met *fl-* vandaan? Dat blijft onzeker, maar een Engels woordenboek – de verandering van *fr-* in *fl-* is in het Engels ontstaan – meent dat de verandering heeft plaatsgevonden onder invloed van het Nederlandse *vlieboot*, dat in dezelfde talen geleend is als *vrijbuit*, vergelijk Engels *flyboat*, Frans *flibot*, Spaans *flibote*, Duits *Flieboot*. Een vlieboot is een klein schip, genoemd naar het zeegat Vlie.

Gedestilleerd

Nederlandse zeelieden waren grote en aanstekelijke drinkers. Ze exporteerden alcoholische dranken, mét hun namen. De namen *bier*, en zijn belangrijke bestanddeel *hop*, zijn aan het Frns geleend als *bière* en *houblon*. Ook het Bretons, een voornamelijk in Bretagne gesproken Keltische taal, heeft *boupez* ‘hop’ uit het Nederlands geleend. Voorts komt het Engelse *hop* uit het Nederlands.

Vanaf ongeveer 1600 namen de Nederlanders het bier en de hop mee op hun zeereizen naar Azië. Zo leerden de Japanners hun *biru* en *hoppu* kennen,

de Indonesiërs hun *bir* en de Sri Lankanen hun *bira*. Ook sterkere drank is de zeeën over gevaren: de matrozen op alle schepen van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie hadden recht op een dagelijks rantsoen jenever of brandewijn.

De Nederlandse naam *brandewijn* heeft een rondgang door de wereld gemaakt, hoewel het procédé van het branden of destilleren van wijn ook bij andere volkeren bekend was. Volgens sommige bronnen is het Nederlandse woord zo verspreid geraakt doordat de commerciële toepassing van het destilleren van wijn uit Nederland stamt. Een zestiende-eeuwse Nederlandse scheepskapitein zou als eerste wijn uit verre landen voor verschepping hebben geconcentreerd met de bedoeling water toe te voegen als hij de thuishaven had bereikt. De geconcentreerde drank werd echter een onmiddellijk succes en aanlenging bleek helemaal niet nodig voor het gewenste effect.

Schiedam

Hoe het ook zij, waarschijnlijk is Duits *Brantwein* ontleend aan het Nederlands; zeker is dat Frans *brandevin*, Zweeds *brännvin*, Deens *brandevin* en Engels *brand-wine*, sinds 1657 verkort tot *brandy*, uit het Nederlands afkomstig zijn. Het Engelse woord *brandy* heeft een zegegang over de wereld gemaakt; de meeste talen, waaronder het Nederlands, hebben het uit het Engels overgenomen.

Jenever heeft een vergelijkbare geschiedenis. Jenever werd gemaakt door aan korenbrandewijn jeneverbessen toe te voegen. Het woord luidt in het Zweeds en Deens *genever*, in het Duits *Genever* en in het Engels *geneva*. Dit laatste is verkort tot *gin* en is net als *brandy* in een groot aantal talen overgenomen: Nederlands, Frans, Deens, Zweeds, Indonesisch, Italiaans *gin*, Duits *Gin*, Russisch *džin*, Pools *dżyn*, Fins *gini*.

Een Frans synoniem van *genièvre* is *schiedam*. Schiedam vormde immers het centrum van de Nederlandse stookactiviteit, met als hoogtepunt 392 branderijen in de jaren 1881-1882. Geen wonder dat de stadsnaam werd gebruikt voor de drank, zoals Gouda en Edam hun naam aan een kaassoort hebben geschonken.

Van de Nederlanders leerden de Indonesiërs het product jenever kennen en gaven het de naam *jenéwer*. Het Japans gebruikte hiervoor vroeger *zenei-furu*; dit woord is overigens vervangen door het uit het Engels geleende *jin*. Nederlandse zeelieden droegen hun enthousiasme voor het vaderlands gedestilleerd soms ál te sterk uit. De schadelijke gevolgen ondervond de Nederlandse vice-admiraal Sebald de Weert aan den lijve. Toen hij zich tijdens een van de eerste ontmoetingen met de Sri Lankanen in 1603 totaal be-

schonken misdroeg, werd de koning van Sri Lanka zo boos, dat hij De Weert liet executeren. Het zal ook geen toeval zijn dat een Japans dialect het woord *doronken* uit het Nederlands heeft geleend.

Peter de grote lener

Tot besluit drie lijstjes om te illustreren dat de Nederlandse maritieme invloed op nog veel meer terreinen zichtbaar is: een lijstje met uitgeleende bootnamen, namen voor zeelieden en namen voor instrumenten. De Russische woorden zijn voornamelijk geleend ten tijde van Peter de Grote (1672-1725), die enige tijd werkzaam is geweest op een Nederlandse werf. Hij heeft veel Nederlandse scheepsbouwers mee naar Rusland genomen om de scheepsbouwkunst te onderwijzen. Dat onderwijs heeft een grote invloed op de Russische woordenschat gehad. Overigens zijn de lijstjes slechts een keuze uit veel omvangrijker materiaal.

Bootnamen

fluit

Duits, *Flüte, Fleute*

Frans *flûte*

Russisch *flejt*

hulk

Frans *bourque*

Italiaans *orca*

Portugees *urca*

Spaans *urca*

jacht

Deens *jagt*

Engels *yacht*

Frans *yacht*

Portugees *iate*

Russisch *jachta*

Spaans *yate*

jol

Engels *yawl*

Frans *yole*

Italiaans *iole, iolla*

Portugees *iole*

Russisch *jal*

klipper

Russisch *kliper*

kruiser

Engels *cruiser*

Russisch *krejser*

praam

Engels *pra(a)m*

Frans *prame*

Portugees *prama*

sloep

Engels *sloop*

Frans *sloop*

Russisch *šlup*

Duits *Sloop, Slup*

stoombootje

Japans *sutomubotchi*

Namen voor zeelieden

bootsman

Frans *bosseman*

Indonesisch *bosman*

Russisch *bocman*

kapitein

Indonesisch *kapitan*

Japans *kapitan*

loodsman

Frans *lamanage*

Russisch *locman*

matroos

Deens *matros*

Duits *Matrose*

Indonesisch *mat(e)ros*

Japans *madorosu*

Koreaans *madorosu*

Russisch *matros*

Zweeds *matros*

schipper

Engels *skipper*

Russisch *skiper*

Instrumenten

barometer

Indonesisch *barometer*
Japans *baromêtôru*
dieplood
Russisch *diplot*
dommekracht
Indonesisch *dongkrak*
Russisch *domkrat*
kompas
Indonesisch *kompas*
Japans *konpasu*
Koreaans *kompasu*
sextant
Indonesisch *sekstan*
Japans *sekisutanto*

Babordo

Wanneer hebben de meeste uitleningen van het maritieme Nederlands plaatsgevonden? Hoewel er al uitleningen uit de twaalfde en dertiende eeuw bekend zijn (Frans *lof* of *loef*), lag het hoogtepunt duidelijk later. In de zeventiende en achttiende eeuw, toen Amsterdam een handelsmetropool was, en de vlag van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie op de wereldzeeën wapperde, hebben vele Nederlandse zeetermen voet aan vreemde wal gekregen.

De invloed van het Nederlands op andere talen in de twintigste eeuw ligt op andere gebieden. Die invloed vinden we bijvoorbeeld in de wetenschap (Engels *Vroman effect*, *Eijkmans test*) of de sport (*korfball* in het Engels en Pools, en *klapschaats*: Japans *kurappusukaatsu* en inmiddels – onder invloed van het Engels *slapskate* – *surappusukeeto*). Of in de politiek (Italiaans: *il Poldermodello*). Maar intussen zeggen Italianen nog steeds mooi *babordo* als ze *bakboord* bedoelen.

[1998] Nicoline van der Sijs en Jaap de Jong

Op/met vakantie

‘Tussen Kerstmis en Oud en Nieuw gaan we op vakantie.’

Moet *op vakantie* niet *met vakantie* zijn?

Nee, zowel *op vakantie* als *met vakantie* is juist. Alle hedendaagse woordenboeken vermelden beide varianten (zonder een op- of aanmerking), op Wolters’ Koenen na, die alleen *op vakantie* geeft. In zijn vorige druk ver-

meldt Van Dale (1984): ‘*met vakantie zijn, gaan*; ook *op vakantie* (vgl. Hd. *auf Urlaub*; Eng. *on holiday*), dat wel als speciaal kath. beschouwd wordt, wsch. ten onrechte.’

Het Stijlboek van Prisma ziet een betekenisverschil: wie zegt dat hij *op vakantie* gaat, zal altijd naar een vakantiebestemming vertrekken; wie zegt dat hij *met vakantie* gaat, kan ook thuis vakantie vieren. Uit de woordenboeken blijkt echter niets van dit betekenisonderscheid.

Op vakantie werd vroeger wel gezien als een contaminatie van *op reis* en *met vakantie*, maar dat bezwaar is inmiddels achterhaald. U kunt gerust uw eigen voorkeur volgen voor *op vakantie* of *met vakantie*.

[1999] Taaladviesdienst

‘Het meisje die...’

Als leraar op een middelbare school (vwo-havo) viel het me de laatste jaren op dat het betrekkelijk voornaamwoord *dat* en het aanwijzend voornaamwoord *dat* door leerlingen steeds vaker vervangen werden door *die*: ‘Het meisje die daar loopt, ken ik niet. Die moet je eens aanspreken.’ En verder dat het persoonlijk voornaamwoord *het* bij hen steeds meer plaatsmaakte voor *die* of *hij*: ‘Het middel raakt uitgewerkt. Hij moet worden vervangen.’

Ik heb de indruk dat dit verschijnsel zich uitbreidt en dat ook veel volwassenen de vergissing maken. Zo las ik op de voorpagina van *Trouw* in een inleiding op een hoofdartikel: ‘Oorzaak is een uitspraak van het College van beroep voor het bedrijfsleven. Die heeft bepaald dat (...)’ En in het NOS-journaal van 10 december 1997 vroeg Philip Freriks aan de toenmalige milieuminister De Boer: ‘U mikt nu op een compromis die uitkomt op zeven procent reductie?’

Er is een eenvoudig middel om de fout te voorkomen. Ik heb het de ‘t-regel’ gedoopt, naar de laatste letter van het juiste voornaamwoord. Een onzijdig woord, een *het*-woord dus, krijgt

- 1 *dat* als betrekkelijk voornaamwoord,
- 2 *dit* of *dat* als aanwijzend voornaamwoord en
- 3 *het* als persoonlijk voornaamwoord.

Voorbeeld: ‘Het huis dat (1) daar staat is bouwvallig. Dat (2) zal niemand kopen. Ik denk dat het (3) binnenkort wordt afgebroken.’

Deze regel lijkt me goed bruikbaar; de meeste mensen weten immers wel of ze nu met een *de*- of met een *het*-woord te maken hebben.

[1999] Henk Tetteroo

Lump sum

Het is bedroevend hoe Nederlandse ministers en Kamerleden de veelvuldig gebruikte Engelse woorden *lump sum* uitspreken. De *u* klinkt daarbij als die in het Nederlandse woord *hum* in plaats van die in het Engelse *upper*. Soms spreken zij deze woorden zelfs als één woord *lumpsum* uit, met de klemtoon op *lump*.

Afgezien van de uitspraak, is het mij niet duidelijk waarom men in het Nederlandse parlement niet de Nederlandse begrippen *ronde som* respectievelijk *rond bedrag* of *som ineens* respectievelijk *bedrag ineens* gebruikt.

[1999] J.G. Tromp

Herinneren

In overlijdensadvertenties komt tegenwoordig een wonderlijk gebruikt *herinneren* voor, bijvoorbeeld in 'Wij herinneren hem als een toegewijd medewerker'. En men legt de overledene in de mond: 'Herinner mij als een openhartige vriend.' Maar dat is geen Nederlands. Je kunt 'je iets herinneren' of 'iemand aan iets herinneren', maar niet 'iemand herinneren'. Be-doeld is: *gedenken*.

Zou achter die slordigheid misschien het Engelse 'remember me' kunnen zitten?

[2000] C.A. Zaalberg

'De bal wordt in Den Haag voortdurend rondgespeeld'

Voetbalwoorden in gewone taal

Als binnenkort de Europese Kampioenschappen voetbal beginnen, gaan veel mensen weer een merkwaardig soort geheimtaal spreken. Maar ook buiten het veld blijkt voetbaljargon goed bruikbaar te zijn. Hoe langer hoe meer sijpelt het door in de alledaagse taal: van *een voorzet geven* tot *in eigen doel schieten* en van *vliegende kiep* tot *aan de zijlijn staan*.

Zelfs wie volkssport nummer één eerder associeert met voetbalvandalen, rellen, de ME en supersnelrecht dan met een sportief duel tussen twee voetbalclubs, zal het niet kunnen ontkennen: van alle sporten is het voetbal verreweg de belangrijkste leverancier van sportieve nieuwe taal. Zo levert een blik in een paar recente kranten meteen een handvol voetbaltermen op die nog niet zo lang geleden zijn geïntroduceerd of die pas onlangs in bredere kring bekend zijn geworden: *alibisliding*, *kampioensstress*, *reageer voetbal*, *rouwmoment*, *wisselpass*. Maar het voetbal zorgt niet alleen jaar in jaar uit voor

een rijke oogst aan nieuwe woorden, het spel spreekt ook zodanig tot de verbeelding dat heel wat oorspronkelijke voetbaltermen ook buiten de voetbalwereld worden gebruikt.

De bal rondspelen

Politici, managers, vakbondsleiders – als ze bij een praatje behoefte hebben aan wat beeldspraak, is er een aanzienlijke kans dat ze hun toevlucht nemen tot voetbaljargon. Omdat het grote publiek bekend is met dit jargon verwachten ze dat die beeldspraak veel mensen aanspreekt. Dat resulteert in hoogstandjes als ‘Bolkestein moet je kort dekken en de tackle niet schuwen’ (*Trouw*, 8-4-1995), ‘Wie is de midvoor op de trap van Huis ten Bosch?’ (*Trouw*, 4-4-1995) en ‘De bal wordt in Den Haag voortdurend rondgespeeld en daarbij levert niemand iets in’ (*Het Parool*, 24-7-1999). Soms is zulke beeldspraak eenmalig, maar als een voetbalterm of -uitdrukking met een zekere regelmaat in een figuurlijke toepassing buiten de ‘voetballerij’ voorkomt, hebben we te maken met idioom. Is dat het geval, dan hoort de taalvorm behalve met een letterlijke ook met een figuurlijke betekenis in een algemeen taalgebruik te worden opgenomen.

Paniekvoetbal

In het verleden hebben heel wat taalvormen de weg van voetbalveld naar woordenboek afgelegd, ook al is de aan het voetbal ontleende terminologie daarin soms wat stiefmoederlijk behandeld. *Tackelen*, *vliegende kiep*, *aan de zijlijn staan* en *paniekvoetbal*: behalve met een voetbalbetekenis staan deze woorden inmiddels ook met een figuurlijke betekenis in Van Dale. Evenals de uitdrukking *maatschappelijk middenveld*, die zonder de grote populariteit van het voetbal (of een andere veldsport) waarschijnlijk geen schijn van kans zou hebben gehad om in de algemene taal in te burgeren. Die inburgering vergt vaak nogal wat tijd, want voordat een (oorspronkelijke) voetbalterm een plaatsje in het woordenboek krijgt, moet wel duidelijk zijn dat hij niet alleen bij trainers en spelers bekend is. De term moet, met andere woorden, regelmatig in voetbalverslagen te horen of te lezen zijn. Gewoonlijk komt eerst de letterlijke betekenis (de ‘voetbalbetekenis’) in het woordenboek terecht en volgt pas daarna eventueel een figuurlijke betekenis. Maar er zijn uitzonderingen op die regel. Het komt namelijk voor dat een voetbalterm ongeveer gelijktijdig in de letterlijke en figuurlijke betekenis populair wordt. Neem *paniekvoetbal*: toen dit woord in 1976 samen met het destijds gangbare synoniem *paniekspel* in het woordenboek werd opgenomen, moest er meteen bij vermeld worden dat het woord ook figuurlijk werd gebruikt, en al snel werd die figuurlijke betekenis nader omschreven. Trouwens, als men

dit woord tegenwoordig in de krant aantreft, betreft het doorgaans niet eens meer een voetbalcontext. Het wordt nu meestal in een figuurlijke betekenis gebruikt en het is daarom zelfs niet uitgesloten dat we deze samenstelling met voetbal ooit nog eens zónder voetbalbetekenis in het woordenboek zullen terugvinden.

voetbaltaal in alledaagse taal

buitenspel staan – niet meer meedoen

iem. buitenspel zetten – uitschakelen

bloed aan de paal willen – belust zijn op agressie

elkaar de bal toespelen – elkaar helpen

de bal is rond – de afloop staat niet vast

de bal terugspelen – een aanval pareren

op het verkeerde been zetten – misleiden door het bewust verstrekken van verkeerde informatie, door iets op bepaalde toon te zeggen

in eigen doel schieten – zichzelf benadelen

voor open doel scoren – een gemakkelijk succes behalen

voor open doel missen – de gelegenheid laten voorbijgaan om anderen vrij gemakkelijk te overtuigen

gele kaart – berisping

krijtlijnen trekken – de grenzen van een discussie e.d. bepalen

politiek, maatschappelijk middenveld – figuurlijke toepassing van het middelste stuk van het speelveld

een schot voor open doel – een gemakkelijk te behalen succesje

vliegende kiep – iem. die verschillende functies vervult (en zich daarvoor veel moet verplaatsen)

een voorzet geven – een idee aanreiken

aan de zijlijn staan – ergens niet bij betrokken zijn

affluiten – iem. affluiten: iem. te kennen geven dat hij (met zijn onzin) moet ophouden

bobo – een ‘belangrijk’ bestuurder

een-tweetje – heimelijke afspraak, overeenkomst tussen twee partijen

natrappen – iem. die in een beroerde situatie verkeert nog verder benadelen, nog meer schade berokkenen

paniekvoetbal – onberaden wijze waarop een zaak wordt aangepakt

patatgeneratie – benaming voor een generatie waaraan men gemakzucht, gebrek aan doorzettingsvermogen enz. toeschrijft

tackelen – (iemand) hard aanvallen om hem beentje te lichten, op zijn nummer te zetten; (een probleem) met veel inzet oplossen

vijf verse voetbalwoorden

alibisliding: sliding in de richting van de bal door een speler die bij voorbaat weet dat zijn poging om aldus de bal te veroveren vruchteloos is, maar die deze poging onderneemt om zijn ploeggenoten en het publiek zijn inzet te tonen

kampioensstress: stress bij voetballers tijdens een wedstrijd die beslissend is voor het wel of niet behalen van een kampioenschap

reageervoetbal: verdedigend type voetbal waarbij een ploeg m.n. tegenaanvallen uitvoert in reactie op het aanvallende spel van de tegenpartij

rouwmoment: moment van hevige teleurstelling die optreedt als een speler een doelpunt heeft gemist

wisselpass: pass waarbij een van de buitenspelers naar de andere vleugel loopt en daar met een diagonale pass wordt aangespeeld

'Voetbal is oorlog'

Behalve voetbaljargon gaan ook uitspraken van voetballers, trainers en bo-bo's soms een eigen leven leiden buiten de sport. Een goed voorbeeld daarvan is de legendarische uitspraak van Rinus Michels uit de jaren zeventig: 'Voetbal is oorlog.' Dit aforisme is inmiddels klassiek en heeft zich min of meer van zijn maker losgezongen. Het wordt dan ook welhaast als een staande uitdrukking gebruikt in onze taal. Daarom staat deze uitspraak ook in de grote Van Dale. Hoewel de uitspraak van 'de Generaal', zoals Michels in zijn tijd ook werd genoemd, inmiddels alweer behoorlijk op leeftijd is, vormt hij nog steeds een bron van inspiratie voor andere taalgebruikers. Dat blijkt wel uit de vele allusies en variaties die nog steeds op dit aforisme worden gemaakt. Zo worden in de krant – al dan niet met een knipoo naar Michels – allerhande sporten als 'oorlog' getypeerd, bijvoorbeeld: 'schaatsen is oorlog' (*Algemeen Dagblad*, 4-1-1997) en 'wielrennen is oorlog' (*Algemeen Dagblad*, 26-9-1997). Nog een stapje verder af van de structuur van de oorspronkelijke uitspraak is de variant 'Parijs-Roubaix is oorlog' (*Het Parool*, 14-4-2000).

Ambtenarenvoetbal

In ruim een eeuw – pas in 1889 werd de Nederlandsche Voetbal- en Atle-

tiekbond, de voorloper van de KNVB, opgericht – is er in het Nederlands een omvangrijk voetbaljargon ontstaan, dat zich bovendien nog steeds uitbreidt, zowel met ‘blijvertjes’ als met ‘eendagsvliegen’. Men zou er haast een heel woordenboek mee kunnen vullen, met al die woorden, uitdrukkingen en aforismen over voetbal die al dan niet buiten de sport ook een eigen leven zijn gaan leiden. Vooral als men de ‘eendagsvliegen’ zou meetellen: de woorden die slechts een keer of enkele malen in de krant worden aangetroffen. Zoals *ambtenarenvoetbal*, een typering die Jan Mulder volgens *Vrij Nederland* (9-10-1993) ooit eens moet hebben gegeven van het spel vol ziellose breedtepassjes van Oranje, en die naar het schijnt ooit ook door Ajax-trainer Olsen in de mond genomen is (*Algemeen Dagblad*, 15-1-1997). Voor vermelding in een algemeen talig woordenboek komen zulke verhoudingsgewijs weinig gebruikte taalvormen niet in aanmerking – ook al spreken ze nog zo tot de verbeelding. Maar het woordenboek gunt ze met alle liefde een apocrief bestaan – op en rond het voetbalveld.

[2000] Ton den Boon

Virtueel

Een toverwoord voor ingewijden?

Zo'n twee jaar geleden trof mij het gebruik van het woord *virtueel* in publicaties over allerhande voortbrengselen van de computer, zoals internet. In zijn *Preadvies voor de Nederlandse Juristen-Vereniging* uit 1998 legde prof. dr. A. W. Koers, hoogleraar juridische informatica, de werking van internet uit. *Virtueel* komt er heel veel in voor. Zo las ik: ‘Dat op internet eenzelfde persoon meerdere identiteiten kan aannemen is een vorm van de-materialisering. Als tegenhanger van de fysieke wereld ontstaat zo een virtuele wereld met virtuele personen, virtuele producten en virtuele handelingen. En dus onvermijdelijk ook met virtueel rechtsverkeer. Internet is bij uitstek de belichaming van die virtuele wereld.’

Geleerddoenerij

Over een ‘virtuele wereld’ had ik ook al gelezen in een krantenverslag over een videopresentatie waarbij ‘de echte en de virtuele wereld door elkaar lopen’ (*NRC Handelsblad*, 30-6-1998). Maar wat betekende *virtueel* nu toch? Het leek mij dat Koers zich met zijn mooie woorden aan geleerddoenerij overgaf en dat hij niet kon verhullen dat het op internet ook om feiten en de werkelijkheid gaat. Want wie bij *virtueel winkelen* aan Amazon.com denkt, heeft toch bepaald niet iets imaginairs in gedachte. Mijn conclusie was dat *virtueel* iets moest betekenen als ‘door of met de computer’ of ‘op internet’.

Als dat klopt, heeft *virtueel* er een betekenis bij gekregen die een heel eind verwijderd is van de oorspronkelijke in ons taalgebruik.

Mijn kleine Van Dale uit 1996 zegt dat *virtueel* is: 1 slechts schijnbaar bestaand, betekenisverwantschap met *denkbeeldig*, tegenovergesteld aan *reëel* 2 als mogelijkheid of vermogen aanwezig, betekenisverwantschap met *potentieel* 3 <jur.> uit de aard der zaak, substantieel, tegenovergesteld aan *formeel*.

Wie gevoelig is voor de invloed van het Engels, raakt zeker in verwarring als hij het *virtueel* van Van Dale naast de betekenissen van het Engelse *virtual* legt: 'feitelijk, in werkelijkheid, eigenlijk'. Wat moeten we dan denken van *virtual reality*? Is dat niet een beetje dubbelop? Of past het juist goed bij mijn uitleg van *virtueel* en is het een door de computer geproduceerd beeld van een driedimensionale werkelijkheid?

Toverwoord?

Met *virtueel* in de betekenis van 'door of met de computer' of 'op internet' hebben we Van Dale dus ver achter ons gelaten. We kunnen al aardig met de nieuwe betekenis van het woord overweg. Zo is een 'virtuele tentoonstelling' (*Vitrine*, april 2000) een door de computer geproduceerd beeld van schilderijen aan wanden in een interieur, gelijkend op dat van het Kröller-Müller Museum. Als de politie een 'virtuele winkel op Internet' vindt waar een oplichter achter zit (in tegenstelling tot Amazon.com dus echt een 'slechts schijnbaar bestaande' winkel), noemt NRC *Handelsblad* dat een 'fictieve winkel' (12-8-1998). Deze krant, die 'stemmen op internet' bespreekt onder de kop 'Virtueel stemmen' (30-5-2000), heeft de nieuwe betekenis van *virtueel* blijkbaar inmiddels opgepikt. En wat vindt u van een 'virtueel live concert' op de website van het Concertgebouw? Moet kunnen! Evenmin zie ik een probleem in 'virtuele markt voedingssector' (NRC *Handelsblad*, 7-7-2000), waarbij het gaat om 'elektronische handel' en 'communiceren op het web'. Maar passen we de nieuwe betekenis van *virtueel* allemaal even goed toe? Nee, dunkt me. Zo geeft de *Consumentengids* in mei 2000 in een 'ABC' bij een artikel over internet als betekenis voor *virtueel* 'niet tastbaar, imaginair'.

Enfin, onze taal ontwikkelt zich langzaam maar onherroepelijk, zeggen onze taalgeleerden. Misschien dat *virtueel* nu nog een toverwoord voor ingewijden lijkt, maar nog even en iedereen weet dat het niets geheimzinnigs is, en dat zijn geenszins denkbeeldige e-mailtje gewoon bij zijn virtuele wereld hoort, bij de wereld van de computer.

[2000] Mr. R. W. Asser

Starten

Tot mijn verdriet zie ik nu ook al in *Onze Taal* vaak het werkwoord *starten* als bedoeld wordt ‘beginnen’. Naar mijn gevoel heeft *starten* te maken met het laten beginnen van een wedstrijd of het in werking stellen van een motor. Dat het onjuiste gebruik van *starten* in de spreektaal gretig wordt overgenomen uit de media, was te verwachten, maar zelfs in vakbladen kom je het tegenwoordig tegen. In medische tijdschriften wordt bijvoorbeeld gesproken van ‘een nieuw onderzoek starten’.

Het zal moeilijk worden om in dergelijke gevallen terug te keren naar het gebruik van *beginnen*. Ik doe in ieder geval niet mee aan dat nieuwe gebruik van *starten*.

[2000] J. van Genabeth

In het huwelijksbootje stappen.

De oorsprong van een populaire zegswijze

Hèhè, de bedankkaarten zijn verstuurd en de fotoreportage staat op internet. Nu nog wat leuke onderschriften erbij verzinnen. Maar wat hebben we nou eigenlijk gedaan? Zijn we getrouwd? Nee joh, veel te gewoontjes. Hebben we elkaar voor het altaar het jawoord gegeven? Nogal plechtstatig. Zijn we in het huwelijk getreden? Tikkeltje stijf. In de echt verbonden? Hou op! Nee wacht even, ik heb het: we zijn in het huwelijksbootje gestapt. Ja! Lekker informeel, leuke metafoor ook. Vooruit, typ het er maar bij.

Er wordt in het Nederlands heel wat in dat huwelijksbootje gestapt. Niet alleen op internetpagina's van kersverse echtparen, maar ook in de populaire pers en in advertenties. Partners doen het, maar ook fuserende concerns en universitaire faculteiten. Het huwelijksbootje bestaat trouwens echt. Je kunt het bij rederij Waterlelie boeken voor een rondvaart door de Amsterdamse grachten, vanaf de trouwlocatie, inclusief champagne en bruidstaart. Het bedrijf Vip-Air heeft zelfs ‘een ballon als huwelijksbootje’ in de aanbieding.

Het is echt een populaire zegswijze. Dat is al heel lang zo. Deel zes van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1912) noemt in het *huwelijksbootje stappen* de ‘gewone uitdrukking voor: trouwen’. In 1835 wordt de uitdrukking al terloops vermeld door J. P. Sprenger van Eijk in zijn *Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen, bijzonder van de Scheepvaart en het Scheepsleven ontleend*:

Als de bruid is in de schuit, (wij zouden thans zeggen in het huwelijksbootje) dan zijn de beloften uit.

Spreekw. Men berinnert zich dikwijls zijne beloften niet meer, als men zijne begeerten verkregen heeft.

Te gewaagd

Sprenger van Eijk sprak waarschijnlijk uit ervaring over dat 'huwelijksbootje'. Hij was predikant in de havenstad Rotterdam, en zal heel wat huwelijken hebben ingezegend. Als spreekwoordenverzamelaar kende hij het werk van zijn grote voorganger Carolus Tuinman, die meer dan honderd jaar daarvoor zijn tweedelige *Oorsprong en uytlegging van dagelyks gebruikte Nederduitse spreekwoorden tot opbeldering der vaderlandsche moedertaal* het licht had doen zien, een uitputtende, welhaast oeverloze verzameling van spreekwoorden, zegswijzen en wat dies meer zij. In deel 2, verschenen in het jaar 1727, bespreekt hij net als Sprenger van Eijk die wat cynische levenswijsheid van de bruid in de schuit. Maar intrigerend is dat Tuinman, anders altijd zo compleet, met geen woord rept van het huwelijksbootje. Waarom niet? Was die uitdrukking in Tuinmans tijd misschien nog niet zo populair als in latere eeuwen? Het huwelijksbootje komt wel voor in de achttiende eeuw, bijvoorbeeld in de bekende roman in briefvorm *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* (1782) van Betje Wolff en Aagje Deken. In een van de brieven geeft mejuffrouw Maria Buigzaam aan de heer Hendrik Edeling een vertrouwelijk gesprek weer dat zij met de titelheldin had:

Saartje: Als men jonge lieden zooveel goeds toekent, legt men hen onder de verplichting om zich wijselijk te gedragen, is 't zoo niet? maar gelooft gij, dat ik voor het huwelijk geschikt ben? dat's nog een vraag.

Ik: Volmaakt geschikt, onder twee voorwaarden: dat gij den man trouwt, dien gij zoo hoog acht als teeder bemint, en dat gij uwe sterke neiging tot het bijwonen van uithuizige vermaken wat beteugelt.

Saartje: Ja, als men in het huwelijksbootje is, is het uit: tenminste, als ik mij daarin begeven heb, neem ik afscheid van alle die kostelijke vertooningen, en daarom moet ik nu nog een hoope afdoen: wat de eerste voorwaarde betreft, daarop zal ik u het volgende antwoorden...

Het woord *huwelijksbootje* wordt hier niet alleen gebruikt uit behoefte aan stilistische variatie op *huwelijk* en *trouwen*, maar heeft tevens een schertsende connotatie. Het is een tikkeltje oneerbiedig en prozaïsch, zoals je tegenwoordig zegt: 'een boterbriefje halen'. Daardoor was *het huwelijksbootje* in de achttiende eeuw vermoedelijk een spannende uitdrukking die je nog niet te pas en te onpas kon gebruiken. Tuinman kende de zegswijze misschien

ook al, maar vond het te gewaagd om hem in de verzameling op te nemen. Pas later, in de negentiende eeuw, heeft *het huwelijksbootje* dat onvoegzame tintje verloren, en werd het een even populaire als niet-kritische uitdrukking.

Eigentijdse relatie

De oorsprong van de uitdrukking moet overigens waarschijnlijk gezocht worden bij een oud gebruik. De volkskundige en historicus J. ter Gouw merkte hier in *De volksvermaken* (1870) over op:

Naar oud Hollandsch gebruik voeren bruid en bruidegom ter kerke in een vercierd bootje met een kroontje aan den mast, ofwel in een tentschuitje, dat geheel met groen omvlochten was [...]. Van dit gebruik is nog de spreekwijze 'in 't huwelijksbootje stappen', overgebleven, zoowel als 't rijmpje: 'Wanneer de bruyt is in de schuyt, Is bidden en believeu uyt.'

Waarom is het huwelijksbootje al zo lang zo'n populaire uitdrukking in het Nederlands? Dat heeft vast zeker te maken met de metaforische kracht, het beeldend vermogen. Want neem nu bijvoorbeeld een andere maritieme huwelijksmetafoor: *de haven van het huwelijk*. Deze uitdrukking wordt lang niet zo frequent gebruikt als die van het huwelijksbootje. Achter de twee uitdrukkingen gaan uiteenlopende visies op het huwelijk schuil. Wanneer men 'de haven van het huwelijk' binnenvaart, betekent dat zoveel als 'de reis en het gevaar zijn voorbij, we zijn veilig aangekomen en bewegen ons niet meer voort', terwijl 'in het huwelijksbootje stappen' betekent 'we gaan samen op reis met alle risico's van dien. We bewegen ons de wijde wereld in en wie weet in welk droomland we aankomen.'

Dat laatste getuigt van een duidelijk dynamischer kijk op de echtelijke band. Misschien verklaart dat waarom de uitdrukking anno 2000 steeds vaker wordt gebezigd. Dat eeuwenoude huwelijksbootje past bij een eigentijdse relatie.

[2000] Hans Beelen

@: Apenstaartje of AT?

In Nederland staat het @-teken in e-mailadressen al sinds een jaar of vijftien bekend als 'apenstaartje'. Waarom het zo genoemd wordt, is niet helemaal duidelijk. Misschien doet de slinger om de a denken aan de staart van een aap, ook al omdat de letter in die slinger de beginletter van het woord aap is.

Oorspronkelijk had deze beeldspraak iets grappigs, maar voor velen is *apenstaartje* inmiddels een wat oubollig cliché geworden. Waarschijnlijk daarom hoor je er steeds vaker het Engelstalige *at* voor in de plaats. Dit *at* is een verkorting van *at the cost of* (à raison van) – de betekenis die het @-teken in het handelsverkeer in Angelsaksische gebieden al heel lang heeft. Het voorzetsel *at* heeft hier de betekenis van het Nederlandse *tegen* (uit ‘tegen de prijs van’). Nu het in e-mailadressen gebruikt wordt, kan het @-teken echter weer worden gelezen als het gewone Engelse *at* met de betekenis ‘op’, ‘te’ of ‘bij’.

Hoewel het Engelse *at* zakelijker en korter is dan dat melige *apenstaartje*, klinkt het in een Nederlands adres niet zo natuurlijk. Zou het daarom niet wenselijk zijn een nieuwe aanduiding voor het @-teken te verzinnen? Helemaal beschikken wij niet over een toepasselijk voorzetsel dat ook nog naar de *a* verwijst. Wat dan te gebruiken? Een zeer eenvoudige en ‘handzame’ Nederlandse lezing voor het @-teken zou mijns inziens kunnen luiden: *per adres* – een vertaling die min of meer equivalent is met *at*, en die door de *a* van *adres* ook naar de *a* in het @-teken verwijst. Of zijn er misschien betere alternatieven?

[2001] Ad Welschen

Straattaal

‘Heeft u vroeger wel eens wat gedjافت, meester?’, vroeg een van mijn leerlingen mij laatst. Ik kende het woord *djaffen* inmiddels; de kinderen gebruiken het in plaats van *stelen* of *jatten*.

Mijn leerlingen zijn gemiddeld twaalf jaar en wonen in een zogenaamde multiculturele wijk. De meeste allochtone leerlingen spreken met hun ouders hun moedertaal en met hun broers en zussen ook wel Nederlands. Op school móéten ze Nederlands spreken, en dat doen ze redelijk, maar op straat wordt een soort Nederlands gesproken dat doorspekt is met woorden en zinsdelen die afkomstig zijn uit diverse talen. Dit mengsel wordt ook wel ‘straattaal’ of ‘smurfentaal’ genoemd. René Appel wijdde er in *Onze Taal* van juni 1999 een artikel aan.

Soms worden in straattaal bestaande Nederlandse woorden van een andere betekenis voorzien. Als voorbeeld noem ik de woorden *gierig* en *wreed*, die normaal gesproken een ongunstige lading hebben. In jongerentaal zijn ‘gierige schoenen’ mooie schoenen, en is een ‘wrede film’ een prachtige film. Een ander voorbeeld is de voorganger van *djaffen*, het woord *straffen*, dat ook ‘stelen’ betekent. ‘Hij heeft mijn pen gestraft’, hoorde je dan. Inmiddels heeft het woord *straffen* blijkbaar weer afgedaan. De ontwikkelin-

gen in de straattaal gaan dan ook zeer snel. Wanneer een leerling bijvoorbeeld twee jaar terug door een opmerking op zijn nummer werd gezet, riep iemand anders uit de klas vaak ‘wrede bok’ om de nederlaag te benadrukken. De wrede bok verdween en is inmiddels alweer vervangen door de ‘scot’.

Tot slot een van de laatste ontwikkelingen. Sinds vorig schooljaar hoor ik vooral Marokkaanse leerlingen woorden als *schoenen* of *stop* uitspreken met [sj] in plaats van [s], net zoals in de eerste letters van het Duitse *Schuh*. Ze zeggen: ‘Hé, niet sjlijmen hè,’ of: ‘Dat is een sjlechte film.’ Het werkt, zelfs de leerkracht maakt er gebruik van: ‘Zo, en nu aan het werk, en zorg dat het sjtjl blijft.’ Ze lachen erom en het blijft rustig.

[2001] Peter de Langen

Slechte uitspraak

Onze staatssecretaris van Cultuur, de heer Rick van der Ploeg, spreekt een merkwaardig Nederlands. In een radio-interview hoorde ik hem in tien minuten tijd het volgende zeggen:

- Straal Planbro (= ‘Centraal Planbureau’);
- Kep lol gad met Dijkstal (= ‘ik heb lol gehad met Dijkstal’);
- in psipe (= ‘in principe’);
- msien (= ‘misschien’);
- petijbstuur (= ‘partijbestuur’);
- bevobbeld (= ‘bijvoorbeeld’);
- onksetabel (= ‘onacceptabel’);
- ksammesegge (= ‘ik zal maar zeggen’).

Wat een armoe, wat een armoe! De Nederlandse taal is óók cultuur!

[2002] Elly Stutvoet-van Hoeven

Gewoon

Het stopwoord *gewoon* doet mij pijn aan de oren. Bijna elke spreker voor radio of televisie gebruikt dit woord te pas, maar meestal te onpas. Weermannen melden dat het ‘gewoon zal regenen maar dat gelukkig daarna gewoon de zon zal gaan schijnen, waardoor het morgen gewoon weer een zomerse dag zal zijn’. Een kruistocht tegen het misbruik van dit woord zou mijns inziens ‘gewoon’ op zijn plaats zijn.

[2002] W. Benard

IRA: 'aai-ar-ee'

Nederlandse journalisten die voor radio en televisie werken, spreken Nederlands. Dat mag je althans verwachten. Maar in de uitspraak van buitenlandse, vooral Engelse afkortingen is daar vaak niet veel van te merken. Het schijnt chic te staan om deze afkortingen op z'n 'buitenlands' uit te spreken, IRA wordt uitgesproken als [aai-ar-ee], ILO als [aai-el-oo] en UNHCR zelfs als [joenaitit neesjens haai kommisjener for refjoedzjies]. Bij veel luisteraars en kijkers leidt dit tot onbegrip.

Er schijnen op dit punt geen afspraken te bestaan. Hooguit ongeschreven wetten: geen journalist zal het wagen om te spreken van [dabbeljo-eetsjoo] als hij het over de WHO, de Wereldgezondheidsorganisatie, heeft. Toch zou het goed zijn om eenduidige richtlijnen aan de uitspraak van buitenlandse afkortingen te verbinden. Daar hebben minder geletterde landgenoten recht op. En dan naar het voorbeeld van landen en steden. We zeggen tenslotte ook 'Frankrijk' en geen 'France', en Londen spreken we ook niet op z'n Engels uit. Daar heeft gezond verstand het blijkbaar gewonnen van de (taal)ijdelheid.

[2002] B. W. F. Walthaus

Register

Cursieve vermeldingen verwijzen naar een bespreking van dat woord of die uitdrukking zelf.

- aaneenschrijven 230
aangelijnd 29
aangenaam! 90
aarzelen 105
accountant 49
achtervoegsels 168
acroniemen 179
adie-taal 252
advertentie-Engels 80
advocatenjargon 240
afkortingen 181
afkortingenrage 181
afnokken 164
afrikaantje, aanduidingen voor –
 152
afscheidsgroeten 248
afscheidsritueel 139
airconditioning 43
alfabetzinnen 115
allergisch 141
allochtonen 237
allround 59
aloë 111
als u begrijpt wat ik bedoel 262
als...dan 191
ambtenarenvoetbal 275
amen 111
Amerikaans 41, 96
ammeboela 154
Amsterdams 159
anglicismen 17, 26, 36, 51, 63, 141
apenstaartje 280
arbeider 134
at the cost of 281
atoomenergie 91
auto, uitspraak – 213
autosnelweg 37
autotaal 82
Baäl 112
balaclava 174
bandrecorder 103, 105, 106
bang zijn dat... 89, 90
Bargoens 108
beamen 111
beatniks 128
bedonderd 137
bedrijf 46, 86
beeldspraak 273, 278
beeldspraak voor sterven 226
beeldspraak in de weerkunde 224
beest met de twee ruggen 231
beetje, een – (ober) 122
beheersen 52
belazerd 186
beleid, puristisch – 47
bemensen 255
beregoed 145
beschimpingen 233
bespreekbaar 147
best wel 150
bestaat het niet 39
beursjargon 40

bevredigen 203
binding 54
binnennemen 43
Blue Band 35
boeman 69
boesman 70
bolleboos 109
bombarderen 37
bombeeren 37
Bommelwoorden 260
bottleneck 56
bougie 45
bouwen 24
bowl 125
brandewijn 267
briefpapier 25
broadcasten 21
bromfiets 78, 230
bruid in de schuit 279
buma 182
cafetária 31
cafeteria/ cafeteria 51
caravan 149
carport 144
Charivarius 57
cherubijn 112
circusjargon 96
clichés 88
computer 147
computer 147
computertaal 147, 148
concept 117
contact opnemen 56
contactdoos 53
controleren 52
Croma-verandering 191
cruciaal 145
Cruijff, taal van Johan - 243
dacht ik! 127
dag (groet) 249
dan 191
dat i.p.v. die 271
De Krim 173
deelwoorden 197
deftige taal 32
demobiliserenden 61
denderstuk 51
denkraam 261
denktank 143
die 271
dikke l 144
dimmen 26
djaffen 281
dodelijk verongelukt 44
doei (groet) 249
doemdenken over onze taal 211
doen of je neus bloedt 39
donders 57
dotteren 195
Dr. Kipping 197
drankje 102
drogen i.p.v. drugs 143
drugs/drogen 143
drugs, uitspraak - 143
Duits, verbasterd 35
Duitse invloed 15, 33
een stel 39
een stuk in je kraag 41
eenmalig 67
eerder 41
el dorado 31
-elier 168
elitair 143, 157
elite 157
Engels in winkels 84
Engels militair jargon 100
Engels, verkeerd - 34, 35
Engelse invloed 121
Engelse woorden 79
enigste 67

- ergens* 83
 ergerniswekkende woorden 188,
 239
 -erie 168
erkend 86
etappe 124
 eufemismen voor de dood 225
expo 181
 ezelsbruggetjes 203
faliekant 156
farizeeër 112
 fatsoen in taal 57
festival 67
fijn 18
filmisch 54
flauwekul 187
foolproof 83
formaat, van – 50
Friedhof 202
 functies van clichés 237
g, uitspraak zachte – 72
gas 44
gastarbeider 133, 138
gebakjes 132
gebeiteld 136
gebeurens 159
gedoogruimte 144
geheimtaal 252
gehenna 112
geheugensteuntjes 203
geil 147
gek 23
geld speelt geen rol 262
gelijk 21, 60
 geluiden in strips 184
geluidsfilm 220
 gemeenzaamheid 20, 21
gerechtsauditeur 158
 germanismen 15, 19, 26, 73, 74,
 85
 germanismen bij NSB 214
gestructureerd 117
gewoon 282
goodwill 58
 graadaanduiding 101
graffiti 167
gram(m)ofoon 72, 73
 groepstaal 41, 254
 groeten voor afscheid 248
guerrillaoorlog 61
guerrilla's 57
haai 265
hakenkruis 19, 39
hallelujah 112
halt! 36
hamsteren 32
hang naar 79
happy end 34
hartstikke 34, 64, 129
haven van het huwelijk, de – 280
heb, bij – 31, 69
heer van stand 260
heimwee 30
Heineken's/-kens bier 73, 141
helicopter 78
her- 54
bergroeperen 54
herinneren 272
hermandad 31
het is zo dat... 89
bifi (uitspraak) 94
bij heb 31, 69
hip 128
hippo 183
hocus-pocus 177
hoe maakt u het? 90
Hondekop 199
hoofdtypefoon 212
hoogspanning 64
hoorspel 55

hop 266
hosanna 112
hot pants 137
hou je! 205
houdoe 151, 249
huiskamer 34
bunkerbunker 91
huwelijksbootje, in het – stappen 278
 hypercorrectie 194
bysop 112
ikbedoelers 89
in het huwelijksbootje stappen 278
in zijn sas zijn 62
inbreiden 189
inburgeren 68
inhaleren 43
injectiepil 130
inschatten 189
intact 55
intensive care 130
intercity 145, 173
interieurverzorger 124
jajemen 107
Jan Splinter 170
Japannees 52
Japanner 52
 jargon: advocatuur 240
 jargon: toneelwereld 168
 jargon: voetbal 272
 jargon: zeemanswereld 162
jenever 267
jeremiade 113
jeugdherberg 20
 jeugdtaal 127, 180
 Jiddisch 107
jonassen 113
 jongerentaal 127
 joodse woorden 106, 110
joune 210
jubeljaar 113
jumelage 158
 juridisch jargon 240
kabbala 113
kabouter 140
kaffer 109
kakelvers 85, 101, 141
kamerbreed 157
kampeerwagen 149
kanons 37
kans maken 91
kaper 266
kengetal 32, 79
kernenergie 91
kibboets 115
kinderbijslag 103
 kindertaalverwerving 210
king-size 88
klankfilm 220
klaphechter 49
klaploper 187
klappen 187
 klemtoon, verkeerde – 188
klerelijer 186
klikspaan 187
klopproom 42, 68
knakker 164
 knikkerjargon 176
knopknolsmeris 44
koeioneren 187
komisch 17
kommer en kwel 260
 Komrij, scheldwoorden van Gerrit
 – 233
kondgevingen 15
 koosnamen 216
Koploper 199
koptelefoon 212
 korthed in woorden 142
 krachttermen 186
krammetjes 49

- Krim, de* – 173
krimp 175
Krimpen 175
kwark 42
l, uitspraak – 144, 212
 langste woord 72, 131, 136
leasen 129
Lebensraum 38
lechajem 109
 letterwoorden met geheime
 boodschap 179
leuk 18, 146
Levieten 113
liefdesbaby 255
 liefdesbrief 21
lif(t)ster 85
link 210
lol-trappen 41
loods 84
lou loene 110
luchtgastvrouw 27
ludiek 132
luisterspel 55
luizig 41
lullig 146
lump sum 272
maatjesbaring 264
makreel 265
Malakoff-toren 174
 malapropismen 194, 205
 Maleis bij de Marine 155
 Maleise invloed 155, 162
mammon 113
manna 113
 marinejargon 155
 maritiem Nederlands 263
mazzel 110
memo 181
mene tekel 114
-mensen 237
messias 114
met/op vakantie 270
 metaforen 273, 278
metro 95, 181
mevrouw de voorzitter! 93, 94
mij niet gezien 39
mijn goede vader 263
 militair jargon 100
minkukel 261
 modetaal 222
 modewoorden 83, 89, 103, 161,
 239
 modieuze achtervoegsels 142, 168
moment, psychologisch – 257
motel 82
 muggenzifterij 16, 40
 namen van popgroepen 190
 namen voor geliefden 216
 namen voor treinen 199
 namen, wonderlijke – 48
 Nederlanders in de vs, taal van –
 28
 Nederlands buitengaats 263
 Nederlandse invloed op het Engels
 118
 neologismen van 1946 55
 neologismen op de weg 126
netnummer 33, 79
nietjes 49
nietmachine 49
 nieuwe woorden maken 77
 nieuwelingen in de taal 20
nogmaals 236
nou moe! 127
nozem 92, 93, 95, 122
 NSB en germanismen 214
 NSB en taalzorg 213
 NS-taal 95
nullijn 142
 o in verkortingen 182

ober 40
ombudsman 115
omhoogzitten 42
omkeertaal 252
on- 80
on active service 53
onderwijzer 140
ongezouten 64
Onze Taal en barbarismen 47
Onze Taal in/na de oorlog 50
onzinnig 80
oorlog 47
oorlogsboodschappen 178, 179
op 229
op/met vakantie 270
opbewaren 48
opdelen 130
openheid in taal 211
oplettende lezertjes 261
opnemen, contact- 56
oprollen 63
ordner 48
overlappen 36
overtrokken 81
P.O. Box 52
pan(ne)spons 29
paniekvoetbal 273
paper clips 29
papierclips 29
partijbonzen 69
partner 34
pendek 165
permit 51
persoonlijk 131
piloten 84
pinkzalm 34
plaats 178
plastic 63
plastiek 62
plat Nederlands 76
pleisterplaats 82
plek 178
Ploeg, uitspraak Rick van der-
 282
poetsvrouw 42
politieel/politiek 59, 62
popgroepnamen 190
postbus 53
prikkpil 130
principe, in - 85
privé 231
prolo 182
psychologisch moment 257
pup 63
purisme bij NSB 214
purismen in computertaal
 147, 148
r, uitspraak- 140
rabbi 114
radio als taalverpester 76
Radionieuws(dienst) 166
raket 81
recessie 103
redundantie in taal 221
registeraccountant 33
rekeningrijden 194
research 48
richtige 15
rollende r 140
roofmoord 27
rooie panter 95
rotjongen 41
rotonde 56
Rotterdams 159
saamborigheid 48
sabbat 114
Sanbedrin 114
sas, in zijn- 62
satan 114
schadeplechtig 158

schaduwarchief 55
 -sche 26
 scheldwoorden 186
 scheldwoorden (van Gerrit Komrij) 233
schijnwerper 25
schizofreen 255
schlager 51
schobbejakken 22
schobbers 22
 schoolmeesterijen 17
 schoolrijtjes 203
 schoolverzuim, namen voor – 24
scooter 75, 77
seksisme 151
serafijn 114
sikkel 114
sijbolet 114
sjorren 21
slagroom 23, 42, 68
slome duikelaar 110
 slordige uitspraak 58
slurpen 25
smeris 44
smoking 34
sneltrein 173
snelweg 37
soa 167
soda 75
soepel 47
 Spaans in het Nederlands 31
 spaties 165
 spellinghervorming 19
spijkerbroek 145
spijtoptant 91, 102
spitsuur 25
Splinter, Jan – 170
spoetnik 88
square 128
 staaltje kromme taal 58
staangeld 46
stakker 187
stampij/stampeij 196
starten 278
statiegeld 46
 statuszoekerij in taal 124
stekker 53
stemgember 35
 sterven en metaforen 226
stewardes 27
 stijlverwildering 38
stomme film 221
stopcontact 53
stoppen 36
 stopwoorden 131
stopzetten 36
straattaal 281
straffen (in straattaal) 282
 stripgeluiden 184
stumper 187
 succeswoorden 117
Sunlight 35
survivalen 100
 taal van de weerman 222
 taal van personeelsadvertenties 86
 taalbloempjes 176
 taalcuriosa 165, 178, 190
Taalzorg (tijdschr.) 74
Talmoed 115
 tangconstructie 213
tante Truus 172
tas 178
tasten 181
teenager 94
 telefoontaal 117
 -theek 168
 -tiek 168
tiener 94
tijpen 81
tikken 45

tippen 45
-toerisme 225
 togataal 240
 toneeljargon 168
 Toonder, invloed van Marten –
 260
torenhuizen 35
tot ziens! (groet) 249
 treinbenamingen 199
trend 79, 103
Truus, tante – 172
twen 94
twist 106
typen/tippen 45, 81, 88
 uitleenwoorden 118, 263
 uitleenwoorden (Ned/Eng) 118
 uitspraak 58, 188, 282
 uitspraak *auto* 213
 uitspraak *drugs* 143
 uitspraak Engelse afkortingen 283
 uitspraak *l* 144, 212
 uitspraak *lump sum* 272
 uitspraak *r* 140
 uitspraak *typen* 81, 88
 uitspraak *zachte g* 72
 uitspraak *zeuven* 125
 uitvaarteufemismen 228
uitzoeken 39
van formaat 50
 verhaspelingen 206
verkeerd verbonden 117
 verkeersjargon 126
 verkortingen 181
 verplicht *dan* 191
 versprekingen 206
 verwensingen 186
verzetten 59
verzin een list 262
 vieze woorden 186
virtueel 276
vlaflip 130
vliegenger 18
voetbal is oorlog 275
 voetbaljargon 272
 voetbaltaal 243
 voetbalwoorden in gewone taal
 272
vol-automatisch 18
 volksaard 16
 volkstaal 20, 21, 65
voltreffer 27
vonkplug 45
voor elkaar 39
voorrangsweg 26
 voorwaardelijke bijzinnen 193
voorzitster 93
vrede 203
vreemdgaan 128
vriend 202
vrij 201
vrijbouter 266
vrijdag 202
vrijen 201, 202, 211
vrijthof 202
 vrouwelijke functiebenamingen 93
 vrouwenpraat 151
Wadloper 199
walgelig lekker 30
 wanwoorden 188, 190
wat boeit mij dat! 230
website 256
wederopbouw 53
weekend 28, 75
weekwende 75
weer voor morgen 22
weermacht 38, 56
 weersverwachtingen, taal van –
 222
wegregelen 148
welvaartstaat 101

werk verzetten 59
werknemer 135
werkplek 178
-wezen 26
Willem Parel 76
winkeltaal 151
wolkenkrabbers 35
woonkamer 34
woord, langste – 131, 136
woordgolf 146
woordvorming 77, 141
wrongel 42
yard 29
zachte g 72

Zebaoth 115
zeebargoens 162
zeemanstaal 162
zeuwen, uitspraak – 125
ziektes in schelden 186
zielknijper 262
zinnig 80
zitkamer 34
zonder meer 17
zout, met een korreltje – 64
zuivering Nederlands in oorlog
214
zwarten 237
zwarthandelaar 61

Liefde, passie, gekte, ergernis, woede—taal leidt bij veel mensen tot hevige emoties. Dat blijkt nergens zo duidelijk als in *Onze Taal*, een tijdschrift dat de afgelopen zeventig jaar is uitgegroeid van een strijdkrantje van taalzuiveraars tot het populairste taaltijdschrift van de Lage Landen.

In dit boek maakt taalhistoricus Ewoud Sanders een eigenzinnige selectie uit de jaargangen die tussen 1932 en 2002 zijn verschenen. De nadruk ligt op korte artikelen, woordenlijstjes en brieven waaruit blijkt hoe diep taal mensen kan beroeren. Doordat dit telkens andere zaken zijn, geeft *Taaltumult* een levendig en verrassend beeld van zeventig jaar taalgeschiedenis. Al vanaf de eerste afleveringen is *Onze Taal* een feilloze seismograaf van het Nederlandse taalsentiment.

Ewoud Sanders (1958) is taalhistoricus en journalist. Hij is vaste medewerker van *NRC Handelsblad* en *Onze Taal* en heeft verschillende taalboeken op zijn naam staan, waaronder *Jernig de pemig! De invloed van Van Kooten en De Bie op het Nederlands* en het *Barrelwoordenboek*.

ISBN 9025349846

9 789025 349844